STAÐARHÓLL Í DÖLUM:

HÖFUÐBÓL Í MINJUM, SÖGU OG SAGNARITUN

SAMANTEKT UM FRAMVINDU FYRSTA RANNSÓKNARÁRS

ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR (RITSTJ.)

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS
REYKJAVÍK 2021
FS833-20171

Rannsóknir á Staðarhóli eru styrktar af RÍM sjóðnum (Ritmenning íslenskra miðalda)

Á ljósmynd á forsíðu er horft yfir Staðarhól og í fjarska sjást tvær af þeim jörðum sem áður töldust hjáleigur staðarins, Fjósakot lengra til vinstri og svo Mikligarður fyrir miðri mynd.

Ljósmynd: Gylfi Helgason

©2021
FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES
BÁRUGÖTU 3
101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033
NETFANG: fsi@fornleif.is
www.fornleif.is

EFNISYFIRLIT

1. INNGANGUR 5

2. SAMSTARF, MIÐLUN OG FUNDIR 7

3. FRAMVINDA FORNLEIFARANNSÓKNA 2020 9

4. FRAMVINDA SAGNFRÆÐIRANNSÓKNA 2020 15

5. FRAMVINDA BÓKMENNTAFRÆÐIRANNSÓKNA 2020 19

6. SAMANTEKT UM HELSTA ÁVINNING ÁRSINS 2020 OG NÆSTU SKREF 21

LISTI YFIR ÞÁTTTAKENDUR 23

Viðhengi

Fornleifaskrá án myndefnis

Samantekt

Í skýrslunni er fjallað um framvindu fyrsta rannsóknarárs verkefnisins *Staðarhóll í Dölum: Höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun* en verkefnið hlaut styrk úr rannsóknarsjóði RÍM (Ritmenning íslenskra miðalda) vorið 2020. Rannsóknarhópurinn samanstendur af fræðimönnum frá Fornleifastofnun Íslands, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Þjóðskjalasafni Íslands og frá sagnfræði, bókmenntafræði- og líf- og umhverfisvísindadeildum Háskóla Íslands auk sjálfstætt starfandi fræðimanna. Markmið Staðarhólsrannsókna er að efla rannsóknir á verkum Sturlu Þórðarsonar, sem jafnan er kenndur við Staðarhól þar sem hann bjó og starfaði um áratuga skeið. Tilgangur þeirra er að auka skilning á því umhverfi sem Sturla og verk hans eru sprottin úr og miðla þeirri þekkingu til fræðimanna og almennings. Þær rannsóknir sem unnar voru á fyrsta ári verkefnisins voru þríþættar. Á sviði fornleifarannsókna var skráð menningarlandslag og minjar á Staðarhóli og öðrum jörðum í Staðarhólsdal, samtals um 450 fornleifar. Samhliða því var rætt við heimildarmenn um minjar, staðhætti og örnefni og loftmyndir teknar með flygildi á kerfisbundinn hátt í því augnamiði að útbúa yfirborðslíkön af vel völdum minjasvæðum. Á sviði sagnfræðirannsókna hófst meistaraverkefni sem snýr að rekstri Staðarhóls í gegnum aldirnar og ráðinn var nemi til að vinna BA-verkefni sem fjalla mun um þjóðleiðir í Dölum. Á sviði bókmenntarannsókna voru verkefni ársins tvíþætt, annars vegar voru unnar talsverðar rannsóknir á Resensbók og hins vegar hófst rannsóknarverkefni meistaranema sem fjalla mun um hugmyndafræði Hákonar sögu og rökin fyrir því að Sturla hafi verið höfundur hennar.

Efnisorð
Staðarhóll, Sturla Þórðarson, Saurbær, Dalir, RÍM, miðaldir, fornleifar, menningarlandslag, sagnfræði, bókmenntafræði

Summary
This document offers a progress report outlining the results of the first year of the research project *Staðarhóll in Dalir: Nature, culture and economy on an Icelandic church center*. The project is funded by RÍM (LCMI – Literary Culture in Medieval Iceland), a research award established to celebrate 75 years of Iceland´s independence. The project is multidisciplinary and is set up on a three-year plan with a possible additional two years focusing on publication and outreach. The research group consists of both independent researchers as well as scholars from the University of Iceland, the Institute of Archaeology in Iceland, the Árni Magnússon Institute for Icelandic studies and the National Archives of Iceland. The main aim of the research is to provide further knowledge of the work and surroundings of the thirteenth-century chieftain and historian Sturla Þórðarson**,** who lived and worked at the farm of Staðarhóll for a large part of his life, disseminating its results both to scholars and the general public. In the first year of the plan, two independent research projects were started: (one MA dissertations in literature and one in history) and additionally a student was hired for BA thesis (in history) that will be done in the spring of 2021. In this first year an extensive field survey of Staðarhóll and surrounding farms (that were dependent on the farm at one point or the other) was conducted. Altogether about 450 sites were surveyed in preparation for further archaeological research in years two and three. Finally, the first part of a detailed study of *Resens book* - one of Sturla´s writings that still remains unpublished in complete form - was done.

Keywords
Staðarhóll, Sturla Þórðarson, Saurbær, Dalir, RÍM, archaeology, cultural landscape, historical studies, Medieval litterature

1. Inngangur

Í maí 2020 var styrkjum úthlutað í fyrsta sinn úr sjóðnum RÍM (Ritmenning íslenskra miðalda). Stefnt er að því að rannsóknarsjóðurinn starfi í fimm ár en síðustu tvö árin verði mesta áherslan lögð á útgáfu og miðlun rannsókna. Meginmarkmið sjóðsins er að efla rannsóknir á sviði fornleifafræði, sagnfræði, textafræði og bókmenntafræði sem tengjast þeim stöðum þar sem ritmenning blómstraði á Íslandi á miðöldum. Tilefnið var að nú eru 75 ár liðin frá stofnun lýðveldis á Íslandi.[1]

Eitt af þeim verkefnum sem hlaut styrk úr RÍM sjóðnum í fyrstu úthlutun var fjölfagleg rannsókn sem bar yfirskriftina *Staðarhóll: Höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun*. Rannsóknarhópurinn að baki umsókninni samanstendur af fræðimönnum frá Fornleifastofnun Íslands, Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Þjóðskjalasafni Íslands og frá sagnfræði-, bókmenntafræði- og líf- og umhverfisvísindadeildum Háskóla Íslands auk sjálfstætt starfandi fræðimanna. Markmið Staðarhólsrannsókna er að efla rannsóknir á verkum Sturlu Þórðarsonar, auka skilning á því umhverfi sem hann og verkin eru sprottin úr og miðla þeirri þekkingu til fræðimanna og almennings.

Sturla Þórðarson er jafnan kenndur við Staðarhól þar sem hann bjó og starfaði um áratuga skeið. Í rannsókninni verða hugmyndafræði og samhengi verka Sturlu könnuð ásamt því að varpa ljósi á forsendur ritmenningar á staðnum með víðtækum rannsóknum á landslagi, minjum og ritheimildum. Bæjarstæði Staðarhóls, hjáleigur, engjar og úthagar, seljalönd, ítök og auðlindir verða í forgrunni og verða niðurstöður bornar saman við önnur höfðingjasetur á miðöldum. Einnig verður hugað að víðara samhengi landshátta, allt í þeim tilgangi að öðlast betri þekkingu á staðarvali, landsháttum og samfélagi Staðarhóls á miðöldum.

Styrk til verkefnisins var úthlutað í maímánuði 2020 og fór vinna við rannsóknina af stað snemmsumars. Í þessari skýrslu verður gerð grein fyrir framvindu þeirra rannsókna sem unnar voru fyrsta árið og farið yfir áætlanir um áframhaldandi rannsóknir á næstu árum. Skýrslan er þannig uppbyggð að fyrst verður farið yfir samskipti rannsóknarhóps verkefnisins og miðlun (kafli 2) og því næst rakin framvinda í hverjum verkþætti rannsóknarinnar á árinu (kafli 3-5). Að lokum verða teknar saman helstu niðurstöður og greint frá næstu skrefum sem ráðgert er að taka í rannsóknunum.

[1] Tilkynning um sjóðinn á heimasíðu Snorrastofu, sjá: https://snorrastofa.is/styrkir-vegna-rim-verda-auglystir-a-naestunni/

Kort sem sýnir staðsetningu Staðarhóls og rannsóknarsvæðisins. Loftmynd frá Loftmyndum ehf.

2. Samstarf, miðlun og fundir

Margvíslegt samstarf var milli rannsóknaraðila á fyrsta ári rannsókna og voru fundir haldnir reglulega. Verður hér gerð grein fyrir helstu fundum og samstarfi.

Samstarf og fundir

Formlega var tekið á móti styrk til rannsókna á Staðarhóli í athöfn sem fram fór í Reykholti þann 21. maí 2020. Er reiknað með að úthlutað verði fyrr á öðru ári og því miðar hópurinn við það að fyrsta rannsóknarárið sé 15. maí 2020 til 25. febrúar 2021 en að næsta rannsóknarár hefjast í mars/apríl þegar styrkjum hefur verið úthlutað fyrir árið 2021.

Fyrsti formlegi fundur rannsóknarhópsins var haldinn skömmu eftir styrkveitingu, þann 3. júní 2020. Var þá farið yfir skipulag rannsókna fyrsta árið og rætt um það hvernig mæta skyldi niðurskurði en styrkurinn sem úthlutað var reyndist ríflega þriðjungi (36%) lægri en umbeðin fjárhæð. Á sama fundi ræddi verkefnisstjórn hópsins saman (í stað þess að hittast á sérstökum fundi sökum þess hversu langt var liðið á árið) og í framhaldinu var ákveðið að hafa næsta stjórnarfund í febrúar 2021. Sá fundur var haldinn þann 15. febrúar og á honum var m.a. rætt um framgang verksins og umsókn næsta árs. Gert er ráð fyrir að verkefnisstjórn hittist í 1-2 skipti á ári.

Annar fundur rannsóknarhópsins var ráðgerður í október 2020 og stóð þá til að hópurinn eyddi saman dagparti og myndi þá kynna framgang hvers verkhluta á fyrstu mánuðum rannsókna fyrir hver öðrum. Fundinum var frestað um mánuð vegna sóttvarnartilmæla í tengslum við covid-19. Þegar komið var fram í nóvember og enn voru strangar samgöngutakmarkanir í gildi var ákveðið að halda fundinn í gegnum fjarfundaforritið Zoom í stað þess að hittast. Fundurinn var haldinn 19. nóvember og var helgaður framvindu rannsókna á fyrstu mánuðum þeirra. Þeir sem voru í forsvari fyrir hvern verkhluta greindu frá stöðu rannsókna og á fundinn mættu einnig þeir nemar sem ráðnir höfðu verið. Þeir kynntu sig og þau verkefni sem þeir munu vinna á næstu mánuðum.

Þriðji fundur hópsins var haldinn þann 21. janúar 2021, enn í gegnum fjarfundaforritið Zoom vegna sóttvarnartilmæla. Á fundinum var farið yfir framvindu rannsókna, gerð framvinduskýrslu og umsóknar fyrir árið 2021. Í febrúar voru mikil samskipti í rannsóknarhópnum, bæði innan smærri verkefnahópa og í hópnum í heild og sneru þau mest að gerð framvinduskýrslu og uppfærslu áætlana fyrir árið 2021 sem og umsóknargerð.

Stefnt er að því að fyrsti formlegi fundur annars rannsóknarárs verði haldinn í upphafi þess (líklega í apríl) og vonast er eftir því að þá verði loks mögulegt að hittast í raunheimum og fara yfir

framvindu fyrsta rannsóknarárs í heild sinni og ræða áætlaða framvindu næsta árs, skurðpunkta mismunandi verkhluta og önnur mál.

Á árinu stofnaði rannsóknarhópurinn lokaða facebooksíðu sem er vettvangur fyrir meðlimi hópsins til að miðla efni og skiptast á skoðunum. Síðan er vettvangur fyrir alla þá sem í hópnum eru, einnig þá nemendur sem vinna að rannsóknarverkefnum en þeir hafa þó einnig sinn eigin vettvang til að ræða saman um nemendaverkefni og deila þekkingu og vangaveltum.

Auk funda rannsóknarhópsins hafa þeir aðilar sem vinna saman að hverjum verkþætti fundað margoft yfir árið og fundir hafa einnig verið haldnir þvert á rannsóknarhópa. Forsvarsmenn þess hóps sem snýr að fornleifarannsóknum hafa t.d. fundað með báðum sagnfræðinemunum sem vinna að verkefnum tengdum Staðarhóli enda ljóst að talsverð og áhugaverð skörun er á milli verkefna nemanna og fornleifarannsókna.

Miðlun

Gert er ráð fyrir að vægi miðlunar á niðurstöðum rannsókna aukist á síðari árum verkefnisins og er þar gert ráð fyrir að miðla rannsóknum með útgáfu og fyrirlestrum og hugsanlega einnig með hönnun e.k. kortavefsjár.

Á þessu fyrsta ári var stofnuð opinber facebooksíða fyrir rannsóknarverkefnið. Hún ber einfaldlega ber heiti verkefnisins: Staðarhóll í Dölum: Höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun og á henni er myndum og frásögnum af framgangi verksins miðlað. Á öðru ári rannsókna mun koma út ítarleg skýrsla um fornleifaskráninguna sem unnin var á Staðarhóli og nágrenni auk þess sem lokið verður við þrjár nemendaritgerðir. Á vormánuðum 2021 verða fyrstu niðurstöður rannsókna kynntar á málþingi sem ber heiti rannsóknarinnar, *Staðarhóll í Dölum: höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun* og haldið verður á Íslenska söguþinginu sem fram fer 27.-29. maí 2021. Þar munu taka til máls Elín Ósk Hreiðarsdóttir, Kristborg Þórsdóttir, Sandra Gunnarsdóttir og Emil Gunnlaugsson. Elín og Kristborg munu fjalla almennt um rannsóknarverkefnið og greina frá fyrstu niðurstöðum fornleifarannsóknanna og Sandra og Emil munu segja frá sínum nemendaverkefnum sem þá verða komin vel á veg. Á 3.-5. ári er einnig ráðgert að kynna niðurstöður á Hugvísindaþingi og með annarri útgáfu.

3. Framvinda fornleifarannsókna 2020

Kristborg Þórdóttir og Elín Ósk Hreiðarsdóttir

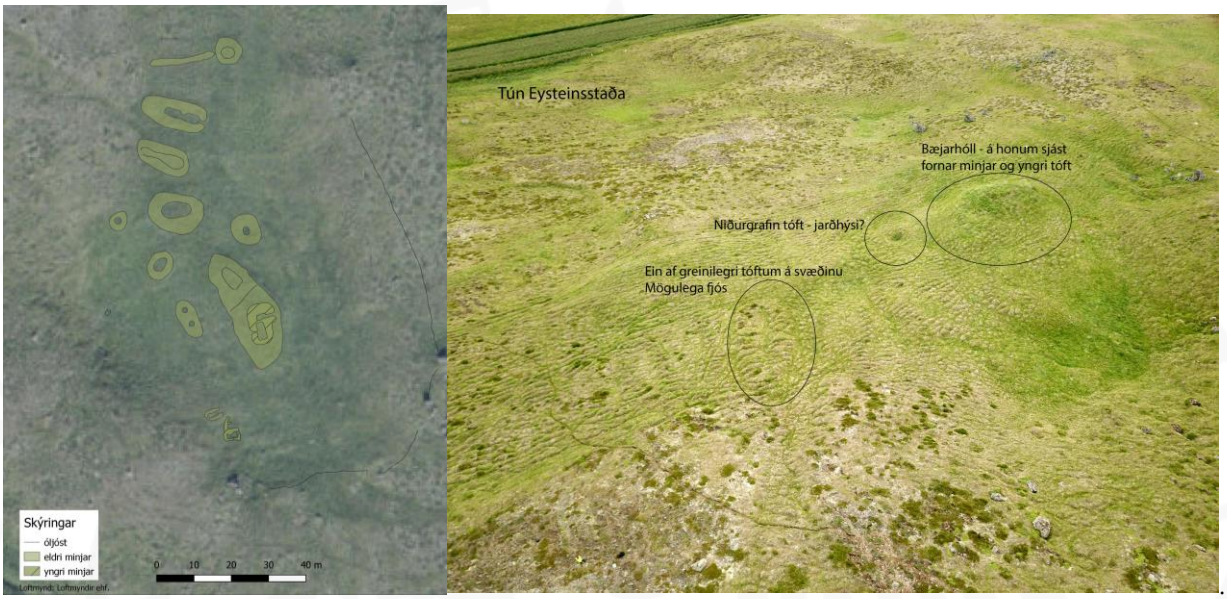
Markmið fornleifarannsókna í Staðarhólsverkefninu er að greina landshætti á Staðarhóli og þeim jörðum í nágrenninu sem tilheyrðu henni á fyrri öldum, kortleggja allar þekktar minjar og lesa í menningarlandslag fyrri alda. Fjölbreyttar aðferðir verða notaðar við rannsóknina en fyrsta árið var höfuðáhersla lögð á að vinna grunnvinnu með skráningu minja og færa þau gögn í landupplýsingagrunn sem safnað verður í meðan á rannsókninni stendur.

Yfirlit yfir helstu minjar sem skráðar voru og mældar upp á Staðarhóli. Mynd frá Loftmyndum ehf.

Í verkáætlun umsóknar fyrir árið 2020 var lagt upp með að skrá allar sýnilegar minjar á jörðum í Saurbænum sem voru ýmist hjáleigur Staðarhóls eða í eigu Sturlunga á miðöldum og kortleggja þær. Á árinu var vettvangsskráningu á Staðarhólsjörðinni og 11 jörðum í nágrenni jarðarinnar lokið. Auk Staðarhóls voru allar minjar skráðar í Miklagarði, Fjósakoti, Kjarlaksvöllum og Þurranesi (hjáleigur á 13. öld, Sturla Þórðarson), á Þverfelli (eign Staðarhólskirkju 1354), Þverdal, Eysteinsstöðum, Saurhóli (sem allar tilheyrðu Staðarhóli á 13. öld) og í Kverngrjóti og Bjarnastöðum (sem tilheyrðu Staðarhóli um 1500). Að auki voru allar minjar skráðar á jörðinni Tjaldanesi en mjög mikilvægt þótti að hafa hana með í rannsókninni því að hún er eina jörðin á svæðinu sem á land að sjó og hafði hún því mikla þýðingu með tilliti til samgangna en einnig vegna

sölvatekju sem stunduð var við Sölvatanga og hefur talist til mikilvægra hlunninda.[2] Í upphaflegri áætlun var gert ráð fyrir skráningu á allt að 450 fornleifum sem var ráðgert var að ljúka á fyrsta ári verksins. Stóðst sú áætlun mjög vel því að skráðar minjar voru 448 talsins á jörðunum 12.

Minjar um fornbýlið Eysteinsstaði voru á meðal þeirra minja sem skráðar voru síðastliðið sumar. Býlisins er getið í Sturlungu og kemur það við sögu í deilum frændanna Órækju Snorrasonar og Sturlu Þórðarsonar um yfirráð yfir Staðarhóli og fleiri jörðum þar í kring. Af minjunum að dæma hafa Eysteinsstaðir farið snemma í eyði en fram kemur í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín að þar hafi verið byggt aftur um skamma hríð í kringum aldamótin 1700. Býlið er í landi Kverngrjóts en samkvæmt Jarðabók Árna og Páls tilheyrði það Bjarnastöðum á síðari öldum. Tún býlisins er ekki stórt en greina má fjölda minja innan þess sem sjá má á meðfylgjandi mynd og korti. Drónamynd: Kristborg Þórsdóttir. Loftmynd frá Loftmyndum ehf

Eftir úthlutun úr sjóðnum vorið 2020 var ljóst að skera þyrfti niður kostnað við alla verkþætti rannsóknarinnar og gera tilheyrandi breytingar á þeim markmiðum sem sett voru fram í upphafi. Eins og áður segir var ákveðið að leggja allt kapp á að halda grunnskráningu fornleifa óbreyttri og leita því allra leiða til að beina niðurskurði að öðrum verkþáttum, færa verkþætti milli ára og leita viðbótarstyrkja.

Höfuðáhersla var lögð á að ná að ljúka skráningu minja og menningarlandslags á Staðarhóli og þeim jörðum í nágrenni hennar sem heyrðu undir hana á fyrri öldum. Í stað þess að skera niður þessa grunnrannsókn á svæðinu var ákveðið að bregðast við tæplega 1.8 milljóna króna niðurskurði frá upphaflegri áætlun með eftirfarandi aðgerðum:

- Þeim verkþætti sem sneri að rannsóknum á tengslaneti (verkþáttur 2/GIS – Gísli Pálsson) var frestað fram á síðari ár rannsóknarinnar.

[2] Upphaflega var gert ráð fyrir að skrá Múla (efri og neðri) í stað Tjaldaness en við frekari yfirferð gagna var ákveðið að mikilvægara væri að ná menningarsögulegu samhengi við Tjaldanes þar sem jörðin hefur gegnt mjög mikilvægu hlutiverki í sögu svæðisins um aldir.

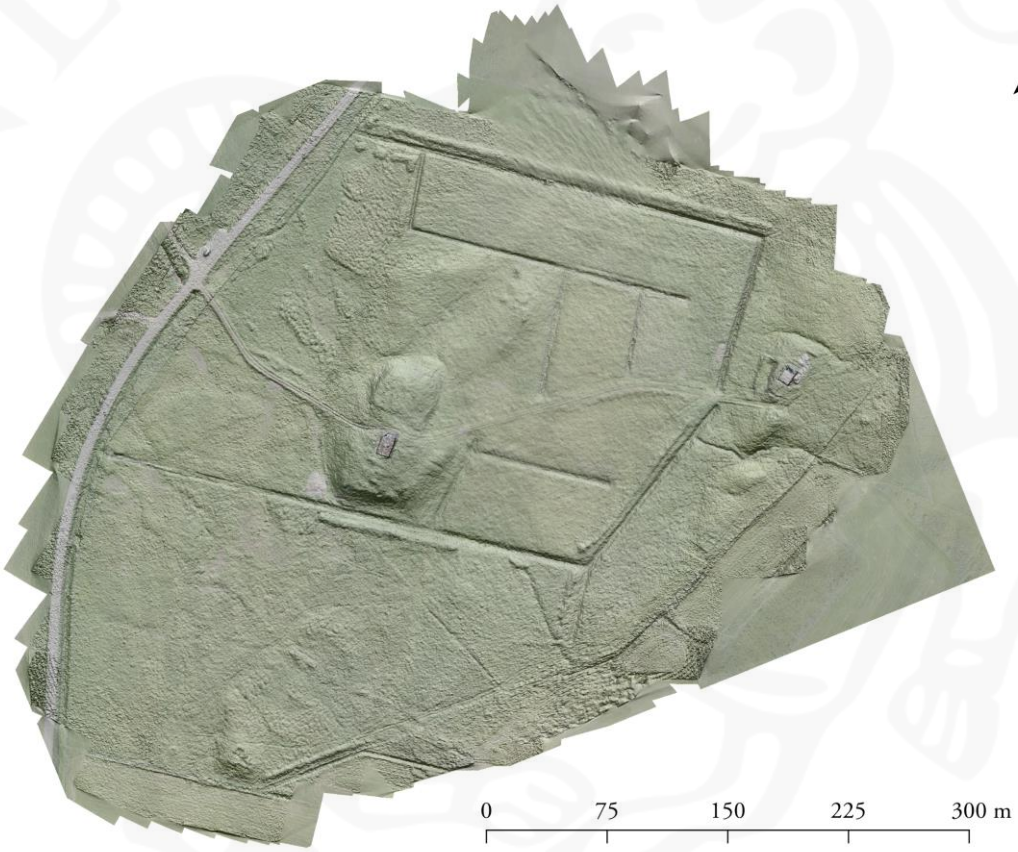
- Hluta úrvinnslu (allri myndvinnslu, kortagerð, ítargreiningu vettvangsgagna og skýrslugerð) og sömuleiðis áframhaldandi gerð þrívíddarlíkana og greiningu menningarlandslags var frestað og verða þessir verkhlutar unnir samhliða og í tengslum við aðrar rannsóknir á svæðinu á 2. ári.
- Viðbótarframlag kom til: Minjavernd styrkti verkefnið með húsnæðisframlagi.
- Hægt var að lækka kostnað við vettvangsvinnu þar sem hentugt húsnæði fannst þar sem fornleifafræðingar gátu eldað sjálfir og dregið úr ýmsum vettvangskostnaði sökum þessa.

Meðal þeirra staða sem skráðir voru í fornleifaskráningu á rannsóknarsvæðinu voru sögustaðir. Á ljósmyndinni er horft yfir Orrustuhólma í landi Tjaldaness þar sem þeir þeir Hólmgöngu-Bersi og Þorkell tanngnjóstur börðust samkvæmt Kormákssögu. Samkvæmt sóknarlýsingum frá 19. öld voru þá greinilegar dysjar í hólmanum sem talin voru „votta að þar hafi forðum mannfall orðið". Hólminn hefur talsvert látið á sjá og engar dysjar fundust í honum við fornleifaskráningu en greinileg manngerð dæld sást á einum stað og forvitnilegt gæti verið að kanna eðli hennar með frekari fornleifarannsóknum. Mynd Gylfi Helgason.

Fjórir fornleifafræðingar unnu þá vettvangsvinnu sem fram fór á Staðarhóli og nágrenni í júlímánuði 2020. Samhliða skráningu voru tekin viðtöl við ábúendur jarða og aðra sem fróðir eru um svæðið, bæði til að fá upplýsingar um minjastaði og örnefni en einnig til að reyna að fanga

hugmyndir þeirra um Sturlu og skrásetta viðburði Sturlungaaldar. Allar yfirborðsminjar voru mældar upp og leitast var við að staðsetja horfna minjastaði eins og hægt var. Á lykilsvæðum voru teknar myndir með flygildi á skipulegan hátt og er stefnt að því að útbúa yfirborðslíkön fyrir þau öll en þau er hægt er að nota til þess að varpa ljósi á samhengi minja, til að finna minjar sem ekki sjást á jörðu niðri og til að bera kennsl á staði sem gætu talist heppilegir til könnunaruppgraftar. Eitt af líkönunum var fullunnið á árinu, yfirborðslíkan af Staðarhóli og nágrenni og leiddi sú vinna í ljós áður óþekktar minjar, t.d. fornlegan vallargarð sunnan við Staðarhól og beðasléttur nærri Fjósakoti sem sjást nú illa á jörðu niðri vegna gróðurs

Yfirborðslíkan af Staðarhóli og nágrenni sem lokið var á árinu. Á myndinni hefur miklum fjölda drónamynda verið raðað saman og búið til yfirborðslíkan. Í því eru svo ummerki um minjar dregin fram með því að ýkja hæðarmun og setja inn 45°skugga. Líkön sem þetta geta því kallað fram minjar sem eru of signar og óljósar til að sjást með berum augum. Við vettvangsvinnu var upplýsingum safnað fyrir fjóra aðra staði og verða líkön af þeim unnin á 2. ári rannsókna.
Líkanagerð: Garðar Guðmundsson og Gylfi Helgason.

Úrvinnsla hófst á haustmánuðum og er nú lokið þeirri úrvinnslu sem áætlað er að vinna á fyrsta ári (sjá viðhengi við framvinduskýrslu). Í úrvinnslu fyrsta árs voru öllum þeim upplýsingum sem safnað var 2020 komið inn í gagnagrunn, hann yfirlesinn og ljósmyndir merktar. Frekari úrvinnsla bíður annars árs og er þá gert ráð fyrir að skila ítarlegri skýrslu um skráninguna en í henni verður meðal annars að finna upplýsingar um alla þá staði sem skráðir voru, minjakort, ljósmyndir og uppmælingar ásamt þrívíddarlíkönum og greiningu á menningarlandslagi og minjum.

Öll þau gögn sem aflað var á vettvangi 2020 hafa verið sett inn í landupplýsingagrunn sem unnið verður áfram með öll rannsóknarárin.

Áframhaldandi fornleifarannsóknir hvíla að miklu leyti á niðurstöðum fornleifaskráningarinnar sem unnin var 2020 og mati á rannsóknarmöguleikum. Áhersla verður lögð á að rannsaka aldur og þróun byggðar og landnotkunar á Staðarhólsdal með borkjarnarannsóknum og könnunarskurðum þar sem Staðarhóll sjálfur verður í forgrunni. Unnið verður að undirbúningi þessara rannsókna frá mars/apríl fram á vor.

FORNLEIFASTOFNUN
ÍSLANDS

4. Framvinda sagnfræðirannsókna 2020

Sverrir Jakobsson og Benedikt Eyþórsson

Í sagnfræðihluta verkefnisins er höfuðáhersla lögð á tvö nemendaverkefni og stefnt er að því að þeim ljúki á öðru ári rannsókna (veturinn 2021-2022) en þriðja verkefnið yrði þá hugsanlega unnið á þriðja ári ef styrkur til þess fengist. Ákveðið var að í stað þess að vinna tvö aðskilin verkefni, annað um rekstur Staðarhóls og hitt um tekjur staðarins, yrði unnið eitt stórt meistaraverkefni sem fjallaði um rekstur og tekjur staðarins í gegnum aldirnar. Vegna eðlis nemendaverkefna sem eru hluti af ferli nemandans við Háskóla Íslands var talið rétt að miða við að allt fjármagn til þessa hluta kæmi til greiðslu á árunum 2020 og 2021, svo að nemendur geti skilað lokaverkefnum á tilsettum tíma en síðar yrði metið hvort ráðist yrði í þriðja verkefnið 2022 eða ekki. Ráðning nema fór fram á haustdögum og hafa þeir báðir hafið rannsóknir þótt greiðslur til BA-nema séu ekki hafnar. Emil Gunnarsson var ráðinn til að vinna meistararannsókn um búskap og tekjur Staðarhóls frá upphafi og fram á 19. öld en Sandra Gunnarsdóttir til að vinna BA-verkefni um þjóðleiðir í Dölum.

Mikil sölvatekja var í Saurbæjarfjöru fyrr á öldum og átti Staðarhóll þar t.d. tökurétt. Á Sölvatanga í landi Tjaldaness eru talsverðar minjar sem eru óvenjulegar og ætla má að tengist sölvatekju og þurrkun. Eins og meistaraverkefni Emils mun fjalla um átti Staðarhóll mikil ítök í gegnum aldirnar, m.a. í Saurbæjar sölvafjöru og skipastöðu og naustagjörð, s.k. Staðarnaust í Tjaldaneslandi samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705, bindi. VI, 160. Ljósmynd Gylfi Helgason.

Búskapur og hlunnindi Staðarhólsjarðar

Emil Gunnlaugsson mun fjalla um búskap á Staðarhóli frá upphafi býlisins og fram á 19. öld í meistararitgerð (MA). Samkvæmt Sturlubók Landnámu reisti Sturla Þjóðreksson bæinn á Staðarhóli nokkru eftir landnám en hafa ber í huga að þegar á 13. öld voru ríkir hagsmunir höfðingja hluti af sagnaritun um Staðarhól. Á Staðarhóli var bændakirkja en stundum *beneficium* þ.e. kirkjulén eftir því hvernig vindar blésu. Staðarhóll var lengi vel valdamiðstöð og stórt höfuðból, jafnvel á landsvísu. Í byrjun átjándu aldar var kirkjan á Staðarhóli langríkasta bændakirkja landsins. Ritgerðin mótast af eftirfarandi spurningum:

i . *Tekjur staðarins.* Efnahagslegar forsendur kirkjustarfs voru annars vegar tíund og tollar og hins vegar eignir og ítök. Athugun á máldögum og öðrum skjölum staðarins mun leiða í ljós hverjar tekjur Staðarhóls voru og hvernig þær þróuðust í aldanna rás.

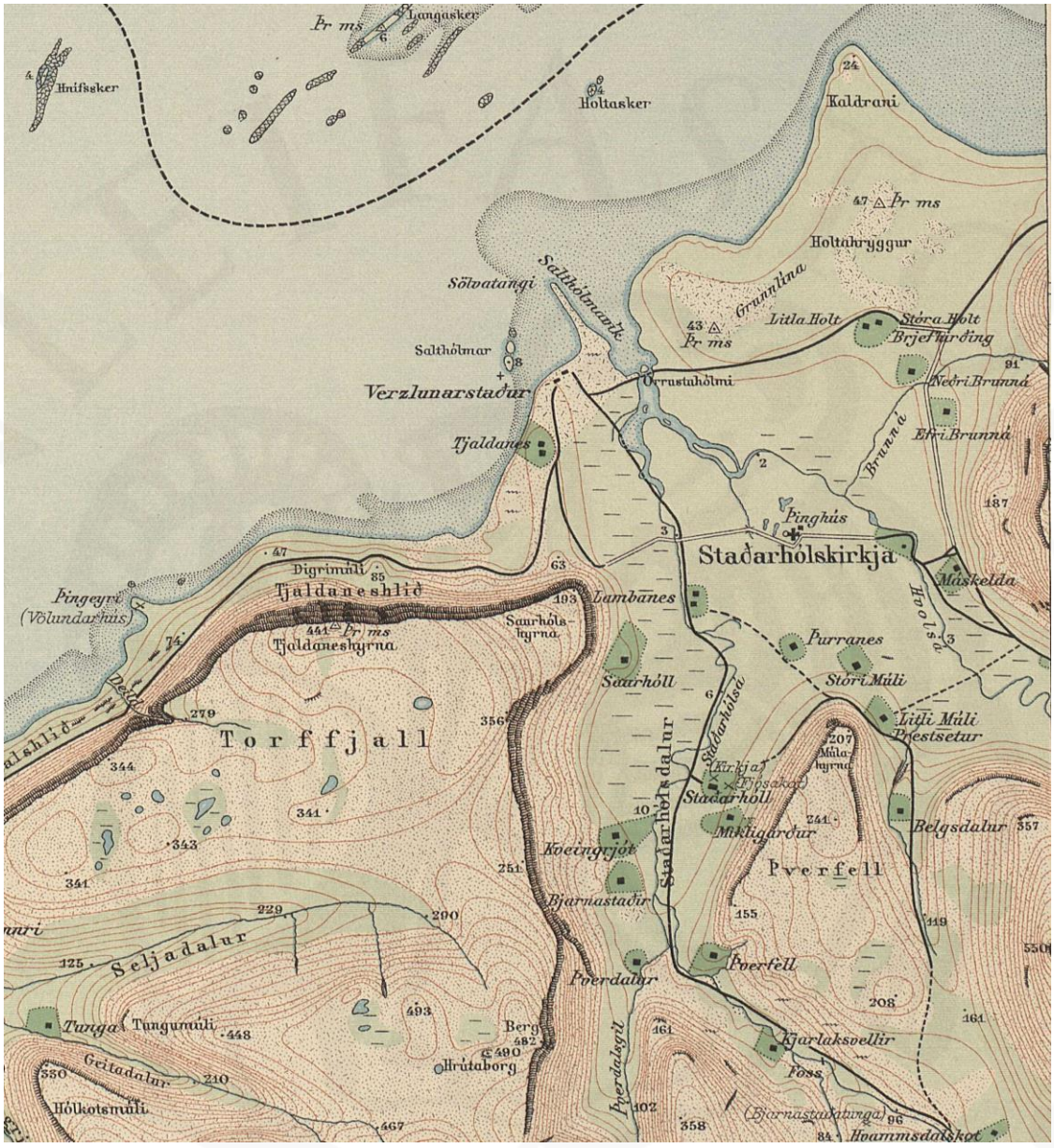
ii. *Rekstur staðar, búskapur.* Hvernig var búskap og búrekstri háttað á Staðarhóli í gegnum aldirnar? Samanburður á miðaldamáldögum og Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns hefur leitt í ljós að búnaðarumsvif margra gamalla stórbýla drógust umtalsvert saman á 16. og 17. öld. Hvernig var staðan á Staðarhóli? Jarðabókin og kvikfjártalið frá öndverðri 18. öld ásamt búnaðarskýrslum yfirvalda, svo sem sýslumanna og Vesturamts, veita heildstæðar upplýsingar um búnaðarhætti og þróun þeirra á 18. og 19. öld. Niðurstöður greiningar á þessum upplýsingum má nota til að varpa skýrara ljósi á þróunina á miðöldum, sem lesa má úr máldögum og öðrum fornbréfum.

Emil var ráðinn til starfa á haustmánuðum 2020 og hóf þá gerð rannsóknaráætlunar sem nú hefur verið samþykkt. Stefnt er að því að þessum verkhluta verði lokið á árinu 2021. Leiðbeinendur eru Sverrir Jakobsson og Benedikt Eyþórsson, sem eru í forsvari fyrir þennan hluta innan Staðarhólsverkefnisins.

Þjóðleiðir í Dölum

Markmið rannsóknar er að kanna fornar slóðir og vegi sem menn gætu hafa nýtt sér til ferðalaga á árunum 1100-1350. Einnig verða skoðaðar þjóðleiðir fyrir og eftir þann tíma til samanburðar. Fyrirmyndirnar eru ýmsar, t.d. athuganir Helga Þorlákssonar á ýmsum höfuðbólum Sturlungaaldar, s.s. Odda, Sauðafelli, Hruna ofl. en einnig vönduð BA-ritgerð Tryggva Más Ingvarssonar um

þjóðleiðir í Reykholtsdal. BA-neminn Sandra Gunnarsdóttir sér um þennan verkhluta og er ætlunin að honum ljúki í maí 2021. Sverrir Jakobsson er leiðbeinandi Söndru.

Herforingjaráðskort frá 1911 sem sýnir m.a. bæi og tún í Saurbæjarhreppi ásamt helstu þjóðleiðum sem merktar eru með svörtu striki, brotalínu og tvöföldu striki eftir eðli leiðar en þekktar leiðir um aldamótin 1900 verða m.a. notaðar til samanburðar við eldri samgöngukerfi í verkefni Söndru um þjóðleiðir í Dölum.
Kort: Herforingjaráðskort 23 SA – Gufuskálar - Reykhólar

FORNLEIFASTOFNUN
ÍSLANDS

5. Framvinda bókmenntafræðirannsókna 2020

Þórdís Edda Jóhannesdóttir, Úlfar Bragason og Ármann Jakobsson

Meginmarkmið bókmenntafræðirannsókna verkefnisins er að auka þekkingu á sagnaritun Sturlu Þórðarsonar og ritstofu hans. Lagt var upp með tvo þætti í rannsókninni, annars vegar frekari athuganir á svokallaðri Resensbók og hins vegar rannsóknir á verkum Sturlu í víðara samhengi með áherslu á hugmyndafræðilegan bakgrunn.

Rannsóknir á Resensbók

Resensbók brann í Kaupmannahöfn 1728 en drjúgur hluti henni er varðveittur í uppskriftum, sumt hefur verið gefið út en annað ekki. Bókin hefur innihaldið alfræði ýmiss konar og annál, svo kallaðan Resensannál. Í grein frá 1988 færir Stefán Karlsson sterk rök fyrir því að Resensbók kunni að hafa verið í eigu Sturlu Þórðarsonar.[3] Samband Resensbókar við önnur verk Sturlu hefur þó ekki verið kannað til nokkurrar hlítar og efnið í raun lítið komið til umræðu síðan grein Stefáns var birt en rík ástæða er til að bæta þar úr.[4]

Markmið rannsóknarinnar er að kanna betur hverjir textar Resensbókar eru, greina þá nákvæmlega í íslensku og erlendu samhengi, og athuga mögulega notkun þeirra. Þessi liður rannsóknarinnar er í höndum Þórdísar Eddu Jóhannesdóttur. Í upphaflegri áætlun var gert ráð fyrir um þriggja mánaða vinnu á fyrsta styrkári við þennan hluta. Þar sem ekki fékkst fullur styrkur var ljóst að vinna við verkið þetta ár yrði miðuð við um tvo mannmánuði. Langvarandi lokanir rannsóknarbókasafna vegna covid-19 höfðu nokkur áhrif á framvinduna og ollu því að ákveðnir verkþættir drógust. Gert var ráð fyrir að fyrsti áfangi þessarar vinnu sneri að söfnun heimilda og fyrstu skref yrðu tekin í undirbúningsvinnu fyrir mögulega útgáfu á Resensbók. Þeirri vinnu miðar vel og verður haldið áfram og lýkur nú í febrúarlok. Helstu skrif um Resensbók hafa verið kortlögð og frumathuganir á nokkrum handritum sem tengjast Resensbók hafnar, einkum á handritunum AM 1 f fol., DG 34–36, AM 424 4to, AM 1 eβ II fol., Papp fol nr 76, og AM 415 4to. Framundan er frekari vinna við greiningu á innbyrðis tengslum efnis Resensbókar við aðrar heimildir. Þar má til að mynda nefna efni Resensbókar, einkum ættar- og konungatöl sem tengjast enskum heimildum (sbr. Anthony Faulkes. 1977). Í þessu samhengi er einnig hafin vinna á greiningu á óbirtum gögnum Stefáns Karlssonar. Hann hafði sjálfur stefnt að útgáfu á efni Resensbókar en vannst ekki tími til. Rannsóknargögn hans eru varðveitt og er reiknað með að stór hluti þeirrar vinnu sem eftir er á

[3] Alfræði Sturlu Þórðarsonar *Sturlustefna: ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*. 1988. Ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir og Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi

[4] sjá þó grein Sverris Jakobssonar frá 2017: Codex Reseniani: Sturla Þórðarson as an Encycloepadic Writer

þessu styrkári fari í greiningu á gögnunum. Stefán hafði til að mynda tekið saman upplýsingar um erlend handrit, einkum ensk og frönsk, sem tengjast mögulega efni Resensbókar.

Rannsóknir á verkum Sturlu: nemendarannsóknir

Í seinni lið bókmenntahluta var gert ráð fyrir rannsóknum á öðrum verkum Sturlu með áherslu á að greina hugmyndafræðilegt samhengi. Í þessum lið er gert ráð fyrir einni lokaritgerð nemenda á meistarastigi í íslenskum bókmenntum á hverju styrkári. Þrátt fyrir niðurskurð var ákveðið að draga ekki úr umfangi þessa verkhluta og enn er því stefnt á þrjár ritgerðir í tengslum við rannsóknina en hver og ein fær lægra styrkframlag í samræmi við niðurskurð. Auglýst var eftir nema á haustmánuðum og í kjölfarið ráðinn Þorsteinn Björnsson, MA-nemi í íslenskum bókmenntum í október 2020. Þorsteinn hóf vinnu sína við ritgerðina í upphafi árs 2021 og ráðgert er að hann ljúki ritgerð á haustdögum 2021. Ritgerð hans mun fjalla um rökin fyrir því að Sturla hafi samið *Hákonar sögu*, hugmyndafræði verksins rannsökuð og hvernig afstaða sagnaritarins til manna og málefna birtist í sögunni og hvort það megi tengja hana við ritunartíma sögunnar upp úr 1260. Verkefnið hefur staðarvinkil þar sem meðal annars yrði rætt um hvenær sagnaritun Sturlu fór fram og þá hvar ritstofa hans var, hverjir unnu með honum og í hvaða tilfinninga- og textasamfélagi hann var (e. *emotional and textual society*).

6. Samantekt um helsta ávinning ársins 2020 og næstu skref

Staðarhólsrannsóknir fóru vel af stað á fyrsta starfsári rannsókna þótt covid-19 faraldurinn hafi sett mark sitt á vissa verkþætti, fundarhöld og samskipti. Áhrifin voru helst þau að ekki var hægt að funda eins mikið og gert hafði verið ráð fyrir og voru flestir fundir fjarfundir. Einnig ollu lokanir rannsóknarbókasafna því að rannsóknir á Resensbók hófust nokkuð síðar en ráðgert hafði verið en þó er áætlað að þeim hluta sem til stóð að vinna á fyrsta ári rannsókna muni ljúka innan verkefnisárs (sem er talið í lok febrúar þegar umsóknarfrestur vegna 2. árs rennur út). Að öðru leyti má segja að framvinda verksins hafi verið í takt við áætlanir. Rannsóknarstyrkur verkefnisins var um 64% af umbeðnum styrk og því þurfti að endurskoða allar áætlanir verkefnisins þegar úthlutun lá fyrir. Ákveðið var að niðurskurður kæmi jafnt niður á hverjum verkhluta sem allir voru skornir niður um þriðjung. Sú áætlun verkefnisins sem lá fyrir á vormánuðum 2020 hefur staðist að flestu leyti. Í tilfelli bókmenntahluta varð niðurstaðan sú að tveir mánuðir í stað þriggja kæmu til rannsókna á Resensbók en að áfram yrði stefnt að þremur nemaritgerðum en styrkur til hvers nema lækkaður sem svaraði niðurskurði. Í sagnfræðihluta var ákveðið að leggja höfuðáherslu á tvær nemendaritgerðir (og sameina tvö rannsóknarverkefni í eitt stórt meistaraverkefni) en að það yrði metið í lok annars árs hvort sótt yrði um styrk til að vinna þriðja verkefnið árið 2022.

Auglýst var eftir nemum sumarið 2020 og ráðið í allar þrjár nemastöðurnar sem til stóð að manna á haustmánuðum 2020. Eru öll verkefnin þrjú hafin þótt greiðslur séu ekki hafnar til BA nema. Reiknað er með að BA-verkefni í sagnfræði ljúki vorið 2021. Ráðgert er að skila meistararitgerð í sagnfræði sumar eða haust 2021 og meistararitgerð í íslenskum bókmenntum haustið 2021.

Niðurskurði í rannsóknum á fornleifum var mætt með tvennum hætti. Í fyrsta lagi var þeim verkþætti sem sneri að vinnu við tengslanet (Gísli Pálsson) frestað fram á þriðja verkár. Í öðru lagi var allri ítargreiningu, myndvinnslu og skýrslugerð skráningargagna frestað fram á 2. ár og í þriðja lagi tókst að lækka kostnað vegna vettvangsvinnu með því að afla styrks fyrir húsnæði á vettvangi og skera niður annan vettvangskostnað. Með þessu tókst að halda upphaflegri áætlun um vettvangsskráningu til streitu. Grunnúrvinnslu lauk í febrúarmánuði og fylgir fornleifaskrá (án myndefnis) með í viðhengi.

Haldnir voru fjölmargir fundir innan verkefnisins á árinu, bæði innan smærri hópa og með rannsóknarhópnum öllum. Stefnt er að því að halda slíkri samvinnu áfram á næstu árum og auka hana samhliða því að dregið verður úr samkomutakmörkunum og slakað verður á sóttvarnarreglum. Á næsta ári er gert ráð fyrir að talsverður þungi verði í nemandaverkefnum sem snúa að Staðarhóli, bæði munu þeir nemendur sem hafið hafa rannsóknir ljúka þeim og tveir nýjir

nemendur hefja rannsóknir á sviði bókmenntafræði og fornleifafræði. Ráðgert er að halda áfram rannsóknum á Resensbók og að talsverðar fornleifa- og fornvistfræðirannsóknir hefjist á árinu.

Gert er ráð fyrir að Staðarhólsrannsóknir haldi áfram af fullum þunga á næsta verkári. Á árinu mun þremur nemendaverkefnum ljúka og tvö önnur hefjast, haldið verður áfram rannsóknum á Resensbók, ítarleg og myndskreytt skýrsla verður gerð um fornminjar og menningarlandslag á svæðinu og fornleifarannsóknir á formi borkjarnasýna og könnunarskurða verða unnar á Staðarhóli og nágrenni.

Listi yfir þátttakendur

Staðarhólsverkefnið er samstarfsverkefni eftirfarandi stofnana

Fornleifastofnunar Íslands ses

Háskóla Íslands

Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Þjóðskjalasafns Íslands

Helstu þátttakendur eru:

Ármann Jakobsson prófessor í íslenskum bókmenntum við HÍ

Benedikt Eyþórsson fagstjóri á Þjóðskjalasafni

Birna Lárusdóttir sérfræðingur á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Egill Erlendsson, prófessor í líf- og umhverfisvísindadeild Háskóla Íslands

Elín Ósk Hreiðarsdóttir, sérfræðingur hjá Fornleifastofnun Íslands (verkefnisstjóri)

Emil Gunnlaugsson, MA nemi í sagnfræði við HÍ

Emily Lethbridge, rannsóknarlektor hjá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Garðar Guðmundsson, sérfræðingur hjá Fornleifastofnun Íslands

Gísli Pálsson, dósent við Bergenháskóla

Gylfi Björn Helgason, sérfræðingur hjá Fornleifastofnun Íslands

Guðrún Alda Gísladóttir, sérfræðingur hjá Fornleifastofnun Íslands

Kristborg Þórsdóttir, sérfræðingur hjá Fornleifastofnun Íslands

Sandra Gunnarsdóttir, BA nemi í sagnfræði við HÍ

Sigrún Drífa Þorfinnsdóttir, BA nemi í fornleifafræði við HÍ, sumarstarfsmaður hjá Fornleifastofnun Íslands

Sverrir Jakobsson prófessor í sagnfræði við HÍ

Úlfar Bragason prof. emeritus við Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Þorsteinn Björnsson MA nemi í íslenskum bókmenntum við HÍ

Þórdís Edda Jóhannesdóttir; sérfræðingur, sjálfstætt starfandi fræðimaður.

Gagnagrunnur fornleifaskráningar 2020

án myndefnis

Listi yfir skráðar jarðir

DA-172 TJALDANES 3

DA-173 SAURHÓLL 39

DA-174 KVEINGRJÓT 65

DA-175 BJARNASTAÐIR 82

DA-176 ÞVERDALUR 92

DA-179 ÞVERFELL 97

DA-180 STAÐARHÓLL 112

DA-180B LAMBANES 160

DA-181 KJARLAKSVELLIR 165

DA-182 FJÓSAKOT 178

DA-183 MIKLIGARÐUR 180

DA-184 ÞURRANES 195

DA-681 FORNLEIFAR Á FL. EN EINNI JÖRÐ 203

VIÐAUKI 1: KORT SEM SÝNIR DREIFINGU MINJASTAÐA

DA-172 Tjaldanes

1847: 40 hdr. JJ, 171.

"Þórðr veiksk skjótt við þetta mál ok kvazk hafa skyldu rétt af þjófum þeim, þótt Hallsteinn væri at móti; snarask þegar til ferðar við tíunda mann. Ingunn fór ok vestr með honum. Hann hafði ferju ór Tjaldanesi." Svo segir í Laxdæla sögu. ÍF V, 99

"Steinólfur hinn lági son Hrólfs hersis af Ögðum nam land á milli Búðardalsár og Tjaldaness og bjó í Fagradal."Geirmundar þáttur heljarskinns. Sturlunga saga I, 5.

"Birningur Steinarsson bjó í Tjaldanesi. Hann átti Helgu dóttur Þorgeirs langhöfða." Sturlu saga. Sturlunga saga I, 52.

1150? "Vigfús hét einn og var austfirskur. Geir var og þar aðra lotu og það kvittað að þeir væru hríðum á Staðarhóli eða að Brunná eða í Tjaldanesi." Sturlu saga. Sturlunga saga I, 58; "Taldi Víðkunnur að við hann er hann hafði farið í Tjaldanes með Hvolmönnum og beiddi bóta fyrir." Sturlu saga. Sturlunga saga I, 59.

1170:"Einar Ingibjargarson fór eitthvert sinn við nokkura menn í Tjaldanes og kveðst vilja gera Saurbæingum nokkuð illt. Og er þeir komu í Tjaldanes og hjuggu skip Einars þrjú og kváðu þá jafnast með þeim." Sturlu saga. Sturlunga saga I, 72.

1223-1224: "Þetta vor er nú var frá sagt andaðist Þóra frilla Þórðar Sturlusonar en hann tók til sín Valgerði dóttur Árna úr Tjaldanesi og gerði brúðlaup til hennar um sumarið." Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 288.

1228:"Stefndi hann [Þorvaldur] til sín Árna úrTjaldanesi og bar á hann sakir um það er hann hafði keypt Ólafseyjar að Jónssonum og þar höfðu Jónssynir gist oft." Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 307.

1235:"Sturla Þórðarson og Hallur úr Tjaldanesi riðu innan úr Saurbæ um nóttina." Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 370; "Þorgils fór í Tjaldanes og enn mær en Steinólfur í Búðardal." Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 372.

1236: "Þeir Sturlu menn og þeir Órækja skildu í Tjaldanesi og reið Sturla til þings en þeir Órækja fóru til Stafaholts og dvöldust þar litla hríð áður þeir fóru suður." Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 380.

1241:" Þegar um daginn getir gekk njósn vestur í Dali til Tuma og fór hann þegar inn í Hvamm og þaðan út í Hrappsey en Svertingur sendi Steinar son sinn vestur til Sturlu en hann gerði Órækju njósn og fór hann vestan og fundust þeir Órækja í Tjaldanesi og Sturla."Íslendinga saga, Sturlunga saga I, 440.

1243:"Reið Kolbeinn þá með allan flokkinn vestur til Saurbæjar. En Sturla fékk sér skip í

Tjaldanesi og fór þaðan út til Krosssunds."Þórðar saga kakala, Sturlunga saga II, 488.

1244:"Fór þá Sturla vestur til eyja en Böðvar frá Hvoli og Þorgeir stafsendir og Hallur úr Tjaldanesi fóru yfir á Hóla og sögðu Tuma að ófriðar var von." Þórðar saga kakala, Sturlunga saga II, 504; "Þeir fundust í Tjaldanesi og þeir er Svínadal höfðu riðið." Þórðar saga kakala, Sturlunga saga II, 510.

Fyrir 1401 og síðar: Máldagi Maríukirkju á Skarði á Skarðsströnd. " budarstad oc hrossabeit wid stadaraa i tialldaness landi medram fiourufor stædi yfer ... ." DI, III, 657.

1485: "Domur vm Gudlaugu Sueinsdotter hun var ofæR. ... Skylldi þessi kona fyrst flytiast til hols j saurbæ ef hun er flutt og þadan j Tialldanes ... " DI, VI, 534.

1491-1518: "Tialldanes [gamall maldage Þollaks kirkia j tialldanese a hnfsker oc fyrer innan sig marivskrift oc þollaks skrift. " DI, VII, 71.

1491-1518 eða fyrri: " Mariukirkia ad skardi ä skardzstronnd ... .budarstodu oc hrossabeit vid storä j tialdanesi landi medann fioruför stædi yfir ... .DI, VII, 74.

Um 1570 og síðar: Máldagar Gísla Jónssonar biskups. "LXV. Hälffkirkian ä Tialldanese." DI, XV, 592; " Skard. .... Budarstad og hrossabeit vid Stadarä i Tialldanesslande medann fiörufaur stædi yffer er Halldora Narffadotter gaff kirkiunne thä er hun ätte Tialldanes."DI, XV, 594.

1874:" Bærinn Tjaldanes er fyrir utan endann á Tjaldaneshyrnu og innan við hana." KK, II, 120.

1918: Tún 7,0 ha, garðar 240m2. 1704: "Útigángur er þar góður þegar vel árar. Silúngsveiði má vera að nokkru gagni þá til vill. Selveiði verður sjaldan að gagni. Hrognkelsi hafa áður fengist lítilsháttar, nú minna. Skelfiskatekja lítilsháttar. Sölvafjara hefur áður verið merkilega góð, en um nokkur ár hefur hún verið jafnan lakari og lakari, og er nú orðin mjög gagnlítil. Þessi fjara hefur almennilega um margt ár brúkuð verið eins og almenníngur, af öllum nálægum, sem viljað hafa, en er þó ekki almenníngur. Í henni eiga ýmsar kirkjur ítök, sumar meira, sumar minna, en kemur ekkert þar eftir árlega í jöfnuð; heyrist og að jörðin sjálf, Tjaldanes, skuli nokkurn part sölvafjörunnar eiga, kallast Fegrur. Um þetta er þó ei so víst eða ágreiningslaust." JÁM VI, 153 og 154. Síðar á bls. 154 segir: "Túnið spillist af sandfjúki og landbroti lítilsháttar sumstaðar. Engjar fordjarfast af skriðum og grjótkasti úr fjallinu, og það grjótkast er hættuvert fyrir kvikfjenað, þegar illa vill til. Hagar fordjarfast árlega með sama móti. Snjóflóð hleypur oft úr fjallinu, þó ei hafi oft að skaða orðið. Stórviðrasamt eftir áttaskiftum, hætt fyrir hús og hey. Vatnsból slæmt og þrýtur oft til skaða. Þar er átroðníngssamt af þjóðbraut. Jörðin liggur oft undir ágángi af beit. Þar er til stórkostlegs skaða átroðníngur af hestum þeirra, sem til sölvafjöru sækja. Sölvafjaran er meint að spillast af sandi, sem yfirrennandi ár bera yfir hana, og af lagnaðarísnum, sem burtrífa rótina."

DA-172:0011 *Tjaldanes* bæjarhóll bústaður 362600 546490

Bærinn í Tjaldanesi var austarlega í miðju gamla heimatúnsins, þar sem það er hæst. Til er uppdráttur af Tjaldanestúninu sem gerður var árið 1888. Er hann merktur Kristjáni Jónssyni, gerður eftir mælingum Á. Torfasonar (líklega Ásgeir, sonur Torfa Bjarnasonar) og Benedikts Magnússonar sem var kennari í Búnaðarskólanum í Ólafsdal. Á uppdrættinum sjást m.a. húsin í gamla bænum og umfang bæjarhólsins. Á túnakorti frá 1918 er komið íbúðarhús úr timbri litlu sunnan við gömlu bæjarhúsin sem þá voru notuð sem búfjárhús. Bæjarhóllinn sést allvel enn þó að búið sé að ýta hluta hans út. Auk bæjarhólsins sjálfs (01) eru skráðar fimm aðrar minjaeiningar innan hans; bústaður 02, bústaður 03, kálgarður 04, öskuhaugur 05 og kálgarður 06.

Bæjarhóllinn á Tjaldanesi er í sléttuðu túni sem ekki er lengur slegið nema að litlum hluta, suðvestast. Frá hrygg í túni, sem bærinn er á og flest útihúsin röðuðu sér á, hallar lítillega til vesturs fram á sjávarbakka og til austurs niður af nesinu.

Bæjarhóll 01 er enn talsvert afgerandi og er 57x42 m að stærð, snýr norðaustur-suðvestur. Mörk hans til suðausturs sjást ekki lengur vegna rasks í tengslum við húsbyggingar. Eins og fram hefur komið var timburhús 02 við suður- eða suðaustur-jaðar bæjarhólsins þegar túnakort var teiknað 1918. Annað hús, Gamlanes 03, var svo byggt þar norðan við árið 1921. Grafið hefur verið út úr hólnum fyrir því húsi og stendur það enn. Síðasti torfbærinn var norðan við Gamlanes og eftir að flutt var úr honum var hlóðaeldhúsið notað fyrir sláturgerð og aðra eldamennsku sem óþrifnaður eða sterk lykt fylgdi. Þar voru líka kofaræksni; skemmur og fjós sem Kristjón og Hólmfríður Sigurðarbörn, heimildamenn, muna eftir. Það voru súrheysgryfjur í vestanverðum hólnum og þegar hætt var að nota þá var rusli og ösku safnað þar í minni Kristjóns og Hólmfríðar. Hóllinn er enn um 1,5 m á hæð þar sem hann er hæstur norðan við Gamlanes. Miklu af hæsta hluta bæjarhólsins og öskuhaugi 05 var ýtt út um eða fyrir 1960 af þáverandi ábúanda, Kristni Steingrímssyni. Af þeim sökum virðist hóllinn stærri en hann er því að það er búið að ýta efni niður af honum, líklega einkum til vesturs þar sem enn er allbratt fram af hólnum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:0012 heimild um bústað 362607 546459

Timburhúsið sem sýnt er á túnakorti frá 1918 og var í suðausturjaðri bæjarhóls 01 sést ekki lengur. Að sögn Kristjóns og Hólmfríðar Sigurðarbarna, heimiildamanna, var húsið rifið um 1966.

Malarplan er framan og sunnan við Gamlanes 03 þar sem hús 02 stóð.

Að sögn Kristjóns og Hólmfríðar var húsið með hlöðunum og múruðum kjallara. Fjögur eldhús voru í húsinu, tvö í kjallara, eitt undir stiga á jarðhæð og eitt í herbergi á jarðhæð. Af gömlum myndum af húsinu að dæma var það svipað að grunnfleti og Gamlanes 03, eða litlu stærra. Það var portbyggt og því hærra en Gamlanes sem ekki var með upphækkað ris.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-172:0013 *Gamlanes* hús bústaður 362609 546469
Á bæjarhóli Tjaldaness er timburhús byggt 1921 sem búið er að gera upp og er það nýtt sem sumarhús af eigendunum, Hólmfríði Sigurðardóttur og Gísla Hermannssyni.
Afgirt lóð er í kringum húsið og er sléttuð grasflöt í kringum það og ýmis gróður vestan við en malarapan sunnan við húsið, flatt og slétt.
Húsið er um 10x8 m að grunnfleti en að auki er sambyggður skúr norðan við það sem er um 3,5x6 m að stærð. Húsið hefur allt verið gert upp og því breytt að nokkru. Til dæmis er búið að breyta gluggum og gera dyr á vesturgafl hússins. Einnig hefur anddyri á suðurhlið verið rifið.
Hættumat: engin hætta

DA-172:0014 dæld kálgarður 362567 546470
Samkvæmt uppdrætti af Tjaldanestúninu frá 1888 var kálgarður í suðvesturjaðri bæjarhólsins 01, fast suðvestan við öskuhaug 05. Kristjón Sigurðsson, heimildamaður, mundi eftir kálgarðinum og var hann eins og grafinn inn í í hólinn. Búið er að ýta hluta af bæjarhólnum út og slétta yfir þar sem kálgarðurinn var. Þar sést hins vegar grunn lægð inn í hólinn 35 m vestan við Gamlanes 03. Er hún 4x3 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:0015 *Öskuhluti* öskuhaugur 362580 546483
"Syðst, næst Skeiðinu [sem er melur sem liggur suður af Tjaldanestúninu], heitir Húsavöllur [sjá t.d. útihus 006 og 007], þá er Traðarvöllur [020], þá Öskuhluti og Miðvöllur næst bæ," segir í örnefnaskrá. Öskuhluti er túnhluti vestan við bæjarhól 01 sem dregið hefur nafn sitt af öskuhaugi sem var vestast á bæjarhólnum. Heimildamenn, Hólmfríður og Kristján Sigurðarbörn, muna vel eftir öskuhauginum en honum var að miklu leyti ýtt út ásamt hluta af bæjarhólnum í kringum 1960.
Ekki sjást nein ummerki um öskuhauginn lengur á sléttuðum bæjarhólnum en afar líklegt er að stór hluti hans sé enn varðveittur undir sverði.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Tjaldanes,4

DA-172:0016 heimild um kálgarð 362610 546494

Á uppdrætti af Tjaldanestúninu frá 1888 er teiknaður kálgarður í norðausturhorni bæjarhóls 01. Engin ummerki um kálgarðinn sjást lengur vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:002 heimild um kirkju

TJALDANES Í SAURBÆ (STAÐARHÓLSÞING) (D) -Maríu, Pétri, Ólafi, Þorláki - HÁLFKIRKJA

[c. 1150: Birningr Steinarsson bjó í Tjaldanesi. Hann átti Helgu dóttur Þorgeirs langhöfða. Dóttir Þeirra hét Sigríðr. Móðir Birnings var Hallfríðr Birningsdóttir Halldórssonar Snorrasonar goða. Fluttur til Heinabergs fyrir 1172; Sturlu saga, Sturl. 52, 87-88]

[1224]: Kirkia j Tialda nesi er helgvð með gvði mariv drottningv ok petro postvla. Olavi konvngi ok Thorlaci biskvpi.

hvn a x. hvndraþ fiar.

þar skal syngia annan hvarn dag lavg helgan. ok enn fiorða hvern ottv song

þar skal heima vera tivnd allra heimamanna.

þar skal vera prestr heimilis fastr. meðan arni byr þar ok sonr hans. ef hann er prestr. ok kavpa at presti tveim morkvm. ef hann er eigi heimilis fastr

Heima skvlv tollar allir

groftr skal til Staðarhols ok sva kirkia. ef eigi er heimilis prestr

Lysa fyrir alla daga. þa er svngit er fra mariv messo vnz liðr paska vikv; Máld DI I 466 [1491-1518]: Tialldanes gamall maldage.

Þollaks kirkia j tialldanese a hnifsker oc fyrer innan sig marivskrift oc þollaks skrift. oc smelltn kross. oc Alltaris bvning. þar skvlv syngiazt iiij messur oc xx fra stadarhols kirkiv.

þar takazt heima tollar oc Tijvnder bonda oc hvsfreyiv; Máld DI VII 71-72 [AM 263 fol, bl. 73; Þjsks Bps A II, 1 bl. 107b og 117b]

1575: Hälffkirkian ä Tialldanese [eyða]; Máld DI XV 591

{1598: hálfkirkja; AM 263 fol. bl. 73, 75}

aftekin e. 1570; (PP, 168) Tjaldanes var sagt bænhúsjörð að fornu fari í visitasíu Brynjólfs Sveinssonar biskups á Staðarhóli 1639. BI II, 165 (ÞÍ Bps. A. II. 6 bls. 49).

Líklegt verður að teljast að kirkja í Tjaldanesi hafi verið á eða fast við bæjarhólinn 001_01 en engin ummerki sjást þar um kirkju eða kirkjugarð og engar sagnir eru um að mannabein hafi komið upp við jarðrask eða byggingaframkvæmdir. Mögulega hefur kirkjan verið í vestanverðum bæjarhólnum, undir öskuhaugi 001_05. Þess má geta að undir stóru bjargi í túni sem nefnist Filippus/Filippía 022 á maður að vera grafinn. Bjarg þetta er hins vegar 90 m NNV við bæ 001 og afar ósennilegt að einhver tenging sé á milli sagnar um legstað og kirkjugarðs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Sturl. 52, 87-88; DI I 466; DI VII 71-72; DI XV 591; AM 263 fol. bl. 73, 75; PP, 168; BI II, 165

DA-172:003 garðlag túngarður 362661 546438

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var túngarður umhverfis heimatúnið á Tjaldanesi. Túnið sem sýnt er á túnakorti frá 1918 var 385 x 260 m að stærð og kort af túninu frá 1888 sýnir jafnstórt tún en á því er ekki sýndur túngarður meðfram vesturhlið túnsins og aðeins að litlum hluta á suðurhlið. Túngarðurinn er horfinn að mestu leyti en sést þó enn á tveimur stöðum, suðaustan og vestan við bæ 001. Hluti A er 75 m suðaustan við bæ 001 og liggur norður-suður, meðfram malarvegi í túnjaðri. Hluti B er í túnjaðri frammi á sjávarbakka um 200 m vestan við bæ 001 og 160 m VSV við Filippus 022.

Túnið er sléttað og enn slegið að hluta en að miklu leyti komið í órækt. Það er nokkuð flatt og jafnlegt en það er í halla til vesturs.

Túngarðshlutarnir eru á svæði sem er 270x110 m stórt og snýr norðvestur-suðaustur. Garðhluti A liggur nálega norður-suður og er 110 m langur. Hann sést frá uppistandandi hesthúsi og langleiðina norður að afleggjara að Gamlanesi 001_03 en þar var hlið á garðinum samkvæmt korti af túninu frá 1888. Garðurinn er hlaðinn úr torfi og grjóti og er að jafnaði um 0,5 m á hæð og 2 m á breidd. Garðhluti B er 260 m norðvestan við hluta A. Hann liggur einnig nálega norður-suður og er hlaðinn úr torfi og grjóti. Garðurinn er um 90 m á lengd og 2 m á breidd. Hann er 0,6-0,7 m á hæð. Engin önnur ummerki um túngarðinn sáust á yfirborði vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:004 heimild um útihús 362594 546538

Samkvæmt túnakorti frá 1918 og korti af túninu frá 1888 var útihús austarlega í túni, um 50 m norðan við bæ 001 og 60 m SSA við Filippus 022.

Túnið er sléttað en komið í órækt og í því vex mikið og hátt gras.

Engin ummerki um útihúsið fundust vegna túnasléttunar. Á uppdrætti af túninu frá 1888 er nokkuð nákvæm teikning af húsinu en þá samanstóð það af tveimur húsum og á milli þeirra eru gegnumstikaðir reitir sem merkja annað hvort rústir eða tóftir og er ekki ljóst hvort átt er við á teikningunni. Er líklegt að það hafi verið heystæði eða heytóftir á milli húshlutanna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:005 heimild um fjós 362655 546450

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var fjós með sambyggðri rétt við austurmörk túnsins, skammt austan við bæ 001. Kristjón Sigurðsson, heimildamaður, man vel eftir fjósinu. Það var um 70 m suðaustan við bæ 001 og 10 m norðvestan við norðurenda túngarðs 003A og virðist hafa verið sambyggt honum.

Þar sem fjósið var er sléttað tún sem komið er í órækt.

Engin ummerki eru um fjósið vegna niðurrifs og sléttunar. Það virðist ekki hafa verið komið til sögunnar fyrr en eftir 1888 því það er ekki sýnt á korti af túninu frá því ári.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:006 heimild um útihús 362603 546409

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús suðaustarlega í túni, um 70 m SSA við bæ 001. Að sögn heimildamanns, Kristjóns Sigurðssonar, heimildamanns voru fjárhús þarna. Þau eru einnig sýnd á korti af túni Tjaldaness frá 1888.

Innan gamla heimatúnsins er nú afgirt beitarhólf fyrir hross þar sem fjárhúsin voru og í því vex mikið og hátt gras (júlí 2020).

Búið er að slétta yfir leifar af fjárhúsunum en enn má greina nokkuð afgerandi hæð í túninu þar sem þau stóðu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:007 heimild um hesthús 362618 546336

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús við suðurmörk túnsins, sambyggt innanverðum túngarði 003, um 70 m suður af fjárhúsum 006. Kristjón Sigurðsson, heimildamaður man eftir hesthúsi þar sem nú er skúr klæddur bárujárni. Hann er 150 m sunnan við bæ 001 og 20 m vestan við suðurenda túngarðs 003A.

Hesthúsið var í túnjaðri en þar er nú (2020) beitarhólf í kringum skúrinn sem stendur á svipuðum stað og eldra hús.
Engin ummerki sjást lengur um hesthúsið vegna rasks og húsbygginga. Á korti af Tjaldanestúninu frá 1888 er nákvæmari teikning af útihúsinu sem skiptist í tvö aðskilin hús og voru líklega heytóftir á milli þeirra og við austurenda húsasamstæðunnar.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:008 heimild um útihús 362460 546400
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús suðvestarlega í túni, um 120 m vestan við útihús 006 og 140 m suðvestan við bæ 001. Útihúsið var á túnhluta sem merktur er Traðarvöllur (sjá 020) á uppdrætti af Tjaldanestúninu frá 1888. Á uppdrættinum er útihúsið hins vegar ekki sýnt og virðist það því ekki hafa verið búið að reisa það á þeim tíma.
Sléttað en óslegið tún er á Traðarvelli.
Engin skýr ummerki eru um útihúsið á yfirborði vegna túnasléttunar.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918. Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:009 heimild um nátthaga 362493 546646
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var nátthagi nyrst í túni, um 240 m norður af útihúsi 008 og 190 m NNV við bæ 001. Á uppdrætti af heimatúninu frá 1888 heitir þessi hluti túnsins Filipusarvöllur. Nátthaginn er ekki sýndur á uppdrættinum.
Sléttað en þýft tún í órækt, í mjög afliðandi halla til vesturs.
Engin skýr ummerki eru sýnileg um nátthaga vegna túnasléttunar, en túnjaðarinn hefur afmarkað hann til vesturs. Á svæðinu er smá reitur þar sem vex minna gras en annarsstaðar á þessu svæði.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918; Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:0101 *Orustuhólmi* sögustaður 363506 547198
"Liggur hann [Sölvatangi] meðfram vognum þar sem Staðarhólsá og Hvolsá renna til sjávar. Í ósamynninu er lítill hólmi, grasivaxinn, Orustuhólmi. Þar börðust þeir Hólmgöngu-Bersi og Þorkell tanngnjóstur (Kormákss. bls. 134)," segir í örnefnaskrá. "Við fyrrnefnda Ósa, innan Tjaldanes er Orustuhólmi. Þar eru dys mörg, sem votta að þar hafi forðum mannfall orðið," segir í Sóknalýsingu Dalasýslu. Orrustuhólmi er sunnan við Ósa, mitt á milli Göngumannareits til

austurs og Ósamel til vesturs. Hólminn er um 1,2 km norðaustan við bæ 001 og rúmum 330 m norðaustan við tóft 018. Lengi vel var ekki hægt að komast í hólmann nema með því að vaða eða á báti en nú er búið að tengja hólmann við land með grjótgörðum. Affall fyrir Staðarhólsá og Hvolsá er um skarð í vestari garðinn og er bú yfir það. Á hólmanum er heimild um bardaga milli Hólmgöngu-Bersa og Þorkell Tanngnjóst (1) og dysjar (2), á svæði sem er 70 x 40 m að stærð og snýr nálega austur-vestur.

Hólminn er grasigróinn en bakkar hans eru þó gróðurlitlir og fremur grýttir. Sjórinn og árnar hafa náð að brjóta talsvert af hólmanum og er gróðurhulan horfin á köflum.

Hér er hólmgangan milli Hólmgöngu-Bersa og Þorkells Tanngnjósts skráð. Sjálfur hólminn rís um 1-2 m hærra en sjórinn. Engin mannvirki tengd hólmgöngu Bersa og Þorkels Tanngnjósturs sjást á hólmanum enda er hér fremur verið að skrá sögustað og á þeim er sjaldnast nokkur ummerki að finna sem eru í beinum tengslum við atburði sagnanna.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

Heimildir:Ö-Tjaldanes,1; Dalasýsla 2003: 1842. C. Magnusen: Staðarhóls- og Hvolssóknir, eður Saurbæjarþing í Dalasýslu, bls. 181.

DA-172:0102 heimild um legstað 363544 547183

Engin ummerki um dysjar sem getið er um í Sýslu- og sóknalýsingu sjást á yfirborði á hólmanum. Þar sést hins vegar grunn og gróin dæld, 2 x 1 m að stærð og 0,4 m djúp. Staðsetning hólmans, sagnir um orrustu (sjá 1) og arfsagnir um legstað á hólmanum gefa sterklega til kynna að þarna hafi verið legstaður í heiðnum sið. Jarðvegur er hins vegar ekki þykkur á þessum slóðum og sjórinn hefur brotið talsvert af hólmanum. Frekari rannsókna er þörf til þess að skera úr um hvort að leifar kumli/kumlum sé að finna á hólmanum og hvort að dældin sem sést sé náttúruleg eða manngerð.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:011 náma mógrafir 363043 545935

Kristjón Sigurðsson, heimildamaður, benti skráningarmönnum á að mógrafir væru rétt norðan við Torfnes 012. Enn má sjá mógrafir um 700 m suðaustan við bæ 001 og 300 m norðan við Torfnes 012. Þar var hætt að taka mó þegar heimildamaður man eftir.

Mógrafirnar eru í flatlendri, þýfðri og nokkuð blautri mýri austur undir Tjaldanesbörðum.

Gengið var meðfram Tjaldanesbörðum frá Torfnesinu og að skurði sem skilur á milli mýrlendis til suðurs að Torfnesi og ræktaðra túna til norðurs. Fundust óveruleg ummerki um mógrafir en við yfirferð loftmynda á úrvinnslustigi fundust nokkuð skýrt afmarkaðar grafir rétt norðan við

áðurnefndan skurð á 35 x 17 m stóru svæði sem snýr norður-suður.
Hættumat: engin hætta

DA-172:0121 *Torfnes* tóft skemma 363134 545639
"Fyrir neðan hálsinn niður undir Álftahaganum eru löng börð. Skerst þar í einum stað fram í flóann og eru þar gamlar tóftarrústir. Heitir þetta nes Torfnes," segir í örnefnaskrá. Torfnes er 1 km suðaustan við bæ 001 og 270 m suðasutan við Klofningsveg 590. Nafnið Torfnes gefur til kynna að í nágrenni við það hafi verið torfrista og á nesinu sjálfu var skráð tóft sem kann að hafa verið stæði fyrir torf eða mó. Minjarnar fá hvor sitt fornleifanúmer til aðgreiningar.
Torfnes er grasivaxið og þýft og er aflíðandi halli fram af því til norðausturs. Austan við nesið er flöt mýri og vestan við það eru Tjaldanesbörð, þýfð og grösug.
Tóft 01 á Torfnesi er óljós og mjög gróin. Hún er einföld, um 6 x 3,5 m á stærð og snýr norður-suður. Ekkert op er á henni en innanmálið er nokkuð skýrt. Hæð veggja innanmáls er 0,3-0,9 m. Hæstir eru þeir í vesturenda. Hæð veggja utanmáls er 0,3-0,4 m.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Tjaldanes,2

DA-172:0122 *Torfnes* örnefni rista 363184 545647
Torfrista skilur sjaldnast eftir sig mikil ummerki þegar ristusvæðið hefur sigið saman og gróið aftur. Gengið var meðfram Tjaldanesbörðum beggja vegna við Torfnes en engin ummerki um torfristu fundust á svæðinu.
Hættumat: engin hætta

DA-172:0131 *Stekkjardalur* þúst hlutverk óþekkt 362113 545677
Fyrir utan Karlsholtið, niður við sjóinn, er allstór dalur. Eru í honum hér og hvar húsatóftir. Dalur þessi heitir Stekkjardalur," segir í örnefnaskrá. Stekkjardalur er austan við Kringlumýri, um 920 m suðvestan við bæ 001 og rúmum 650 m vestan við vörðu 028. Dalurinn er mýrlendur en í honum miðjum rís mjög gróin hæð, eða hóll, og á honum er umfangsmiklar minjar, alls níu fornleifar (þúst 1 og 3; tóftir 2, 4 og 7; garðlög 5, 6, 8 og 9). Fornleifarnar eru á svæði sem er 130 x 90 m að stærð og snýr h.u.b. austur-vestur.
Dalurinn, sem er í raun mun líkari hvammi, er mjög gróinn og votlendur. Svæðið er nokkuð þýft, sérstaklega ytri hluti þess. Mosi er nokkur og sérílagi á þúfum og rimum.
Þúst 1 er norðaustast á svæðinu. Hún er um 6,5 m í þvermáli og sker sig úr umhverfinu vegna þess að þar er gróður mun grænni og þéttari en annars staðar. Hún rís 0,7 m hærra en umhverfið,

er fremur kúpt og með brattar hliðar. Ytri brúnir þústarinnar eru skýrar. Hún er byrjuð að hlaupa í púfur og ekki er hægt að greina innri brún veggja eða móta fyrir hólfi. Líklega leynist nokkur mannvist þarna undir jörðu en ekki er ljóst hvers konar minjar um er að ræða.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Tjaldanes,2

DA-172:0132 tóft beitarhús 362099 545663

Tóft er um 20 m suðvestan við þúst 01. Hún er nokkuð umfangsmikil og er gróður á henni þar grænni en annars staðar í umhverfinu. Tóftin er 20 x 15 m að stærð og skiptist í fjögur hólf. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir og eru þeir mjög stæðilegir í norðurhluta tóftarinnar, um 0,8 m á hæð, en suðurhlutinn er ekki eins vel varðveittur. Þar eru veggir signir og jafnvel sums staðar byrjaðir að hlaupa í púfur. Vegghæð þar er 0,4 m. Austasta hólfið og það vestasta í tóftinni (1 og 4) eru mjög lík og eru líklega heystæði. Þau eru bæði 3 x 3 m að innanmáli og ekki er hlaðinn veggur á suðurhlið þeirra. Hólf 2, sem er fyrir miðju tóftarinnar, er 6 x 5,5 m að innanmáli og snýr NNA-SSV. Botn þess er nokkuð sléttur en þó má sjá grjóthrun, einkum í norðausturhluta hólfsins, sem gróið hefur yfir. Gengið er inn í hólfið fyrir miðri suðurhlið þess. Hólf 3 er um 4 m suðaustan við hólf 2. Það er ílangt, 7 x 2 m að innanmáli og snýr NNV-
SSA. Op er á hólfinu til SSA, í átt að engjum. Þetta er líklega beitarhús sem hefur líklega verið byggt ofan á stekk sem dalurinn dró nafn sitt af.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0133 þúst hlutverk óþekkt 362092 545686

Þúst 03 er um 20 m norðvestan við tóft 02. Hún er 5 m í þverináli og er 0,2-0,3 m á hæð. Gróður á þústinni er þéttari en annars staðar. Þústin er skýrt afmörkuð að norðanverðu en mörk suðurhluta þústarinnar eru ekki eins skýr. Ekki er hægt að sjá neitt tóftarlag á henni en þarna leynist líklega mannvist undir sverði.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0134 tóft hlutverk óþekkt 362077 545694

Tóft 04 er um 15 m VNV við þúst 03. Tóftin er 14 x 7,5 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur og er þrískipt. Tóftin er torf- og grjóthlaðin en mjög gróið er yfir hleðslur og ekki hægt að sjá nein umför þótt víða glitti í veglegt hleðslugrjót, einkum í suðausturhluta tóftarinnar. Vegghæð er mest til norðurs, 0,6 m Tóftin er hlaðin inn Í brekku, 0,4 m, til suðausturs. Aðeins einn inngangur er inn í tóftina á norðvesturgafli. Þar er fyrst komið inn í hólf 1 sem er 6 x 2,5 m að stærð og snýr

eins og tóftin. Lítill gangvegur er síðan úr hólfinu til suðausturs að hólfi 2. Það er 4 x 1,5 m að innanmáli og snýr þvert á tóftina. Hólf 3 er innst, eða suðaustast í tóftinni. Gangur er á milli þess og hólfs 2. Hólfið er að öllu leyti sambærilegt og hólf 2 nema það er ívið stærra eða 5 x 2 m að innanmáli. Óvíst er um hlutverk tóftarinnar, annað en hún er líklega einhvers konar aðhald fyrir skepnur.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0135 garðlag túngarður 362122 545666

Siginn túngarður 05 er um 20 m austan við tóft 02. Garðurinn sést í tveimur bútum hefur afmarkað þurrt og gróið svæði og votlendi. Austurhluti garðsins er greinilegastur og þar er vegghæð 0,5 m og garðurinn um 2 m á breidd. Garðurinn liggur þar á um 30 m löngum kafla og hverfur undir stekkjartóft 02. Framhald af garðinum sést rétt norðvestan við tóft 04. Þar liggur garðurinn frá fjöruborði og til suðvesturs á um 30 m löngum kafla uns hann hverfur í mýrlendi. Garðurinn hefur sennilega náð lengra til norðausturs en sjórinn hefur tekið hluta af landinu á þeim slóðum.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0136 garðlag hlutverk óþekkt 362101 545672

Lítil og mjög ógreinilegur garðstubbur 06 er um 5 m norðan við stekkjartóft 02. Hann hefur aðra stefnu en túngarður 05 og því skráður sér. Garðurinn er mjög siginn. Hann er 0,2 m á hæð, um 1 m á breidd og sést sem gróinn hryggur í landinu. Hann liggur norðaustur-suðvestur á um 6 m löngum kafla. Óvíst er með hlutverk garðsins.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0137 tóft heygarður 362147 545628

Fremur ungleg tóft er um 60 m suðaustan við stekkjartóft 02. Tóftin er aðeins 4 x 2 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Vegghæð er 0,4 m og er op á tóftinni á miðjum norðvesturlangvegg. Tóftin virðist yngri en aðrar tóftir á svæðinu og ekki er ljóst hvaða hlutverki hún hefur gegnt, mögulega er þetta heytóft.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0138 garðlag hlutverk óþekkt 362133 545645

Garðlag er um 40 m suðaustan við stekkjartóft 02. Garðurinn sést sem hryggur sem liggur nálega norður-suður á um 20 m löngum kafla, Hann er um 1,5 m á breidd og 0,2-0,3 m á hæð. Annar,

ógreinilegri garðlagsbútur er um 20 m sunnan við stekkjartóft 02 og hefur mögulega tengst því garðalagi sem lýst er að ofan. Þessi bútur er um 5 m langur og 0,1 m á hæð og eru ummerki um hann afar óskýr. Mögulega er þetta gerði sem hefur verið áfast garði 05.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0139 garðlag hlutverk óþekkt 362076 545676

Ógreinilegur vegg- eða garðlagsbútur er mitt á milli tóftar 2 og 4. Hann er mjög óskýr, og er um 20 m á lengd, 1 m á breidd og liggur nálega norðvestur-suðaustur. Garðurinn er 0,2-0,3 m á hæð. Ekki er vitað um hlutverk þessa garðs, mögulega hefur hann tengst garði 05 eða 06 en ekki er hægt að skera um það án frekari rannsókna.

Hættumat: engin hætta

DA-172:014 heimild um túngarð 362644 546438

Á uppdrátt af Tjaldanestúninu frá 1888 er merktur gamall túngarður. Hann var austarlega í túninu og liggur NNA-SSV, nánast samsíða túngarði 003A og 50 m suðaustan við bæ 001.

Garðurinn var í gamla heimatúninu þar sem nú (2020) er afgirt og grasigróið beitarhólf fyrir hross.

Engin ummerki fundust um túngarðinn vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:0151 *Byrgismýri* bæjarhóll býli 360916 545594

"Skammt fyrir utan Kringlumýri er önnur mýri, Byrgismýri [einnig köllið Seljamýri]. Þar mun hafa verið býli til forna, sem hét á Knútsstöðum," segir í örnefnaskrá. Í Jarðabók Árna og Páls frá 1705 segir: "Í heimalandi hefur til forna verið býli, heyrist hafi kallað verið Hnutstader. Það hefur aldrei í manna minnum bygt verið. Þar eru rústir og girðíngar miklar. Nær eða hverninn eyðilagst hafi veit enginn af að segja. Það kann ómögulegt að byggjast án skaða heimajarðarinnar." Samkvæmt Þorskfirðingasögu bjó Knútur bóndi á Knútsstöðum. Í neðanmálsgrein þar segir: "Sennilega átt við tóftir á Seljamýri [einnig kölluð Byrgismýri] rétt utan við Tjaldanes." Kristian Kaalund telur að bærinn hafi staðið einhvers staðar í Tjaldaneshyrnu. "Á Byrgismýri er þurrara og byggilegra; þar sést líka greinilega að hefir verið bær eða kot; þar stendr nú fjárbyrgi Sem myrin er nú kend við. Hér hafa Knútsstaðir verið," segir í Árbók 1881. Í austurhluta Byrgismýris er nokkur áberandi hóll og líkast til er þetta seinstu leifar Knútstaðarbæjarins. Bærinn er um 1,8 km suðvestan við bæ 001 og tæpum 850 m austan við vörðu 034. Á hólnum er gerði (2) og rétt

austan við hann seltóftir (3-5). Þessar fornleifar eru á svæði sem er 100 x 40 m að stærð og snýr austur-vestur.

Byrgismýri/Seljamýri er skammt sunnan við sjó. Nokkuð votlendi er á svæðinu og er starargróður áberandi. Í mýrinni eru nokkrar grónar hæðabungur og á þeirri austustu, sem er í austurjaðri Seljarmýrar, eru seltóftir.

Bæjarhólinn er um 30 m í þvermáli og er hann mjög gróinn og rís um 1 m hærra en umhverfið. Líklega er hann náttúrulegur en að hluta til uppsafnaðar mannvistarleifar. Mögulega hefur hann náð lengra til norðausturs en það er ekki skýrt. Á hólnum sjást engar bæjartóftir en þar er torf- og grjóthlaðið gerði (2).

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Tjaldanes,2; Ö-Tjaldanes ath. og viðb.I,1; JÁM VI, 154, ÍF XIII, 213; KK II, 119; Árbók 1881, 65

DA-172:0152 gerði fjárskýli 360908 545598

Ofan á bæjarhóli 01 er grjót- og torfhlaðið gerði. Það er um 19 m í þvermál, Norðurhluti gerðisins er vel varðveittur og þar er vegghæð um 0,7 m á hæð en aðrir hlutar gerðisins eru útflattir og mjög þýfðir og við það að renna saman við púfur í landslaginu. Suðurhlutinn er áberandi illgreinilegastur er vegghæð þar aðeins 0,2 m á hæð. Op er á gerðinu fyrir miðju norðurhlið þess. Þetta er líklega fjárbyrgi sem mýrin dregur nafn sitt af og hefur verið reist í tengslum við sel (sjá 03-05).

Hættumat: engin hætta

DA-172:0153 tóft hlutverk óþekkt 360981 545621

Tóft 03 er um 10 m VNV við tóft 05. Tóftin er 7 x 6 m að stærð, snýr NNV-SSV og er mjög lík að gerð og lögun og tóft 01. Hún er torfhlaðin, og veggir eru stæðilegastir á vesturhlið þar sem þeir eru 0,4 m á hæð. Tóftin er grafin um 0,5 m inn í brekku til suðurs og er op á tóftinni á miðjum norðurvegg. Ekki er vitað um hlutverk tóftarinnar annað en að hún sé einhvers konar aðhald fyrir skepnur sem hefur tengst seljabúskap á svæðinu.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0154 tóft sel 360975 545601

Tóft 04 er um 20 m sunnan við tóft 03. Tóftin er stærst af þeim tóftum sem eru á svæðinu og þetta líklega aðal seltóftin. Tóftin er tvískipt, 13,5 x 5 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Veggir eru torfhlaðnir og eru þeir stæðilegastir í vesturenda, 0,5 m á hæð. Austurhluti tóftarinnar

er verr varðveittur og eru veggir sums staðar byrjaðir að renna saman við þúfur í landinu. Hólf 1 er vestast. Það er 6,5 x 3,5 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Op er á tóftinni á norðurhlið hólfsins. Hólf 2 er austast og ekki er innangengt á milli hólfanna. Það er ívíð minna, 3 x 3 m að innanmáli og með op fyrir miðri NNV-hlið þess. Óljós ummerki um garðlag eru um 5 m suðvestan við tóftina. Ummerkin eru mjög óskýr og ekki er útilokað að þetta sé náttúrumyndum. Garðlagið sést sem mjög gróinn og siginn hryggur. Hann er 0,2 -0,3 m á hæð og liggur norðaustur-suðvestur á um 15 m löngum kafla. Hryggurinn er breiðastur norðaustast, um 2 m, en mjókkar lítillega til suðvesturs þar sem hann er 1,5 m á breidd. Mögulega er þetta aðeins náttúrumyndun og því skráð hér undir frekar en undir sér einingu.
Hættumat: engin hætta

DA-172:0155 tóft 360995 545617
Tóft 05 er austast á svæðinu og er hún stakstæð. Hún er rétt vestan við mjóan uppþornaðan lækjarfarveg sem hefur runnið frá Tjaldaneshlíð til sjávar. Tóftin er einföld og torfhlaðin. Hún er 8 x 4 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggir eru 0,4 m á hæð og er tóftin grafin inn í brekku til vesturs, um 0,6 m. Op er á tóftinni á miðjum austurvegg. Óvíts er með nákvæmt hlutverk tóftarinnar, en mjög líklega er hún einhvers konar aðhald fyrir skepnur.
Hættumat: engin hætta

DA-172:0161 tóft heystæði 362983 546711
Tóftir tveggja heystæða eru við horn sem myndast á mörkum afleggjara að sumarhúsinu Ljósuvík annarsvegar og Saltvíkur hinsvegar. Eru þær í jaðri Ósamels. Miklar mýrar, útengjar, eru til vesturs og suðurs. Minjarnar eru á svæði sem er 28x13 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur.
Gróið smáþýft svæði er næst tóftunum á flatlendi en á Ósamelnum er rýr móagróður og gróðursnauðir grýttir melar á stórum svæðum.
Lýsingin hefst á stærri tóftinni 01 sem er í norðausturenda svæðsins. Tóftin er torfhlaðin og hringlaga, 13 m í þvermál. Hún er mjög sigin og gengin í þúfur og innanmál hennar er orðið illgreinanlegt. Ekki er op á tóftinni og veggir hennar eru 0,5-0,6 m á hæð, lægstir á vesturhlið.
Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

DA-172:0162 tóft heystæði 362969 546699
Minni tóftin 02 er 7 m suðvestan við tóft 01. Hún er líka torfhlaðin en öllu greinilegri og minna sigin og þýfð. Tóftin er einföld og er innanmál hennar ferkantað en horn á ytri brúnum veggja eru nokkuð vel rúnuð. Tóftin er 7x7 m að stærð, ekki sést op á henni. Veggir tóftarinnar eru 0,4-0,5

m á hæð. Dálítil grænka er inni í tóftinni.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

DA-172:0171 *Stóra-Þingeyri* heimild um þingstað 359067 544934

"Niður við sjóinn, fyrir neðan hjallana, eru tvær eyrar, sléttar, sem heita Stóra- og Litla-Þingeyri [sjá einnig 033] . Ekki veit ég neitt sögulegt við þessar eyrar, þó að nafnið bendi til, að fornmenn muni hafa haft þar einhvern samkomustað. Einnig sést þar greinilega fyrir að þar hafi verið eitt af þessum svokölluðu völundarhúsum," segir í örnefnaskrá. Kristian Kaalund athugaði Þingeyri og taldi að völundarhúsið aðeins vera náttúrulega torfpælur: "Á eyrinni sést nú einkennilega aflöng þyrping af smágirðingum, um kvartils breiðar og háar með mörgum bugðum, ferhyrningum, bogum o.fl. Vefjast hver um annan. Menn þar í nágrenni kallar þessar upphækkanir völundarhús. Ef til vill er freistandi að taka sem minnst mark á þessari nafngjöf og gera ráð fyrir að þetta allt séu aðeins gamlar torfpælur." Sigurður Vigfússon kom að (Stóru) Þingeyri á ferð sinni 1881. " Eyrin er nær rennislétt; fremst á henni er lítill höfði, enn örmjótt fyrir ofan; síðan slær eyrin sér út. Þingeyri er hvergi nefnd í sögum, enn vel má vera, að jafnvel fornmenn hafi haft hana fyrir einhvern samkomustað." Stóra-Þingeyri er rétt austan við Litlu-Þingeyri, um 3,9 km VSV við bæ 001 og tæpum 230 m norðan við Hjalla 029. Heimild um þingstað (01) og völundarhús (02) eru á svæði sem er 220 x 180 og snýr nálega austur-vestur. Ekki er útilokað að þessar heimildir tengist innbyrðis, þ.e. heimild um samkomustað og völundarhús. Ekki er þó hægt að skera endanlega út um það án frekari heimilda eða rannsókna.

Á austurhluta Stóru-Þingeyri eru hálfgrónir hryggir sem hafa íklega myndast við sjávarrennsli, flóð og fjöru. Að öðru leyti er eyrin frekar gróin votlent og slétt.

Engar þingtóftir eða önnur ummerki um samkomur fundust á eyrinni. Á suðurhluta eyrarinnar fundust þústir 033 2.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Tjaldanes,3; KK II, 119; SV, 65

DA-172:0172 *Stóra-Þingeyri* heimild um þingstað 359050 544895

Engin ummerki um völundarhús sjást á yfirborði á eyrinni. Mögulega hafa hálfgrónu hryggirr villt mönnum sýn og fólk talið að það þeir væri völundarhús. Þessir náttúrulegir hryggir eru sennilega þeir sömu og Kaalund nefndi torfpælur. Völundarhús eru gjarnan reist við verminjar, eins og á Dritvík á Snæfellsnesi. Engar verminjar eru við Þingeyri eða heimildur um slíkt, og er mögulegt að menn hafi hins vegar viljað skýra þá arfsögn að samkomur hafi farið fram á eyrinni (sjá 01) og þá talið að hryggirnir séu ummerki um völundarhús.

DA-172:018 tóft hlutverk óþekkt 363319 546951

Tóft er fast suðaustan við Ósamel, um 860 norðaustan við bæ 001 og 60 m norðaustan við gamlan veg DA-681:001_02.

Tóftin er í flatlendum og þýfðum móa sem er vaxinn grasi og sinu.

Tóftin er 14 x 11,5 m á stærð og snýr NNV-SSA. Hún skiptist í tvö hólf. Nyðra hólfið er frekar óljóst og er innanmál þess 1,7 x 1,2 m. Syðra hólfið er heldur skýrara, er 4,7 x 2 m á stærð og snýr NNV-SSA. Ekkert skýrt op er á tóftinni en líklega hefur verið op á norðurvegg tóftarinnar. Óljós veggur skilur á milli hólfanna. Hæð veggja innanmáls er 0,2-0,6 m en austurveggur tóftar er hæstur. Hæð veggja utanmáls er 0,2-

0,4 m en ytri mörk tóftarinnar eru frekar óskýr og mikið hefur hrunið úr ytri brún veggja. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt.

Hættumat: engin hætta

DA-172:019 *Naustamýri* örnefni naust 362790 547097

Örnefnið Naustamýri er merkt inn í örnefnasjá Landmælinga Íslands í mýri rétt sunnan við Salthólmavík. Er mýrin rúmum 510 m norðaustan við bæ 001 og norðan við heystæði 016. Mýrin dregur líklega nafn sitt af naustum sem hafa verið í Salthólmavík. Í heimildum er getið um Staðarnaust 027 í landi Tjaldaness og uppsátur 032 og mögulegt að Naustamýri dragi nafn sitt af þessum mannvirkjum en ekkert er hægt að segja um það með vissu.

Naustamýri er flatlend og grasi vaxin en hefur verið ræsts fram. Tjaldanesið rís allhátt vestan við mýrina og gróðurlítill Ósamelur er austan við hana. Sendin og smágrýtt fjara er svo norðan við mýrina í Salthólmavíkinni.

Engin ummerki um naust sjást lengur í Salthólmavík en þar hefur verið góð lending. Ætla má að landbrot hafi raskað þeim naustum sem hafa verið í víkinni en einnig er möguleiki að minjum hafi verið raskað þar í tengslum við mannvirkjagerð Kaupfélags Saurbæinga (sjá 024).

Hættumat: engin hætta

DA-172:020 *Traðarvöllur* heimild um traðir 362592 546434

"Syðst, næst Skeiðinu, heitir Húsavöllur [sjá útihús 006, 007 og 039], þá er Traðarvöllur, þá Öskuhluti [sjá 001_05] og Miðvöllur næst bæ," segir í örnefnaskrá. Á uppdrætti af Tjaldanestúninu frá 1888 er Traðarvöllur merktur sunnarlega í túninu, suðvestan við bæ. Fast vestan við útihús 006 eru svo merktar traðir á uppdráttinn sem liggja norður að bæ 001.

Traðirnar lágu um sléttað og flatlent tún en frá þeim hallar túnið nokkuð til vesturs. Gamla

heimatúninu hefur verið skipt upp í nokkra parta og eru sumir þeirra í órækt en aðrir enn í rækt. Engin ummerki fundust um traðir vegna sléttunar, en í túninu má greina hrygg í landinu þar sem traðirnar kunna að hafa verið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Tjaldanes,4. Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888.

DA-172:021 frásögn smiðja 362614 546628

Kristjón Sigurðsson, heimildamaður, man eftir smíðakofa í túninu á Tjaldanes sem seinna var notaður sem lambakofi og svo hænsnakofi áður en hann var rifinn. Í kofanum var Jón Björnsson með smíðaverkstæði en hann kom að Tjaldanesi árið 1927 frá Saurhóli. Kofinn var 140 m norðan við bæ og 65 m norðaustan við Filippus 022. Þessar minjar eru of ungar til að teljast til fornminja en rétt þótti að halda þessum upplýsingum til haga og færa á fornleifaskrá.

Þar er flatlent og grösugt tún í órækt.

Engin ummerki sjást um kofann vegna niðurrifs og sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-172:022 *Filippus/Filippía* heimild um legstað 362560 546593

"Fyrir utan, eins og það er sagt, eða bak við bæinn, heitir Bakhluti, en næst bæ og næst Miðvelli heitir Filippíuvöllur, og dregur hann nafn af steini, sem í honum er og heitir Filippía; undir þeim steini á að liggja maður," segir í örnefnaskrá. Einnig er þekkt nafnið Filippus og Filippusvöllur á þessum stöðum. Steinninn er enn á sínum stað og er merktur inn á uppdrátt af Tjaldanestúninu frá 1888. Hann er 110 m NNV við bæ 001 og 160 m ANA við norðurenda á túngarði 003B.

Steinninn er í sléttuðu, grösugu túni sem er í órækt.

Steinninn er jarðfastur, um 1,2 m á hæð og 3 m í þvermál. Heimildamenn, Kristjón og Hólmfríður Sigurðarbörn, segja steininn alltaf hafa verið kallaðan Filippus í þeirra minni. Engin mannabein hafa komið upp í kringum steininn, svo vitað sé. Uppi á steininum er minni steinn sem hefur verið komið fyrir þar í seinni tíð.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Tjaldanes,4. Uppdráttur af Tjaldanestúni 1888.

DA-172:023 *Bjarnarbrunnur* frásögn brunnur 362688 546444

"Rétt fyrir neðan fjósið [005] var Bjarnarbrunnur," segir í örnefnaskrá. Bjarnabrunnur var utan heimatúnsins, á mörkum þurrlendis og mýrlendis þar sem tekur að halla til austurs af nesinu. Brunnurinn var 85 m suðaustan við bæ 001 og 30 m ASA við fjós 005.

Er hann innan beitarhólfs þar sem deiglent og þýft en búið er að ræsa fram svæði norðan við hann og rækta þar tún. Nýleg heimreið að Gamlanesi 001_03 liggur upp á nesið fáum metrum norðan við brunninn.

Búið er að ýta grjóti og öðrum jarðefnum ofan í brunninn og sést hann ekki lengur af þeim sökum. Talsverð grjótdreif sést á þeim stað sem brunnurinn var á og svo til suðausturs frá honum. Er það líklega efni úr mannvirkjum sem hafa verið rifin í grennd eða komið upp við jarðrask. Grjótdreifin sem sést ofan á brunninum er um 2,5 m í þvermál. Neðan og norðan við brunninn er grunn lægð og þar sem er blautt og virðist vatn renna þaðan til austurs. Kristjón og Hólmfríður Sigurðarbörn, heimildamenn, mundu eftir brunninum. Allt vatn var sótt í hann fyrir bæinn og fjósið. Hann var hlaðinn úr grjóti en vatnið úr honum þótti ekki sérlega gott.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Tjaldanes,4

DA-172:024 *Salthólmavík* mannvirki verslunarstaður 362726 547153

"Milli Salthólma og Sölvatanga myndast vík, sem heitir Salthólmavík. Var talað um að fara ofan á Sand frá Tjaldanesi [001]. Þar var fyrsta Kaupfélag Saurbæinga, stofnað 1898 (K.S.S.)," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Kaupfélagið var sunnarlega í Salthólmavík, rétt norðan við Naustamýri 019 og um 700 m NNA við bæ 001. Búið er að koma fyrir upplýsingaskilti um Kaupfélagið á athafnasvæði þess. Á skiltinu segir að á fyrsta starfsári sínu hafi félagið ekki átt nein hús en 1899 var byggt portbyggt torfhús. Á jarðhæð þess var vörugeymsla og búð og í lofti var önnur vörugeymsla. Ný búð var byggð árið 1904 ásamt vörugeymslu og tóku kaupfélagshúsin breytingum gegnum tíðina. Byggt var við búðina árið 1946. Sláturhús var byggt á árunum 1914 til 1918. Sláturhúsið var stækkað árið 1937 og var þá byggð fjárrétt við það. Ekki kom bryggja á staðinn fyrr en 1939. Á sama ári var byggður skáli til að vinna smjör í. Ári fyrr hafði verið byggður verkamannaskáli á staðnum. Sérstakt íbúðarhúsnæði fyrir framkvæmdastjóra félagsins reis síðan á árabilinu 1944 og 1945 og var það nefnt Ásar. Er það enn uppistandandi, en í niðurníðslu. Sama ár og húsið Ásar reis var keyptur hermannaskáli og notaður sem geymsla fyrir byggingarefni.

Kaupfélagið var niður við sendna og nokkuð grýtta fjöru við fremur lágan sjávarbakka. Til suðurs er framræst Naustamýri sem er vaxin kafgrasi (júlí 2020).

Samkvæmt upplýsingaskilti á staðnum segir að Kaupstaðarfélagshúsin hafi verið rifin árið 1958. Leifar af mannvirkjum sjást þó enn í Salthólmavík á svæði sem er um 110x75 m að stærð og snýr austur-vestur. Um ung mannvirki er að ræða og er þeim öllum lýst undir einu fornleifanúmeri en í umfjöllun hér á eftir fær hver þeirra bókstaf til aðgreiningar. Austast á svæðinu er steinsteyptur

veggur, leifar af húsgrunni A. Grunnurinn er byggður utan í sjávarbakkann og sést hluti af norðurhliðinni og norðvesturhornið. Grunnur þessa húss er um 8x5 m að stærð og snýr austur-vestur. Um 40 m VSV er annar húsgrunnur B sem er frammi á sjávarbakkanum. Hann er niðurgrafinn um 0,5 m og er 7x3 m að innanmáli, snýr austur-vestur. Óljóst má greina grónar grjóthleðslur utan við niðurgröftinn og er heildarstærð mannvirkisins 5x10 m. Steyptir veggir úr mannvirki C eru 35 m VNV við húsgrunn B. Sjá má neðsta hluta tveggja veggja sem ganga út úr grasi grónum sjávarbakkanum úr í sendna fjöruna. Eru þessir veggir á svæði sem er 10x7 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Þar neðan við eru svo að lokum hleðslur úr bryggju D. Eru þær allar úr lagi gengnar en sjá má grjóthrúgald í fjörunni sem hefur tilheyrt bryggjunni. Það sem sést af því upp úr sjó á fjöru er um 20x10 m að stærð og snýr NNV-SSA.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

Heimildir:Ö-Tjaldanes ath. og viðb.I,1

DA-172:025 *Stakkgarður* þúst heygarður 363014 546073

"Á milli Torfness [013] og Ósamels eru miklar rústir, sem kallaðar voru einu nafni Stakkgarður," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Svæðið milli Torfness og Ósamels er firnastórt. Svæðið var gengið í leit að Stakkgarði en ekki fundust mjög afgerandi minjar. Sunnarlega á Tjaldanesbarði Tjaldanesbörðum, rétt norðvestan við Álfthaga fannst þúst og hugsanlega er það Stakkgarðurinn sem getið er um í örnefnaskrá. Þústin er um 570 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 450 m norðan við Torfnes 012. Þess má geta að tveir heygarðar 016 eru á mótun Tjaldanesbarða og Ósamels og ekki er útilokað að nafnið Stakkgarðar eigi við um þá.

Þústin er á mjög grónu barði sem rís talsvert hærra en votlendið sem er þar rétt austan við það. Lengra til austurs er ræktað tún í framræstri mýri.

Þústin er um 9 m í þvermáli og rís 0,4-0,6 m hærra en umhverfið. Gróður á þústinni er áberandi þéttari en í næsta umhverfi. Þústin hefur skýrar ytri brúnir þótt ekki sé hægt að greina neitt tóftarlag á henni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Tjaldanes ath. og viðb.I,1

DA-172:0261 *Neðra-Heyvað* heimild um vað 363462 546994

"Í Staðarhólsá eru margir lágir hólmar, sem flestir fara í kaf um flæði, grasi vaxnir, og ná þeir upp undir Heyvað (Neðra-)," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Síðar í athugasemdum við örnefnaskrá segir: "Tjaldanes á ekki land hinum megin við Staðarhólsá, en menn fengu stundum lánaðar slægjur sitt á hvað. Sennilega ber Neðra-Heyvað nafn af því." Neðra-Heyvað er rétt

suðaustan við ós Staðarhólsár, um 990 m ANA við bæ 001 og um 170 m ASA við tóft 018. Ógreinilegar götur (02) sjást rétt vestan við vaðið, Tjaldanesmegin. Ekki var leitað á vettvangi eftir götum á hinum árbakkanum, í landi Neðri-Brunnár DA-
195. Engar götur sjást þar á loftmynd.
Bakkar Staðarhólsár eru sendir og smágrýttir. Gróður þéttist fljótlega því fjær sem dregur frá ánni og eru bakkarnir grasi grónir.
Staðarhólsá er um 210 m breið á þessum slóðum. Frá landi virðist áin ekki djúp á þessum slóðum og líklega hefur hún ekki verið mikill faratálmi á sínum tíma fyrir hesta.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Tjaldanes ath. og viðb.I,2; Ö-Tjaldanes ath. og viðb.II,2

DA-172:0262 gata leið 363383 546973
Mjög ógreinilegar götur sjást um 15 m vestan við Neðra Heyvað 1. Þær sjást hins vegar mjög skýrt á loftmynd af svæðinu. Um 2-4 mjög grasivaxnir paldar sjást sem eru 0,2-0,4 m djúpir. Göturnar liggja frá Neðra-Heyvaði og til vesturs, með stefnu í átt tóft 018 og bæ 001. Göturnar sjást á um 120 m löngum kafla og eru á um 1 m breiðu svæði.
Hættumat: engin hætta

DA-172:027 *Staðarnaust* heimild um naust
Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1705 segir: "Kirkjan [á Staðarhóli] á [...] Skipstöður og naustgjörð í Tjaldaness landi, þar sem kallast Staðarnaust. Ekki er vitað hvar Staðarnaust var en líklegt verður að teljast að það hafi verið í Salthólmavík. Í Salthólmavík eru minjar um Kaupfélag Saurbæinga sem starfaði í víkinni frá því um aldamótin 1900 og fram yfir miðja síðustu öld. Sunnan við Salthólmavík eru mýrar á milli Tjaldaness og Ósamels sem heita Naustamýrar 019 og líklegt að þær dragi nafn sitt af naustum í víkinni, sjá einnig uppsátur 032. Talsvert landbrot er á ströndinni og líklegt að minjar um uppsátur og naust frá fornri tíð séu horfnar af þeim sökum.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:JÁM VI, 161

DA-172:028 varða 362731 545509
"Ekki Karlsholt heldur Kaldsholt. Á því er oft blástur og kuldi. Þar er tekið vatn og leitt heim að Tjaldanesi [001]," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Kristjón Sigurðsson, heimildamaður, benti skrásetjurum á vörðu á Kaldsholti. Hún var mælingavarða og er á sama stað og

mælingapunktur á Herforingjaráðskorti 23 er sýndur á holtinu. Kortið var mælt 1911 og gefið út 1913. Varðan er því orðin fornleif samkvæmt aldursákvæði laga um þjóðminjar. Hún er syðst á Kaldsholti, 990 m sunnan við bæ 001 og 650 m ASA við minjar í Stekkjardal 013.
Holtið er hátt og gróðurlítið. Norðan við það er flatlendur og þýfður valllendismói.
Varðan er hringhlaðin úr grjóti, um 2 m í þvermál og 1,2 m á hæð. Hún er nokkuð gróin í botninn og þokkalega hlaðin úr misstóru grjóti, sem er skófum vaxið. Það er aðeins byrjað að hrynja úr vörðunni.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Tjaldanes ath. og viðb.II,1; Herforingjaráðskort 23 SA

DA-172:029 *Hjallar* heimild um býli 359084 544674
"Þegar kemur út á Hjallaleiti sést út á Skarðsströnd. Álitið er, að þarna hafi verið bærinn á Hjöllum. Miklar þúfur eru þar, en ekki sést beinlínis fyrir rústum," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín frá 1705 segir: "Þriðja býli heyrist verið hafa fyrrum í heimalandi, kallað Hiallar. Þar sjest óglögt til girðínga, en rústir nokkrar. Alt yfirfallið með skriðum og grjóti. Kann aldrei að byggjast." Hjallaleiti er rétt neðan (norðan) við Hjallahlíð og sunnan við og upp af Litlu-Þingeyri, rúmum 4 km VSV við bæ 001 og um 370 m sunnan við (Stóru-)Þingeyri 017.
Á Hjallaleiti eru grasi grónir hjallar til norðurs og þverhnípt kletttabelti framan við þá. Á Hjöllunum er þýft og grýtt.
Ekki er vitað nákvæmlega hvar býlið Hjallar hefur verið en engin ummerki um bústað sjást lengur á því svæði sem nefnt er í athugasemdum við örnefnaskrá og er út við merki á móti Fagradal. Eina tiltölulega flata landið á þessu svæði er á fremur mjóum stöllum í hlíðinni.
Hættumat: hætta, vegna skriðufalla
Heimildir:Ö-Tjaldanes ath. og viðb.II,1; JÁM VI, 154

DA-172:030 heimild um býli
Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín segir: "Hjáleiga hefur verið í túninu, nýbýli, nú í eyði og jörðunni öldúngis ógagnleg."
Ekki var hægt að staðsetja býlið og engar fleiri upplýsingar fundust um það. Enginn líklegur staður fannst við skráninguna í heimatúninu og er því býlið óstaðsett.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:JÁM VI, 154

DA-172:031 *Horn* heimild um býli 362657 547087

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín segir: "Annað býli sýnist hafa verið í gamallri tíð í heimalandi, sem heyrist skuli hafa verið kallað Horn. Er nú alt komið í skriður og grjót, og kann aldrei að byggjast." Ekki er vitað með vissu hvar þetta býli var en á örnefnavefsjá Landmælinga Íslands er örnefnið Horn merkt nyrst á Tjaldanesi, á svipuðum stað og Fornistekkur 040. Engin ummerki sjást um minjar nyrst á nesinu og ekki var hægt að staðsetja býlið með neinni vissu. Má þó ætla að það hafi verið um 600 m norðan við bæ 001 út frá aðstæðum og merkingum í örnefnasjánni.

Nyrst á Tjaldanesi er uppblásinn mói og grýttar og brattar skriður fram af því til vesturs og norðurs, niður í sjó.

Engin ummerki fundust um býlið á vettvangi og mögulega eru öll ummerki um það horfin vegna landbrots.

Heimildir:JÁM VI, 154

DA-172:032 heimild um uppsátur

Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Skip i á ábúandinn Snæbjörn lítið, sem stundum gengur til fiski í Bjarneyjum. Skips uppsátur á þar Sr. Árni Jónsson að Brekku; brúkar hann það fyrir ferðaskip, sem hann á, þegar það stendur uppi; hefur hann keypt það skipsuppsátur til æfinlegrar eignar. Aðrir menn ýmsir setja þar oft upp skip stundum, sem á skipum ferðast, og er það liðið án neins tolls, en er þó ískyldulaust." Ekki er ljóst hvar uppsátur hefur verið í fjörunni á Tjaldanesi en líklegt er að það hafi verið í Salthólmavík. Sunnan við Salthólmavík eru mýrar á milli Tjaldaness og Ósamels sem heita Naustamýrar 019 og líklegt að þær dragi nafn sitt af naustum í víkinni. Talsvert landbrot er á ströndinni og líklegt að minjar um uppsátur og naust frá fornri tíð séu horfnar af þeim sökum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:JÁM VI, 155

DA-172:0331 heimild um legstað 359055 544981

1842: "Það eina veit eg þar umgetið af fornleifum: að á áðurumgetinni Þingeyri innantil við Deildina eru tvö dys, sést þar og fyrir búðatóftum," segir í Sýslu - sóknarýsingum úr Dalasýslu. Sigurður Vigfússon kannaði fornleifar á eyrinni árið 1882 og fann engar dysjar. Tvær Þingeyrar eru á Tjaldanesi, Stóra-

Þingeyri og Litla-Þingeyri og hér er sennilega átt við þá fyrrnefndu. Hún er rétt norðan við

Hjallaleiti, um 3,9 km VSV við bæ 001 og rúmum 400 m norðan við Hjalla 029. Á Þingeyri er heimild um dys (1), ógreinilegar búðartóftarleifar, mögulega legstaður (2) og lítil varða (3), á svæði sem er 250 x 180 m að stærð og snýr VNV-ASA. Á þingeyri eru einnig heimildir um að þar hafi samkomur verið haldnar (sjá 017).

Þingeyri er nokkuð deiglend og votlendisgróður áberandi þó sést víða í sand og grjót. Eyrin er smáöldótt og hefur mótast nokkuð af sjávarrennslu (flóð og fjöru) og á vesturhluta eyrarinnar eru hálfhrónir hryggir sjáanlegir. Fjöruborð Þingeyrar eru nokkuð gróðurlaus og sendinni ; þó sést víða í steinvölur og stórar klappir. Nyrst á Þingeyri er lítill og hálfgróinn klapparhóll.

Þingeyrin sjálf er fremur slétt og ekki sérlega stór. Farið var á vettvang í leit að dysjum í tengslum við legstaðaverkefnii í Dalasýslu (Dysjar, leiði og haugar) árið 2007 og 2011. Engar dysjaleifar fundust þá og ekki fundust þær heldur nú.

Heimildir: Dalasýsla 2003: 1842. C. Magnusen: Staðarhóls- og Hvolssóknir, eður Saurbæjarþing í Dalasýslu, bls. 181; Árbók 1882, 65: Adolf Friðriksson 2011, 11

DA-172:0332 þúst legstaður 359070 544896

Á suðausturhorni Þingeyrar eru þrjár illgreinanlegar þústir á svæði sem er 40 x 15 m að stærð og snýr ANA-VSV. Þær eru allar mjög grónar en skera sig nokkuð úr umhverfi sínu því gróður á þeim er þéttari en annars staðar. Þær eru allar mjög lágar og rísa aðeins 0,1-0,2 m hærra en umhverfið. Þúst 1 er vestast. Hún er um 13 m í þvermál. Þúst 2 er um 5 m ANA við þúst 1 og er 6 m í þvermál. Þúst 3 er um 5 m ANA við þúst 2. Hún er 12,5 x 7 m að stærð og snýr ANA-VSV. Mögulega eru þústir 2 og 3 hlutar af saman mannvirkinu en það er ekki skýrt. Hugsanlega eru þetta búðartóftirnar sem getið er um í Sýslu- og sóknalýsingum frá miðhluta 19. aldar. Samkvæmt Adolfi Friðrikssyni er ekki útilokað að þetta sé kuml en aðstæður á Þingeyri og lögun þústanna minna mikið á kumlastæðið á Innri-Fagradal. Einnig er eyrin ekki langt frá leið 671:007 og þær arfsagnir um dys á staðnum eru ágætar vísbendingar um að kuml sé á eyrinni. Til þess að staðfesta að svo sé þarf hins vegar frekari fornleifarannsóknir.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0333 varða 358916 545074

Lítil varða er norðarlega á Þingeyri, ofan á hálfgrónum klapparhól (Þingeyrarhaus) um 240 m norðvestan við þústir 02. Varðan er 1,5 m á hvern kant og er 0,4 m á hæð. Hún er aðallega hlaðin úr hnefastórum steinum en neðst í henni er þó að finna stæðilegt fjörugrjót. Ólíklegt er að þetta sé dysið sem getið er um í Sýslu- og sóknalýsingu. Ef svo er, er það líklega arfsögn því jarðvegur undir vörðunni er mjög harður og hentar illa til líkgraftar og auðveldara hefði verið að gera dys

sunnar á eyrinni, sem væri þá jafnframt nær gömlu þjóðleiðinni (DA-671:007). Mögulega er varðan samgöngubót á sjó.

Hættumat: engin hætta

DA-172:034 varða 360045 545549

Vestarlega á Digramúla, á brún við sjóinn, er lítil varða, um 2,8 km VSV við bæ 001 og um 90 m norðan við Klofningsveg 590. Varðan hefur verið hlaðin sem mælingavarða þegar kortagerðamenn danska herforingjaráðsins voru við kortamælingar í upphafi 20. aldar.

Digrimúli er fremur grýttur og sendinn. Þverhnípt er niður af múlanum í sjó fram.

Varðan er hlaðin á klöpp. Hún er um 2 m í þverláli og 0,5 m á hæð en 0,7 m ef klöppin er talin með. Varðan er strýtulaga og er hlaðin úr smágrýti en neðst í henni er þó stæðilegt og fremur flatt grjót.

Hættumat: engin hætta

DA-172:035 tóft hlutverk óþekkt 362686 547139

Niðurgrafin og samanfallin tóft er í brekkunni upp af minjum um Kaupfélag Saurbæinga 024 í Salthólmavík. Er hún 660 m norðan við bæ 001 og 6 m norðvestan við malarslóða sem liggur úr fjörunni og upp á Tjaldanes.

Gróin brekka er ofan við tóftina en jarðvegsrof neðan við, í hallanum þar.

Tóftin er 2,5 m í þvermál og hefur verið byggð inn í brekkuna en ytri brúnir veggja sjást lítt, þó helst undan halla að norðanverðu. Þar eru þeir 0,2 m á hæð. Líklega hefur verið op nyrst í tóftinni en það sést ekki. Tóftin er full af grjóti en greina má innri brúnir veggja. Líklega er hér um einhvers konar byrgi að ræða sem tengist umsvifum og starfsemi kaupfélagsins. Einnig kemur til greina að þarna hafi verið brunnur en það virðist ólíklegri tilgáta.

Hættumat: engin hætta

DA-172:036 varða hlutverk óþekkt 363089 547394

Varða er á suðvestanverðum mel á sunnanverðum Sölvatanga skammt norðan við lóð umhverfis sumarhús Kristjóns Sigurðssonar í Ljósuvík. Hún er rúmum 1 km norðaustan við bæ 001 og 170 m suðvestan við minjar 048 um sölvatekju. Ekkert er vitað um hlutverk vörðunnar en Kristjón hafði eftir öðrum manni að þetta gæti verið mælingavarða eftir Herforingjaráðið. Ekki er það útilokað en þar sem varðan er ekki á hæsta hluta melsins er það talið heldur ólíklegt og að auki er ekki mælingapunktur á Herforingjaráðskorti fyrir þetta svæði þar sem varðan er.

Melurinn sem varðan er á virðist hafa verið algróinn í eina tíð og sjást jarðvegstorfur á honum hér

og hvar sem eru grasi og mosa vaxnar. Utan þeirra vex mosi á milli jarðlægs grjóts á holtinu.
Varðan er hlaðin ofan á jarðfast bjarg. Hún er um 1 m á lengd norður-suður og 0,7 m á breidd en 0,6-0,7 m á hæð. Hleðslur eru úr lagi gengnar og virðist grjót hafa hrunið úr vörðunni til suðurs. Frá vörðunni sést allvítt um Sölvatangann og næsta nágrenni.
Hættumat: engin hætta

DA-172:037 tóft hlutverk óþekkt 363409 546842
Óljós tóft er á vesturbakka Staðarhólsár norðan Flæðieyra um 890 m norðaustan við bæ 001 og 135 m suðaustan við tóft 018.
Tóftin er í flatlendum og stórþýfðum valllendismóa.
Tóftin er óljós og mjög þýfð. Hún er torfhlaðin, nokkuð hringlaga, 5 m í þvermál og sést eitt hólf í henni. Innanmálið er nokkuð skýrt og er um 2 m í þvermál. Hæð veggja að innanmáli er 0,3 m. Hæð veggja að utanmáli er 0,1-0,3 m og það er erfitt að sjá skýr ytri mörk veggjanna. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en helst kemur til greina að hún sé heystæði. Við yfirferð loftmynda á úrvinnslustigi var komið auga á fleiri mögulegar tóftir í móanum, sem eru 50 m vestar.
Hættumat: engin hætta

DA-172:038 tóft hlutverk óþekkt 363190 547281
Lítil tóft er austan undir Ósamel nærri sjávarbakka, innan sumarhúsalóðar Kristjóns Sigurðssonar í Ljósuvík. Framan og austan við tóftina er sjávarbakkinn fremur lágur og hefur stórgrýti verið sett í rofsár þar til í sjóvarnarskyni. Tóftin er fast austan við leið 042, 180 m SSV við umfangsmiklar minjar 048 og um 1 km norðaustan við bæ 001.
Tóftin er í grasi grónum móa sem er flatlendur og nokkuð sléttur.
Tóftin er einföld og líklega torfhlaðin að mestu leyti, gróin og sigin. Hún er 4,3x3,2 m að stærð og snýr austur-vestur. Ekki er skýrt op á tóftinni en það gæti verið í austurenda, undan mjög aflíðandi halla. Nokkuð afgerandi skarð er í norður-langvegg og þar er ef til vill líklegra að hafi verið op. Suðurveggur tóftarinnar er hlaðinn upp við brekku. Veggir tóftarinnar eru tæpur 1 m á breidd og 0,2-0,3 m á hæð. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt. Ef til vill hefur hér verið tjaldbúð í tengslum við sölvatekju.
Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:039 heimild um útihús 362615 546364
Á uppdrætti af Tjaldanestúninu frá 1888 eru merktar fjórar rústir (gegnumstrikaðir reitir) í röð á milli útihúsa 006 og 007. Er annað hvort um aflögð úthús að ræða eða heytóftir. Mannvirkin voru

um 125 m sunnan við bæ 001 og 35 m norðvestan við suðurenda túngarðs 003A.
Innan gamla heimatúnsins er nú afgirt beitarhólf fyrir hross þar sem minjarnar voru og í því vex mikið og hátt gras (júlí 2020).
Engin ummerki sjást lengur um minjarnar vegna sléttunar en þó má greina örlitla hæð í túninu þar sem þær voru og eru því líkur til þess að hluti þeirra sé varðveittur undir sverði.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir: Uppdráttur af Tjaldanestúninu 1888

DA-172:040 *Fornistekkur* örnefni stekkur
Örnefnið Fornistekkur er nyrst á Tjaldanesi í örnefnasjá Landmælinga Íslands. Reyndar lendir nafnið neðan við nesið, í fjörunni, en líklegra er að Fornistekkur hafi verið uppi á nesinu. Engar frekari upplýsingar um Fornastekk fundust og könnuðust heimildamenn fyrir jörðina ekki við örnefnið. Ekki reyndist því unnt að staðsetja stekkinn með neinni vissu. Ekki er útilokað að eitthvað samband hafi verið á milli Fornastekkjar og býlisins Horns en það nafn er einnig í örnefnasjánni, litlu sunnan við Fornastekk. Kann stekkurinn að hafa byggst upp á tóftum býlisins eða öfugt.

DA-172:0411 gata leið 361283 545626
Nokkuð greinileg leið liggur rétt norðan við núverandi Klofningsveg 509. Gamla leiðin verður greinileg rétt austan við Stekkjardal 013, um 1,2 km suðaustan við bæ 001 og rúmum 250 m vestan við tóft 013_02. Leiðin liggur til vesturs og endar við Kringlumýrarhrygg. Engar heimildir geta til um leið á þessum slóðum. Mögulega hefur hún legið frá Stekkjardal og til vesturs að Seljamýri, og mögulega lengra vesturs. Á vesturhluta leiðarinnar er varða (2) og er hún og leiðin á svæði sem er 710 x 40 m að stærð og snýr h.u.b. austur-vestur.
Leiðin liggur gegnum gróið votlendi sem er á milli fjallshlíðar og fjöru.
Leiðin liggur nálega austur-vestur á um 710 m löngum kafla. Á henni sjást 1-3 mjög grasigrónir paldrar sem eru 0,2 m djúpir og með gróin og rakan botn.Leiðin er um 1 m á breidd. Austurhluti leiðarinnar er mjög skemmdur en þar hefur stóru ökutæki verið keyrt meðfram leiðinni og á þeim slóðum sjást stór rofabörð. Þessi leið hefur sömu legu og leið 681:007.
Hættumat: hætta, vegna rasks

DA-172:0412 varða samgöngubót 361221 545598
Nær hrunin varða er vestarlega á þeim kafla leiðarinnar sem sést austarlega á Kringlumýrarhrygg. Varðan er um 1,5 m í þvermál og aðeins 0,2 m á hæð. Hún er hlaðin úr 4-5 steinum og víða við

vörðuna má sjá grjót sem hefur líklega hrunið úr henni.

Hættumat: engin hætta

DA-172:042 gata leið 363180 547352

Alldjúp renna er syðst á Sölvatanga og óljósar götur vestan við hana og samsíða henni. Mögulega er hér um gamla leið að ræða sem legið hefur út á Sölvatanga. Leiðin sést niður við sjávarbakkann austan við sumarhús Kristjóns Sigurssonar í Ljósuvík. Liggur hún framhjá tóft 038 og endar 100 m suðvestan við minjar 048.

Þar sem leiðinni var fylgt á Sölvatanga er flatlent svæði með fremur rýrum gróðri og þunnum jarðvegi. Leiðin liggur að hluta í gegnum sumarhúsalóð og þar er meiri grasgróður.

Leiðinni var fylgt á 120 m löngum kafla þar sem hún liggur norður-suður. Rennan sem sést nyrst er 0,4-0,8 m breið og 0,2-0,3 m á dýpt, gróin. Fjórar mjóar götur eru samsíða henni að vestanverðu. Leiðin er greinileg áfram til suðurs innan sumarhúsalóðar og er þar í 2-3 djúpum götum á kafla og svo aftur í einni rennu. Þá liggur hún skáhallt upp á Ósamel eftir sneiðingi sem er tæpur 1 m á breidd. Hún hverfur svo uppi á melnum þar sem enginn gróður er og virðist hafa legið fram á sjávarbakka þar sem talsvert landbrot er.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-172:0431 *Sölvatangi* garðlag hlutverk óþekkt 362871 547846

Nyrst á Sölvatanga eru fornlegar minjar, garður sem liggur þvert yfir tangann og tvö gerði norðvestan við það. Hlutverk minjanna er ekki þekkt og ljóst er að hluti þeirra hefur horfið vegna landbrots. Líklegt er að þær hafi tengst nýtingu og vinnslu sölva úr fjörunni, líkt og garðlög 046 og gerði 048 sem eru suðaustar á Sölvatanga. Minjarnar eru á svæði sem er 87x39 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Innan þess eru þrjár greinanlegar minjaeiningar sem hver fær sitt númer.

Norðvestasti hluti Sölvatanga er fremur flatlendur, smáþýfður og harðlendur. Þar vex ekki mikið gras en talsvert af mosa og blóðbergi. Tanginn mjókkar í örmjóa totu og er nú rofið haftið milli nyrsta odda og þess hluta sem er þar fyrir sunnan. Hátt og bratt er fram af sjávarbakkanum sem er gróðurlaus og grýttur

Suðaustast á minjasvæðinu er garður 01 sem er 39 m langur og liggur þvert yfir tangann, stefnir norðaustur-

suðvestur. Greinileg ummerki um efnistöku eru innan við garðinn (norðvestan við hann) en síður sjást slík ummerki utan við hann. Garðurinn er 2-3 m á breidd og 0,4 m á hæð þar sem hann er hæstur í norðausturhluta en verður lægri og ógreinilegri í suðvesturenda. Norðvestan við u.þ.b.

miðjan garðinn er skýr kantur þvert á stefnu garðsins sem er 0,4 m hár. Þar kann að hafa verið skilið eftir haft þegar torf var stungið upp og hlaðið í garðinn en einnig er mögulegt að þarna hafi verið eitthvað sambyggt mannvirki. Er það þá 4,5x5,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Fjárgata afmarkar þetta svæði til norðausturs.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0432 gerði hlutverk óþekkt 362842 547856

Um 20 m norðvestan við garð 01 er gerði 02. Er það í aflíðandi halla til suðvesturs, líkt og gerði 03. Gerðið er gríðarstórt en nánast ógreinanlegt vegna þess hversu signir veggir þess eru. Aðeins sést austasti hluti gerðisins sem er 35x15 m að stærð og snýr norður-suður. Ætla má að meira en helmingur þess sé horfinn og að það hafi verið um 35 m í þvermál. Veggir gerðisins eru 1,5-2 m breiðir og 0,1 m á hæð. Á milli gerðis 02 og 03 eru lágar brúnir sem virðast fremur vera eftir efnistöku eða rof en að þau séu til vitnis um mannvirki.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0433 gerði hlutverk óþekkt 362814 547901

Gerði 03 er um 13 m norðvestan við gerði 02 og er talsvert greinilegra en það, einkum þó norðaustur- og suðausturhliðar. Norðvesturhliðin er ógreinilegri og suðvesturhluti gerðisins er horfinn vegna landbrots. Gerðið er 16x12,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Það virðist ekki eins hringlaga og gerði 02 og ekki er gott að átta sig á því hversu mikið af því er horfið, ef til vill þriðjungur þess. Veggir gerðisins eru 0,2 m á hæð og breidd þeirra er um 2 m en allt að 3,5 m í suðausturenda. Í miðju gerðinu er mjög illgreinanlegur hryggur sem kann að hafa skipt því í tvö hólf. Er hann útflattur og yfir 4 m á breidd.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:044 heimild um leið 362655 546445

Á uppdrætti af Tjaldanestúnin frá 1888 er merktur stígur/gata suðaustur frá bæ 001. Heimildamaður man eftir þessum tröðum. Þær lágu frá bæjarhól og sunnan við fjós 005. Þær hafa verið 70 m suðaustan við bæ 001 og 6 m norðvestan við túngarð 003, hluta 01.

Sléttað tún, til norðurs er malarvegur.

Samkvæmt Kristjóni, heimildamanni voru traðirnar hlaðnar. Nú sjást engin ummerki um þær vegna sléttunar, en þær lágu þar sem nú er hlið á girðingu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-172:045 þúst hlutverk óþekkt 362927 547809

Jarðlæg grjótþúst er frammi á norðausturbrún Sölvatanga, á milli minja 043 og 046. Jarðvegsrof hefur verið á bakkanum og er megnið af jarðvegi horfinn af þessu svæði svo að eftir stendur grjótmelur en hann hefur gróið aftur og vex þar holtagróður.

Grjótþústin er á hæsta hluta tangans á þessu svæði en grunn lægð er hér suðvestan við. Móts við þústina, á suðvesturjaðri tangans, er dálítil bunga og í henni virðist vera hundaþúfa þar sem gras er grænna en í kring.

Grjótþústin virðist bera þess merki að hafa verið borin saman af mannahöndum eða vera rúst af einhverju mannvirki. Hún stingur í það minnsta í stúf við umhverfi sitt þar sem aðeins standa stórir steinar og jarðlæg björg upp úr gróðurhulunni. Þústin er 2,5 m á kant og stendur 0,1-0,2 m upp úr jörðu. Grjótið er nokkuð kantað og skófum vaxið. Ekki stendur steinn yfir steini.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0461 garðlag hlutverk óþekkt 362976 547742

Óljós ummerki um útflatta garða sem liggja þvert yfir Sölvatanga eru fast norðvestan við óljósar minjar 047 og 105 m suðaustan við garðlag og gerði 043 á sama tanga. Minjarnar eru mjög illgreinilegar og sjást nánast ekki á vettvangi. Þær eru á svæði sem er 80x35 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Innan þess eru líklega fjórir garðar sem allir fá sérnúmer í umfjöllun auk einnar þústar sem einnig kann að vera leifar af garði.

Garðarnir og þústin eru á smáþýfðum, flatlendum og hörðum velli. Þar vex heiðagróður; mosi, gras og blóðberg. Hátt og bratt er fram af sjávarbakka niður í fjöru og eru ógrónar hlíðar niður af bakkanum.

Hefst lýsingin á greinilegasta garðinum sem er suðaustast á svæðinu. Garður 01 er 78 m langur og þar sem hann sést best í norðausturenda er hann 4,5 m breiður og 0,1-0,2 m hár. Víðast annarsstaðar er garðurinn svo siginn og jarðlægur að ekki var hægt að fylgja ytri brúnum hans og þar því mæld lína eftir honum miðjum eins og hægt var.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0462 garðlag hlutverk óþekkt 362911 547716

Mjög óljós ummerki um garð 02 eru 10 m norðvestan við suðvesturenda garðs 01. Þar frammi á sjávarbakkanum er lítil þúst sem er um 3x3 m að stærð og 0,1 m á hæð. Með vilja má rekja hrygg frá þessari þúst á 16 m löngum kafla til norðausturs. Samtals sést því 19 m langur garður en ætla má að hann hafi náð þvert yfir tangann.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0463 garðlag hlutverk óþekkt 362917 547730
Útflatt garðlag, nánast ógreinanlegt, er á milli garðlags 02 og 04. Garðurinn er um 58 m langur þar sem hægt er að greina hann og er 3,5 m breiður. Hleðslur eru ekki hærri en 0,1 m.
Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0464 garðlag hlutverk óþekkt 362924 547751
Garðlag 04 er norðvestast á svæðinu og er það einnig mjög illgreinanlegt. Mæld var lína eftir u.þ.b. miðjum garði en ekki var hægt að fylgja ytri brúnum hans. Garðurinn er um 50 m langur, 3-4 m á breidd og 0,1 m á hæð.
Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0465 þúst hlutverk óþekkt 362988 547734
Að lokum er þúst 05 frammi á norðausturjaðri Sölvatanga, 8 m suðaustan við norðausturenda á garði 01. Þar gæti verið endi á fimmta garðinum. Þústin er 4x3 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er 0,1-0,2 m á hæð, flöt að ofan. Ekkert framhald sést af þessari þúst sem styður að um leifar af garði sé að ræða en það verður þó að teljast líklegt að svo hafi verið.
Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0471 garðlag hlutverk óþekkt 362959 547712
Á miðjum Sölvatanga er meint garðlag og dæld. Minjarnar eru fáeinum metrum suðaustan við garðlög 046 og ekki útilokað að þau hafi tengst. Hlutverk þeirra er ekki þekkt en helst kemur til greina að þarna hafi verið vörslugarður eða að mannvirkin hafi tengst verkun og nýtingu sölva.
Minjarnar eru á mörkum þurrlendis (harðvallar) og deiglendara og grösugra svæðis sem stendur lægra og er í grunnri lægð.
Meintur garður 01 er á mörkum deiglendis og harðlendis og liggur þvert yfir tangann. Ekki er útilokað að í raun sé um náttúrulega brún að ræða. Garðurinn er 17 m langur og liggur í mjúkum boga sem sveigir til norðvesturs. Suðausturbrún hans er mun greininlegri en norðausturbrúnin. Á miðjum garðinum, þar sem hann nær lengst til norðvesturs, er afgerandi hlykkur á honum. Þar er hann hæstur eða 0,2-0,3 m og þar er grænni gróður en annarsstaðar, líklega vegna fugladrits. Er garðurinn 4-6 m á breidd.
Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0472 dæld hlutverk óþekkt 362956 547719

Fast norðvestan við mitt garðlag 01 er nokkuð skýrt afmörkuð en grunn lægð 02. Er hún 15x8 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Í lægðinni er þýft og meiri grasgróður en utan hennar. Ekki er ljóst hvernig lægðin hefur myndast eða hvort um fornar minjar sé að ræða.

Hættumat: engin hætta

DA-172:0481 *Sölvatangi* gerði 363130 547601

Miklar minjar, gerði og tóftir, eru norðaustast á suðausturenda Sölvatanga. Eru minjarnar í aflíðandi halla til suðvesturs frá sjávarbakkanum þar sem er virkt rof og er stór hluti minjanna horfin af þeim völdum. Hlutverk minjanna er ekki þekkt en miklar líkur eru til þess að þær séu til vitnis um verkun sölva sem tínd voru í fjörunni við Sölvatanga. Hægt er að sjá minjar á svæði sem er 210x30 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Innan þess voru skráðar 11 minjaeiningar; fimm tóftir, fimm gerði og einn þvergarður. Innan gerðanna hefur líklega verið þurrkvöllur og einföldu tóftirnar hafa mögulega verið búðir þar sem tjaldað var yfir sölvatekjufólk og/eða skemmur fyrir sölin. Bærinn á Tjaldanesi er 1,2 km suðvestan við minjarnar.

Minjarnar eru á grasi grónu svæði, smáþýfðu og þurru en suðvesturjaðar minjasvæðisins er á mörkum þurrlendis og deiglendara svæðis. Þar er talsvert þýfi og meiri gróður en frammi á sjávarbakkanum í norðausturjaðri svæðisins. Suðvestan og vestan við minjarnar er deiglent, grasi gróið og kargaþýft. Fram af bún á sjávarbakka er hátt, bratt og ógróið en tanginn hækkar og rofsárið verður grýttara eftir því sem lengra dregur til norðvesturs á tanganum.

Lýsingin hefst norðvestast á minjasvæðinu. Þar er gerði 01 sem liggur í L. Við það er sambyggð tóft 02 og litlu suðaustan við það og innan þess er þúst 03 sem er líklega leifar af þvergarði. Gerði 01 er líklega að mestu torfhlaðið en það er líka grjót í veggjum þess sem sést í rofi næst bakkanum. Gerðið afmarkar svæði sem er 33x10 m að stærð og fylgir legu tangans norðvestur-suðaustur. Stærð mannvirkisins er hins vegar 35x13 m. Verður það ógreinilegra og þýfðara þar sem það beygir frá sjávarbakka til suðausturs og liggur að tóft 02. Veggir í gerðinu eru 2-3 m á breidd og 0,5-0,6 m háir þar sem þeir eru hæstur. Óljóst er hvort gerði 01 hafi haldið áfram suðaustan við tóft 02 og tengst tóft 04 og garði 05 en það verður að teljast líklegt. Aðeins eru 5 m á milli tóftar 02 og minja 04 og 05.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0482 tóft 363152 547569

Tóft 02 er byggð við utanvert gerði 01 að suðvestanverðu. Hún er einföld og fremur hringlaga, 8x6 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggir hennar eru 0,3-0,4 m á hæð. Tóftin virðist að mestu torfhlaðin og eru veggir hennar signir og gengnir í þúfur. Óljóst er hvar op hefur verið á tóftinni en helst kemur til greina að það hafi verið á henni norðvestanverðri.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:0483 garðlag 363148 547593

Þúst 03 er frammi á sjávarbakka, innan gerðis 01. Er hún 5x2,5 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur, þvert á gerði 01. Þústin er 0,1-0,2 m á hæð og er fuglastapi á henni þar sem hún er hæst frammi á sjávarbakka. Líklegt verður að teljast að þessi þúst sé leifar af þvergarði sem hafi skipt gerði 01 í tvo hluta. Er suðausturhlutinn þá 25x12 m að innanmáli og norðvesturhlutinn 17x12 m að innanmáli.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0484 tóft 363170 547569

Tóft 04 sker sig nokkuð úr öðrum minjum í þessari heild og kann hún að vera yngri og/eða hafa gegnt öðru hlutverki en hinar tóftirnar á svæðinu. Það hlutverk er þá ekki þekkt. Tóftin er allstór og marghólfa og er á milli gerða 01 og 05. ef til vill hefur hún verið hlaðin ofan á eða utan í þvergarði sem tilheyrði gerði 05. Tóftin er 14x12 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Hún skiptist í 5-6 hólf sem öll snúa norðvestur-

suðaustur og eru á þremur stöllum í aflíðandi halla frá sjávarbakkanum. Efst og norðaustast eru tvö hólf þar sem tóftin er breiðust, en brotnað hefur af norðausturvegg hennar. Í norðurhorni er hólf sem er 2x2,5 m að innanmáli. Op er inn í það úr vesturhorni. Í austurhorni tóftar er allstórt hólf sem um 4x3,5 m að innanmáli. Op er á því á suðvesturhlið. Neðan og suðvestan við þessi tvö hólf er hólf sem er 3x2 m að innanmáli. Op er inn í það í suðausturenda. Þá eru þar neðan og suðvestan við tvö óskýr hólf en mögulega hefur þar aðeins verið eitt stórt hólf. Samanlagt innanmál hólfanna er 6x2 en hrun eða mjór veggur skiptir því í tvo hluta, sá innri og norðvestari er stærri og greinilegri. Ekki sést op inn í hólfið/hólfin en það hefur að líkindum verið í suðvesturenda. Að lokum er mjög ójóst hólf neðst í tóftinni og suðvestast. Er það 2x2,2 m að innanmáli. Op er á því í suðausturenda. Tóftin er sambyggð gerði 05 sem er í framhaldi af suðvesturvegg tóftarinnar. Mesta hæð veggja í tóftinni er 0,3 m og er hún hlaðin úr torfi og grjóti.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0485 garðlag 363168 547557

Gerði 05 afmarkar svæði sem er 25x12 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Það er sigið og gengið í þúfur að suðvestanverðu. Veggir þess eru 0,4-0,5 m háir þar sem þeir eru hæstir en veggur í suðausturenda er nánast útflattur. Gerðið myndar L og er veggur á suðvestur- og suðausturhliðum þess en tóft 04 afmakar það til norðvesturs og sjávarbakkinn til norðausturs. Heildarstærð mannvirkisins er 28x15 m.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0486 gerði 363209 547519

Gerði 06 tekur við af gerði 05 til suðausturs. Tóftir 07 og 08 eru áfastar því að suðvestanverðu. Það afmarkar svæði sem er 90 m langt og 8-10 m breitt. Heildarstærð mannvirkisins er hins vegar 92x12 m. Suðvesturlangveggurinn er orðinn mjög siginn og þýfður en verður greinilegri suðaustan við tóft 08 og þvergarður við enda gerðisins er mjög vel sýnilegur. Hann er 0,4-0,5 m hár. Ekki er hægt að greina aðra þvergarða sem skipta þessu stóra gerði upp í minni hluta en innan þess má greina bungur á nokkrum stöðum þar sem leifar af slíkum görðum kann að vera að finna undir sverði. Mikið landbrot hefur orðið til þess að nú er aðeins fremur mjó ræma eftir af gerðinu.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:0487 tóft 363189 547539

Tóft 07 er við utanvert og suðvestanvert gerði 06 þar sem það mætir gerði 05 í brekkulögginni. Tóftin er einföld og virðist torfhlaðin. Hún er gróin og gengin í þúfur, er 5x5 m að stærð og op inn í hana í suðvesturenda. Veggir hennar eru 0,2-0,3 á hæð.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:0488 tóft 363227 547493

Tóft 08 er allstór og stæðileg og aðeins farin að ganga í þúfur. Hún er einföld og virðist að mestu torfhlaðin, er 7,5x6,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Ekki sést op inn í tóftina en skarð er í vegg í norðausturhorni. Sennilegt er að op hafi verið í norðvesturenda. Hæð veggja í tóftinni er 0,4-0,5 m og horn tóftarinnar eru vel rúnuð. Þessi tóft virðist byggð ofan á suðvesturvegg á gerði 06.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:0489 tóft 363240 547472

Lítil tóft er við utanvert suðurhorn á gerði 06 en virðist sambyggð garði 10 sem liggur frá tóftinni í sveig til suðausturs. Tóftin er 4x4,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Op er inn í hana í suðausturenda úr rými sem myndast á milli garðs 10 og garðs 11. Veggir tóftarinnar eru ekki þýfðir eins og í öðrum tóftum sem byggðar eru við gerðin en það helgast líklega af því að hún er þar sem er þurrlendara og harðlendara en norðvestar á svæðinu. Hleðsluhæð veggja er 0,2-0,3 m. Ekki er útilokað að þessi tóft, ásamt görðum 10 og 11 sé eldri en hin mannvirkin sem eru norðvestar á svæðinu.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

DA-172:4810 garðlag 363235 547467

Garðar 010 og 011 eru á flatlendi þar sem gróður er rýrari og jarðvegur er þynnri en á norðvesturhluta svæðisins. Þeir virðast fornlegri en aðrar minjar á svæðinu en það kann að helgast af ólíkum jaðrvegi og gróðri. Garður 10 er siginn og ólögulegur eða hlaupinn í púfur. Hann liggur frá tóft 09 við suðurhorn gerðis 06 í sveig til suðausturs og hættir að sjást litlu ofan við sjávarbakkann sem brýtur af. Er garðurinn 40 m langur en rof hefur raskað honum í suðausturenda þar sem hann er illgreinanlegur. Garðurinn er 0,2-0,3 m á hæð og 2,5-4 m á breidd. Lítil og lág þúst er frammi á sjávarbakka fast suðvestan við suðausturenda garðsins sem kann að tengjast honum. Er hún 0,5 m á hæð, kúpt að ofan. Jarðvegsrof er í austurenda hennar.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:4811 garðlag 363245 547462

Garður 11 er sambærilegur við garð 10 og er samsíða honum og norðaustan við hann. Frá sjávarbakka í suðausturenda svæðisins liggur garðurinn til NNV á 30 m löngum kafla en þar beygir hann óljóst til ANA og er 6 m langur. Frá þessu horni má óljóst sjá móta fyrir mögulegum hluta garðsins sem nær langleiðina að tóft 09 en þar er eingöngu þýfi en ekki greinilegur veggur. Á milli garða 10 og 11 er 6-7 m breitt bil. Mjög óljóst má sjá mögulegan þvergarð á milli þessara tveggja garða suðaustan við þá miðja. Þar er hægt að greina lágan kant á innri- eða norðvesturbrún en þetta er mjög illgreinilegt. Garður 11 er 0,2-0,3 m á hæð og 1,5-3 m á breidd.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-172:049 tóft naust 363072 547643

Í lág sem gengur inn í bakka Sölvatanga að norðaustanverðu má sjá torfhlaðna tóft, líklega af naust. Naustið er á milli umfangsmikilla minja 048 til suðausturs og minja 047 til norðvesturs. Engin ummerki um manngerða lendingu eru í fjörunni framan við tóftina.

Fremur aflíðandi halli er frá tóft niður í fjöru. Í fjörunni norðaustan við Sölvatanga er mikið um grynningar og leirur. Þurrir bakkar eru beggja vegna við tóftina en deiglent og þýft ofan og vestan við hana. Tóftin er grasi gróin og allt er gróið í kring hana.

Tóftin er 10x7 m að stærð og snýr norður-suður. Ekki er hlaðinn veggur í norðausturenda tóftar. Tóftin er hlaðin inn í lægð í bakkanum og kann eldra naust að hafa verið þar á undan þessari tóft sem virðist ekki forn. Ytri brún veggja er ekki mjög skýr og er aðeins 0,2-0,3 m á hæð. Innri brún er hins vegar vel greininleg og er 0,8 m á hæð.

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-173 Saurhóll

1847: 24 hdr. JJ, 171.

1241: "En eftir það fór Órækja vestur í fjörðu og fann Einar Þorvaldsson frænda sinn og stefndi honum til raunarstefnu um það hvort hann hefði nokkurar heimildir á Staðarhólslandi og Hvítadal, Múla, Þverfelli, Þverdal, Eysteinsstöðum, Saurhóli."Íslendinga saga, Sturlunga saga, 433.

1559: "hier j mot hefur opt nefndur Jon Biornson giefit mic kuittan og aakiærulausan. Mina erfingia oc epterkomendr vm þa .xl c. jord .vj. malnyto kugilldi oc iiij c. sem eg var skylldugur Steinunne Jonsdottur systur minne fyrir malstadinn aa Stadarhole j Saurbæ og þeim eignum og peningum er þar med fylgia ad til skildre jordinne Saruhole eptir þui er kaupbref jnsiglat þar vm giortt vt visar ... ." DI, XIII, 415. 1560: "Hier i mot hefur Steinunn giefit mic kvittan. Akiærulausan og mina Erfingia um jordina Saurhol er liggur i Saurbæ vestur i Stadarhols kirkiu sokn." DI, XIII, 510; "En hier ij möt hefur adur nefnd Steinunn Jonsdotter giort. Giefid mig og mina erfingia kuitta olldungis og aakiærulausa vm jordina Stadarhol ij Saurbæ og allar þær eigner sem hun hefur þar eignast med giof modurfodur sins Pieturs heitins Loptzsonar med domum og logmanna vrskurdum ad tilskilldre jordune Saurhole."DI, XIII, 513.

: Hier j mote hefer Pall Jonsson skylldu bundit sig og sina Erfingia at giallda mier og minvm erfingium lx c j iordu og þar til xx c j fridum peningvm alltt fyrir attatige hundrvd. war þar fyrst tileinkadur Savrholl j Savrbæ fyrir iiij c og xx. med þau skilorde ad Pall Jonsson edur hans erfingiar skylldo lausn eiga a henni af minum erfingium." DI, XIV, 515; "Hier j mot skylldubatt Pall Jonsson sig og sina erfingia ad giallda siera Þorleifi og hans erfingium lx c j jordum og þar til xx c j firdum peningum allt fyrir lxxx c. var þar nu fyrst tileinkadur Saurholl j Saurbæ fyrir xxiiij c. med þui skilyrde. Pall Jonsson eda hanns erfingiar skyllde lausn eiga a henne af Sira Þorleife edr hanz erfingium." DI, XIV, 518

1568: "Jtem vittnesburde er eg sialfur teked og skrifad [hefe] um lysing sira Þordar Olafssonar um jördina Saurhöl. ... hier med hefer opttnefndur Pall Jonsson innleyst apttur til sin jordina Saurhol epter sinum skilmala j ockru kaupbrefi til skildum." DI, XV, 120-121.

1874: "Segir frá því í Laxdælu, að þar var í seli fólk frá Hóli, þegar fráskilin kona Þórðar Ingunnarsonar, Auður, gerði aðför að Þórði á Laugum. Samnefndur þessum dal er efsti bær í Staðarhólsdal austan ár. Laxdæla segir að Auður og bræður hennar hafi búið á Hóli í Saurbæ. Þeir voru gildir bændur. Hóll er vafalaust Saurhóll, yzti bær í Staðarhólsdal vestan ár." Svo segir Kålund. KK, II, 120.

1918: Tún 3,4 ha, garðar; óuppgefið. "[...] og að lokum á jörðin þríhyrnu móti Tjaldanesi uppi á fjallinu [Torffjalli]." (Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,1)

"Þar er víðslægt á engjum. Silúngsveiði að nokkru gagni þegar til vill. Túnið er mjög ilt sumstaðar af föstu grjóti. Engjar mjög votslægar, og áin spillir sumum. Heyflutníngur næsta erfiður vegna ófæru vega af keldum. Selvegur orðinn aldeilis ófær af klettum, so ei verður náð til selstöðu með neinu móti. Hagar spillast af skriðum, grjóti og vatns uppgöngum. Hættur miklar af dýjum fyrir kvikfjenað. Liggur oft til beitar uppá öðrum jörðum vegna þrönglendis." JÁM VI, 155.

DA-173:0011 *Saurhóll* bæjarhóll bústaður 363314 544563

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn suðaustarlega í túni. "Saurhóll er næsti bær í norður frá Kverngrjóti. Stendur bærinn á háum hól í miðju túni skammt frá Torffjalli. Er þaðan mjög fallegt útsýni yfir sveitina," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Bærinn stóð á náttúrulegum hól sem er fremst og austast í tungu sem gengur til austurs frá Torffjalli. Fremst í hólnum eru klappir á hæsta punkti hans og bærinn stóð vestan undir þeim. Frá bæjarstæðinu er mjög víðsýnt um allan Staðarhólsdal og út á haf. Sést m.a. að Tjaldanesi og Staðarhóli. Á bæjarhólnum sjást ummerki um síðasta torfbæinn, leifar af síðasta íbúðarhúsinu sem var úr blönduðu efni, fjóstóft, kálgarð og þúst undir hlöðnum og steyptum stöpli þar sem vindrafstöð hefur staðið. Alls eru því sex minjaeiningar skráðar á og utan í bæjarhólnum á svæði sem er 73x68 m að stærð og snýr austur-vestur.

Túnið er í þýfðri tungunni sem gengur til austurs frá Torffjalli. Er það norðan og sunnan við háhólinn fremst í tungunni og einnig utan í honum að austanverðu. Þar eru stallar í hólnum en mjög hátt er fram af honum og bratt til austurs.

Bæjarhóllinn á Saurhóli er að mestu leyti vestanvert við háhólinn í túninu. Er hann 68x64 m að stærð og snýr norður-suður. Hóllinn virðist vera um 3 m á hæð en óvíst er hversu mikið af honum er uppsöfnuð mannvistarlög og hvað náttúrulegur hóll. Aflíðandi halli er á bæjarhólnum til vesturs en nokkuð meiri halli er á honum til norðurs. Skörp brún afmarkar hólinn til suðvesturs þar sem vatnsrenna 007 hefur verið grafin utan í hann eða meðfram honum. Hóllinn er þýfður og hér og hvar má sjá lægðir og misfellur í honum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Saurhóll ath. og viðb.III,1

DA-173:0012 tóft bústaður 363304 544564

Ummerki um útflatta bæjartóft 02 sjást rétt vestan við miðjan bæjarhól 01, norðvestan við fjós 03 og vestan við ummerki um síðasta íbúðarhúsið 04. Aðeins sést móta fyrir innanmáli húsa á svæði sem er um 18x5 m að stærð og snýr NNA-SSV. Nyrst er grunn lægð sem er 3x2,5 m að innanmáli og snýr NNA-SSV. Hún er 0,1-0,2, m djúp. Þar SSV við er skýrt afmarkaður

niðurgröftur (beinar línur) sem er 0,2 m á dýpt, á svæði sem er 7,5x4 m að stærð. Þar sunnan við er ógreinileg lægð sem 9x3 m að innanmáli og snýr norður-suður. Er hún aðeins 0,1 m á dýpt.
Hættumat: engin hætta

DA-173:0013 tóft fjós 363312 544545
Þar sem bæjarhóllinn nær lengst til suðurs er sigin tóft en þar var fjós og heytóft að sögn Kristjáns Sæmundssonar, heimildamanns. Tóftin er 20x10 m að stærð og snýr NNA-SSV. Hún mjókkar nokkuð í norðurenda. Þar er sýnilegt hólf í tóftinni sem er 4x2 m að innanmáli og snýr eins og tóft. Lágir veggir sjást meðfram því en þó ekki í norðurenda eða norðvesturhorni. Í suðurhluta tóftar er skýrt innanmál hólfs sem er alldjúpt og ekki ósennilegt að þar hafi verið heytóft. Hólfið er 3,5x3 m að innanmáli og snýr eins og tóft. Hæð veggja utanmáls er um 1 m í suðurhluta en lengra er niður af bæjarhólnum til þeirrar áttar, eða yfir 2 m. Vestan við fjóstóft 03 er afgerandi lægð eða flati á bæjarhólnum sem er lægri en aðrir hlutar hólsins.
Hættumat: engin hætta

DA-173:0014 tóft bústaður 363323 544562
Á túnakort frá 1918 er teiknað timburhús 02 skammt austan við bæjarhús 01. Þar sjást leifar af mannvirkjum úr blönduðu efni á svæði sem er 19x8 m að stærð og snýr norður-suður. Syðst er torfhlaðin og sigin tóft en tengsl hennar við íbúðarhúsið sjást ekki lengur vegna rofs. Er hún 5,5x4,5 m að innanmáli og snýr austur-vestur. Ekki er hlaðinn veggur á norðurhlið og ekki sést dyraop á henni. Veggir tóftarinnar eru víðast 0,3 m á hæð. Er líklegt að í henni hafi verið geymt hey. Þar norðan við eru leifar af íbúðarhúsinu, húsgrunnur sem er hlaðinn úr torfi og grjóti og steyptur að hluta. Ekki er hlaðinn veggur á vesturhlið þar sem hefur verið timburþil en þar er hlaðinn kantur og 0,1 m niður af honum inn í stórt, ílangt rými sem er í vesturhlutanum. Það er 10x3,5 m að innanmáli og snýr norður-suður. Veggir þess f.u. vesturvegg eru grjóthlaðnir en steypt hefur verið utan um hleðslu á suðurvegg. Innanmáls sjást 6 umför hleðslu í austurvegg og er hann rúmur 1 m á hæð þar sem hann er hæstur í miðju. Á suðurgafli hefur verið steyptur veggur upp í mæni en veggurinn og suðvesturhorn hússins hefur fallið inn í húsgrunninn. Brak úr þaki er ofan í grunninum og fast vestan við hann. Austan við ílanga rýmið eru leifar af húsi með steyptum veggjum en þeir eru þunnir og að mestu hrundir. Þetta rými stendur talsvert hærra en rýmið í vesturhlutanum. Það er 6x2,5 m að innanmáli og snýr norður-suður. Í því eru leifar af steyptum skorsteini. Gras- og torfkragi er meðfram húsrústinni að austanverðu sem er 0,3 m á hæð.
Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-173:0015 gerði kálgarður 363342 544561

Kálgarður 05 er í brekku á milli kletta austast í hólnum sem bæjarhóllinn er á. Hlaðinn garður afmarkar kálgarðinn að austanverðu en klettar til norðurs og suðurs. Óljós torfkantur er uppi á hólnum og hefur mögulega afmarkað kálgarðinn að vestanverðu. Garðurinn er ekki sýndur á túnakorti frá 1918. Ummerki um gerði umhverfis kálgarðinn eru á svæði sem er 28x17,5 m að stærð og snýr norður-suður. Innanmál kálgarðsins er hins vegar 25x10,5 m. Garðurinn sem afmarkar kálgarðinn að austanverðu er greinilegust syðst þar sem hún er 2 m á breidd og 0,5-0,6 m á hæð utanmáls. Nokkuð afgerandi op eða rof er þó í garðinn og frá því opi til norðurs er garðurinn mjög siginn og ógreinilegur. Uppi á brún hólsins, vestan við kálgarðinn, er afar óljós torfhleðsla sem er um 14 m löng og liggur norður-suður. Hún er greinilegust í suðurenda en þó ekki meira en 0,2 m á hæð þar.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0016 mannvirki 363332 544548

Að lokum er þúst 06 suðvestan við kálgarð 05 og suðaustan við íbúðarhús 04. Þústin er 6x4,8 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er 0,3-0,4 m á hæð, hæst í suðausturenda. Ofan á miðri þústinni er hlaðinn og steyptur stöpull, líklega undan vindrafstöð. Stöpullinn er 0,7 m á kant að grunnfleti og 0,7 m á hæð. Steypt hefur verið utan um hlaðinn kjarna og er steypt plata ofan á stöplinum. Járnfestingar eru á hornum plötunnar og á henni miðri.

Hættumat: engin hætta

DA-173:002 tóft heygarður 363334 544536

Nokkuð afgerandi lægð eða niðurgröftur er ofan og suðvestan við Þvottaklett á milli kletta suðaustan við bæjarhólinn 001_01. Er mannvirkið fast neðan og sunnan við vindmyllustöpul 001_06 og 30 m norðan við Kirkjuhól 022.

Grasi gróið og þýft er í kringum mannvirkið og neðan við það til ANA eru stallar í hólnum. Bratt er niður af þessu mannvirki niður á Kirkjuhól til suðurs.

Lægðin er 8x6 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Hún er í halla til suðausturs og er þýft innan hennar. Í henni miðri má greina óljósa skiptingu þvert yfir lægðina þar sem mesta þýfið er. Í kringum lægðina má greina óljósa torfhleðslu og er utanmál hennar 13,5x11 m. Hleðslan er 0,1-0,3 m á hæð, skýrust í SSV-horni en víða gengin í púfur. Hlutverk þessa mannvirkis er ekki þekkt en líklegt er að hér hafi verið heygarður.

Hættumat: engin hætta

DA-173:003 tóft hesthús 363286 544678

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús við norðurmörk túnsins, um 100 m norðan við bæinn 001. Tóft hússins er enn greinileg í túninu á Saurhóli rúmum 10 m norðan við lækinn sem rennur þar niður hlíðina úr Bæjargili. Lítil og einföld tóft 035 er 3-4 m ofan við tóftina og endar túngarðurinn 008 við hana.

Húsin voru syðst í grösugum hvammi og hafa göturnar að bænum 018 legið fast við húsin.

Á þessum stað er 14.5 x 13.2 m stór tóft sem skiptist í fjögur hólf og eru þrjú þeirra, A-C, austan í tóftinni en eitt þeirra, D, að húsabaki og hefur það líklega verið heytóft. Tóftin snýr NNV-SSA og er grasi gróin. Hefst lýsingin norðaustast í tóftinni, í hólfi A. Hólf A er 3 x 1 m að innanmáli og snýr austur-vestur. Úr því hefur verið gengt í hólf B í gegnum op sem er austarlega á þeim vegg sem aðskilur hólfin. Hólf B um 2.7 m á kant og hugsanlegt er að op hafi verið á því á austurvegg miðjum. Í suðurvegg hólfsins sést í grjóthleðslu og einnig utanvert í norðurvegg hólfsins. Hólf C er allra suðaustast í tóftinni. Það er 3.5 x 2.8 m að innanmáli og snýr austur-vestur. Op er á suðausturhorn þess. Aftan eða vestan við tóftina er svo hólf D, heygarður. Hann er byggður við suðurhluta tóftar og er 5.5 x 1 m að innanmáli og snýr norður-suður. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni, heimildamanni, var hesthús á þessum stað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-173:0041 tóft fjárhús 362661 546438

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús vestarlega í túni, um 60m vestur frá bæ 001. Tóftir húsanna standa enn óraskaðar í túninu tæpum 90 m vestan við leifar yngsta íbúðarhússins á Saurhóli 001_04 og 27 m sunnan við norðurhlið túngarðsins 008 sem er á suðurbakka Bæjarlækjar. Á þessum stað eru annars vegar skráð fjárhús 01 og hins vegar garðlag frá þeim 02. Samtals ná minjarnar yfir svæði sem er 58 x 12 m stórt og snýr h.u.b. norður-suður.

Túnið er í þýfðri tungunni sem gengur til austurs frá Torffjalli. Er það norðan og sunnan við háhólinn fremst í tungunni og einnig utan í honum að austanverðu. Þar eru stallar í hólnum en mjög hátt er fram af honum og bratt til austurs.Tóftin og nánast umhverfi hennar var á kafi í grasi þegar svæðið var skráð í júlí 2020

Tóft fjárhúsa 01 er samtals 28.5 x 12.5 m að stærð og snýr h.u.b. norður-suður. Hún skiptist í fimm hólf sem fá í lýsingu þessari hvert sinn bókstaf til aðgreiningar. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni. heimildamanni var húsið fjárhús en hugsanlegt er að einnig hafi verið hlaða í

húsaröðinni og/eða hús fyrir aðrar skepnur. Tóftin virðist aðeins grafin inn í brekkuna þannig að ytri brún vesturveggja er illmerkjanleg. Hólf A er í tóftinni miðri og er það 7 x 3 m að stærð og snýr eins og tóftin norður-suður. Talsverðar grjóthleðslur sjást í tóftinni, 5-6 umför og eru veggir mest 1.2 m á hæð. Austurveggur er óvenjubreiður eða 2-3 m á breidd og flatur í toppinn og má ætla að talsverð saga húsbygginga leynist í veggjum og undir sverði á þessum slóðum. Op hefur verið í hólf A á miðjum norðurgafli og úr því virðast liggja löng göng, E, til norðurs sem eru 7-8 m löng en um 1 m á þykkt. Hugsanlegt er að þarna hafi verið hólf og vesturveggur hafi einfaldlega hrunið mikið til inn í það og valdið því að það virðist vart meira en þröng göng í dag. Við hlið gagnanna E, austan við þau er stakt hólf, D. Hólf D er byggt allra norðaustast í tóftinni. Veggir þess eru lægri en hólfa Aog B, víða 0.3-0.4 m á hæð en 1 m á breidd. Hólf D er 6 x 1.7 m að innanmáli og op er á því á norðurgafli. Hólf B eru fjárhús og eru þau fast sunnan við hólf A og er svipað í laginu og 9 x 3.2 m að innanmáli. Op er á það sunnan við miðjan austurvegg. Steinsteyptur garði gengur eftir miðju húsinu til suðurs og kindabað er í honum syðst en allra syðst í húsinu virðist svo hlaðinn garði til móts við þann sem áður var lýst en op eða bil er á milli. Vestan við tóftina er hólf C sem hefur líklega verið heystæði. Það er um 4 x 2 m að innanmáli og snýr þvert á tóftina eða austur-vestur. Ekki er greinileg vegghleðsla fyrir norðurenda. Hæð veggja 0.3-0.4 m.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-173:0042 garðlag hlutverk óþekkt 363243 544618

Óljóst garðlag 02, vart meira en hryggur í grasinu, liggur í átt frá útihúsum 01 og að bæjarlæknum. Garðlagið er um 28 m langt og liggur h.u.b. norður-suður að læknum en svolítinn stubb má greina í framhaldi af því handan við lækinn en það er aðeins um 6 m langt. Garðurinn er 1-2 m á breidd og víða 0.2-0.3 m á hæð. Ekki er ólíklegt að garðlagið kunni að vera einhvers konar túngarður en þá hugsanlega eldri en túngarður 008 sem liggur umhverfis túnið, a.m.k. er það signara og fornlegra. Túngarður 008 liggur skáhallt niður við hlíðina á þessum slóðum þvert á þann garð sem hér er skráður og endar við lækinn á svipuðum slóðum og hann. Handan (norðan við læk) er sem fyrr segir garðstúfur en í framhaldi af honum má greina framhald af túngarði 008. Hugsanlegt er að áður hafi efstu (vesturmörk) túna verið þarna og óljós hryggur frá útihúsi 016 allra syðst í túninu gæti þá verið hluti af sömu garðhleðslu.

Hættumat: engin hætta

DA-173:005 *Hagagarður* garðlag landamerki 363120 545393

"Landamerki Tjaldaness og Saurhóls eru við svokallaðan Hagagarð, sem nær úr Saurhólshyrnu og ofan í Fremra-Heyvað, þar sem nú er brú á ánni. Síðar var gerður vegur upp úr þessum garði, og er hann horfinn fyrir neðan barðið," segir í örnefnaskrá. Stuttur bútur úr garðinum sést enn ofan og vestan vegar þar sem nokkuð brött brekka er neðan við Hyrnuna í Torffjalli. Girðing á merkjum liggur yfir garðinn ofarlega í brekkunni. Garðurinn er 860 m norðan við bæ 001.

Garðurinn liggur um grasgefið valllendi með hallamýrum inn á milli. Ofan við það er grýtt fjallshlíðin og neðan við eru flatar engjar niður að Staðarhólsánni.

Einhver ummerki um garðinn sjást á um 90 m löngum kafla en greinilegastur er hann norðaustast þar sem hann sést nokkuð vel á 35 m löngum kafla. Garðurinn er hlaðinn úr torfi og grjóti, mjög siginn og úr lagi genginn. Hann er 3-4 m á breidd og 0,6 m þar sem hann er hæstur en víðast er hann lægri. Nafn garðsins gefur til kynna að hann hafi verið vörslugarður en hann er einnig á landamerkjum milli Saurhóls og Tjaldaness og hefur því einnig gegnt hlutverki landamerkjagarðs.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,1

DA-173:006 náma mógrafir 363859 544367

Mógrafir eru í Saurhólsflóa sem afmarkast af Reiðingsholti, Rimabörðum og Fremribörðum til austurs. Mógrafirnar eru um 480 m ASA við bæ 001 og rúmum 250 m SSV við tóft 012. Að sögn Kristjóns Sigurðssonar, heimildamanns á Tjaldanesi, var mótak fyrir ýmsar eyjar á Breiðafirði í þessum gröfum.

Saurhólsflói er víðfemt, flatlent mýrlendi sem hefur verið ræst fram með miklum djúpum skurðum sem skera mógrafarsvæðið í sundur. Engu að síður er það enn votlent og þar er staragróður og annar votlendisgróður áberandi.

Mógrafasvæðið er 580 x 480 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Búið er að umturna svæðinu með skurðgrefti og hafa langflestar, ef ekki allar stakar grafir innan svæðis runnið saman. Af bökkum mógrafana eru um 0,5 m niður í grafirnar en nyrst eru þeir aðeins lægri, eða 0,2-0,3 m. Mógrafasvæðið er enn deiglent og vatnspollar eru víða greinilegir innan þess.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

DA-173:007 renna vatnsból 363103 544561

Vatni hefur verið veitt að bænum á Saurhóli eftir handgröfnum skurði úr uppsprettu í stórgrýtisurð sunnan við Bæjargilið og ofan við heimatúnið. Skurðurinn byrjar 200 m vestan við tóft gamla torfbæjarins 001_02 og er aðeins 12 m frá henni og 12 m frá fjóstóft 001_03 þar sem

hún kemst næst bæjarhólnum.

Skurðurinn liggur um valllendi utan túns og í gegnum grösugt og þýft heimatún sem er í halla til austurs.

Skurðurinn er 380 m langur og liggur úr vestri frá uppsprettu til austurs að bæjarhóli og þaðan sveigir hann til suðurs á löngum kafla uns hann fer fram af barði til suðausturs niður á deiglent flatlendi austan við túnið. Svo virðist sem að yngri skurður hafi verið grafinn suðvestan við eldri skurð þar sem hann liggur næst bæjarhóli, eins konar hjáveita. Eru því tveir samsíða skurðir á kafla þar sem þeir sveigja úr vestri til suðurs. Vatn rennur í yngri skurðinum en eldri skurðurinn sem er nær bæjarhólnum er þurr. Þar sem skurðurinn byrjar við uppsprettu vestan við túnið er hann 0,6-0,7 m á dýpt og 0,3-0,4 m á breidd. Fjótlega verður hann ógreinilegur og yfirgróinn. Hann virðist sameinast grunnum og mjóum lækjarfarvegi eða annarri útgáfu af vatnsveituskurði rétt vestan við túngarð 008. Innan túns verður skurðurinn aftur illgreinanlegur uns nær dregur bæjarhóli. Afgerandi sveigja er á skurðinum til norðurs við vesturhorn fjárhústóftar 004. Í beygju á skurði þar sem hann liggur utan í bæjarhólnum er grjót í þurrum skurðinum, mögulega leifar af safnþró eða einhverskonar fyrirstöðu. Skurðurinn er víða 0,5 m á breidd og dýpt en víða er hann grynnri og mjórri. Þar sem skurður beygir til suðurs frá bæjarhóli má sjá uppmokstur austan við hann sem eins og útflatt, mjótt garðlag og er hægt að ganga eftir honum. Þar sem skurðurinn endar við mörk þurrlendis og deiglendis dýpkar hann mikið og breikkar allra neðst þar sem vatnið hefur grafið sig niður.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0081 garðlag túngarður 363275 544669

Túngarður er sýndur inn á túnakort frá 1918 og afmarkaði hann allt heimatún Saurhóls. Garðurinn afmarkaði svæði sem var um 440 x 330 m að stærð og sneri nálega norður-suður. Túngarðurinn er sæmilega heillegur til allra átta nema á austurhluta túnsins, en þar er búið að grafa volduga framræsluskurði og hefur það skemmt túngarðinn á þeim slóðum. Sambyggð túngarðinum á norðurhlið er lítil tóft 02 og gerði 03. Þá er einnig skráð eldri hluti af túngarði eða leifar gerðis 04 í norðaustasta hluta túnsins, rétt vestan við Stóra-Skjöld.

Garðurinn afmarkar gamalt og óræktað heimatún Saurhóls og fjallshlíð Torffjalls til vesturs. Til suðurs og norðurs er lítill munur á umhverfi utan og innan túnsgarðs, þar er bæði mjög deiglent og starargróður og annar votlendisgróður ríkjandi.

Túngarður 01 er torfhlaðinn og víðast hvar í sæmilegu ástandi. Veggir eru stæðilegastir á vestur- og norðurhluta garðsins, 0,4-0,5 m á hæð en eru veigaminni á suðurhluta hans, aðeins um 0,1-0,3 m á hæð. Sömuleiðis er suðurhluti garðsins víða rofinn. Pæla sést vestan við garðinn á vesturhluta

hans. Túnhlið, eða op, er á garðinum á miðri norðurhlið hans. Á norðurhluta heimatúns bæjarins liggur lækur niður fjallshlíða og til Saurhólsflóa og ekki var hlaðinn garður yfir lækinn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,1; Túnakort 1918

DA-173:0082 tóft hlutverk óþekkt 363242 544650

Lítil tóft er sambyggð á norðurhluta túngarðsins 01, rétt norðan við læk sem rennur þvert í gegnum norðurhluta túnsins. Tóftin er einföld og torfhlaðin. Hún er 4,5 x 2 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Veggir eru 0,4 m á hæð og hafa sennilega aldrei verið mikið hærri en það. Op er á tóftinni fyrir miðju austurhlið hennar. Mögulega er þetta lítið aðhald fyrir skepnur eða skemma.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0083 gerði 363190 544618

Gerði er sambyggt norðurhluta túngarðsins, rétt sunnan við læk sem rennur gegnum túnið, mögulega er þetta rétt. Gerðið er 18 x 6,5 m að stærð og snýr h.u.b. austur-vestur. Gerðið er torfhlaðið, og eru veggir stæðilegastir til suðurs, 0,5 m en á norðurhlið eru þeir aðeins 0,2-0,3 m á hæð. Óljós ummerki eru um annað hólf rétt vestan við gerðið en þar sést 0,1-0,2 m hár L-laga kantur sem er um 7,5 m á lengd. Þó er ekki útilokað að það sé aðeins náttúrumyndun eða ummerki um efnistöku.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0084 garðlag hlutverk óþekkt 363340 544714

Garðlag sem er hugsanlega eldri leifar túngarðs, eða gerðis, er í norðausturhluta túnsins, rétt sunnan við túngarð 01. Garðurinn er torfhlaðinn og sést á um 100 m kafla og liggur nálega austur-vestur. Vegghæð er 0.2-0,4 m. Er vestri helmingur garðsins hærri en sá eystri. Garðurinn er um 1,5 m á breidd. Óljós pæla sést norðan við garðinn. Mögulega eru þetta eldri leifar af túngarðinum og hefur túnið þá verið stækkað til norðurs en ekki er útilokað að þetta séu leifar af gerði sem hafi verið í norðausturhluta túnsins.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0091 *Kvíabarð* örnefni kvíar

"Staðarhólsdalurinn liggur beint í suður frá Hagagarði [005]. Suður með hlíðinni er hátt, grýtt barð, Kvíabarð, (sést stekkur [009_02] á barðinu) nær að svokölluðu Skyrkollugili [017], sem er norðanverðu við gamla túnið," segir í örnefnaskrá. Í athugasemdum við örnefnaskrá segir: "Upp af því [Gullnesi] í flóanum, er síðar getur, er gamall Stekkur, mitt milli bæjarins [001] og merkjanna." Örnefnið Kvíabarð bendir til þess að á því eða í nágrenni við það hafi verið kvíar. Stekkurinn sem nefndur er í örnefnaskrá og í athugasemdum við örnefnaskrá er skráður á númer 009_02.

Barðið er gróið að ofan en nokkuð grýtt. Neðan þeirra er mýrlendi sem hefur verið ræst fram og ræktað í tún.

Gengið var neðan við og ofan á Kvíabarði án þess að ummerki um kvíar fyndust. Staðsetning þeirra er því ekki þekkt en mögulega hafa þær verið á sama stað eða svipuðum og stekkjartóft 02.

Heimildir:Ö-Saurhóll,1; Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,2

DA-173:0092 tóft stekkur 363302 544872

Stekkjartóft sem nefnd er í örnefnalýsingu og líklega einnig í athugasemdum við örnefnaskrá er austan í Kvíabarði, neðan við ruddan veg sem liggur eftir barðinu. Er tóftin 300 m norðan við bæ 001. Hún er hlaðin ofan á og utan í Kvíabarðið þar sem grunnur hvammur er inn í það til norðvesturs.

Tóftin er 18x13 m að stærð og snýr norður-suður. Tóftin er torf- og grjóthlaðin en sigin og gróin. Líklega hefur torf í veggjahleðslur verið stungið upp innan tóftar og inn í barðið, því botn tóftarinnar er fremur sléttur. Stekkjartóftin skiptist í tvö hólf, það stærra er í norðurhluta og er gólfflötur þess 10x8 m að flatarmáli, snýr norður-suður. Veggir sem afmarka stærra hólfið eru hlaðnir á brún Kvíabarðsins á norður og vesturhliðum og eru nánast útflattir. Þegar gengið er eftir veggjunum finnst fyrir grjóti undir grasgróðri og eins sést glitta í það hér og hvar. Minna hólfið er í suðurhluta tóftarinnar og er 6,5x5 m að innanmáli, snýr austur-vestur. Kvíabarðið myndar vesturhlið þess og virðist hún ekki vera upphlaðin. Ekki virðist hafa verið op á milli hólfa. Líklega hefur verið op inn í stærra hólfið á austurvegg en ekki er útilokað að þar sé aðeins rof. Á minna hólfi hefur líklega verið op á suðurhlið. Þar sem veggir standa best eru þeir um 1 m á hæð en víðast eru þeir lægri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,1; Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,2

DA-173:010 gerði kálgarður 363346 544476

Nokkuð heillegur kálgarður er neðarlega í suðausturhluta Kirkjuhóls 022 um 100 m SSA við bæ 001 og rúmum 20 m NNV við tóft 023. Hann er ekki merktur á túnakort frá 1918 og hefur mögulega verið aflagður áður en túnakortið var gerð eða reistur skömmu eftir að það var gert.

Garðurinn er í gróinni og smáþýfðri brekku sem hallar nokkuð til suðausturs.

Kálgarðurinn er 12,5 x 8,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Veggir eru torfhlaðnir og er hæð þeirra mest 0,8 m til norðurs og austurs. Rof er á garðinum í suðvesturhorni hans. Botn kálgarðsins er þýðfur en þó mótar óljóst fyrir 2-3 beðum þar norðarlegar.

Hættumat: engin hætta

DA-173:011 *Mónes* heimild um mógrafir 364115 544723

"Í stefnu á Lambanes [DA-180b:001], sem er hinum megin við ána, er nes, sem heitir Mónes," segir í örnefnaskrá. "Á Mónesi var mikið mótak," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Mónes er rétt norðaustan við Reiðingsholt 013 og afmarkar Staðarhólsá norður, austur og suðurhluta nesins. Nesið er 770 m austan við bæ 001 og rúmum 200 m norðvestan við stekk 012. Uppbyggður vegur 681:001 3 liggur þvert yfir Mónes.

Nesið er tiltölulega slétt, deiglent og er starargróður áberandi á svæðinu.

Engin merki um mógrafir sjást lengur á yfirborði. Mögulega vegna byggingu uppgerðar vegarins 681:001 3.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,1; Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1

DA-173:012 tóft stekkur 363981 544576

"Áfram með börðunum, mitt á milli Móness [011] og Melsholts, er Reiðingsholt [013]. Á því eru rústir, sem líta út eins og þær væru stakkgarður," segir í örnefnaskrá. "Við Reiðingsholtið er rúst eftir stekk eða eitthvað annað," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Nokkuð heilleg stekkjartóft er sunnarlega á Reiðingsholti. Hún er um 610 m austan við bæ 001 og rúmum 70 m suðaustan við Reiðingsholt 013.

Tóftin er á grónu holti. Umhverfis holtið er votlent, einkum til austurs. Þar er starar- og annar votlendisgróður ríkjandi. Til suðvesturs er búið að grafa volduga framræsluskurði.

Stekkurinn er tvískiptur. Hann er 10 x 7 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Veggir eru torfhlaðnir og eru þeir nokkuð heillegir í norðurhluta tóftar, um 0,6 m á hæð, en signari á Í suðurhluta tóftarinnar, um 0,2-0,4 m á hæð. Hólf tóftarinnar eru mjög jöfn að stærð, bæði 4 x 2,5 m að innanmáli. Hólf 1, sem er nyrst, snýr eins og tóftin og ekki er hlaðinn veggur á norðurhlið

þess. Hólf 2 er í suðurenda tóftar og snýr þvert á tóftina. Ekki er hlaðinn veggur á austurhlið hólfsins.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,2; Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,2

DA-173:013 *Reiðingsholt* örnefni rista 363933 544625

"Áfram með börðunum, mitt á milli Móness [011] og Melsholts, er Reiðingsholt. Á því eru rústir, sem líta út eins og þær veru stakkgarður [sjá 012]," segir í örnefnaskrá. "Reiðingur var þurrkaður í Reiðingsholti. Sumir halda, að bærinn [001] hafi staðið þar áður fyrr, fremur en á Torfnesi [014]. Þar var líka tekið torf," segir í athugasemdum við örnefnaská. Reiðingsholt er mitt á milli Rimabarða og Melsholts, um 540 m austan við bæ 001 og rúmum 200 m VSV við Mónes 011.

Reiðingsholt er gróið holt, smáþýft og þar er mosi mikill í sverði. Umhverfis holtið er votlent, einkum austan við það. Til suðvesturs eru djúpir framræsluskurðir.

Ætla má að torfristan hafi verið rétt við Holtið og flutt upp á það til þurrkunar. Engin ummerki sjást lengur um ristur á svæðinu við holtið. Slík ummerki gróa yfirleitt mjög fljótt frá því að skurðir voru teknir.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,2; Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1

DA-173:014 *Torfnes* heimild um býli

"Frá Melshorni, í suðvestur, liggja börð, sem kölluð voru Fremribörð. Á þeim börðum, skammt frá Melshorni er sagt, að Steinólfur lági, sem nam Saurbæinn, hafi látið reisa hinn fyrsta bæ í Saurbæ og kallaði Torfnes," segir í örnefnaskrá. "Reiðingur var þurrkaður í Reiðingsholti [013]. Sumir halda, að bærinn [001] hafi staðið þar áður fyrr, fremur en á Torfnesi. Þar var líka tekið torf," segir í athugasemdum við örnefnaská. Síðar í athugasemdum við örnefnaskrá segir: "Nú er að vísu til Torfnes í Saurhólslandi, en engin merki sjást til þess, að þar hafi hús reist verið. En sennilegt er, að Steinólfur hafi byggt bæinn á þeim hól, sem bærinn [001] stendur nú á, því sá hóll er skammt suðvestur frá því nesi, sem nú er nefnt Torfnes." Torfnes er fremur slétt og mýrlent svæði. Í vesturhluta þess er búið að grafa djúpa framræsluskurði. Það var allt gengið en engar vísbendingar um býli fundust á svæðinu. Ekki er hægt að staðsetja býlið innan 50 m skekkju án frekari heimilda.

Heimildir:Ö-Saurhóll,2; Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1; Ö-Saurhóll ath. og viðb.III,1

DA-173:015 *Torfnes* heimild um ristu 364090 544263

"Frá Melshorni, í suðvestur, liggja börð, sem kölluð voru Fremribörð. Á þeim börðum, skammt frá Melshorni er sagt, að Steinólfur lági, sem nam Saurbæinn, hafi látið reisa hinn fyrsta bæ í Saurbæ og kallaði Torfnes," segir í örnefnaskrá. "Reiðingur var þurrkaður í Reiðingsholti [013]. Sumir halda, að bærinn [001] hafi staðið þar áður fyrr, fremur en á Torfnesi. Þar var líka tekið torf," segir í athugasemdum við örnefnaská. Torfnes er um 790 m ASA við bæ 001 og rúmum 30 m suðvestan við tóft 036. Stokklækur rennur þvert í gegnum Torfnes.

Austurhluti Torfness er enn talsvert votlendur en allra vestast, í jaðri Torfness er búið að gera djúpa og volduga framræsluskurði.

Engin ummerki um ristu sjást lengur á yfirborði enda gróa slík ummerki yfirleitt mjög fljótt. Nokkrar grónar bungur eru á vesturhluta Torfsness og mjög sennilega hefur torfið verið þurrkað á þeim.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,2; Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1

DA-173:0161 tóft útihús 363192 544438

Útihústóft er í suðvesturhorni túna á Saurhóli um 170 m SSV við bæ 001. Hún er fast norðan við suðurhlið túngarðsin 008 en rúmum 10 m austan við vesturhlið sama garðs. Á þessum stað er margskipt útihúsatóft 01 sem hlaupin er í þúfur að talsverðu leyti og óljóst garðlag eða hryggur 02 sem gengur frá henni til norðurs. Minjarnar ná yfir svæði sem er 33 x 11 m stórt og snýr norður-suður.

Tóftin hefur staðið á svolítilli sléttu í túnhorninu en talsvert bratt er fyrir neðan.

Tóftin er 12 x 8.5 m að stærð og snýr NNA-SSV. Tóftin er á kafi í þýfi og háum grasvexti og því illgreinileg og víða hlaupin í þúfur. Helst virðist þó sem tóftin hafi skipst í þrjú hólf að austan og hugsanlega 1-2 að baki (vestan). Veggir eru víða 0.4-0.5 m á hæð og hvergi sjást grjóthleðslur. Hér fær hvert hólf bókstaf til aðgreiningar en rétt er að ítreka að nákvæm lögun tóftar byggir á túlkun þýfis. Alla nyrst í tóftinni virðist hólf sem virðist 5 x 2 m stórt og snýr gróflega austur-vestur. Op virðist vera í suðausturhorni. Í tóftinni miðri virðst annað hólf B, beint sunnan við A. Það er um 4 x 1-2 m að stærð og snýr austur-vestur. Op hefur líklega verið á austurgafli þess en einnig hugsanlega á vesturgafli yfir í bakhús. Þó er þýfið svo mikið á þessum slóðum að ekki er hægt að fullyrða um þetta. Syðst í röðinni er svo hólf C sem er 3 x 1.5 m að innanmáli og snýr austur-vestur. Op er á miðjum austurgafli þess. Framan eða austan við hólf B-C er þúfanröð, hugsanlega fallinn veggur en ekki verður um það fullyrt. Að baki (vestan til) í tóftinni gengur dæld eftir henni norður-suður. Allra syðst má með góðum vilja greina hólf sem er 2 x 0.5-0.8 m á

breidd og úr því þá hugsanlega farið niður í hólf B. Norðar er framhald, hugsanlega hólf E sem væri þá mögulega 3-3.5 m langt en 0.5-1 m á breidd. Bæði hólfin snúa þá norður-suður.
Hættumat: engin hætta

DA-173:0162 garðlag hlutverk óþekkt 363195 544461
Hryggur eða óljóst garðlag virðist liggja í þýfinu frá tóft 01 og til norðurs. Hryggurinn er samanlagt um 22 m langur áður en hann hverfur í þýfið en vel er hugsanlegt að hann hafi náð mun lengra til norðurs. Garðurinn er vart meira en þúfnakragi 1.5-2 m á breidd en 0.2-0.4 m á hæð. Hugsanlegt er að garðurinn hafi markað af vesturhlið túna áður en þau voru færð ut til vesturs og jafnvel hugsanlegt að þau hafi tengst garðlagi 004_02 allra nyrst í túninu. Gömlu túnin virðast þó ekki hafa náð svona langt til vesturs samanber túnakort frá 1918 og er það því e.t.v. hæpin tilgáta.
Hættumat: engin hætta

DA-173:017 *Skyrkollugil* heimild um vatnsból 362912 544779
Í örnefnaskrá segir: "Fyrir sunnan þennan garð [005] er jörðin Saurhóll. Staðarhólsdalurinn liggur beint í suður frá Hagagarði. Suður með hlíðinni er hátt, grýtt barð, Kvíabarð, sést stekkur á barðin) [sjá 009] nær að svokölluðu Skyrkollugili, sem er norðanverðu við gamla túni. (Haldið að skyrkollur frá seli uppi á fjalli hafi verið látnar síga í þetta gil" Gilið er skráð sem minnisvarði um samgöngleið á svæðinu, eða í öllu falli munnmæli um slíka flutningsleið. Smjörkollugil er brattur klettaveggur í fjallinu um 500 m ANA við bæ 001.
Á þessum stað gengur dæld inn í klettavegginn og hamarinn er svolítið lægri en annars staðar en þó þverhníptur.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Saurhóll,1

DA-173:0181 gata leið 363299 544638
"Næst fyrir sunnan Kollugil er annað gil, sem nefnist Bæjargil. Það gil sker í sundur túnið. [...] Aðeins ein heimreið lá yfir gilið og hlaðin tröð yfir hólinn," segir í örnefnaskrá. Ekki sjást skýr ummerki um hlaðna tröð yfir bæjarhólinn á Saurhóli. Mjög óljós ummerki sjást um leið sunnan við Bæjargil og á sunnanverðum bæjarhólnum 001_01 en ekki sjást traðirnar sem getið er í örnefnaskrá. Framhald af þessari leið, sjá 018_02, liggur til suðurs frá bæjarhólnum og sveigir til suðausturs að tóft 023.
Beggja vegna við bæjarhólinn er þýft og grösugt.

Norðan við bæjarhólinn og sunnan við Bæjagil er stórþýfi og sjást þar mjóar götur á milli þúfna. Er hægt að rekja þær á um 45 m löngum kafla þar sem þær liggja til suðurs. Uppi á bæjarhólnum sést svo grunnur slakki á stuttum kafla austan við fjóstóft 001_03. Slakkinn á hólnum er 0,1 m djúpur og 1,5-2 m á breidd. Til suðurs frá slakkanum er troðin gata niður á Kirkjuhól 022, farin er af hestum sem eru á beit á svæðinu. Óvíst er að það sé sú leið sem farin var til suðurs frá bænum. Óljós ummerki um götur til og frá bæ eru því á svæði sem er 160x20 og snýr nálega norður-suður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,3

DA-173:0182 gata leið 363316 544492

Þar sem hestagata á leið 01 endar til suðurs sést dýpri gata sem sveigir suður fyrir Kirkjuhól 022 og liggur eftir í sneiðingi meðfram hólnum og þaðan niður á flatlendið neðan og suðaustan við hólinn og bæinn. Hefur þessi leið legið að mannvirkjum neðan hólsins og endar við tóft 023. Utan í Kirkjuhóli hefur gatan grafist niður og hólbrúnin ýst út. Gatan er 55 m löng, 0,3-0,5 m djúp þar sem hún er dýpst og 0,3-0,6 m breið. Fleiri götur og skorningar eru ofan og neðan við götuna í sneiðingnum en þær eru fleiri neðan við hana.

Hættumat: engin hætta

DA-173:019 tóft heystæði 363676 545060

Heystæði er rétt vestan við Lægriflóa, um 570 m norðvestan við bæ 001 og rúmum 150 m norðan við garðlag 033 1.

Á þessum slóðum er talsvert mýrlendi, þrátt fyrir nokkra djúpa framræsluskurði rétt austan við tóftina. Tóftin er norðaustarlega á mjög grónu og nokkuð lágu holti.

Tóftin er einföld og torfhlaðin. Hún er 6 x 5 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggir eru nokkuð signir, 0,4 m á hæð en á austurhlið tóftarinnar eru þeir mjög útflattir, aðeins 0,1-0,2 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

DA-173:020 *Þvottaklettar* náttúrumin þvottastaður 363344 544537

"Fyrir sunnan bæinn [001] eru sléttir klettar, sem kallaðir voru Þvottaklettar," segir í örnefnaskrá. "Í Þvottaklettum var áður fyrr klappaður þvottur, þ.e. laminn með spýtu. Þvegið var úti, a.m.k. útiföt. Þvottur var þurrkaður á klettunum, en þeim hallar móti suðri, svo að þeir hitna og þornar vel á þeim," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Þvottaklettar eru suðaustan í hólnum sem

bærinn er á, fast suðaustan við kálgarð 001_05. Þeir snúa mót suðaustri og suðri og frá þeim hallar til suðausturs þar sem er stöllótt brekka.
Grasi gróið er kringum klettana.
Þvottaklettar eru á svæði sem er 8x5 m að stærð. Efsti kletturinn er afgerandi skörðóttur en engin sýnileg mannverk eru á eða við klettana.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Saurhóll,3; Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,2

DA-173:021 heimild um tún 363298 544443
"Suður frá bænum [001] er aflíðandi halli og stór, slétt flöt, gerð af manna höndum að mestu leyti," segir í örnefnaskrá. Ekki er fullljóst hvar þessi flöt var. Ekki er áberandi slétt flöt sunnan við bæ nema ef vera skyldi neðan við skurð 007 (austan og norðan við hann). Þar er lítið þýfð flöt, grasi gróin, í aflíðandi halla til austurs. Er hún um 100 m sunnan við bæ 001 og 100 m austan við útihús 016.
Flötin er á þurru svæði í heimatúninu og vex mikið gras og umfeðmingur á því.
Engin ummerki um beðasléttur eða annað sem gefur ræktun til kynna eru sýnileg á yfirborði.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Saurhóll,3

DA-173:022 *Kirkjuhóll* örnefni kirkja 363325 544499
"Suður frá bænum [001] er aflíðandi halli og stór, slétt flöt [021], gerð af manna höndum að mestu leyti. Við þessa sléttu er hóll, sem ber nafnið Kirkjuhóll," segir í örnefnaskrá. Kirkjuhóll er ílangur hóll sem gengur til SSV út frá hólnum sem bærinn er á. Aflíðandi halli er efst á honum til suðurs og austurs. Hóllinn er tiltölulega flatur í suðurenda þar sem hann er lægstur. Sá hluti hans er 60 m SSA við bæinn á Saurhóli 001_02. Engar heimildir geta um kirkju á Saurhóli en ekki er ólíklegt að á jörðinni hafi snemma verið kirkja og þó að ekkert sé vitað um staðsetningu kirkju á Saurhóli kann örnefnið Kirkjuhóll að gefa hana til kynna.
Kirkjuhóll er í gamla heimatúninu og er hátt og bratt fram af honum til suðurs og austurs. Austan og neðan við hólinn er stórþýft mólendi.
Engin ummerki um mannvirki eru greinileg á hólnum en hann er þýfður og grasi vaxinn. Meiri sina er á honum en víðast annarsstaðar í túninu. Grænn grasgróður er áberandi í sinunni frammi á hólbrún þar sem mjög óljóst má greina lágan kant sem myndar hálfhring. Afmarkar hann svæði sem er 14x8 m að stærð og snýr austur-vestur. Ekki er útilokað að einhvers konar gerði hafi verið á þessum stað en ummerkin eru of óljós til þess að hægt sé að segja til um það með nokkurri

vissu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,4

DA-173:023 gerði kálgarður 363353 544454

Nokkuð heillegt gerði er rétt sunnan við Náðarmó, um 120 m SSA við bæ 001 og rúmum 20 m suðaustan við kálgarð 010. Ekkert mannvirki er merkt á þessum slóðum inn á túnakort frá 1918 og líklega hefur gerðið verið hlaðið skömmu eftir að kortið var gert eða verið aflagt fyrir gerð þess.

Gerðið er innan gamla heimatúns Saurbæjar sem komið er í órækt. Svæðið er smáþýft og þegar skrásetjari var þar í júlí 2020 var það allt á kafi í grasi.

Gerðið er 12 x 10 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Það er torflhlaðið og er norðvesturhlið gerðisins veglegust, þar er vegghæð 0,9 m en á öðrum hliðum eru veggir 0,6 m á hæð. Veggir eru víða farnir að hlaupa í þúfur. Rof er á gerðinu í suðausturhorni þess. Mögulega er þetta kálgarður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,4

DA-173:024 tóft útihús 363373 544399

Sigin, tvískipt tóft er í suðausturhorni heimatúns Saurhóls. Er tóftin 160 m suðaustan við bæ 001 og 47 m SSA við tóft 023. Ætla má að tóftin sé af útihúsi.

Tóftin er á flatlendi rétt vestan við framræstar mýrar í Saurhólsflóa. Þar er þýft og mikið vex þar af grasi og umfeðmingi.

Tóftin er nokkuð úr lagi gengin og orðin mjög þýfð. Hún er tvískipt og er 10x8,5 m stór, snýr norðaustur-

suðvestur. Op er inn í hana á suðausturhlið. Þar er komið inn í stærra hólf tóftarinnar sem er 4x3 m að innanmáli og snýr eins og tóft. Úr því er vítt op inn í minna hólf til suðvesturs. Óljóst er hvort veggur hafi verið á milli hólfa. Þar er ílöng þúfa langsum í opinu en gæti verið eftir hrun. Minna hólfið er 3x1,5 m að innanmáli og snýr líka eins og tóftin. Hvergi sést í grjót í veggjum. Hæð þeirra er 0,3-0,5 m.

Hættumat: engin hætta

DA-173:025 hleðsla BYRGI 363136 544859

Lítið byrgi er í hlíðinni norðan við Saurhól 001 um 370 NNV við bæ 001 en um 140 m vestan við Gamlaveg DA-681:005_02.

Byrgið stendur á miklum stórgrýtiskafla í hlíðinni og er byggt upp við tvo stóra og stakstæða steina.

Um er að ræða hleðslu til vesturs frá tveimur stórum steinum en svo óljósari hleðslu eða niðurstungu milli vesturenda þeirra beggja. samtals má segja að steinarnir tveir, niðurgröfturinn og hleðslurnar marki af lítið byrgi í hlíðinni. Mannvirkið er pasturslítið og óvandað og hefur líklega ekki verið notað lengir. Innanmál byrgis er 1.4 x 1 m en bratt er fram af því til austurs.

Hættumat: engin hætta

DA-173:026 tóft hlutverk óþekkt 363130 544569

Lítil tvískipt tóft er í valllendi ofan túns, fast norðan við skurð 007 og 170 m vestan við bæ 001. Er tóftin beint niður og austur af stórum afgerandi kletti í gróinni fjallshlíð þar sem skrifað eða klappað hefur verið ártalið 1947 (eða 1944).

Deiglent er sunnan við skurðinn en þurrt, grösugt og þýft norðan við þar sem tóftin er.

Tóftin er algróin og virðist torfhlaðin en einnig kann grjót að vera í hleðslum þó að það sjáist ekki. Tóftin er 6x6 m að stærð og er í mjög aflíðandi halla til ASA. Nyrðra hólfið í tóftinni er meira samansigið en það syðra og er 2,5x0,8 m að innanmáli. Syðra hólfið er hins vegar 3x1 m að innanmáli og bæði snúa hólfin ASA-VNV. Op sjást ekki inn í þau en virðast hafa verið í ASA enda. Mögulega hefur verið op á milli hólfa í ASA enda. Veggjahleðslur eru allbreiðar og farnar að ganga í þúfur. Mesta hleðsluhæð er 0,3-0,5 m. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt.

Hættumat: engin hætta

DA-173:027 þúst hlutverk óþekkt 363292 544539

Lítil þúst er í túni fast vestan við skurð 007 en vatni var veitt eftir honum heim að bænum. Þústin er 11 m vestan við fjóstóft 001_03 á bæjarhólnum 001_01. Ekki er útilokað að þústin sé eingöngu yfirgróið bjarg á þessum stað en á svæðinu suðvestan við skurðinn er stórþýft og sjást stór björg hér og hvar.

Þústin er í grösugu túni, í aflíðandi halla til suðurs.

Þústin er aflöng en ekki mjög skýrt afmörkuð. Hún er 4x2,5 m að stærð, snýr nálega norður-suður, og er 0,2-0,3 m á hæð. Þústin er algróin og sést hvergi í grjót.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0281 garðlag hlutverk óþekkt 363400 544482

Allfornlegt garðlag liggur til austurs frá Hólavallarbarði um Náðarmó austan við bæjarhól 001_01 og 42 m norðaustan við tóft 023. Ein tóft er sambyggð garðinum og hefur yngri tóft verið hlaðin ofan í hana á seinni öldum. Hér er því um þrjár minjaeiningar að ræða á svæði sem er 70x25 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur.

Minjarnar eru í þýfðum og grösugum móa sem er í mjög aflíðandi halla til austurs, í átt að miklum útengjum í Saurhólsflóa sem búið er að ræsa fram og þurrka. Í móanum vex einkum gras og umfeðmingur. Allstórir steinar standa upp úr garðinum hér og hvar og sjá má stöku stein í nágrenni við minjarnar.

Lýsingin hefst á garði 01 sem er 70 m langur og 2-3 m breiður. Hann liggur norðvestur-suðaustur og hefur að öllum líkindum haldið áfram til suðausturs, út í Saurhólsflóa sem hefur nú verið ræstur fram. Einnig kann að hafa verið framhald af garðinum upp á hólinn til norðvesturs en engin ummerki um það sjást lengur á yfirborði. Garðurinn er nokkuð vel greinilegur frá Hólavallabarði að tóft 02 sem er byggð við hann að suðvestanverðu. Á þeim kafla er hann á tiltölulega þurru og grýttu svæði. Þar er garðurinn stórþýfður og allt að 0,6 m á hæð en víða annarsstaðar er hann 0,2-0,3 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0282 tóft útihús 363393 544482

Stór og nokkuð fornleg tóft er byggð við suðvestanverðan garð 01 sem myndar norðausturvegg hennar. Hún er 15,5x6 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Í henni sést eitt hólf en yngri tóft 03 hefur verið byggð ofan í suðvesturenda hennar og því sést ekki vel hvort annað hólf hafi verið í henni og hvort eða hvar op hefur verið á henni. Mesta hæð veggja er 0,2-0,3 m og hvergi sést í grjót. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en líklegt er að þarna hafi verið útihús.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0283 tóft útihús 363391 544477

Lítil, einföld tóft hefur verið hlaðin ofan í suðvesturenda tóftar 02. Hún er 5x5,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Óljóst op er á henni í norðurhorni. Ekki sést í grjóthleðslur í veggjum sem eru 0,4-0,5 m á hæð. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en líklegt er að þarna hafi verið lítið útihús.

Hættumat: engin hætta

DA-173:029 *Göng* örnefni leið 362694 544090

"Gangur í suður ofan af fjallinu, sem kölluð eru Göng," segir í örnefnaskrá. "Þar upp af eru tveir gangar upp fjallið, Neðrigöng og Efrigöng. Upp af Skyrkollugili er sléttur blettur allstór upp að hyrnu. Fyrir neðan brún er eins og skáhjalli þarna upp og heitir Göng," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Göng eru sillur í þverhníptum klettum í Torffjalli og var að sögn Kristjáns Sæmundssonar, heimildamanns, farið eftir þessum sillum upp á fjallið. Ekki er hægt að komast inn á þær nema fara yfir í land Kverngrjóts. Þar nærri landamerkjagirðingu er hægt að fara upp snarbrattar og gróðurlitlar grjótskriður og komast þannig inn á sillurnar. Nöfnin Efrigöng og Neðrigöng benda til þess að hægt hafi verið að velja tvær leiðir upp á fjallið. Sel 030 var uppi á fjallinu og hafa þessar leiðir verið farnar að því. Eftir að seljabúskap lauk hefur sauðfé ef til vill verið beitt uppi á fjallinu og mögulega hafa þar verið slægjur.

Gerð var tilraun til þess að fylgja þessum leiðum upp á fjallið en þær virðast illfærar ef ekki ófærar vegna þess hve mikið af jarðvegi hefur safnast á sillurnar og í göturnar. Það reyndist því ekki mögulegt að fara eftir götunum. Hafa þetta verið tæpar götur sem ekki hefur verið gott að fara nema við bestu aðstæður á sumrin.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,3; Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,3

DA-173:030 heimild um sel

"Á fjallinu [Torffjalli] er einnig dalur, sem heitir Melárdalur, og í þeim dal var selstaðan," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Skrifað hefur verið á spássíu örnefnaskrárinnar að Magnús Árnason sem bjó á Saurhóli fyrir og eftir aldamótin 1900 kannist ekki við þessa fullyrðingu en er þá ekki vitað hvort hann þekki ekki örnefnið Melárdal eða að selstaða hafi verið þar, nema hvorttveggja hafi verið. Staðsetning Melárdals virðist vera týnd er það nafn ekki í örnefnasjá Landmælinga Íslands þar finna má flest örnefni í Saurbænum. Það leikur því nokkur vafi á því hvar sel Saurhóls á Torffjallii hefur verið.

Þegar fornleifaskráning var unnin í Staðarhólsdal í Saurbænum árið 2020 í tengslum við rannsóknarverkefnið Staðarhóll í Dölum, höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun var ekki farið upp á Torffjall því uppgangan á það Saurbæjarmegin er erfið og ekki gafst tími til þess að fara aðra, lengri leið. Því voru aðstæður uppi á fjallinu ekki kannaðar. Loftmyndir af svæðinu voru skoðaðar gaumgæfilega en engin augljós ummerki sáust á þeim sem gætu gefið staðsetningu selsins til kynna. Leiða má hins vegar líkum að því að selið hafi verið á hjalla ofan og vestan við Skyrkollugil 017. Þar er grasgefið svæði og upp frá því til vesturs má segja að gangi þröngur dalur eða gil upp á hábrún fjallsins. Afar líklegt er að vatn renni eftir því sem síðan rennur áfram niður

á láglendi um Skyrkollugil. Sú sögn tengist Skyrkollugili að skyrkollur úr selinu hafi verið látnar síga þar niður en sem fyrr segir er aðgengi að þessu svæði talsvert erfitt.
Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,3; Ö-Saurhóll, 3

DA-173:031 *Kaldrani* náttúrumin huldufólksbústaður 363348 544586
"Þá er það að lokum heima í túni: Í túninu eru klettar, sem heita Kaldrani, þar bjó huldufólk," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Kaldrani er samfellt, ógróið klettabelti sem er austast og nyrst á hólnum sem bærinn er á og gengur til austurs út frá Torffjalli. Er það um 40 m norðaustan við miðjan bæjarhólinn 001_01.
Neðan við klettabeltið er grasi gróinn hvammur en ofan við það er bæjarhóllinn, grösugur og þýfður.
Klettarnir eru um 3 m á hæð, sléttir og grónir að ofan.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.II,3

DA-173:032 *Veita* örnefni áveita 363540 544555
"Norðan við Bæjargil, sem fellur niður með Illutungu, er túnvöllur, sem heitir Skjöldur; en sunnan við gilið Litli-Skjöldur. Suður af honum kallast Veita," segir í athugasemdum við örnefnaskrá. Veita er líklega nafn á flatlendu og deiglendu svæði, útengjum, sem voru austan við heimatún Saurhóls. Þar hafa verið grafnir miklir framræsluskurðir seint á 20. öld. Veita var að líkindum um 200 m austan við bæ 001 og 80 m norðvestan við mikið mógrafasvæði 006. Engin ummerki sjást þar um áveitumannvirki.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.III,2

DA-173:0331 garðlag 363632 544895
Norðarlega á Rimabarði, um 480 m norðaustan við bæ 001 eru þrjár fornleifar á svæði sem er 70 x 50 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Stakstætt garðlag (1) og tvær fremur signar og grónar tóftir (2 og 3) eru norðarlega á Rimabarði, rétt suðaustan við Lægriflóa. Fornleifarnar eru um 480 m norðaustan við bæ 001 og rúmum 160 m sunnan við tóft 050.
Rimabörð eru þurr og grasi gróin börð í mýrlendi. Rétt norðan við Rimabörð er áveituskurður.
Lýsing hefst á garðlagi 01 sem er nyrst á minjastaðnum. Það er torfhlaðið, 0,2-0,3 m á hæð. Það liggur austur-vestur á um 70 m löngum kafla. Garðlagið er aðeins greinilegt á Rimabörðunum sjálfum en sekkur út í votlendi til beggja enda. Ekki er ljóst um hlutverk garðsins en mögulega

hefur hann afmarkað túnblett kringum tóftir 02 og 03.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.III,2

DA-173:0332 tóft stekkur 363687 544908

Tóft 02 er um 20 m sunnan við garðlag 01. Tóftin er einföld og torfhlaðin. Hún er skeifulaga, 6 m í þvermáli og er mjög ógreinileg. Veggir hennar eru útflattir, aðeins 0,1-0,2 m á hæð. Ekki er hlaðinn veggur á austurhlið tóftarinnar. Rétt norðan við tóftina sést í 10 m langan hrygg sem er um 2 m á breidd og 0,1 m á hæð. Mögulega er þetta garðlag en ummerkin eru afar óljós og ekki útilokað að um náttúrumyndun sé að ræða; af þeim sökum er þetta nefnt hér í framhjáhlaupi í stað þess að skrá hann sem sérstaka fornleif. Mögulega er þetta stekkur.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0333 tóft hlutverk óþekkt 363706 544895

Tóft 03 er um 20 m suðaustan við tóft 02. Hún er suðaustast á Rimabörðum og er á lítilli hæð svo hún stendur aðeins hærra en hinar fornleifarnar á svæðinu. Tóftin er 10,5 x 4,5 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er torfhlaðin og eru veggir ógreinilegir og mjög signir, 0,2 m á hæð. Op er á tóftinni á miðri vesturhlið hennar. Óvíst er með hlutverk tóftarinnar, líklega e-s konar aðhald fyrir skepnur.

Hættumat: engin hætta

DA-173:034 tóft hlutverk óþekkt 363183 544595

Í norðvesturhorni túnsins á Saurhóli er mikið tófta og garðlagasvæði. Ekki er ljóst hvaða tilgangi mannvirkin hafa þjónað en ekki er ólíklegt að þarna gætu hafa kálgarðar, geymslur og hugsanlega útihúskofar. Svæði er merkt "órækt" á túnakorti frá 1918 og virðist það þá afgirt. Það er fast austan við vesturhlið túngarðs 008 og einnig sunnan við norðurhlið sama túngarðs, alveg í túnhorninu. Mannvirkin eru um 130 m vestan við bæ 001_04.

Túnið er í þýfðri tungunni sem gengur til austurs frá Torffjalli. Er það norðan og sunnan við háhólinn fremst í tungunni og einnig utan í honum að austanverðu. Þar eru stallar í hólnum en mjög hátt er fram af honum og bratt til austurs. Kargaþýfi er þar sem minjarnar eru í túngarðshorninu en þessi hluti túnsins er líklega útfærsla elda túnsins.

Á þessum stað eru minjar á svæði sem hér er skráð í einu lagi en hverju hólfi/garði/tóft gefinn bókstafur til aðgreiningar. Svæðið er 40 x 35 m stórt og snýr norður-suður. Á því eru 2-3 tóftir (A-C), 2-3 kálgarðar (E-D) og tvö stök garðlög. Nokkuð erfitt er að ráða í útlit mannvirkjann

sökum þess hversu þýft og yfirgróið svæðið er. Lýsingin hefst allra syðst á svæðinu, á tóft A. Í raun er tóft A og B báðar á eins konar stalli neðan við túngarð 008 og á milli tóftanna er um 6 m löng brún þar sem mögulegt er að frekara hólf hafi verið. Tóft A er 8 x 6 m stór og snýr norður-suður. Hún virðist nokkuð niðurgrafin. Tóftin er einföld og op hefur verið á miðjum norðurgafli hennar. Innanmál hennar er 3 x 2 m. Engar grjóthleðslur sjást. Í framhaldi af tóftinni er sem fyrr segir stallur í hlíðinni að tóft B. Tóft B er 7.5 x 5.7 m stór og snýr austur-vestur. Op er á austurhlið hennar. Norðan við tóft B en sunnan við garðlagið sem markar af gerði E er einhvers konar hólf eða rými sem er langt og mjótt austur-vestur. Það nær alveg að norðvesturhorni kálgarðs D neðar í hlíðinni og er 14-15 x 2 m að stærð. Fram af tóft B ganga þrír hryggir C. Þeir eru miklu lægri en veggir A og B og gætu mögulega verið garðar eða beð. Garðarnir eru sem sagt þrír talsins og ná yfir svæði sem er 8 x 6 m stórt og snýr norður-suður. Austurendi þeirra endar við vesturbrún kálgarðs D en hún er stungin inn í brekkuna á þessum stað. Kálgarður D er 13 x 11.5 og snýr austur-vestur. Op er á miðjum austurvegg kálgarðsins. Norður-, suður- og austurveggir eru hlaðnir en vesturhlið aðeins stungin inn í brekkuna. Hleðslan umhverfis kálgarðinn er 0.4 m á hæð en 1 m á breidd og algróin grasi. Í kálgarðshorni suðaustast er afstúkað lítið hólf með mjög óverulegri hleðslu. Norðurhluti svæðisins er markaður af garðlögum og hugsanlega eru þar 3-4 gerði. Í norðvesturhorni er gerði E. Það er 20 x 10 m stórt og snýr norður-suður. Breitt op er upp í gerðið syðst á austurvegg og hugsanlega hefur einnig verið gengið upp í það um miðjan austurvegg framhjá norðvesturhorni gerðis F. Gerði F er austan við suðurhluta gerðis E. Gerði F er 9-10 m á kant og garðlag frá túngarði markar suðurhlið þess en op er á milli suðurenda austur- og vesturhleðslu og umrædds garðlags. Norðan og austan við gerði E og F tekur við svæði sem nokkuð erfitt er að átta sig á. Þar liggja m.a. tvö sigin garðlög, Garðlag G er 2-3 m á breidd og 0.3 m á hæð. Það liggur frá norðurhlið túngarðs 008 og í um 20 til suðvesturs áður en það verður ógreinilegt þar sem norðvesturhorn gerðis F og austurhlið gerðis E koma saman. Þetta garðlag er sigið og fornlegra en flestar minjar á reitnum og má vera að það sé merki um eldra byggingastig, hugsanlega ótengt þeim minjum sem nú eru mest áberandi á yfirborði. Það markar þó af þríhyrningslaga svæði við túngarð 008 og austurhlið garðlags E. Garðlag H er 1.5 m á breidd og 0.3 m á hæð og er gróin og mjög þýfð. Hún nær einnig frá norðurhlið túngarðs en um 5 m neðan við garðlag G og nokkuð beint til suðurs í um 22 m áður en það verður óskýrt fáum metrum norðan við norðausturhorn kálgarðs D.

Hættumat: engin hætta

DA-173:035 tóft útihús 363271 544673

Lítil tóft er um 7 m vestan við hesthústóft 003 en 110 m norðan við bæ 001_04. Tóftin er við austurenda túngarðs 008, sambyggð honum. Tóftin er fast ofan við götur 018.

Tóftin er í grasi gróinni brekku fast ofan við götu 018.

Tóftin er einföld og 9 x 6 m að utanmáli og snýr NNV-SSA. Hún er opin til austurs. Veggir eru allt að 2 m á breidd en 0.3 m á hæð. Hún er algróin. Líklegast hefur hún verið útihústóft af einhverri gerð.

Hættumat: engin hætta

DA-173:036 tóft stekkur 364122 544285

Sunnarlega á Torfnesi 014, rétt vestan við Stokklæk, er gróin hæð. Á henni sunnarlega er tóft sem er um 800 m ASA við bæ 001 og rúmum 130 m NNA við tóft 037.

Umhverfis hæðina sem tóftin er á er mjög gróið votlendi. Til vesturs eru mjög djúpir og voldugir framræsluskurðir.

Tóftin er tvískipt og er nokkuð heilleg. Hún er 9 x 7,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Veggir eru torf-og grjóthlaðnir en mikill gróður er yfir hleðslum. Aðeins sést glitta í hleðslugrjót nokkuð neðarlega í veggjum, og þá aðeins í innra byrði veggja. Hólf 1 er í norðvesturhluta tóftar. Það er 4 x 3 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Op er á hólfinu á suðvesturhlið þess. Hólf 2 er í suðausturhluta tóftar og er minna en hitt hólfið. Það er 3,5 x 1,5 m að innamáli og snýr þvert á tóftina. Tóftin hefur líklega verið einhvers konar aðhald fyrir skepnur, líklega stekkur.

Hættumat: engin hætta

DA-173:037 tóft heystæði 364026 544189

Torfhlaðin og sigin tóft er sunnarlega á Fremribörðum, rétt vestan við Stokklæk, um 750 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 130 m suðvestan við tóft 036.

Útengjar eru norðvestan við tóftina en búið er að umturna svæðinu umhverfis tóftina með því að grafa mjög djúpa og breiða framræsluskurði allt í kringum tóftina. Engu að síður er talsvert votlendi enn á þessum slóðum. Tóftin er sunnarlega á gróinni bungu.

Tóftin er einföld, 6,5 x 5 m að að stærð og snýr norður-suður. Hún er torfhlaðin og eru veggir mjög signir, 0,2-0,3 m á hæð. Mögulega er op á tóftinni á vesturhlið en það gæti einnig verið rof. Að utan er tóftin nánast hringlaga og horn hennar rúnuð en að innan eru horn hennar nokkur skýr. Óvíst er með hlutverk tóftarinnar en mjög líklega er þetta heystæði enda miklar slægjur allt í kring

Hættumat: engin hætta

DA-173:038 heimild um stekk

"Efst á Kvíbarði eru Saurhólsurðir, miklar urðir. Þar sést fyrir stekk, en Magnús veit ekki til, að þar hafi verið kvíar," segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnalýsingu.

Þrátt fyrir talsverða leit í Saurhólsurð fundust engin ummerki um stekkjartóft. Ekki er útilokað að um sama stekk sé að ræða og stekk 009_02 sem er undir Kvíabörðum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1

DA-173:039 heimild um kvíar

"Þær [kvíar] voru heima við bæ, þegar hann [Magnús Árnason] vissi til. Síðast var fært frá á Saurhóli 1917," segir í athugasemdum og viðbótum við örnefnalýsingu. Staðsetning kvía heima við bæ er ekki þekkt. Mögulega á eitthvað af þeim minjum sem skráðar voru í túni við um kvíarnar en ekki var skráð nein tóft þar sem augljóst er að hafi gegnt hlutverki kvía.

Heimildir:Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,1

DA-173:0401 tóft útihús 363341 544616

Tvö mannvirki eða tóftir eru nyrst á hólnum sem bærinn er á, þar sem hann gengur lengst til norðurs. Má segja að minjarnar séu nyrst á Kaldrana 031, klettabelti í norðaustanverðum hólnum. Minjarnar eru á svæði sem er 18x8 m að stærð og snýr norður-suður. Þær eru 50 m NNA við bæjartóft 001_02.

Minjarnar eru á flata á hólnum þar sem er grasi gróið og lítið þýfi. Hátt og bratt er fram af þeim til norðurs en lægra og meira aflíðandi halli frá þeim til austurs og vesturs.

Lýsingin hefst nyrst, á tóft 01 sem er 8x5,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Stæðilegur torfveggur er meðfram suðvesturhlið en engin ummerki um vegg er á norðausturhlið, önnur en brún frammi á hólbrún sem bendir til þess að þar hafi verið veggur en hann virðist vera horfinn vegna rofs sem hefur gróið aftur. Líkega var op í norðvesturenda. Tóftin virðist niðurgrafin að hluta. Veggur á suðvesturhlið er 1,8-2,5 m breiður og í norðvesturenda er hann 0,4 m á hæð en annarsstaðar er hann 0,2 m á hæð utanmáls. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en helst kemur til greina að þarna hafi verið lítill útihúskofi.

Hættumat: engin hætta

DA-173:0402 tóft heystæði 363341 544607

Tóft 02 er 3 m sunnan við tóft 01 og er hún lítillega grafin inn í halla til suðurs. Lágur torfveggur afmarkar norður- og austurhliðar. Á vesturhlið sést aðeins innri brún kants. Tóftin er 8x5 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggjahleðslur eru tæpur 1 m á breidd og 0,2-0,3 m á hæð. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en af útliti og staðstetningu hennar að dæma kemur helst til greina að um heystæði sé að ræða.

Hættumat: engin hætta

DA-173:041 hleðsla skotbyrgi 363160 544906

Ungleg hleðsla er innan um stór björg í Saurhólsurð 360 m norðvestan við bæ 001. Ætla má að hér sé um skotbyrgi að ræða.

Urðin er stórgrýtt í grasi grónum hlíðum neðan við klettabelti í Torffjalli og ofan við Kvíabörð. Deiglent er á milli Saurhólsurðar og Kvíabarðs þegar nær dregur bænum til suðurs. Byrgið er neðan við miðja urð.

Grjóthleðslan í byrginu er ofan á fremur lágu bjargi. Norðvestan við hana er annað allhátt og stórt bjarg sem snýr sléttri hlið til suðausturs. Allstórt bjarg er einnig norðaustan við hleðsluna og liggur hún í sveig út frá því til norðvesturs. Hleðslan er um 1,5 m á lengd og utanmáls er hún 0,5 m há þar sem hún er hæst. Í norðausturenda eru 2-3 umför en nær norðvesturenda aðeins 1 umfar. Innan við hleðslu, á milli bjarga myndast lítið rými sem er rúmur 1 m á lengd og 0,6-0,8 m á breidd, snýr norðaustur-suðvestur.

Hættumat: engin hætta

DA-174 Kveingrjót

1847: 16 hdr. Eign Staðarhólskirkju. JJ, 171.

1170: "Steinólfur af Kverngrjóti og Einar Sigurðarson af Bjarnastöðum höfðu hlaupið til úr torfskurði." Sturlu saga, Sturlunga saga I, 73.

1397: Máldagar Vilchins biskups fyrir kirkjum í Skáholtsbiskupsdæmi. " CLXXXVI. Maldagi Stadarholl. . ... Luktte þorbiorg Ormsdotter kirkiunni Biarnarstadi firir xle. og Kvenngriot firir xvjc. og biarneyar halfar firir xxc. og ad auk hier med xvj kugilldi." DI, IV, 155-156.

Eptir 1495:" Stadarholl. Peturzkirkia a stadarholi a heimalannd allt og þuerdal allann. biarnnarstadi. kuenngriot. krossfirdarnes. biarnneyiar allar. ... ." DI, VII, 288.

1547: Afhending Staðarhóls í Saurbæ. " och dette var holldet saman thŋd for Stadarhols k[irkis] jordsmun egen. Jtaker ock reker effter som vij sae kirkens [mal]dage eller Register formelldendis. Thuerdal. Biarnarstader. Kuengriot. ... ." DI, XI, 548.

Um 1570 og síðar: Máldagar Gísla Jónssonar biskups. "LXVI. Stadarholl. ... Jtem Kuenngriot .xvj c. Thuerdal. Krokzfiardarnes med öllum Eyium. DI, XV, 592.

1918: Tún 4,8 ha, garðar 480m2. "Engjar rjett vel grasgefnar og hægar. Silúngsveiði að nokkru gagni ef til vill. Lækur einn spillir nokkuð lítið túninu, ef ei er vel um hugað. Engjar spillast stundum nokkuð af leir úr Staðarhólsá í vatnavöxtum, þó ei so aftaki. Hagar spillast smámsaman af grjóti, og eru æði þrönglendir. Hættur eru miklar fyrir kvikfjenað af lækjum. Stórviðrasamt eftir áttaskiftum. Selstöðu á hún öngva, og hefur hún fyrrum verið ljeð frá Staðarhóli, á Birgismúla í Traðardal." JÁM VI, 156.

DA-174:001 *Kveingrjót* bæjarhóll bústaður 363200 542942

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn á Kverngrjóti í túninu miðju. Fram af eða til austurs frá bænum var kálgarður 002. "Um heiti staðarins eru gömul munnmæli, sem herma, að örn hafi tekið þar ungbarn, og af harmakveini fólksins hafi staðurinn fengið nafnið Kveingrjót. En í Sturlungasögu [..] er bærinn nefndur Kverngrjót, og mun það rétt nafn vera," segir í örnefnaskrá. Síðar í sömu skrá segir: "Íbúðarhúsið stendur hátt á túninu, sem liggur upp að háum hólum og kallaðir eru einu nafni Kverngrjótshólar, en hafa svo sín sérnefni." Talsvert langt er síðan fjósbygging var byggð á sama stað og eldri bær stóð áður en nýlega var svo byggt nýtt og afar stórt yngra fjós við það eldra en aldrei var gengið frá þeirri byggingu að fullu. Tvö íbúðarhús eru nú á jörðinni og það sem er nær gamla bæjarstæðinu er um 30 m sunnan við það.

Á þessum stað er nú fjósbygging, samstæðuhús úr steypu og malarvegur framhjá að austan. Malarplan er við austurenda en austar tekur við svolítil brekka þar sem kálgarður 002 hefur verið

en neðan hennar eru tún.

Örlitla hólmyndun má enn greina upp að steinsteyptu húsunum og til austurs niður af útihúsasamstæðunni.Samtals má segja að óljós hólmyndun sé á svæði sem er um 50 m í þvermál. Upphækkunin á sjálfu malarplaninu er þó aðeins 0.1-0.2 m hærri en umhverfið þótt greinilegur stallur sé þarna í hlíðinni. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni stóð síðasti bærinn á svipuðum slóðum og eldra fjósið á jörðinni stendur nú en náði lengra til austurs, þar sem nú er malarplan. Síðasti bærinn á þessum stað var úr blönduðu efni. Sjálft íbúðarhúsið var þó timburhús á tveimur hæðum með kjallara en skúrbyggingar norðan við voru úr torfi, grjóti og timbri.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Kverngrjót,1, Sturlungasaga, I bindi, bls. 114

DA-174:002 heimild um kálgarð 363219 542947

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var kálgarður fast austan við gamla bæinn á Kverngrjóti 001. Engin merki sjást lengur um kálgarðinn en hann hefur verið þar sem enn er grasi gróin brekka í halla til austurs frá hlaðinu austan við útihúsasamstæðu á bænum.

Lækur kemur undan hlaðinu á þessum slóðum en þar sem kálgarðurinn var er grasi gróin, aflíðandi brekka.

Steinsteypt girðing markar af austurjaðar malarplans en austan hennar er grasi gróin brekka þar sem kálgarðurinn var. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni var stór og mikill kálgarður á þessum slóðum áður og talsverður torfgarður í kring en öll ummerki um mannvirkið eru nú horfin. Samkvæmt túnakorti mætti ætla að garðurinn hefði verið um 32 x 13 m stór og hann hefur snúið norður-suður.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-174:003 heimild um fjós 363181 542975

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús um útihús tæpum 20 m norðvestan við bæ 001 á Kverngrjóti.

Á þeim stað sem útihúsið stóð er nú nýleg fjósbygging sem aldrei var fulllokið við að byggja en hefur raskað öllu því sem þarna hefur verið að fullu. Ólíklegt er að nokkrar mannvistarleifar eldri bygginga leynist enn undir sverði á þessum stað.

Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni, heimildamanni stóð eldra fjós áður á þessum stað, við læk sem þarna rann niður hlíðina.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-174:004 heimild um fjárhús 363186 5431051
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús norðarlega í túni, um 140 m norður af bæ 001. "Norðarlega í túninu eru peningshúsin," segir í örnefnaskrá og er þar án efa vísað í útihús 004 og 005. Húsin voru um 16 m sunnan við norðurhlið túngarðs en um 7 m austan við vesturmörk sama garðs og því í túnhorni.
Tóftin er á grasi grónu svæði skammt norðan við fjósbyggingu en malarvegur liggur yfir austurhluta þess svæðis þar sem húsin hafa staðið
Á þessum stað stóðu áður, samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni, fjárhús. Þau voru þrískipt, undir þremur burstum en síðar (um 1950) voru byggð hús úr timbri og járni á sama stað. Kristján mundi aðeins eftir einum húsum á þessum stað og lýsingin gæti því átt við annað hvort hús 004 eða 005.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Kverngrjót,1

DA-174:005 heimild um útihús 363195 543069
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús norðarlega í túni, um 15 m sunnan við fjárhús 004 og um 100 m norðan við bæ. "Norðarlega í túninu eru peningshúsin, " segir í örnefnaskrá. Húsin hafa verði þar sem norðurendi núverandi geymslubyggingar stendur.
Á þessum stað er nú útihús á steinsteyptum grunni.
Á þessum stað stóðu áður, samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni, fjárhús. Þau voru þrískipt, undir þremur burstum en síðar (um 1950) voru byggð hús úr timbri og járni á sama stað. Kristján mundi aðeins eftir einum húsum á þessum stað og lýsingin gæti því átt við annað hvort hús 004 eða 005.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Kverngrjót,1

DA-174:006 *Kverngrjótsveita* örnefni áveita 363288 542954
"Norðanvert eða austan við hann [Klettavöll] er Mýravöllur. Í sömu stefnu neðan við túnið, en þó innan túngirðingarinnar, er kallað Kverngrjótsveita. Frá Veitu niður að Staðarhólsá er valllendi og er kallað Kverngrjótsbakki," segir í örnefnaskrá. Kverngrjótsveita var austan við bæinn á Kverngrjóti 001 nálega þar sem heimreið að bænum liggur nú (2020).

Grasi gróin og framræst tún eru nú þar sem veitan var en engin ummerki um veitumannvirk sjást á þessum slóðum.

Framræst tún eru á þessum slóðum en þau eru nú fallin í órækt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kverngrjót,1

DA-174:0071 *Réttarholt* tóft rétt 363122 543056

"Í hólunum eru þessi örnefni: Fyrst rétt við túnið að vestan er Réttarholt," segir í örnefnaskrá. Réttarholt er hraunborg/klapparholt um 130-150 m vestan og norðvestan við bæ 001. Undir því er hvammur sem er grasi gróinn og norðarlega í honum, um 115 m NNV við bæ 001 er réttartóft og fleiri mannvistarleifar þar í kring. Samanlagt eru minjar greinilegar á svæði sem er um 75 x 40 m stórt og snýr nálega norður-suður. Á þessu svæði er stór ferhyrnd tóft 01, einföld og lítil tóft fast norðan við, ógreinilegt garðlag 03 til suðurs frá tóft 01 og óljós ummerki sem virðast mynda stórt hólf eða nátthaga vestan og sunnan við tóft 04.

Minjarnar eru í gróðurríkum og skjólsælum hvammi undir Réttarholti. Bygging gríðarstórs fjós austan við hvamminn hefur skorið af austurhlið hans og hefur jarðvegur verið fjarlægður alla leið að suðausturhorni tóftar og hún örlítið skemmst í framkvæmdinni. Þverhnípt er frá tóftinni (01) og niður moldarbarð að fjósbyggingunni sem stendur mun neðar í hlíðinni.

Tóft 01 er nokkuð afgerandi, ferhyrnd tóft, líklega sjálf réttartóftin. Hún er 14 x 15 m stór, örlítið lengri austur-vestur en á þverveginn. Sem fyrr segir hafa framkvæmdir við fjósbyggingu gengið nokkuð nærri henni enda hefur þá verið fjarlægt mikið af jarðvegi inn í brekkuna og alveg að suðausturhorni tóftar og hluti af horninu brotnað niður í barðið við þær framkvæmdir eða í kjölfarið. Að öðru leyti virðist tóftin í ágætu ástandi. Hún er einföld en op er suðurvegg aðeins vestan við miðju) og hugsanlega einnig á norðurvegg (aðeins austan við miðju). Greinilegt er að einhver grjóthleðsla er í henni innanverðu en hún er þó algróin grasi. Réttin virðist aðeins niðurgrafin og ytri brún veggja er sum staðar óskýr en innri brúnin skýr og víða um 0.9 m á hæð. Veggir eru víðast um 1.5 m á breidd. Í norðausturhorni tóftarinnar er einföld grjótröð sem markar af horn tóftar og er um 1.5 x 1.5 m að stærð. Hleðslan er að mestu horfin í gróður en greinilegt er að gróðurfar í horninu er annars konar en í tóftinni almennt en þar vex talsvert af lambagrasi. Í suðausturhorni tóftar er dæld eða niðurgröftur sem er 1-1.5 m í þvermál en 0.3 m á dýpt og innan hennar virðist nokkuð deiglent. Um miðbik tóftar er rönd af grjóti sem liggur NNA-SSV og gæti hafa markað einhvers konar skiptingu, hugsanlega verið undirstaða undir girðingu.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Kverngrjót,1

DA-174:0072 þúst hlutverk óþekkt 363129 543038

Þúst 02 er 9 x 7 m stór og snýr ANA-VSV. Hún er sigin og óljós en virðist og veggir hennar aðeins um 0.2-0.3 m á hæð. Ekki er ólíklegt að ummerkin séu eftir eldri byggingarfasi en 01. Ummerkin eru óljós og í raun eins og stallur í landinu en þó má greina L-laga hrygg sem liggur til suðurs og svo austurs frá tóft 01 og alveg fram á brúnina sem byggingarframkvæmdir hafa skorið. Líklegt er því að hún hafi skemmst í þeim. Ekki er ljóst hvaða hlutverki þústin hefur gegnt.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-174:0073 tóft hlutverk óþekkt 363110 543063

Lítil tóft er um 6 m NNV við norðurvegg tóftar 01 en fast austan við hrygg þann sem markar hólf 04 af til austurs (aðeins um 1 m á milli). Tóftin er tæpir 5 x 3 m að stærð og snýr h.u.b. norður-suður. Hún er einföld og op er á norðurgafli hennar. Innanmál tóftar er 1.3 x 3-4 m. Nokkrir steinar eru í tóftarbotninum en veggir virðast torfhlaðinir og eru fremur óverulegir eða 0.5-0.6 m á hæð en mest 0.7 m á hæð. Tóftin virðist ekki mjög forn og erfitt er að ráða í hlutverk hennar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-174:0074 gerði rétt 363111 543054

Signar og nokkuð fornlegar leifar af garðlagi eru í hvamminum vestur af rétt 01. Greinilegasti hluti gerðisins er L-laga garðlag sem liggur frá norðvesturhorni tóftar og í um 18 m til NNV og beygir þar í 90° og liggur áfram í 10-11 m áður en það verður óljóst. Aðrir partar gerðisins eru sem fyrr segir óljósari en þó má greina óljósan hrygg sem liggur til suðurs frá suðvesturhorni réttar 01 í um 39 m en beygir þá í 90° og liggur áfram til VSV í tæpa 30 m áður en það verður alveg óljóst. Með góðum vilja má einnig greina garðlag sem markað hefur gerðið til vesturs, vestan við götur 681:005 sem efst eða vestast í hvamminum undir Réttarholti. Sá hluti er þó of óljós til að hægt sé að fullyrða um tilvist hans. Samanlagt virðist þó hægt að merkja einhvers konar gerði eða hólf sem líklegast hefur verið ríflega 70 m á lengd en um 10-12 m á breidd nyrst en um 30 m syðst. Þar sem garðlagið er best varðveitt er það um 2-3 m á breidd en 0.3 m á hæð. Það er gróið grasi en grjóthleðslur sjást þó hér og þar. Gerðið kann að vera einhvers konar rétt eða nátthagi þótt ekki sé hægt að fullyrða um það. Ekki er auðvelt að átta sig á sambandi gerðisins og réttar 01 en mögulegt er að hún sé yngri og byggð utan í eldri rétt eða nátthaga.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-174:008 *Hauksnes* heimild um hlutverk óþekkt 363174 543258

"Í hánorður frá túninu gengur nes fram undan hólnum, og er það kallað Hauksnes. Á því sunnanverðu vottar fyrir tóftum," segir í örnefnaskrá. Hauksnes er á milli heimatúns Kverngrjóts og minja um Eysteinsstaði 009, 340 m norðan við bæ 001.

Er nesið fremur flatt og gróðurrýrt en sunnan við það er grösugt og deiglent.

Ekki fundust óyggjandi ummerki um tóftir í sunnanverðu Hauksnesi en ekki gafst tími á vettvangi til þess að þaulganga svæðið. Loftmyndir af svæðinu voru skoðaðar vel en á þeim fundust heldur engar skýrar vísbendingar um mannvirkjaleifar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kverngrjót,2

DA-174:0091 *Eysteinsstaðir* bæjarhóll býli 363056 543516

"Í hánorður frá túninu gengur nes fram undan hólnum, og er það kallað Hauksnes. Á því sunnanverðu vottar fyrir tóftum [sjá 008]. Svo litlu norðar, undir hólnum, sést glöggt fyrir hústóftum. Þar var býli, sem hét Eysteinsstaðir. Á þá er minnst í Sturlungasögu, 2 bindi, á bls. 34; liggja þeir að Saurhólslandi, sem tekur við að norðan," segir í örnefnaskrá.

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín í umfjöllun um Bjarnastaði segir: "Jörðin á afskift land á millum Saurhóls og Kveingrjóts. [...] Þar hefur búið verið að fornu, svo sem sjá má á girðíngum og tóftum, og verið kallað Eisteinstader. Hefur það síðan um lánga tíma í eyði legið, og landið til slægna og beitar verið brúkað frá Bjarnastöðum. Nú um nokkur ár hefur það bygt verið." Eysteinsstaðir eru nokkurn veginn miðja vegu milli Kverngrjóts og Saurhóls en þó nær Kverngrjóti. Bæjarstæðið er á hjalla á Jónsengisholti. Túnið fylgir legu hjallans og snýr norðvestur-suðaustur. Framarlega á hjallanum hefur bærinn staðið og er þar nokkuð afgerandi hóll, náttúrulegur að hluta, einkum í suðausturenda. Ójöfnur eru í túninu og klappir hér og hvar, einkum frammi á hjallabrún og suðaustan við túnið en einnig í brekkunni upp af túninu, upp á háholtið, sem er nokkuð brött og há. Aftan við bæjarstæðið, vestast í túninu, er afgerandi lægð eða laut í túninu. Upp frá henni er hæst upp á brún holtsins. Frá bæjarstæðinu sér að Saurhóli og Staðarhóli og rétt grillir í bæjarstæði Kverngrjóts. Minjar í túni Eysteinsstaða eru á svæði sem er 120x90 m að stærð og snýr norður-suður. Innan þess eru 14 minjaeiningar, af þeim eru 11 minjar sem tilheyra býlinu en minjar 02, 09 og 14 eru talsvert yngri og ekki í neinum tengslum við fornbýlið. Leið DA-681:005 liggur yfir túnið á Eysteinsstöðum.

Túnið er þýft og grasi vaxið en talsverð sina er í því og grasið ekki kjarnmikið. Klapparmói er í kringum túnið, heldur rýr. Um 200 m austar eru nokkuð víðáttumiklar útengjar niður við

Staðarhólsá sem hafa verið ræstar fram og ræktaðar í véltæk tún.

Lýsing á minjum hefst á bæjarhól Eysteinsstaða 01 sem er nokkuð miðsvæðis í túninu. Hóllinn er stór og ílangur, er 34x13 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hæstur og breiðastur er hann um miðbikið þar sem hann er um 1,5 m hár á norðausturhlið. Líklega er hóllinn náttúrulegur að einhverju leyti en mikið af honum virðist uppsafnaðar mannvistarleifar. Á hólnum miðjum er tvískipt tóft 02. Hún er sennilega leifar af bústað sem nefndur er í Jarðabók Árna og Páls frá upphafi 18. aldar. Fast norðvestan við þá tóft er renna eða skurður yfir hólinn sem hefur mögulega myndast við efnistöku í tengslum við tóft 02. Þar norðvestan við, í enda hólsins má sjá móta fyrir innanmáli í tóft sem er 6x3,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Ekki er gott að greina skil á milli hóls og þessarar tóftar en svo virðist sem að ytri brún veggja í tóftinni sé á mörkum hólsins. Veggir tóftarinnar eru 1,5-2 m á breidd og 0,4 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kverngrjót,2; JÁM VI, 157.

DA-174:0092 tóft bústaður 363062 543505

Tvískipt tóft 02 er suðaustan við útflatta tóft á bæjarhóli Eysteinsstaða 01. Tóftin er líklega leifar af bústað en þess er getið í Jarðabók Árna og Páls frá upphafi 18. aldar að bygð sé á Eysiteinsstöðum. Hefur hún líklega varað stutt en ekki hafa fundist frekari heimildir um það hvenær búsetu lauk. Tóftin líkist hins vegar nokkuð stekkjartóft svo að ekki er útilokað að eftir að stekkur hafi verið útbúinn í rústinni eftir að búsetu á staðnum lauk á 18. öld. Tóftin er hlaðin úr torfi og grjóti og sést enn grjót í innanverðum veggjum en ekki fjöldi umfara. Hún er 11x7,5 m að stærð og snýr norður-suður. Í norðurenda er lítillega niðurgrafið hólf sem er ríflega 2x1 m að innanmáli og snýr þvert á legu tóftar. Op er inn í það í austurenda. Mögulega er op úr því inn í stærra hólfið sem er í suðurhluta tóftarinnar. Á þeim stað í veggnum er aðeins grjót sýnilegt og gæti það verið hrun úr dyraopi. Syðra hólfið í tóftinni er 4,5x2,5 m að innanmáli og snýr norður-suður. Óljóst op er á miðri vesturhlið þess. Vesturhlið tóftar er sigin og norðvesturhorn er óljóst. Mesta hleðsluhæð er 0,3 m. Grjót úr hleðslum hefur hrunið inn í tóftina. Í tóftinni er talsverð grænka og einnig í kringum hana, einkum sunnan við.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0093 tóft hlutverk óþekkt 363058 543531

Niðurgrafin og fornleg tóft 03 er fast NNA við bæjarhól 01. Virðist hér um jarðhýsi að ræða en hlutverk þess er ekki ljóst. Tóftin er 8,5x7,5 m að stærð og snýr NNA-SSV. Horn hennar eru mjög rúnuð og er hún nánast hringlaga. Tóftin er einföld og ekki sést op inn í hana. Ytri brún

veggja í suðvesturhluta er nánast ógreinanleg en í norðausturhluta er ytri brún veggja vel greinileg. Þar eru veggir 0,3-0,4 m á hæð. Innri brún veggja er 0,5 m á hæð. Tóftin er gengin í þúfur og liggja götur á leið DA-681:005 yfir hana. Sumar þeirra hafa grafist ofan í veggi tóftarinnar.
Hættumat: engin hætta

DA-174:0094 tóft útihús 363036 543522
Tóft 04 er 5-10 m vestan við bæjarhól 01, þar sem fer að halla ofan í lautina vestast í túni.Tóftin er stór og fornleg og gengin í þúfur en þó allvel greinanleg. Tóftin er einföld og er 8,5x6,5 m að stærð, snýr norðaustur-suðvestur. Veggir tóftarinnar eru 0,2-0,3 m á hæð. Ekki sést op á henni en það kann að hafa verið nyrst í tóftinni. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en ætla má að um einhvers konar útihús sé að ræða.
Hættumat: engin hætta

DA-174:0095 tóft útihús 363039 543537
Fast norðan við tóft 04 og 8 m norðvestan við bæjarhól 01 er tóft 05. Hún virðist einföld og er 14,5x9,5 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur. Ekki er augljóst op á tóftinni og innanmál hennar er frekar ógreinilegt. Veggir eru 0,1-0,3 m á hæð. Götur á leið DA-681:005 liggja yfir tóftina.
Hættumat: engin hætta

DA-174:0096 tóft útihús 363037 543551
Tóft 06 er einna ógreinilegust af fornu tóftunum á Eysteinsstöðum. Hún er á milli tófta 05 og 07 og er 23 m norðvestan við bæjarhól 01. Tóftin er 15x7 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Í suðausturhluta tóftarinnar eru veggir 0,1-0,2 m á hæð utanmáls. Í norðvesturhluta virðist tóftin mjókka lítillega og ytri brún veggja þar er 0,3 m á hæð en mörk tóftarinnar í norðausturenda við brekku upp á holtið eru ekki skýr. Innanmál tóftarinnar er óljóst vegna þess hve veggir eru þýfðir og að götur á leið DA-681:005 liggja yfir tóftina. Líklega var op í suðausturenda en það sést ekki.
Hættumat: engin hætta

DA-174:0097 tóft fjós 363042 543562
Langstærsta og greinilegasta forntóftin 07 er norðarlega í túninu, við brekkurætur, fast NNA við tóft 06 og 33 m NNV við bæjarhól 01. Götur á leið DA-681:005 liggja yfir tóftina og er hún aflöguð af þeim sökum og talsverðu þýfi. Einnig er nokkurt rof í veggjum í ASA-enda tóftar sem hefur gróið aftur að mestu leyti. Útlínur tóftar eru þrátt fyrir þetta greinilegar og er hún 18x7,5 m

að stærð og snýr ASA-VNV. Í tóftinni sést innanmál eins hólfs og er op inn í það á ASA-gafli. Það er 10x2-2,5 m að innanmáli og snýr eins og tóft. Mögulega hefur þetta hólf skipst í tvö minni hólf þar sem þrenging er í því miðju. Einnig er mögulegt að annað minna hólf hafi verið í VNV-enda en þar sést ekkert innanmál. Veggir tóftarinnar eru 0,3-0,5 m á hæð, hæstir í VNV-hluta. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en út frá lögun tóftar, stæðilegum veggjum og því að tóftin er í mjög aflíðandi halla til ASA er ekki ósennilegt að þarna hafi verið fjósið á Eysteinsstöðum.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0098 tóft útihús 363025 543533

Lítil niðurgrafin tóft 08 er við brekkurætur fast vestan við tóft 05 og 25 m VNV við bæjarhól 01. Er hún allfornleg en kann að vera yngri en allra elstu minjarnar á svæðinu. Ef til vill er það eingöngu meiri grasgróður á tóftinni sem vekur grun um yngri aldur. Tóftin er einföld og 5,5x5 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Innanmál hennar er nokkuð skýrt en ytri brún veggja er illgreinanleg nema suðaustast. Frá tóftinni hallar til suðausturs ofan í laut sem er vestast í túninu. Norðurhluti tóftarinnar er grafinn inn í halla. Þar eru 0,5 m upp úr tóftinni en lægra annarsstaðar. Veggir eru 0,1-0,2 m á hæð utanmáls. Óljóst er hvort eða hvar op hefur verið á þessari tóft.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0099 tóft útihús 363055 543477

Ungleg tvískipt tóft 09 er byggð inn í grunna hvilft í brekkunni vestan við túnið. Klappir og stór björg eru í túni sunnan og suðvestan við hana. Er hún 23 m suðvestan við býlistóft 02 og fast suðaustan við tóft 14. Tóftin er 6,5x4,5 m að stærð og snýr norður-suður. Veggir tóftarinnar eru úr torfi og grjóti og eru 0,5-0,6 m á hæð og 0,5-1 m á breidd. Grjót í hleðslum er farið að hrynja inn í tóftina. Ekki sést ytri brún á vesturvegg sem er byggður inn í brekkuna. Syðra hólfið er 3x1-1,5 m að innanmáli og snýr austur-vestur. Op er inn í það í norðausturhorni. Nyrðra hólfið virðist aflagað, hefur líklega verið 2,5x2 m að innanmáli og haft sömu stefnu og tóftin. Op virðist hafa verið inn í það í suðausturhorni en austurveggur þess sýnist hafa fallið inn í hólfið. Í norðausturhorni er hleðsla sem gæti verið milliveggur en sennilegra er að þarna sé hrun. Ekki sjást leifar af vegghleðslu í norðausturhorni. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en mögulega er hér um útihús frá yngra býli að ræða. Þó eru veggir hennar það lítilfjörlegir að ólíklegt virðist að þeir hafi getað borið þak.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0910 tóft útihús 363054 543579

Meint tóft 10 er nyrst í túni Eysteinsstaða og er 50 m norðan við bæjarhól 01. Hún er um 7 m í þvermál og veggir hennar 0,2 m á hæð. Tóftin er sundurskorin af götum á leið DA-681:005 sem liggja yfir hana, sumar þeirra eru alldjúpir skorningar sem eru 0,2m á breidd og 0,2-0,3 m á dýpt. Tóftin er greinilegust að norðanverðu en aðrir hlutar eru mjög illgreinilegir og innanmál hennar er vart greinanlegt.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0911 garðlag túngarður 363038 543576

Meint garðlag 11 er í norðvesturhorni túnsins á Eysteinsstöðum og liggur frá brekkurótum til austurs að meintri tóft 10. Garðlagið er 53 m norðan við bæjarhól 01. Það er 17 m langt og 1,5-2 m á breidd, útflatt og þýft. Er það aðeins 0,1-0,2 m á hæð. Götur á leið DA-6881:005 liggja yfir garðinn. Sé hér raunverulega um garð að ræða kemur helst til greina að hann hafi gegnt hlutverki túngarðs. Ekki sjást skýr ummerki annarsstaðar um garðhleðslur sem hafa afmarkað túnið en með góðum vilja má greina afar óljós ummerki um útflattan garð í brekkunni austan við túnið og syðst í túninu, uppi á hjallanum. Sé það rétt mat hefur túnið verið um 120x100 m að stærð. Það að greinilegasti hluti garðsins í norðurenda túnsins endi við tóft 10 gæti gefið til kynna að sú tóft hafi verið sambyggð garðinum eða að þar sé eingöngu um hluta af garðinum að ræða en ekki sérstaka tóft. Þess ber að geta að utan og norðan við meintan garð er nokkuð skýr brún sem gæti hafa myndast vegna fjárumferðar. Ekki er útilokað að það sem virðast vera útlínur garðs séu í raun einnig brúnir sem myndast hafa við umferð búfénaðar.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0912 gryfja hlutverk óþekkt 363022 543509

Gryfja 12 er vestast í túni þar sem laut undir brekku er dýpst. Aldur gryfjunnar er óræður en ekki eru sýnilegar hleðslur í kringum hana eða í henni. Frá gryfju (eða að henni) er grunn renna og í henni er einnig áberandi grænn gróður. Gryfjan sjálf er fremur hringlaga, samansigin og gróin. Hún er innan við 1 m í þvermál og um 0,3 m á dýpt. Rennan er 13 m löng og 0,1 m á breidd og dýpt. Hlutverk þessarar gryfju er ekki þekkt en helst kemur til greina að þarna hafi verið brunnur eða uppspretta. Ekkert vatn sést í gryfjunni og allt er þurrt í kringum hana.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0913 tóft útihús 363045 543505

Meint tóft 13 er fast VSV við og samsíða bæjarhóli 01. Þar er fremur flatlent og smáþýft. Tóftin er alveg útflött og er utanmál hennar mjög ógreinilegt. Á yfirborði sjást tvær grunnar gryfjur sem virðast vera innanmál tveggja hólfa og er það einu skýru ummerkin um mannvirki á þessum stað. Áætluð stærð tóftar er 11x5 m og snýr hún NNV-SSA. Hæð veggja utanmáls er 0,1-0,2 m og dýpt hólfa 0,3 m. Þau eru hvort um sig um 1,5 m í þvermál. Hvorki sjást op inn í tóftina né á milli hólfa. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en helst kemur til greina að þarna hafi verið útihús.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0914 tóft hlutverk óþekkt 363050 543482

Fremur ungleg tóft 14 í brekku í túnjaðri, fast norðvestan við tóft 09 og 20 m suðvestan við bústað 02. Tóftin er einföld og er 4,5x3 m að stærð, snýr nálega austur-vestur. Hún er hlaðin utan (sunnan) í gróna tungu og er NNV-langveggur hlaðinn ofan á kletta í brekkunni. Þar standa veggir hærra en annarsstaðar í tófinni. Greinilegir hlaðnir veggir eru á SSA-hlið og VSV-gafli en ekki virðist vera veggjahleðsla á ANA-gafli þar sem op er á tóftinni. Veggjahleðslur eru hæstar 0,3 m en víðast 0,2 m. Hlutverk þessarar tóftar er ekki þekkt en lögun hennar minnir helst á kvíar.

Hættumat: engin hætta

DA-174:010 *Hleypilækur* sögustaður 363838 543821

"Bæjarmegin við Hörðeyri rennur lækur eftir flóanum og fellur í Staðarhólsá; heitir hann Hleypilækur. Við þann læk er tengdur sá atburður, að árið 1170 var háður bardagi þar (líklega á grundinni upp með læknum) af Búðdælingum á Skarðsströnd, og heimamönnum Einars Þorgilssonar, bónda á Staðarhóli. En tildrög bardagans voru þau, að Búðdælingar komu og tóku heimanaut af Staðarhóli, en Staðarhólsmenn sáu aðfarirnar og sóttu eftir þeim, og nokkrir menn af öðrum bæjum, er sáu för beggja flokkanna. Þeir fundust fyrir utan ána upp frá Hleypilæk, og voru Búðdælingar sextán saman, en þeir Vilmundur fjórtán. Vilmundur var fyrir Staðarhólsmönnum, því Einar Þorgilsson var þá á þingi. Féllu þar nokkrir menn, þar á meðal Steinólfur af Kverngrjóti og Einar Sigurðsson á Bjarnastöðum. Sagnir um þennan bardaga er að finna í Sturlungu, 1 bindi, á bls. 113, 114, og 115," segir í örnefnaskrá. Hleypilækur rennur úr vestri í Staðarhólsá. Lækurinn er við landamerki Kveingrjóts og Saurhóls (DA-173), um 1 km norðaustan við bæ 001 og rúmum 290 m ASA við mógrafir 019.

Hleypilækur er á flatlendi sunnan við ræktað tún.

Lækurinn er uppþornaður og er farvegur hans mjög gróinn og rakur. Engin merki fornleifa sjást á staðnum enda hér verið að skrá minjastað þar sem sögulegur atburður er talinn hafa gerst án þess

að því fylgi endilega einhver mannvirkjagerð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kverngrjót,2

DA-174:011 *Kverngrjótsgöng* örnefni leið 362291 543321

"Hátt norður frá Kambsgjá liggja upp hlíðina sneiðingar, sem nefndir eru Kverngrjótsgöng," segir í örnefnaskrá. Kristján Sæmundsson í Lambanesi og Selma Guðmundsdóttir frá Þverfelli en bjó um tíma í Kverngrjóti könnuðust við þessa leið. Farið var upp í Kambsgjá og á stall þaðan (Kverngrjótsgöng) og til norðurs upp á fjall. Kambsgjáin er 985 m norðvestan við bæ 001.

Kambsgjá er brött og skriðum runnin. Í klettunum eru bergstallar sem virðast heldur óárennilegir og hrynur möl og grjót á þá. .

Ekki er ljóst hvar nákvæmlega var farið úr gjánni og eftir Kverngrjótsgöngum. Aðstæður voru skoðaðar neðan frá og virðist leiðin illfær eða hreinlega ófær eins og aðstæður eru nú (2020).

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kverngrjót,3

DA-174:012 garðlag vörslugarður 362956 543455

Langur unglegur og fremur lítilfjörlegur vörslugarður liggur frá túngarðshorni 014, upp með norðaustanverðum Kverngrjótshólum og suðvestan við Jónsengisholt. Þar beygir garðurinn til norðurs og norðausturs og liggur vestan við Jónsengi, norður í merki á milli Saurhóls og Kverngrjóts. Framræsluskurður liggur í gegnum garðinn á nokkrum stöðum.

Garðurinn liggur um grýtt holt og grónar mýrar.

Garðurinn er 1,1 km langur en sem fyrr segir er hann rofinn á köflum, einkum vegna skurðgraftar. Garðurinn er 0,3-0,5 m á breidd og 0,5-0,6 m hár þar sem hann er hæstur. Hann er hlaðinn úr torfi og grjóti eða því efni sem hendi var næst á hverjum stað. Sumsstaðar er hann eingöngu hlaðinn úr grjóti og sumsstaðar eingöngu úr torfi. Á kafla, norðan við tóft 008, er nokkuð vönduð grjóthleðslaí garðinum þó að hún sé mikið úr lagi gengin og farin að hrynja Leifar af staurum og gaddavír á garðinum.

Hættumat: engin hætta

DA-174:013 tóft heygarður 363115 543188

Stór ferhyrnd tóft er sunnan við Hauksnes, austast í lægð á milli Kverngrjótshóla og Réttarholts 007. Hún er 260 m NNV við bæ 001 og 315 m sunnan við Eysteinsstaði 009. Ungur vörslugarður 012 er 15 m norðaustan við tóftina.

Tóftin er á flatlendu svæði austast í þurrum farvegi sem skilur á milli Réttarholts og nyrsta hluta Kverngrjótshóla. Austan við hana er þýft deiglendi sem hefur verið ræst fram að nokkru leyti.
Tóftin er einföld og 13x8,5 m að stærð, snýr austur-vestur. Tóftin eru ferhyrnd en horn hennar eru lítillega rúnuð. Hún er að mestu torfhlaðin en einnig virðist vera eitthvað af grjóti í hleðslum hennar sem eru 0,3-0,4 m háar. Rof eða mögulegt op er á tóftinni á vesturhlið en einnig gæti hafa verið op á austurhlið. Tóftin er sigin og orðin þýfð en virðist ekki mjög gömul. Hlutverk hennar er ekki þekkt en útlit hennar bendir helst til þess að hún gæti verið stórt heystæði eða heygarður.
Hættumat: engin hætta

DA-174:014 garðlag túngarður 363184 543120
Brotakenndar leifar af túngarði má enn sjá í norðurenda gamla heimatúnsins á Kverngrjóti og meðfram norðvesturjaðri þess. Garðhleðslur í norðurenda túnsins eru um 100 m norðan við bæ 001 og fast norðan við gríðarstóra fjósbyggingu. Byggingaframkvæmdir vegna hennar hefur raskað garðinum að hluta á norðvesturjaðrinum.
Stórgrýti er innan garðsins í norðurenda túnsins og hefur því ekki verið ræktað tún þar í brekkunni, en þar er vel grösugt. Garðurinn meðfram norðvesturjaðri túnsins er í brekkurótum og er þar grösugt og nokkuð grýtt ofan við en ræktað tún neðan við.
Garðurinn sést á svæði sem er 250x30 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Hann er hlaðinn úr torfi og grjóti og er víðast 0,3-0,5 m á hæð og breidd. Umfang garðsins er frekar lítið og virðist um nokkuð ungar hleðslur að ræða og hefur verið vírgirðing ofan á þeim. Engin ummerki sjást um túngarð í suðurenda túnsins eða meðfram austurjaðri þess vegna ræktunar og rasks vegna byggingaframkvæmda.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-174:015 tóft kvíar 363109 542885
Tóft er í túni, um 130 m VSV við bæ 001 og rúmum 120 m SSV við útihús 003.
Tóftin er í sléttuðu túni sem komið er í órækt, rétt sunnan við hálfgróið klettabelti.
Tóftin er einföld, 8 x 3,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir og eru þeir mikið grónir og sker tóftin sig ekki úr umhverfi í kring hvað gróður varðar. Veggir eru hæstir til norðurs, 0,5-0,7 m að innan, en lægri að utan, 0,2-0,4 m. Ekki er hlaðinn veggur í suðausturenda tóftarinnar. Líklega er þetta kvíar.
Hættumat: engin hætta

DA-174:016 frásögn huldufólksbústaður 363189 542823

Að sögn Selmu Guðmundsdóttur, heimildamanns, bjó huldufólk í afgerandi og stakstæðri klettaborg syðst í túninu og 70 m sunnan við bæ 001.

Klettaborgin er grasi gróin að miklu leyti en í henni norðanverðri sést í bergið. Sléttuð tún eru allt í kringum hana og annað af tveimur íbúðarhúsum á jörðinni er fast norðaustan við hana.

Engar sagnir eru þekktar sem tengjast huldufólksbústaðnum en Selma mundi eftir því að það mátti leika á klettaborginni og í kringum hana en ekki vera með læti.

DA-174:017 *Gvendarbrunnur* lind brunnur 363125 542954

Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni var Gvendarbrunnur á jörðinni Kverngrjóti og kom uppsprettan fram undir Réttarklettum, um 70 m VSV við bæ 001.

Á þessum stað spretta fram uppsprettur á a.m.k. tveimur stöðum undir brekkurótum og renna niður hlíðina. Um 5-10 m eru á milli þeirra.

Lindirnar spretta fram undan grjóti í brekkurótum. Svolitlu af grjóti hefur verið raðað á barm syðri lækjarins en ekki er hægt að tala um eiginlega hleðslu. Uppspretturnar tvær renna niður brekkuna til austurs og sameinast 10-15 m neðan við þar sem þær koma fyrst upp og renna svo niður hlíðina. Ofan í lækjunum eru tunnur og slöngur og virðist vatnið úr þeim enn nýtt. Samkvæmt Kristjáni var vatnið í Gvendarbrunninum mjög gott og þraut aldrei. Hvernig sem viðraði var það jökulkalt og gott.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-174:018 tóft heygarður 362868 543614

Stór og fornleg tóft er vestan við Jónsengisholti og sunnan við Jónsengi, 200 m vestan við Eysteinsstaði 009 og 740 m norðvestan við bæ 001.

Tóftin er í þýfðum móa vestan undir holtinu og norðan við hana er grösugt og mýrlent svæði.

Tóftin er líklega torfhlaðin að mestu leyti. Hún er sporöskjulaga, 11,5x9 m að stærð og snýr norður-suður. Aðeins er eitt hólf í tóftinni en ekki sést skýrt op þó að helst komi til greina að það hafi verið í norðurenda. Þar eru veggir signari og breiðari en annarsstaðar. Veggir tóftarinnar eru þýfðir og komið rof í þá en það hefur gróið aftur að mestu. Eru þeir 0,3-0,5 m á hæð. Staðsetning og útlit tóftarinnar bendir helst til þess að um heytóft sé að ræða og er sennilegt að hún sé frá sama tíma og elstu minjarnar um Eysteinsstaði og hafi verið nýtt af ábúendum þar.

Hættumat: engin hætta

DA-174:019 náma mógrafir 363470 543979

Rétt norðan við merki á milli Kverngrjóts og Saurhóls eru allmiklar mógrafir sem hafa horfið í tún í landi Kverngrjóts en að sögn Selmu Guðmundsdóttur, heimildamanns, voru þær bæði nýttar frá Kverngrjóti og Saurhóli.

Flatlent, mýrlent svæði sem búið er að ræsa fram. Sunnan við merkin, í landi Kverngrjóts, eru ræktuð tún þar sem mógrafirnar voru.

Sá hluti mógrafasvæðisins sem enn sést er 275x65 m stórt og snýr nálega austur-vestur. Innan þess sjást stakar skýrt afmarkaðar grafir, stokkagrafir. Eru þær þurrar að mestu en deiglent er í sumum þeirra. Víða eru þær 0,3-0,5 m djúpar.

Hættumat: engin hætta

DA-174:020 varða hlutverk óþekkt 363103 543655

Vörðunefna er frammi á hjallabrún 90 m norðaustan við Eysteinsstaði 009 og 700 m norðan við bæ 001. Varðan er ofan (vestan) við tvö lækjargil, beint ofan við syðra gilið sem er gróið. Ekki er ljóst í hvaða tilgangi varðan var hlaðin. Hún er neðan við leið DA-681:005 og sést varla frá henni en hún er 120 m suðvestan við beitarhús 022 og kann að hafa vísað leiðina að því en einnig kann hún að hafa verið hlaðin af smala.

Varðan er á hlaðin á klöpp og er grýtt í kringum hana. Fjær henni tekur við rýr mólendisgróður og grasi gróið er á deiglendari svæðum inn á milli í stöllóttum brekkum sem halla til austurs.

Varðan er fremur ólöguleg, er 1,1-1,2 m að grunnfleti og snýr norður-suður. Hún er mjó í suðurenda þar sem hún myndar odd en er 0,8 m á breidd í norðurenda. Þar er varðan 0,6 m á hæð en litlu lægri í suðurenda. Í vörðunni sjást 2-3 umför.

Hættumat: engin hætta

DA-174:021 tóft hlutverk óþekkt 363239 543569

Allstór tóft er á mörkum mýrlendis og flatlendis, um 200 m norðaustan við Eysteinsstaði 009 og 615 m norðan við bæ 001. Ræktuð mýrartún eru neðan við tóftina til austurs og mói til vesturs. Grasi gróið og smáþýft er í kringum tóftina.

Tóftin er einföld og gróin, hlaðin úr torfi og grjóti. Hún er 10x7 m að stærð og snýr norður-suður. Götur liggja yfir tóftina sem eru mögulega aðeins fjárgötur og hafa þær skemmt tóftina, einkum norðurvegg sem er fallinn niður til norðurs. Ekki ljóst hvort eða hvar var op á tóftinni en möguega var það í norðvesturhorni. Mesta hæð veggja er 0,4 m. Tóftin er nokkuð fornleg en hlutverk hennar er ekki þekkt. Líklegt er að þarna hafi verið heystæði.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0221 tóft beitarhús 363197 543753

Stór beitarhúsatóft er sambyggð garðlagi sem afmarkaði svæði á milli melhóla og mýrlendis nærri merkjum milli Kverngrjóts og Saurhóls. Að auki er innan svæðisins stakstætt heystæði og ummerki um mótekju eða ristu. Heildarstærð svæðis er 68x40 m og snýr það norður-suður. Innan þess eru fjórar minjaeiningar. Beitarhúsin og tengdar minjar eru 780 m norðan við bæ 001 og 250 m norðaustan við Eysteinsstaði 009.

Minjasvæðið er fast sunnan við lækjarfarveg sem kemur úr vestri og er á milli tveggja hóla. Annar slíkur farvegur er litlu sunnar. Það er að mestu þurrt og stórþýft og er í halla til austurs. Ræktuð mýrartún eru neðan og austan við minjarnar.

Lýsingin hefst á beitarhúsatóft 01, tvístæðum garðahúsum með litlu hólfi samsíða fjáhúsum og hlöðu aftan við. Tóftin er 17x14,5 m að stærð og snýr norður-suður. Hún er hlaðin úr torfi og grjóti eins og undirstöður garða í fjárhúsunum. Eru beitarhúsin byggð austan undir túngarði 02 og myndar hann vesturvegginn í hlöðunni. Hlaðan er vestast í tóftinni og er hún 10x3 m að innanmáli, snýr norður-suður, þvert á fjárhúsin sem eru austan við hana. Op er úr hlöðu í nyrðri fjárhúsin (mögulega aðeins veggjahrun) en ekki sést op úr henni í syðri fjárhúsin. Líklegt er þó að það hafi verið op á milli hlöðu og syðstu króar í syðri húsunum. Fjárhúsin eru hvort um sig um 7,5x4,5 m að innanmáli og snúa austur vestur. Op er á miðjum austurgöflum. Garðar eru eftir endilöngum miðjum fjárhúsum og skipta hvoru þeirra í tvær krær. Fjórða hólfið er syðst í tóftinni, samsíða fjárhúsum. Er það 5x1,5 m að innanmáli og nokkuð breitt op á austurgafli. Er hólfið fremur grunnt og líklegt að í því hafi verið heystæði en þó er það ekki fullljóst. Beitarhúsin eru á tungu eða hjalla sem hallar austurs og er tóftin einnig í aflíðandi halla til austurs. Mesta hæð veggja í tóftinni er 0,4-

0,5 m og undirstöður garðanna eru 0,4 m á hæð. Ekki sést fjöldi umfara í veggjum.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0222 garðlag túngarður 363189 543736

Torfhlaðinn garður 02 afmarkar minjasvæðið að vestanverðu og að hluta að sunnan- og norðanverðu. Ætla má að garðurinn hafi náð austur fyrir tóft 03 en að hann sést ekki lengur þar vegna þýfis og hefur sigið í deiglendi. Sá hluti garðsins sem enn sést afmarkar svæði sem er 68x30 stórt og snýr norður-suður. Garðurinn er að mestu torfhlaðinn en þar sem grjót er í nágrenninu hefur það verið notað í garðhleðsluna. Víðast er garðurinn 2 m breiður en allt að 4 m þar sem hann er breiðastur. Utanmáls er hann 0,4-0,5 m á hæð en innanmáls allt að 0,8 m. Í horni sem myndast milli garðs og beitarhúsa norðan við húsin er lítilfjörleg tóft eða hleðsla sem hefur að

öllum líkindum afmarkað heystæði sem er 6,5x2,5-3 m að innanmáli og snýr norður-suður. Það er grafið inn í aflíðandi halla til vesturs en er orðið aflagað. Garðurinn beygir skarpt til austurs í norðvesturhorni þar sem hann verður fjótt mjög óskýr. Nokkuð afgerandi lægð er utan og norðan við þennan hluta garðsins og ekki útilokað að hún sé innanmál í tóft sem hefur þá líklega verið sambyggð garðinum.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0223 tóft heygarður 363221 543759

Einföld, torfhlaðin og sigin tóft 03 er 16 m ANA við beitarhúsatóft 01. Hún er 8x7 m að stærð og snýr NNA-SSV. Ekki sést skýrt op á henni en hún er mjög úr lagi gengin og orðin þýfð. Mesta hæð veggja er 0,4 m. Bendir útlit hennar og staðsetning eindregið til þess að hún hafi gegnt hlutverki heytóftar.

Hættumat: engin hætta

DA-174:0224 náma rista 363209 543723

Ógreinileg ummerki um efnistöku eða ristu eru á milli túngarðs 02 og barðs í mýrlendi sunnan við beitarhús 01. Er svæðið afmarkað af garði 02 að vestan og sunnanverðu en lágum kanti að norðan og austanverðu. Hann er hvergi hærri en 0,3 m. Svæðið er 21x19 m að stærð og snýr austur-vestur.

Hættumat: engin hætta

DA-175 Bjarnastaðir

1847: 20 hdr. Eign Staðarhólskirkju. JJ, 171.

Í Landnámu segir: " Sléttu-Björn hét maðr; hann átti Þuríði dóttur Steinólfs ens lága, hann nam með ráði Steinólfs enn vestra dal í Saurbæ; hann bjó á Sléttu-Bjarnarstöðum upp frá Þverfelli." ÍF, I, 158.

1160: "Snorri son Gufu-Halls hafði ráðist að vistafari vestur til Saurbæjar því að hann var í kærleikum við Kolfinnu Þorgeirsdóttur, konu Sigurðar á Bjarnarstöðum Höskuldssonar, og gerðist vin Einars Þorgilssonar."Sturlu saga, Sturlunga saga I, 69.

1170: "Steinólfur af Kverngrjóti og Einar Sigurðarson af Bjarnastöðum höfðu hlaupið til úr torfskurði." Sturlu saga, Sturlunga saga I, 73.

1180: "Og þriðja dag eftir kom Ólafur Þorgeirsson í Hvamm. Hann var heimamaður á Bjarnarstöðum." Sturlu saga, Sturlunga saga I, 76.

1244: "Þeir riðu á Bjarnarstaði og eltu þar í fjall upp Þorfinn í Múla og Þjóðólf Þorgeirsson." Þórðar saga kakala. Sturlunga saga II, 510.

1256: " Hann [Sturla] hafði riðið heiman um kvöldið og fylgdarmenn hans með honum og lágu þeir í hlíðinni upp frá Bjarnarstöðum því að ófriðlegt var sagt af Hrafni."Þorgils saga skarða. Sturlunga saga II, 722.

1397: Máldagar Vilchins biskups fyrir kirkjum í Skáholtsbiskupsdæmi. " CLXXXVI. Maldagi Stadarholl. . ... Luktte þorbiorg Ormsdotter kirkiunni Biarnarstadi firir xle. og Kvenngriot firir xvjc. og biarneyar halfar firir xxc. og ad auk hier med xvj kugilldi." DI, IV, 155-156.

1485: "Domur vm Gudlaugu Sueinsdotter hun var ofæR. ... Huorsu fara skylldi vm þa konu sem heitir Gudlaug og er Sueinsdottir. og ofær hafdi ordit j haust vetur ää Biarnastaudum j S(a)urbæ." DI, VI, 532.

Eptir 1495:" Stadarholl. Peturzkirkia a stadarholi a heimalannd allt og þuerdal allann. biarnnarstadi. kuenngriot. krossfirdarnes. biarnneyiar allar. ... ." DI, VII, 288.

1547: Afhending Staðarhóls í Saurbæ. " och dette var holldet saman thŋd for Stadarhols k[irkis] jordsmun egen. Jtaker ock reker effter som vij sae kirkens [mal]dage eller Register formelldendis. Thuerdal. Biarnarstader. Kuengriot. ... ." DI, XI, 548.

Um 1570 og síðar: Máldagar Gísla Jónssonar biskups. "LXVI. Stadarholl. ... Jtem Biarnastade fyrer .xL c." DI, XV, 592.

1918: Tún 3,7 ha, garðar 340m2. "Silúngsveiði er þar að nokkru gagni ef til vill. Túnið spillist lítilfjörlega af grjóti, en er mikillega spilt af lángvarandi órækt. Engjar eru að nokkrum parti af fallnar af skriðum og grjóti úr fjallinu, og lítilsháttar af sandi úr Staðarhólsá; þær eru og í verunni

þrönglendar. Hagar hafa og stórum spilst af grjótskriðum. Selstöðu á jörðin á Traðardal góða í Túngum, en það spillir heimajörðunni að ábúendur hafa ei mannskap til að brúka hana." JÁM VI, 156 og 157.

DA-175:001 *Bjarnastaðir* bæjarhóll bústaður 363256 542501 "Bærinn stendur á háum hól sunnan til í miðju túni. Sunnan við bæinn rennur lækur með tæru uppsprettuvatni," segir í örnefnaskrá. Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn á Bjarnastöðum sunnarlega í túninu. Þar var bær úr torfi og grjóti í upphafi 20. aldar en nýtt íbúarhús var byggt á hólnum, fast austan við gamla bæinn 1941. Öll ummerki um húsin eru nú horfin en bæjarhóllinn er greinilegur í túninu um 300 m vestan við þjóðveg en um 420 m sunnan við gamla bæinn í Kverngrjóti 174:001.

Rennislétt og slegin tún eru nú á þessum slóðum. Þau eru í aflíðandi halla til austurs.

Bæjarhóllinn er nokkuð afgerandi. Hann er 60 x 50 m stór og snýr austur-vestur. Hóllinn er 3-4 m hærri en umhverfið og er rennisléttur en sjálfur hóllinn er nokkuð afgerandi til allra átta. Upp í brekkuna (til vesturs) er hóllinn um 1 m hærri en umhverfið en þar sem hann er hæstur (til austurs) er hann 3-5 m á hæð. Síðasta húsið á hólnum stóð fram yfir 1970 (sést á loftmynd frá því skeiði) en hefur síðan verið rifið og öll ummerki um það afmáð. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni var eldri bærinn á jörðinn fast vestan við það hús sem byggt var 1941. Yngra húsið var steinsteypt hús á einni hæð samkvæmt Kristjáni. Fjós var sambyggt gamla bænum að vestan en í bæjarröðinni voru einnig tvær skemmur. Samkvæmt Kristjáni var talsvert tekið ofan af hólnum þegar hann var sléttaður í túnrækt.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Bjarnastaðir, 1

DA-175:002 heimild um kálgarð 363259 542470

Samkvæmt túnakorti frá 1918 var kálgarður um 20 m sunnan við bæ 001 í Bjarnanesi. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni var kálgarðurinn fast sunnan við bæjarlækinn sem rann á milli bæjarhóls og kálgarðs.

Rennislétt og slegin tún eru nú á þessum slóðum. Þau eru í aflíðandi halla til austurs.

Samkvæmt Kristjáni var kálgarðurinn afmarkaður með grjóthleðslu að vestan en annars torfhleðslum. Í hans minni var talsvert ræktað í garðinum. Samkvæmt túnakorti mætti ætla að hann hefði verið um 17 x 15 m stór um 1918. Engin ummerki sjást nú um garðinn og segir Kristján að þegar tún hafi verið sléttuð á þessum slóðum hafi grjót úr garðinum verið rutt í lækinn.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-175:003 heimild um útihús 363316 542456
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var útihús rúmum 60 m suðaustan við bæ 001 og 55 m austan við kálgarð 002. Húsið stóð á hól sem síðar fékk nafnið Tófuhóll, eftir að byrjað var á refarækt á bænum en þá voru búrinn sett á hólinn.
Rennislétt og slegin tún eru nú á þessum slóðum. Þau eru í aflíðandi halla til austurs.
Á þessum slóðum er hóll í túninu sem er að talsverðu leyti náttúrulegur. Ekki sjást ummerki um útihúsið lengur.
Hættumat: hætta, vegna jarðræktar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-175:004 heimild um fjárhús 363263 542647
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús norðarlega í túni, nyrst allra húsa, um 150 m norðan við bæ 001 og rúmum 50 m austan við friðlýstar tóftir 011. Ekkert útihús sést lengur á yfirborði á þessum stað en Kristján Sæmundsson heimildamaður man eftir síðustu torfhúsunum á þessum stað sem voru undir járnþaki og torfi. Húsin tóku 50-60 kindur samkvæmt Kristjáni. Engin hlaða var en við þau var heygarður.
Fjárhúsin voru við norðurenda mishæðótts túns.
Engin ummerki um fjárhúsin sjást lengur á yfirborði vegna sléttunar. Útihús sést á þessum stað á loftmynd frá 1979 og er það sjálfssagt yngra hús.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1918; LMI-Kort-F25-F-5340

DA-175:0051 tóft stekkur 362917 542512
Tvískipt tóft er sunnan undir Bjarnastaða-Kasti og um 325 m vestan við bæ 001. Hún er um 60 m suðvestan við tóft 010. Á þessum stað er greinileg tóft 01 og óljósari ummerki um mannvirki sem gæti verið eldra 02. Samtals er svæðið 25 x 16 m stórt og snýr NNA-SSV.
Tóftin er á grónu svæði (vaxið grasi og lyngi) undir grasi gróinni brekku en klettabelti er í hlíðinni ofan við og nokkuð grjóthrun í henni. Sjálf stendur tóftin á flata (nálægt brekkukverk) og talsverður grasi gróinn flati er til norðurs og norðausturs. Talsverður hóll er norðvestan við hana.
Á þessum stað er greinileg tóft sem líklegast er að sé stekkur 01. Útlit tóftar og staðsetning gæti bent til að hún væri stekkur. Stekkurinn er 12 x 5 m stór og snýr NNA-SSV. Hann er tvískiptur

og er stærra hólfið norðaustar. Það er skýrara og einstaka grjóthleðslur sjást í því. Það er 5 x 1.5-2.5 m að stærð og op er á útvegg þess nyrst á suðausturvegg. Hólfið er breiðast NNA-ast en mjókkar til suðurs. Hólfið er nokkuð skýrt nyrst en greinilegt er að brekkan hefur skriðið fram og inn í hana sunnar og þar hefur framsigið rofið vegginn og talsvert er um mold og grjót inni í tóftinni. Norðvestur-langveggur tóftarinnar er að hluta stunginn inn í brekkuna að ofan. Hugsanlegt er að op hafi verið frá hólfinu og yfir í suðvestara hólfið sem er að líkindum króin, en það er þá orðið mjög óskýrt. Syðra hólfið er 2.5 x 1.4 m að innanmáli og nokkuð djúpt (0.4-0.5 m á dýpt) og líklega hefur líka verið op á suðvestur-útvegg þess norðarlega. Frá NNA-enda tóftar liggur garðlag í framhaldi af gaflvegg fyrir NNA hlið. Garðlagið er 6.5 m á lengd en 1.5-1.8 m á breidd en 0.3-0.4 m á hæð. Það liggur frá tóftinni og til ASA og endar í svolitlum krók en vel er mögulegt að það hafi upphaflega verið lengra, t.d. einnig markað af suðausturhið svæðisins en það er þá orðið alveg ógreinilegt. Það hefur markað eins konar gerði við tóftina. Fast norðan við tóftina er svæði sem er 5 x 3 m stórt og líklegt má telja að torf hafi verið stungið í tóftina

Hættumat: engin hætta

DA-175:0052 þúst hlutverk óþekkt 362914 542497

Fast SSV við tóft 02 er svæði þar sem greinileg mannaverk eru. Svæðið 13.5 x 8 m stórt og snýr ASA-

VNV. Á kafla virðist sem stungið hafi verið út úr brekkunni á þessum stað en á kafla, sérstaklega að sunnan og austan virðist líkt og greina megi óljósar vegghleðslur sem eru þó vart meira en þúfnakragar. Svæðið er ræktarlegt og næstum deiglent á kafla og fast sunnan við það er eins og áður hafi runnið lækur. Ekki er ljóst hvaða hlutverki svæðið hafi gegnt.

Hættumat: engin hætta

DA-175:006 heimild um býli

Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var hjáleiga í túni Bjarnastaða áður en hún hafði lengi legið í eyði þegar jarðatal þeirra var gert 1705. Í bókinni segir: "Hjáleiga hefur verið í túninu, nýbýli. Hefur nú lengi í eyði legið. Er jörðunni til skaða að bygð sje." Ekki er vitað hvar hjáleiga Bjarnastaða kann að hafa verið í túninu. Tún jaðrarinnar nær í raun landamerkja á milli og var í upphafi 20. aldar um 240 x 150 m stórt norður-suður. Það er nú orðið að rennisléttu túni en þau mannvirki sem þekkt eru innan þess eru kálgarður 002, útihús 003-004 og Hof 011 í túnjaðri. Ekki er vitað hvort hjáleigan kann að hafa staðið á einhverjum þessara staða eða annars staðar og því er ekki lengur hægt að staðsetja hana.

Rennislétt tún í halla til austurs.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

Heimildir:JÁM VI, 157.

DA-175:007 tóft útihús 363142 542546

Grasigróin tóft er rétt austan við Bjarnastaða-Kast, um 140 m ANA við bæ 001 og rúmum 90 m SSV við Hof 011_01. Tóftin er við unga girðingu. Hlutverk hennar er ekki þekkt en líklega hefur hér verið einhvers konar útihús.

Tóftin er fast vestan við ræktað en mishæótt túns.

Tóftin er tvískipt, 15 x 6 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Hún er torf- og grjóthlaðin. Gróið er talsvert yfir grjót í veggjum en þó má sjá 1-2 umför af stæðilegu gróti í hleðslum sem eru 0,7 m á hæð, veglegastir austast. Hólf 1 er syðst. Það er 5 x 2 m að innamáli og snýr eins og tóftin. Dyr eru á fyrir miðri austurhlið þess. Nokkuð er um bárujárnsleifar í botni hólfsins. Hólf 2 er nyrst. Það er samanfallið og hefur síðan gróið yfir hrunið. Ekki er því unnt að sjá innanmál þess. Ekkert op er greinilegt á því, mögulega hefur það verið hlaða eða heystæði.

Hættumat: engin hætta

DA-175:008 *Ásólfsgata* heimild um leið 362562 542525

"Ásólfsgata, sem Sturlunga saga nefnir á bls. 113 í 1. bindi, liggur upp Torffjallið fyrir ofan Bjarnastaði, liggur hún í sneiðingum upp klettana; þaðan eru götuslóðir til Seljadals, sem gengur inn á fjallið frá vestri. Næst upp af götunni í vestur eru Kolviðarhólar, út af þeim í sömu átt Kolviðarflói," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: Reynir[Guðbjartsson] hefur ekki heyrt neinar sagnir um tilefni nafnsins Ásólfsgata. Einhver hefur farið þarna með hross, en það er glæfraferð. Þetta er slæm gata upp fjallið. Hún kemur af Húsmæni." Ásólfsgata var líklega ekki eiginleg eða fjölfarin gata enda glæfraleg og erfið leið.

Gatan lá upp frá Bjarnastöðum. Burstalaga klettar eru fyrir neðan hæstu klettabeltin og heita þeir Litli- og Stóri-Húsmænir. Ásólfsgata lág upp sunnan við Stóra Húsmæni og upp brattan grasrana og þá klettavegg.

Ekki sjást ummerki um eiginlega götu á þessum slóðum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1

DA-175:009 *Kolviðarhólar* örnefni kolagröf

"Ásólfsgata [008], sem Sturlunga saga nefnir á bls. 113 í 1. bindi, liggur upp Torffjallið fyrir ofan Bjarnastaði, liggur hún í sneiðingum upp klettana; þaðan eru götuslóðir til Seljadals [015], sem gengur inn á fjallið frá vestri. Næst upp af götunni í vestur eru Kolviðarhólar, út af þeim í sömu átt Kolviðarflói," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: "Engar upplýsingar eru um, að Kolviðarhólar og Kolviðarflói dragi nafn af kolagerð. Sumum finnst ótrúlegt, að kolavinnsla hafi verið þar. Flóinn er lítill." Við aðalskráningu fornminja á Bjarnastöðum sem unnin var í tengslum við rannsóknarverkefnið Staðarhóll í Dölum: höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun var ekki farið upp á Torffjall og því ekki vitað hvort að ummerki um kolagrafir sjáist við Kolviðarhóla.

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1

DA-175:0101 tóft+garðlag hlutverk óþekkt 362978 542545

"Skammt fyrir ofan túnið er klettahjalli, sem heitir Bjarnastaða-Kast. Á há-Kastinu er mannvirki, þannig að hlaðin er úr grjóti þúst nokkur, og er laut í hana miðja. Ummál þessara þústa er ca 30 m. Gamlar sagnir telja þetta vera leiði Sléttu-Bjarna[r]," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: "Reynir [Guðbjartsson] hefur ekki skoðað þústina á Bjarnastaðakasti. Hann telur Ólaf Skagfjörð traustan heimildarmann, sem ekki lét frá sér fara nema það, sem rétt var." Ofan á Bjarnastaða-Kasti er tóft og garðlag, einmitt þar sem örnefnið Dys er merkt á örnefnakort. Staðurinn er um 280 m VNV við bæ 001.Minjarnar sem skráðar voru á Bjarnastaða-Kasti eru talsvert frábrugðnar því sem ætla mætti af örnefnalýsingu. Á þessum stað er tóft 01 sem skiptist í nokkur hólf og fornlegur garður sem liggur frá henni og til SSA og svo í sveig til vesturs og í framhaldi af garðlaginu er svo annar garður sem liggur niður hlíðina, til SSA (02). Samtals ná minjarnar yfir svæði sem er 53 x 15 m stórt og snýr norður-suður.

Staðurinn er ofan á Kastinu en þó er einn stakur hóll ofar og mói eða dalverpi á milli. Minjarnar eru í móa en autan við eru klettar.

Tóft 01 er 12 x 10 m að stærð og snýr austur-vestur. Hún er nokkuð afgerandi og grasi gróin og er talsvert ræktarlegri en umhverfið sem er þýfður mói vaxinn vaxinn snöggu grasi og lyngi. Ytri brún tóftarinnar er mjög afgerandi og er víða 0.8-1 m hærri en umhverfið. Innri skipan tóftarinnar er hins vegar mjög óljós og aðeins hægt að geta í dældir í henni. Hún virðist þó skiptast í fjögur hólf. Allra norðaustast er hólf A sem er 2-2.5 m á kant. Mögulegt er að op hafi verið úr því til suðvesturs en það er ekki alveg skýrt. Sunnan við hólf A er aflangt hólf B. Það er um 5 x 1.5-2 m að stærð og snýr austur-vestur. Hugsanlegt er að op hafi verið á hólfinu til suðurs en það er þá orðið samanfallið. Til suðvesturs úr hólfi A tekur við "miðrými" C sem er mjög

óljóst. Gróflega áætlað má giska á að þar sé hólf sem sé 4-5 x 2 m að stærð norður-suður en rétt er að taka fram að erfitt er að greina hvar endi þess til suðurs sleppir og vesturendi hólfs B tekur við. Allra vestast í tóftinni er svo fjórða hólfið D. Það er 2.5 x 0.8 og snýr norður-suður. Talsvert grjót er í botni tóftar og glittir í það í tóftinni en hún er öll talsvert úr lagi gengin og einkennileg en minnir alls ekki á legstað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1

DA-175:0102 garðlag hlutverk óþekkt 362986 542524

Frá tóft 01 liggur talsvert umfangsmikið L-laga garðlag 02, fyrst í um 15 m til suðurs og beygir svo til austurs og liggur í 6-7 m í mjúkri sveigju að klapparholti. Frá klapparholtinu má hins vegar rekja garðlag áfram niður hlíðina, samtals í um 26 m. Garðlagið er sigið og liggur upp að tóftinni en svo virðist sem yngsti fasi tóftarinnar sé byggður yfir garðlagið. Garðurinn er 2 m á breidd og 0.3 m á hæð, útflattur á kafla. Talsvert af stórum grjóthnullungum eru á þeim hrygg sem myndar syðsta hluta garðlagsins og er það nokkuð tröllslegt. Gróið er nokkuð yfir syðri hluta garðsins og enfar garðurinn snögglega á miðri hlíðinni. Mögulega hefur það sveigt til vesturs en þau ummerki eru afar óljós og mögulega er það aðeins náttúrumyndun.

Hættumat: engin hætta

DA-175:0111 *Hof* tóft heystæði 363189 542632

"Í útnorður frá bænum, innan túngirðingarinnar, er Hof Sléttu-Bjarna[r]. Er hringmál tóftarinnar ca 50 m. Ekki sést nú fyrir dyrunum á þessari tóft, en skammt frá Hofi í austri er lítil tóft, og eru þar sjáanlegar dyr í austur," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: "Tóftin, sem nefnd er Hof, og litla tóftin austan við eru báðar greinilegar enn í túninu. Þær hafa ekki verið sléttaðar. Önnur tóftin er í túninu en hin utan til í því, rétt við Gvendarlæk. Sund er á milli tóftanna." Brynjólfur Jónsson skoðaði Hoftóftina 1899: "Hún [01] er nokkurn veginn kringlótt, nál. 7 fðm. í þvermál innan. Hún er að mestu slétt innan, en sjálf girðingin er fornleg og fyrirferðamikil. Dyr eru mót norðri. Önnur rúst [02] er fáum föðmum austar. Hún sýnist nýlegri og virðist samsett af 3 smátóftum, er ætla má að hafi verið fénaðar kofar, enda er sú tóft, ekki talin að heyra til hofsins. Hoftóftin er heldur stór til þess, að þak hafi verið yfir henni, nema tjaldþak hafi verið, Mun og oft hafa verið tjaldað yfir veizlusalinn; en goðastúkan hafi ávallt verið með föstu þaki. Hér vantar goðastúkutóft, ef þetta ætti að hafa verið veizlusalur; getur það því eigi verið. En aftur er girðingin heldur lítil þess þess, að hofið sjálft hafi staðið inni í henni, en verið síðan sléttað út; að minsta kosti má hofið þá hafa verið mjög lítið. En þó svo hjafi verið, þá

lízt mér svo á, að girðingin, muni eftir að hofið var útsléttað, hafa verið notuð fyrir gjafahring, hafi hún nokkurn tíman verið annað." Hoftóftin (01) og tóftin austan við hana (02) voru friðlýstar af Matthíasi Þórðarsyni, þáverandi þjóðminjaverði, árið 1931. Tóftirnar eru um 150 m NNV við bæ 001 og rúmum 80 m austan við útihús 004. Þær eru á svæði sem er 40 x 25 m að stærð og snýr h.u.b. austur-vestur.

Tóftinar eru á mörkum sléttað túns og óræktað svæðis.

Lýsingin hefst á meintri hoftóft. Hún er um 20 m í þvermál. Hún er torf- og grjóthlaðin en ekki er hægt að greina fjölda umfara vegna gróðurs. Þýft er inni í tóftinni. Veggir eru 0,7-0,8 m á hæð. Brynjólfur Jónsson sagði að dyr væru að norðan en þar sést ekkert op lengur. Mögulega hefur verið op austast í tóftinni en það gæti líka verið rof. Óvíst er með hlutverk tóftarinnar. Rannsóknir fornleifafræðinga hafa sýnt að hoftóftir séu yfirleitt síðari tíma tilbúningur og margar hoftóftir séu náttúrulegar eða hafi gegnt öðru hlutverki en sem veislusalur. Það á líklega einnig við í þessu tilviki. Mögulega er þetta (stórt) heystæði (þ.e. gjafahringur, gefa á gadd) eins og Brynjólfur Jónsson taldi á sínum tíma.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1; Árbók 1899, 16; Friðlýsingaskrá 32

DA-175:0112 tóft útihús 363213 542628

Hér er eystri tóftinni lýst. Hún er um 20 m austan við Hoftóft 1. Brynjólfur greindi frá því að hún væri þrískipt nú sést aðeins í tvískipta tóft sem er 12,5 x 7 m að stærð og snýr ANA-VSV. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir, 0,6 m á hæð en ekki er hægt að greina fjölda umfara vegna gróðurs. Víða, einkum á suðvesturhluta hennar, sér þó glitta í stæðilegt hleðslugrjót. Hólf 1 er í norðausturhluta tóftar. Það er 3 x 3 m að innanmáli. Op er í austurhorni hólfsins. Hólf 2 er í suðvesturhluta tóftar. Það er 6 x 4 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Ekki er innangegnt milli hólfa. Norðvesturhlið hólfsins er mjög ógreinileg og eru veggir þar útflattir, 0,1-0,2 m á hæð. Ekkert op er sjáanlegt í hóflinu en mögulega hefur það verið í austurhorni hólfsins. Óvíst er um hluverk tóftarinnar, annað en hún er útihús vegna staðsetningu sinnar inna túns.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1; Árbók 1899, 16; Friðlýsingaskrá 32; LMI-Kort-F25-F-5340

DA-175:012 *Gvendarlækur* lind vatnsból 363174 542646

"Niður með túninu, að norðan, rennur lækur, sem heitir Gvendarlækur. Gömul munnmæli herma, að Guðmundur biskup góði hafi vígt lækinn, og ber hann því þetta nafn," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: "Í Gvendarlæk þótti gott vatn, og sumir trúðu á lækningamátt þess. Vatnið er alltaf eins." Gvendarlækur er um 170 m NNV við bæ 001 og rúmum 15 m norðan við Hof 011_01.

Lækurinn er rétt norðan við ræktað tún og rennur lækurinn gegnum óræktað svæði.

Vatnið í læknum er tært og kalt . Bakkar hans eru grónir og um 0,6 m háir. Lækurinn rennur frá rótum Bjarnastaða-Kasts og á 130 m löngum kafla þar til hann sameinast framræsluskurði. Engin mannvirki sjást við lækinn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1

DA-175:013 renna VATNSVEITA 363304 542499

Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni heimildamanni var vatni veitt heim að bæjarhólnum frá uppsprettu sem var nokkru ofar. Vatninu var veitt í manngerðan "bæjarlæk" sem lá nokkuð beint niður hlíðina og framhjá fjósdyrum bæjarins 001, sunnan þeirra.

Á þessum slóðum er nú rennislétt tún og ummerki um lækinn að mestu horfin.

Grunn lægð er á milli hæða í túninu austan við bæjarhólinn og er það líklega ummerki um skurðinn sem grafinn var og vatni var veitt eftir heim að bænum. Er hún greinilegust austan við bæinn og er hægt að rekja hana óljóst á milli bæjarhóls 001 og kálgarðs 002 á um 130 m löngum kafla. Fyllt hefur verið upp í rennuna og er hún illgreinanleg af þeim sökum.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

DA-175:014 *Bjarnastaðaveita* heimild um áveitu 363430 542606

"Í suður af Flóðum er kallað Bjarnastaðaveita," segir í örnefnaskrá. Í athugasemdum við örnefnaskrá segir: " Reynir kallaði allt Veitu, en ætlar nú að taka upp nafnið Flóð; hann þekkti það ekki fyrr. Flóðin voru áveitur og sett undir vatn á vorin. Það mótaði fyrir skurðum þar. Neðri hluti Flóða og bakkinn eru nú tún. Ekki voru skýr merki milli Flóða og bakkans." Bjarnastaðaveita var um 180 m ANA við bæ 001 og rúmum 170 m ASA við útihús 004.

Áveitan var í sléttuðu túni, rétt norðan við heimreið að heimatúni Bjarnastaða.

Engin merki um áveitu sjást lengur en búið er að ræsa landið fram og slétta í tún.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Bjarnarstaðir, 2; Ö-Bjarnastaðir aths, 1

DA-175:015 *Seljadalur* örnefni sel

"Ásólfsgata [008], sem Sturlunga saga nefnir á bls. 113 í 1. bindi, liggur upp Torffjallið fyrir ofan Bjarnastaði, liggur hún í sneiðingum upp klettana; þaðan eru götuslóðir til Seljadals, sem gengur inn á fjallið frá vestri," segir í örnefnalýsingu. Í athugasemdum við lýsinguna segir: "Reynir [Guðbjartsson] hefur aldrei farið um Seljadal og veit ekki, hvort þar sjást rústir." Seljadalur er uppi á Torffjalli, um 2 km vestur af bæ 001. Hann tilheyrir að öllu leyti jörðinni Innri-Fagradal DA-171 og í dalnum eru þekkt tvö sel, Fremra-Sel DA-171:039 og Heimra-Sel DA-171:040. Engar heimildir eru um að sel frá Bjarnastöðum hafi verið á Seljadal en fyrr á öldum átti jörðin selstöðu í Bjarnastaðatungum/Staðarhólstungum þar sem síðar var sel frá Staðarhóli og býli, sjá DA-180:022. Við aðalskráningu fornminja á Bjarnastöðum sem unnin var í tengslum við rannsóknarverkefnið Staðarhóll í Dölum: höfuðból í minjum, sögu og sagnaritun var ekki farið upp á Torffjall og því ekki vitað hvort að nokkrar selminjar séu þar sem kunna að hafa verið frá Bjarnastöðum.

Heimildir:Ö-Bjarnastaðir, 1; Ö-Bjarnastaðir aths. og viðb., 1

DA-176 Þverdalur

1847: 8 hdr. Eign Staðarhólskirkju. JJ, 171.

1241:"En eftir það fór Órækja vestur í fjörðu og fann Einar Þorvaldsson frænda sinn og stefndi honum til raunarstefnu um það hvort hann hefði nokkurar heimildir á Staðarhólslandi og Hvítadal, Múla, Þverfelli, Þverdal, Eysteinsstöðum, Saurhóli." Íslendinga saga, Sturlunga saga, 433.

1354: Máldagi Péturskirkju á Staðarhóli í Saurbæ. " Peturs kirkia ä stadarholi ä heima [land] halft oc þuerdal allann. "DI, III, 79.

1397: Máldagar Vilchins biskups fyrir kirkjum í Skáholtsbiskupsdæmi. " CLXXXVI. Maldagi Stadarholl. Pieturskirkia a Stadarhole a heimaland halft og Þverdal allann." DI, IV, 155.

1430: " Ollum þeim monnum sem þetta bref sia edur heyra send eg lopptur guttormsson kuediu gudz og mina. kunnigt giorandi at eg hefi geftit Ormi. Skula og Sumarlida. sonum mínum og Kristinar Oddzdottur . svo heitandi iarder og frida penninga og ofrida ... . Jn primis jordina Stadarhol i Saurbæ. Lx. c. ad dyrleika. þuerdalur og þuerfell. mula tuo og huitadalina bada." DI, 405.

1492:"... Ad Jon eiriksson beiddi og krafdi Biorn gudnason kongs vmbodzmann j millum Gilsfiardar og gliufurar. ad nefnda dom yfir. huort hann mundi hafa fulla heimilld fyrir jordunni Þuerdal til abudar til næstu fardaga ... ." DI, VII, 101.

1494: " ... Þad giore eg sŋra jon prestur kolbeinsson godum monnum kunnigtt med þessv minu opnu brefi ad ce medkennvnst ad ec hefi verid heimilisfastur j breidafiardardolum einn vetur og xxxx. oc hefi ec alldre anad heyrtt ne vitad. enn þeir sem þyckua skog hafa att edr bygtt edr þeir sem þar haf abuid. ad þeir hafa haft oc sier eignad og gardinvm æfinnliga selstodu j skogsmula j þuerdal fram fra kolldukinn og hier med hafi þeir beitt og beita latid aullum sijnum peningum." DI, VII, 220.

Eptir 1495:" Stadarholl. Peturzkirkia a stadarholi a heimalannd allt og þuerdal allann. biarnnarstadi. kuenngriot. krossfirdarnes. biarnneyiar allar. ... ." DI, VII, 288.

1547: Afhending Staðarhóls í Saurbæ. " och dette var holldet saman thŋd for Stadarhols k[irkis] jordsmun egen. Jtaker ock reker effter som vij sae kirkens [mal]dage eller Register formelldendis. Thuerdal. Biarnarstader. Kuengriot. ... ." DI, XI, 548.

Um 1570 og síðar: Máldagar Gísla Jónssonar biskups. "LXVI. Stadarholl. Kirkian ä Stadarhoole ä heimaland hälfft og Thuerdal allann." DI, XV, 592; " Jtem Kuenngriot .xvj c. Thuerdal. Krokzfiardarnes med öllum Eyium. DI, XV, 592; " LXXVIII. Kirkian i Hiardarholltte i Laxärdal .... Hun ä selstödu i Kikasel ollu fie sijnu. Stodhrossa beit i Thuerdal." DI, XV, 597.

"Þverdalur mun upphaflega hafa verið byggður af Bjarnastaðalandi. En þó má sjá í máldaga Péturskirkju á Staðarhóli í Saurbæ ("er Gyrðir biskup Ívarsson setti") árið 1354, að þá er Þverdalur allur í eign þeirrar kirkju (sjá Diplomatarium Islandicum, bls. 79)." (Ö-Þverdalur, 1)
1918: Tún 1,9 ha, garðar 261m2. "Silúngsveiði kann stundum að vera að litlu gagni. Vetrarbeit fyrir fje er góð þá niðri nær. Túnið spillist af skriðu í vatnagángi á vetur, og nokkuð af grjóti úr gili, sem þar um rennur. Engjar sumar eru af grjóti og skriðum afteknar, en sumar skemdar. Hagar smáspillast árlega af skriðum. Fjenaðargeymsla nokkuð erfið." JÁM VI, 158.

DA-176:0011 *Þverdalur* bæjarhóll bústaður 363433 541799
Samkvæmt túnakorti frá 1918 var bærinn í Þverdal sunnarlega í túni, við austurmörk þess, þar sem Þverdalsár beygir skarpt til austurs áður en hún sameinast Staðarhólsá. Á sama stað er merktur kálgarður inn á túnakortið, sjá 001_02. Á gamalli ljósmynd af bænum sjást tvö íbúðarhús á bæjarstæðinu og aftan og sunnan við þau eru sambyggð fjós og hlaða (ekki fornminjar). Á ljósmyndinni sést engin afgerandi hæð eða hóll á bæjarstæðinu.
Bæjarhóllinn var í sléttuðu gömlu túni sem er komið í órækt. Þar vex mikið og hátt gras.
Enginn skýr bæjarhóll sést í túninu en þar sést smá dæld þar sem einhverskonar rask hefur átt sér stað. Búið er að rífa bæði íbúðarhúsin og lítil sem engin ummerki um þau sjást lengur en gömul hlaða er enn sunnan við bæjarstæðið.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1918

DA-176:0012 heimild um kálgarð 363445 541796
Á túnakorti frá 1918 er kálgarður merktur innan sama reits og bærinn.
Engin ummerki um kálgarð fundust á vettvangi vegna sléttunar, húsbygginga og annars rasks en líklegt er að hann hafi verið austan við bæinn, nærri Þverdalsá.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1918

DA-176:002 heimild um útihús 363451 541873
Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús norðarlega í túni, um 80m fyrir norðan bæinn 001.
Útihúsið var í sléttu og flatlendu túni þar sem nú (2020) er beitarhólf fyrir hross. Innan þess er grösugt og smáþýft.
Engin ummerki sjást lengur um útihúsið vegna sléttunar.
Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-176:003 *Skeifustaðir* heimild um býli

"Norður frá túninu, í stefnu á Bjarnastaði, eru rústir, þar sem sagt er, að til forna hafi verið býli og heitið Skeifustaðir," segir í örnefnaskrá. Í Jarðabók Árna og Páls segir: "Í heimalandi hefur verið í gammallri tíð býli, kallað Skeifustader. Þar sjest til rústa og girðínga. Hefur í mannaminnum aldrei bygt verið. Kann ekki að byggjast vegna engjabrests á jörðunni. Mætti með mögulegri fyrirhöfn ræktast jörðunni til nokkurs gagns." Engin heimildamaður kannaðist við þessar rústir eða staðsetningu býlisins. Talsvert svæði var gengið norðan við bæ 001 en engar tóftir eða þústir fundust sem gætu gefið staðsetningu Skeifustaða til kynna. Frekari heimildar þarf til þess að staðsetja býlið með innan við 50 m skekkju.

Heimildir:Ö-Þverdalur,1; JÁM VI, 158.

DA-176:004 tóft rétt 363491 541712

Tóft er rétt austan við hvamminn Paradís, um 100 m sunnan við bæ 001 og tæpum 40 m VNV við tóft 007. Tóftin er rétt austan við á sem rennur eftir Þverdal. Á þessum slóðum er óræktað svæði.

Tóftin er einföld, 6 x 5 að stærð og snýr norður-suður. Veggir eru grjót- og torfhlaðnir en vegna mikils gróðurs er ekki hægt að telja umför þótt nokkuð stæðilegt hleðslugrjót sé greinilegt í vesturhluta tóftarinnar. Veggir eru 0,3-0,5 m á hæð. Tóftin er hlaðin inn í brekku til suðurs. Ekki er hlaðinn veggur á norðurgafli tóftarinnar. Þetta er líklega einhvers konar aðhald fyrir skepnur, mögulega kvíar eða lítil heimarétt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverdalur,1

DA-176:005 *Stekkur* tóft stekkur 363310 541277

"Suður af Nónhyrnu [004] er Nónhyrnugil. Þar fyrir sunnan, niður á Þverdalnum, er Stekkur," segir í örnefnaskrá. Stekkur er um 530 m sunnan við bæ 001 og rúmum 480 m SSV við tóft 004.

Stekkurinn er í grösugum hvammi rétt vestan við á sem rennur eftir Þverdal. Umhverfis stekkinn er grösugt mýrlendi.

Stekkurinn er tvískiptur, hann er 8 x 6 m að stærð og snýr h.u.b. norður-suður. Stekkurinn er torf- og grjóthlaðinn en ekki sést fjöldi umfara vegna mikils gróðurs. Þó glittir í veglegt hleðlsugrjót í austurvegg tóftarinnar. Veggir eru 0,5 m á hæð þar sem þeir eru hæstir á norður- og austurhliðum. Hólfin er mjög sambærileg, þau eru bæði um 4,5 x 2,5 m að innanmáli. Syðra

hólfið (hólf 1) snýr eins og tóftin er ekki er hlaðinn veggur á suðurhlið þess. Nyðra hólfið (hólf 2) snýr þvert á hólf 1 og ekki er hlaðinn veggur á austurhlið þess. Um 5 m austan við stekkinn er óljós kantur. Hann gæti verið torfhlaðinn, 0,3 m á hæð en gæti þó aðeins verið náttúruleg ummerki en gæti þó verið ummerki um efnistöku. Vegna þess hve óljós kanturinn er þá er hann skráður með stekknum frekar en undir sérnúmeri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverdalur,1

DA-176:0061 tóft heystæði 363503 541682

Þrjár tóftir (01, 02, 03) og garðlag (04) eru um 130 m sunnan við bæ 001 og rúmum 30 m sunnan við tóft 004. Fornleifarnar eru á svæði sem er 20 x 20 m að stærð.

Minjarnar eru ofarlega á gróinni hæð, rétt austan við á sem rennur eftir Þverdal. Til vesturs er mólendi.

Lýsing hefst á tóft 01, sem er norðaustast á svæðinu. Tóftin er 4 x 3,5 m að stærð, snýr austur-vestur og er einföld. Hún er torf- og grjóthlaðin en vegna gróðurs sést ekki í umför. Veggir eru 0,3 m á hæð. Ekki er hlaðinn veggur á austurhlið tóftarinnar. Óvíst er með hlutverk tóftarinnar, en þetta er líklega heytóft eða lítil skemma.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverdalur,1

DA-176:0062 tóft heystæði 363508 541674

Tóft 02 er um 5 m sunnan við tóft 01. Hún er einföld, 4,5 x 3 m að stærð og snýr ANA-VSV. Hún er torf- og grjóthlaðin en aðeins neðsta umfarið sést. Veggir eru 0,3 m á hæð. Ekki er hlaðinn veggur á austurhlið en þar beint austan við er þverhnípi niður að ánni. Óvíst er með nákvæmt hlutverk tóftarinnar en mögulega er þetta heytóft.

Hættumat: engin hætta

DA-176:0063 tóft beitarhús 363491 541681

Tóft 03 er rúmum 5 m vestan við tóft 01. Tóftin er tvískipt, 10 x 5,5 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir, 0,4-0,6 m á hæð, stæðilegastir í austurhluta. Ekki er hægt að sjá umför í hleðslum vegna mikils gróðurs. Hólf 1 er austast í tóftinni. Það er 5 x 2,5 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Op er á miðjum norður-langvegg. Gengið er inn fyrir miðju norðurhlið hólfsins. Hólf 2 er vestast í tóftinni. Það er 2 x 1,5 m að innanmáli og snýr þvert á

hólf 1. Ekki er hlaðinn veggur í norðurenda þess og er það líklega heystæði. Líklega er þetta beitarhús.

Hættumat: engin hætta

DA-176:0064 garðlag túngarður 363499 541688

Garðlag 04 er um 3 m norðvestan við tóft 1. Það er mjög óljóst og sést aðeins á um 7 m löngum kafla. Það er torfhlaðið, 0,7 m á breidd, og snýr nálega norður-suður. Það er stæðilegast syðst, um 0,3 m á hæð. Ekki er vitað um hlutverk garðsins en mögulega hefur hann afmarkað svæði kringum fornleifar 006.

Hættumat: engin hætta

DA-176:007 tóft heystæði 363458 541693

Tóft af heystæði er um 100 m sunnan við bæ 001 og tæpum 30 m VNV við beitarhús 006_03.

Tóftin er efst á gróinni hæð. Umhverfis tóftina er valllendismói.

Tóftin er einföld og torfhlaðin. Hún er 4,5 x 4,5 m að stærð. Veggir eru 0,3 m á hæð. Mögulega er op í suðausturhluta heystæðisins en það gæti einnig verið rof.

Hættumat: engin hætta

DA-179 Þverfell

1847: 24 hdr. JJ, 171.

1241: "En eftir það fór Órækja vestur í fjörðu og fann Einar Þorvaldsson frænda sinn og stefndi honum til raunarstefnu um það hvort hann hefði nokkurar heimildir á Staðarhólslandi og Hvítadal, Múla, Þverfelli, Þverdal, Eysteinsstöðum, Saurhóli." Íslendinga saga, Sturlunga saga, 433.

1256: "En um miðsmorgunsskeið þá sjá þeir menn mjög marga ríða ofan frá Þverfelli um eyrarnar."Þorgils saga skarða. Sturlunga saga II, 722.

1430: " Ollum þeim monnum sem þetta bref sia edur heyra send eg lopptur guttormsson kuediu gudz og mina. kunnigt giorandi at eg hefi geftit Ormi. Skula og Sumarlida. sonum mínum og Kristinar Oddzdottur . svo heitandi iarder og frida penninga og ofrida ... . Jn primis jordina Stadarhol i Saurbæ. Lx. c. ad dyrleika. þuerdalur og þuerfell. mula tuo og huitadalina bada." DI, 405.

1481: "Lucktti fyrnefndur Gunnar Jonsson j þessa somu peninga halfa þridiu Jord er so heita. Munadarnes og Fell er liggur j Thriegilldiswijk j Arneskirkiu sokn fyrir 28c. Halftt Þuerfell er liggur j Saurbæ j Stadarhoolz kirkiusokn ... ." DI, VI, 351.

1918: Tún 2,9 ha, garðar 301m2. "Bærinn stendur efst á hálendi nokkru, er liggur til vesturs fram undan fjalli því, er Þverfell heitir, og mun nafn staðarins dregið af því." (Ö- Þverfell,1) "Skógur er smár, þó til eldiviðar; má í nauðsyn brúka til kolagerðar en eyðist mjög. Hann er til öngra burtleðjur til tolla. Silúngsveiði má vera lítilsháttar í Staðarhólsá þegar til vill. Berjatekja lítilsháttar, þó varla ómaks verð. Túnið hefur spilst af grjóti úr læk einum, en má hæglega við varna. Það spillist og nokkuð lítið af grjóti úr fjallinu, er og víða í því fast grjót til skaða. Engjar á dreif, þrönglendar, ógrasgefnar og liggja undir beit. Hagar blása upp smám saman. Vetrarþúngt af snjónum eftir áttaskiftum. Jörðin liggur undir ágangi af annarra manna peníngi. Torfrista slæm." JÁM VI, 160.

DA-179:0011 *Þverfell* bæjarhóll bústaður 364101 541838

"Bærinn stendur efst á hálendi nokkru, er liggur til vesturs fram undan fjalli því, er Þverfell heitir," segir í örnefnaskrá. Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn norðarlega fyrir miðju túnsins. Samkvæmt Selmu Guðmundsdóttur, heimildamanni var bærinn fluttur um 130 m suðvestur af gamla bæjarstæðinu um 1950. Ástæðan var að gamla heimatúnið er í miklum halla til vesturs og vegna þess var það ekki véltækt. Bærinn var því fluttur á meira sléttlendi. Bæjarhóll gamla bæjarins er vel greinanlegur, hann er mikið til óraskaður og enn er þar heilleg bæjartóft (02).

Bæjarhóll og tóft síðasta torfbæjarins eru á hjalla í bröttu túni sem hallar til vesturs og suðurs. Bæjarhóllinn er 37 x 20 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur og er a.m.k. 1 m á hæð og mögulega hærri en ekki er skýrt hvar uppsöfnuð mannvist endar og náttúrulegur hóll tekur við.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell, 1; Túnakort 1918

DA-179:0012 tóft bústaður 364104 541842

Bæjartóftin er 27,5 x 15 m að stærð og snýr eins og hóllinn. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir en steypuleifar eru greinilegar í suðausturhluta tóftarinnar. Samkvæmt Selmu var steyptur gafl á suðausturhlið og timburveggur á suðvesturhlið bæjarins sem vísaði fram á hlað en baka til var bærinn úr torfi og grjóti. Veggir eru hæstir á norðvestur- norðausturhliðum þar sem þeir eru 0,9 m á hæð. Annars staðar, sérílagi á suðurvestur- og suðausturhliðum eru veggir ívið lægri, um 0,3-0,4 m á hæð. Bæjartóftin er gróin en veggir standa enn vel og innanmál hólfa er skýrt. Sjá má 2-5 umför af stæðilegu hleðslugrjóti í veggjum. Í tóftinni má greina 6 hólf og fá þau bókstaf í lýsingu hér neðar sem hefst suðaustast, á hólfi A. Það er 10 x 5 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Samkvæmt Selmu var þar eldhús og herbergi. Í miðju hólfinu sést í steyptan stromp. Op er inn í það í vesturhorni þar sem dyr voru inn í bæinn. Norðvestan við þetta hólf eða hús var skúr. Á gamalli mynd af bænum sést þessi hluti bæjarins vel. Farið var úr fremri bænum um göng inn í torfbæinn baka til í tóftinni. Göngin sjást ekki skýrt lengur. Í torfhlaðna hluta bæjarins eru tvö hólf, það var eldhús með eldavél og búr. Hólf B er allra austast í tóftinni og er 3x2 m að innanmáli, snýr norðaustur-suðvestur. Op er á því í norðurhorni inn í hólf C sem er 4,5x2,5 m að innanmáli og snýr norðvestur-suðaustur. Op er úr því og út úr tóftinni í austurhorni. Í norðvesturhluta tóftarinnar voru fjós, hlaða og hesthús. Fjós var í hólfi D sem er norðvestan við hólf A, yngsta hluta bæjarins. Op er inn í það í suðurhorni af hlaðinu. Fjósið er 3x3,5 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. op er úr norðurhorni þess til norðausturs inn í hlöðu E. Hún er 10x3,5 m að innanmáli og snýr norðvestur-suðaustur eins og tóftin. Innsti (suðaustasti) hluti hennar er aðeins dýpri en fremri hlutinn. Talsvert hefur hrunið úr veggjahleðslum inn í hlöðuna. Allbreiður gangur virðist vera úr suðurhorni hlöðu og inn í bæinn í hólfi A. Einnig er op úr hlöðu í norðvesturenda inn í hólf F þar sem hefur verið hesthús. Er það um 3x2 m að innanmáli og snýr norðvestur-suðaustur. Mögulega var op inn í það hólf í vesturhorni en það er óljóst.

Hættumat: engin hætta

DA-179:002 tóft fjárhús 364174 541848

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð útihús austarlega í túni, um 40 m austan við bæ 001 og rúmum 10 m norðan við kálgarð 014. Enn sést greinileg fjárhústóft á staðnum.

Fjárhústóftin er á grasþýfðu svæði sem er rétt norðan við Kattartungu.

Fjárhústóftin er þrískipt. Hún er 17 x 16 m að stærð og snýr NNA-SSV. Veggir eru grjót- og torfhlaðnir og sést í 1-3 umför af veglegu hleðslugrjóti í veggjum. Veggir eru mjög stæðilegir og eru þeir 0,6-1,2 m á hæð. Þeir eru hæstir á NNA-hlið. Sjálft fjárhúsið (hólf 1) er syðst í tóftinni. Það er 9 x 8,5 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Þýft er í botni hólfsins. Á miðri VNV-hlið mótar óljóst fyrir 3 m löngum garða. Allbreitt op er í SSV-horni fjárhúsanna. Að baki er hlaðan (hólf 2). Hún er 9 x 3 m að innanmáli og snýr þvert á fjárhúsið. Hún er 0,4-0,6 m dýpri en fjárhúsin. Ekki er sýnilegt op inn í hana. Heystæði (hólf 3) er suðvestan við hlöðuna. Það er 4 x 2 m að að innanmáli og snýr NNA-SSV. Ekki er hlaðinn veggur á suðurhlið heystæðisins.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-179:003 *Fremri-og Ytri-Leynir* huldufólksbústaður 364044 541717

"Neðan við Hólavöll eru klettabelti er kallast Fremri-og Ytri-Leynir. Þar hafa sézt ljós, og því álitið vera huldufólksbústaðir," segir í örnefnaskrá. Huldufólksbústaðurinn er um 140 m sunnan við bæ 001 og rúmum 60 m vestan við Fjárhústún 004.

Við klettabeltið er grasríkur hvammur. Lengra til vesturs er núverandi íbúðarhús jarðarinnar. Uppþornaður lækjarfarvegur er rétt austan við klettabeltið og hefur hann runnið í Staðarhólsá.

Klettabeltið er um 3,5 m hár og 30 x 20 m að stærð, snýr VNV-ASA. Það er fremur gróið en víða stendur bert grjót upp úr grasinu. Klettabeltið sést ekki vel frá bæ en hann er annars áberandi í landslaginu. Engar þekktar sagnir eru um huldufólk í klettunum eða samskipti þeirra við mannfólk.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell,1

DA-179:004 *Fjárhúsatún* heimild um fjárhús 364134 541655

"Vestan við Syðri-Kattatungu liggur Fjárhúsatún að Staðarhólsá; þar í ánni er ágætt silungafljót, kallað Húsafljót," segir í örnefnaskrá. Fjárhústún er rétt austan við Fremri- og Ytri-Leyni, um 180 m SSA við bæ 001 og rúmum 30 m SSV við túngarð 016.

Ræktað tún sem hallar smávægilega til suðurs. Lækur rennur rétt austan við túnið. Í norðurhluta

túnsins er og bárujárnskofi og er túnið girt af með vírgirðingu.
Engin ummerki um fornleifar sjást á yfirborði. Að sögn Selmu Guðmundsdóttir, heimildamanns, voru fjárhús á þessu svæði og í notkun í hennar tíð (um 1960). Samkvæmt henni var gömlu fjárhúsunum rutt út og sléttuð í tún.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Þverfell,1

DA-179:005 náma mógrafir 364151 542388
"Frá Kleifagili að Miklagarðslandi liggur stór hvammur, sem heitir Geithvammur," segir í örnefnaskrá. Geitastekkur DA-183:029 var í Miklagarðslandi og dregur hvammurinn nafn sitt af honum. Selma Guðmundsdóttir, heimildarmaður, man eftur mógröfum í hvamminum sem voru í notkun í hennar minni. Mórinn var ekki talinn sérlega góður en var þó nothæfur. Mógrafirnar eru skammt sunnan við landamerki Þverfells og Miklagarðs, í aflíðandi hlíð til vesturs. Eru þær um 550 m norðan við bæ 001 og 160 m ASA við garðlag 019.
Mógrafirnar eru í grasigrónum og smáþýfðum móa. Í mógröfunum vex stör og fífa.
Mógrafirnar eru á 70x60 m stóru svæði sem snýr norðvestur-suðaustur. Þær eru nokkuð blautar og eru að jafnaði um 0,3 m djúpar. Grafirnar eru nokkuð grónar.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Þverfell,1

DA-179:006 *Byrgisbrekkur* örnefni BYRGI 363767 542003
"Meðfram ánni undir Kleifunum eru Byrgisbrekkur kallaðar. Þar í ánni er hylur gegnt Þverdalsgili, sem heitir Steinshylur [007]," segir í örnefnaskrá. Byrgisbrekkur eru 390 m norðvestan við bæ 001, vestan við malarveg sem liggur um sveitina.
Í Byrgisbrekkum er klettabelti og gróin hlíð niður að Staðarhólsá til vesturs.
Gengið var um svæðið, bæði austan og vestan við klettabeltið en engin mannvirki fundust. Heimildamaður, Selma Guðmundsdóttir, mundi ekki eftir leifum af byrgi á þessum slóðum. Ekki er útilokað að það hafi horfið vegna vegagerðar.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Þverfell,1

DA-179:007 *Steinshylur* sögustaður 363769 541898

"Meðfram ánni undir Kleifunum eru Byrgisbrekkur [006] kallaðar. Þar í ánni er hylur gegnt Þverdalsgili, sem heitir Steinshylur. Hans er getið í Sturlungu 1. bindi bls. 50. Þegar Hafliði Másson gerði ferð sína að Staðarhóli til féránsdóma á hendur Þorgils Oddasonar, þá safnaði Þorgils liði og sat fyrir Hafliða við Steinshyl og varði honum leiðina til Staðarhóls. Ekki varð þó af bardaga, því góðir menn gengu á milli. (Hafliði kom sunnan Sælingsdalsheiði.)," segir í örnefnaskrá. Í dag hefur árfarveginum verið breytt til að hefta ána í flóðum en áður en það var gert var áin sífellt að breyta farvegi sínum. Hylurinn er því horfinn en steinninn sést enn. Þarna er nú netalögn fyrir silungsveiði.

Árbakkinn er grýttur en sléttur, til austurs er gróin hlíð og eftir á henni liggur malarvegurinn um sveitina.

Í ánni er áberandi stór steinn sem er líklega steinninn sem hylurinn er kenndur við. Áin er svolítið djúp við steininn en eins og áður hefur komið fram hefur áin mikið breyst og enginn áberandi hylur sjáanlegur.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell,1

DA-179:008 renna vatnsból 364217 541850

Handgrafinn skurður er í túni og liggur að fjárhúsum 002 úr norðaustri.

Skurðurinn er í grasgefnu túni sem komið er í órækt og hallar til suðurs.

Skurðurinn liggur nálega norðaustur-suðvestur, frá uppþornuðum læk og að fjárhúsum 002. Skurðurinn er um 40 m langur og 0,2 m á dýpt og breidd. Hefur vatni að öllum líkindum veitt eftir honum í fjárhúsin.

Hættumat: engin hætta

DA-179:009 renna vatnsból 364139 541835

Handgrafinn skurður liggur úr lind um 40 m austan við bæ 001 og um 10 m vestan við kálgarð 014. Að sögn Selmu Guðmundsdóttur, heimildarmanns, var vatni veitt eftir þessum skurði úr lind og inn í bæinn árið 1945.

Skurðurinn er í grasgefnu túni sem komið er í órækt og hallar til suðurs.

Skurðurinn liggur nálega norðaustur-suðvestur. Hann sést á um 20 m löngum kafla og er um 0,2 m á breidd og dýpt. Skurðurinn er mjög ógreinilegur og samansiginn og er við það að hverfa undir gróður.

Hættumat: engin hætta

DA-179:010 *Torfunes* örnefni rista 365377 540604

"Neðst við Dýnugil er kallað Skjöldur. Suður af honum meðfram Stokkum er Torfholt, suður af því Torfunes," segir í örnefnaskrá. Torfunes er niður við Hvammsdalsá sunnan við malarveg sem liggur um sveitina og er um 1,7 km suðaustan við bæ 001.Nafnið bendir til þess að torfrista hafi verið á svæðinu.

Nesið er flatlent og grasigróið en deiglent hér og þar.

Gengið var um svæðið en engin ummerki um torfristu fundust enda svæðið mjög gróið og ummerki um ristu eru fljót að gróa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell,2

DA-179:011 *Fellshvammur* þjóðsaga draugur 365551 540674

"Norðan við hana [Breiðamýri] er kallað Fellshali. Þar er syðri endi Þverfellsins. Vestan við Fellshalann er hvammur stór, kallaður Fellshvammur. Þar á að hafast við útburður, og hefur mönnum stundum verið þar villuhætt á vetrum," segir í örnefnaskrá. Fellshvammur er ofarlega í hlíðum Þverfells, suðvestan við Fellshala, um 1,8 km suðaustan við bæ 001 og 470 m ANA við grenitrjálund.

Í fjallshlíðinni er grasi og lyngivaxinn mói og inn á milli eru gróðurlausir melar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell,2

DA-179:0121 *Kvíahjalli* örnefni kvíar 364014 541929

"Norður af Húsadal [024] eru lægðir, sem kallaðar eru ból; niður undan Bólum, rétt ofan við bæinn [001], er hjalli, sem heitir Kvíahjalli," segir í örnefnaskrá. Kvíahjalli er 120 m norðvestan við bæ 001, ofan og norðaustan við Útrækt. Hjallinn ofan við Kvíahjalla heitir Efstihjalli og er mun breiðari en einnig deiglendari. Selma Guðmundsdóttir, heimildamaður, man eftir því að fé var rúið í rétt á Kvíahjalla. Þessi rétt sést enn og er gert ráð fyrir að hún sé á sama stað og kvíar sem hjallinn hefur dregið nafn sitt af.

Kvíahjalli er fremur mjór og flatur, í brekku vestur af Þverfelli. Brött brekka er upp á hjallann og klettar eru í brún hans. Í brekkunni upp af hjallanum eru stórgrýtisbjörg og er réttin hlaðin við tvö slík og grafin lítillega inn í brekkuna á milli þeirra.

Ekki sjást minjar um kvíar á Kvíahjalla en líklegt verður að teljast að rétt 02 hafi verið hlaðin upp úr þeim eða verið á sama stað.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Þverfell,3

DA-179:0122 tóft rétt 364012 541930

Rétt 02 á Kviahjalla er hlaðin úr torfi og grjóti, virðist ekki ýkja gömul. Hún er 8x6,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Norðausturhlið réttar er að mestu leyti grafin inn í brekkuna. Torfhlaðinn veggur er á suðvesturhlið og á norðvesturhlið eru torf- og grjóthleðslur. Ytri brún veggja er 0,6 m á hæð. Í innra byrði veggja sjást 2-3 umför hleðslu. Stórt bjarg myndar suðausturvegg að mestu leyti en veggjahleðslur eru í austurhorni. Breitt op er á milli bjargsins og suðurhorns réttarinnar. Í opinu er einn jarðlægur steinn. Þess má geta að uppi í brekkunni norðaustan við réttina eru lítilsháttar hleðslur og timburbrak, mögulega leikstaður barna, sjá 028.

Hættumat: engin hætta

DA-179:013 *Öskubarð* öskuhaugur 364094 541823

Mjög áberandi og stór öskuhaugur er 12 m sunnan við bæ 001 og rúmum 15 m vestan við kartöflugarð 015.

Öskuhaugurinn er á hjalla í bröttu túni suðvestan við Þverfell. Við suðurhluta hans tekur við brött og grasigróin brekka.

Öskuhaugurinn er mjög stór. Hann er 8 x 5,5 m að stærð og snýr ANA-VSV. Hann er fagurgrænn og kúptur, um 1 m á hæð. Samkvæmt Selmu Guðmundsdóttur hét barðið Öskubarð og farið var með öskuna út á barðið í hennar æsku.

Hættumat: engin hætta

DA-179:014 gerði kálgarður 364165 541830

Heillegur kálgarður er um 60 m austan við bæ 001 og rúmum 10 m sunnan við fjárhús 002.

Kálgarðurinn er í gróinni brekku sem hallar mikið til suðurs. Smáþýft og var allt svæðið á kafi í grasi þegar skrásetjari var þar á vettvangi í júlí 2020.

Kálgarðurinn er 20 x 13 m að stærð og snýr NNA-SSV. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir en vegna gróðurs sést ekki í umför. Veggir eru stæðilegastir til norðurs, um 0,5 m á hæð. Suðurhluti garðsins er mjög óglöggur eru veggir þar mjög signir, nánast útflattir, og eru þar aðeins 0,2 m á hæð. Kálgarðurinn er hlaðinn um 0,5-0,7 m inn í brekku til norðurs.

Hættumat: engin hætta

DA-179:015 gerði kartöflugarður 364085 541855

Samkvæmt Selmu Guðmundsdóttur, heimildamanni, var kartöflugarður fast norðvestan við bæ 001 og rúmum 100 m suðvestan við rétt 012_02 á Kvíahjalla.

Kartöflugarðurinn er rétt sunnan við gróið klettabelti.

Garðurinn er torf- og grjóthlaðinn. Hann er 11,5 x 8,5 m að stærð og snýr ANA-VSV. Líklega hefur hann verið stærri og náð lengra til suðvesturs. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir. Ekki sér í umför vegna gróðurs. Veggir eru myndarlegastir til norðvesturs um 0,5-0,6 m á hæð. Ekki sést lengur veggur á suðvesturhlið garðsins. Óljóst mótar fyrir 3-4 beðum i kartöflugarðinum.

Hættumat: engin hætta

DA-179:016 garðlag túngarður 364085 541855

Á túnakorti frá 1918 segir að túngarður "sé á pörtum" en ekki ljóst hvaða hlutar túnsins voru girtir. Aðeins sjást túngarðsleifar í austurhluta túnsins, um 170 m suðaustan við bæ 001 og tæpum 50 m norðaustan við Fjárhústún 004. Garðurinn var torf- og grjóthlaðinn samkvæmt Selmu Guðmundsdóttur, heimildamanni.

Túngarðurinn liggur í fjallshlíð í austurhluta heimatúns bæjarins. Garðurinn fylgir nær uppþornuðum lækjarfarvegi.

Garðurinn sem sést er grjóthlaðinn. Hann er um 110 m á lengd, 0,4 m á breidd og liggur nálega norður-suður. Hann er fremur veigalítill og líklega hlaðinn undir girðingu. Garðurinn er stæðilegastur syðst, þar sjást 1-2 umför af veglegu grjóti í bland við smágrýti og er hann 0,5 m á hæð. Norðurhluti garðsins er veigaminni og þar sést aðeins neðsta umfarið og þar er garðurinn aðeins 0,2-0,3 m á hæð. Annars staðar hefur garðurinn að líkindum verið sléttaður í tún.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-179:017 renna vatnsból 364226 541798

Gróinn, handgrafinn skurður liggur til norðvesturs frá uppsprettu sem er utan túns og 265 m suðaustan við bæ 001. Framhald af skurðinum sést innan túns, norðvestan við læk sem rennur úr Húsadal [024] og stefnir hann að núverandi bæjarstæði Þverfells. Uppsprettan er sunnan undir klettabelti í gróinni og aflíðandi fjallshlíð.

Skurðurinn liggur um gasigróna og aflíðand fjallshlíð og í allbröttu og grösugu túni.

Rennan sést á um 335 m löngum kafla. Frá uppsprettu í grýttri skriðu liggur skurðurinn til norðvesturs á 135 m löngum kafla að læk sem rennur niður af Þverfjalli og afmarkar heimatúnið til austurs þaðan má greina samansignari skurð sem liggur til VSV á um 200 m löngum kafla og

endar við lóðamörk sem íbúðarhúss sem byggt var árið 1953. Skurðurinn er 0,2-0,6 m djúp og að jafnaði um 0,3 m á breidd en mesta breidd hennar er 1 m. Í rennunni er nokkuð blautt en gróið. Ekki er ljóst í hvaða tilgangi skurðurinn var grafinn en líklegt verður að teljast að vatni hafi verið veitt eftir honum að íbúðarhúsinu sem byggt var 1953. Ekki var hægt að sjá leifar af vatnsleiðslu í skurðinum sem hlýtur að hafa verið til staðar til þess að geta leitt vatnið yfir lækinn. Er þessi framkvæmd þá ung að árum.

Hættumat: engin hætta

DA-179:018 *Stekkur* tóft stekkur 364455 541512 Selma Guðmundsdóttir, heimildamaður, benti skráningarmönnum á svæði sem kallað væri Stekkur og er niður (vestur) af Nautalág og um 500 m suðaustan við bæ 001. Þar er torf- og grjóthlaðin tóft sem ætla má að sé leifar af stekk.

Tóftin er í grónu valllendi. Upp af henni til norðurs er gróin og aflíðandi fjallshlíð en til suðurs hallar landi niður að Hvammsdalsá.

Tóftin er 13 x 12 m á stærð, snýr austur-vestur, og skiptist í þrjú hólf og . Í vesturenda tóftarinnar er stærsta hólfið sem er 6,5x3 m að innanmáli og snýr norður-suður. Op er inn í það nyrst á austurvegg. Óverulegur veggur skilur á milli þessa austasta hólfs og annars hólfs sem er í miðri tóftinni. Er op nyrst á þeim vegg á milli hólfa. Ekki er útilokað að meintur veggur sem skilur á milli hólfa sé hrun. Miðju hólfið er 3,3x1,5 m að innanmáli stærð og snýr austur-vestur. Í austurenda tóftar er lambakró, lítið hólf sem er 3x2 m á stærð og snýr norður-suður. Ekki sést op inn í það. Mesta hæð veggja innanmáls er 0,6 m í norðurenda. Utanmáls er hæð veggja 0,3-0,7 m. Tóftin er grasigróin og gengin í þúfur.

Hættumat: engin hætta

DA-179:019 garðlag vörslugarður 364018 542499

Torfhlaðið garðlag er sunnan við landamerki Þverfells og Miklagarðs, 620 m norðan við bæ 001 og 165 m norðvestan við mógrafasvæði 005.

Garðurinn liggur um grasigróið valllendi sem er í aflíðandi halla til vesturs. Vestan við garðinn er framræst og ræktað land, afmarkað af vélgröfnum skurðum.

Garðurinn liggur NNA-SSV og er 60 m á lengd. Hann er að jafnaði um 0,3 m á hæð og er 1-1,5 m á breidd. Garðurinn virðist fremur ungur en hlutverk hans er ekki þekkt. Líklegt er að hann hafi gegnt hlutverki vörslugarðs.

Hættumat: engin hætta

DA-179:020 tóft útihús 364238 541800

Einföld tóft er 130 m ASA við bæ 001 og 6,5 m norðan við rennu 017. Til norðurs er gróin fjallshlíð Þverfells og 8 m vestan við rennur lækur niður aflíðandi hlíðina til suðurs.

Tóftin er í grasigrónu og smáþýfðu valllendi.

Tóftin snýr norðvestur-suðaustur og er 10,5 x 8,5 m á stærð. Á miðjum norðaustuveggnum er op inn í tóftina. Hæð veggja innanmáls er 0,2-0,6 m, lægstir eru þeir í suðausturhorninu en þar er rof í veggnum frekar en op. Hæð veggja utanmáls er 0,3-1 m og þeir hæstir á norðvesturhlið. Tóftin er grasigróin og gengin í þúfur og ekkert grjót sést í veggjum. Út frá stærð og lögun ásamt fjarlægð frá bæ er ályktað að hér sé um einhvers konar útihús að ræða, þó að tóftin sé ekki innan gamla heimatúnsins.

Hættumat: engin hætta

DA-179:021 tóft heystæði 364253 541811

Einföld tóft er 150 ASA við bæ 001 og 11 m norðaustan við tóft 020. Til norðurs er gróin fjallshlíð Þverfells og 8 m vestan við rennur lækur niður aflíðandi hlíðina til suðurs.

Tóftin er í grasigrónu og smáþýfðu valllendi.

Tóftin snýr norðvestur-suðaustur og er 7,5 x 3,5 m á stærð. Hún er grafin inn í aflíðandi halla svo ekki er skýr ytri brún veggja á norðaustur- og suðausturhliðum. Á miðjum suðvesturveggnum er op inn í tóftina. Hæð veggja innanmáls er 0,2-0,5 m. Hæð veggja utanmáls er 0,1-0,6 m og eru þeir hæstir í suðausturhorni. Tóftirn er hlaðin úr torfi og grjóti og má sjá glitta í hleðslur í suðvesturveggnum. Út frá stærð og lögun ásamt fjarlægð frá tóft 020 er líklegt að tóftin sé af heystæði.

Hættumat: engin hætta

DA-179:022 tóft brunnur 364114 541819

Gróin brunnhústóft er um 20 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 20 m austan við öskuhaug 013. Tóftin er rétt sunnan undir gróinnar brekku. Svæðið var á kafi í grasi þegar skrásetjari var þar í júlí 2020.

Tóftin er einföld, 5 x 4 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Ekkert op er greinilegt á tóftinni. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir, 0,5 m á hæð en ekki sér í umför vegna gróðurs. Hér og þar glittir þó í stæðilegt grjót í hleðslum. Innan tóftarinnar er mjög þýft en þar er greinileg renna á suðurhlið tóftarinnar þar sem vatn hefur runnið í gegnum og niður brekkuna í átt að grunnum lækjarfarvegi (nú uppþornaður).

Hættumat: engin hætta

DA-179:023 gata leið 364274 542009

Óviss gata liggur upp á Þverfell frá Efrihjalla ofan við bæinn 001 og norðan við alldjúpt gil sem er suðvestan við Húsadal.

Gatan liggur um klappir og gróðurlitlar skriður upp á Þverfell en uppi á fellinu eru stór samfelld gróin svæði.

Götunni var fylgt á um 190 m löngum kafla frá Efrihjalla og upp á Þverfell en þar hættir hún að sjást. Ekki er vitað hvert leiðin lá en líklegt verður að teljast að hún hafi legið austur yfir Þverfell í Belgsdal. Mögulega voru vörður 031 og 027 við þessa leið en í næsta nágrenni við þær sjást engar götur. Á leiðinni sést víðast ein mjó og grunn gata sem farin er af sauðfé. Hún er vart greinanleg á köflum.

Hættumat: engin hætta

DA-179:024 *Húsadalur* örnefni hlutverk óþekkt

"Í vestur frá Tjarnarflóa liggur dalverpi niður á brúnina ofan við bæinn, sem heitir Húsadalur." Húsadalur er víður og gróinn dalur norðaustur af bænum 001, uppi á Þverfelli. Er hann nokkuð langt frá heimatúninu og húsanna sem í því eru og því ekki ljóst hvort dalurinn dregur nafn sitt af þeim eða öðrum húsum sem í dalnum kunna að hafa verið. Í dalnum er allstórt mógrafasvæði 025 en engar aðrar minjar sáust í honum neðan og vestan mógrafirnar. Ekki var gengið um allan dalinn.

Hættumat: engin hætta

DA-179:0251 náma mógrafir 542009 541984

Allstórt mógrafasvæði er neðarlega í Húsadal 024 suðaustanverðum, ofan og austan við gjúfur þar sem lækur grefst niður í bergið. Vestan við greinilegustu mógrafirnar eru tvö móstæði og eru þessar minjar á svæði sem er 45x35 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Ógreinileg ummerki um mógrafir eru sunnan og vestan við þetta svæði.

Miklar engjar og votlendar mýrar eru í suðaustanverðum dalnum á þessum slóðum en þurr börð inn á milli. Í norðvestanverðum dalnum er brattara, minna undirlendi og þurrara.

Mógrafir 01 eru norðaustast á minjasvæðinu og eru um 32x32 m að stærð. Eins og fram hefur komið eru ógreinileg ummerki um eldri mógrafir sunnan og vestan við þær en ekki reyndist unnt að afmarka þær vegna þess hve illa þær sjást orðið. Mógrafirnar sem enn sjást vel eru grónar og deiglendar en vatn stendur hvergi í þeim. Dýpt grafanna er nokkuð jöfn, víðast 0,5 m en grynnstar eru þær 0,3 m og dýpstar 0,8 m. Mógrafirnar eru í lítilsháttar halla til suðvesturs.

Hættumat: engin hætta

DA-179:0252 tóft skemma 364599 541961

Tvær mótóftir eru neðan og suðvestan við mógrafasvæð 01 á þurru og flötu holti frammi á skammt suðaustan við farveg lækjar sem rennur um Húsadal. Holtinu hallar lítillega til vesturs og er lítill jarðvegur og rýr gróður á því, nema þar sem tóftirnar eru. Þar er grasi gróið. Syðri tóftin 02 er torfhlaðin og einföld. Hún er 5x3,5 m að stærð og snýr austur-vestur. Veggir standa grónir í austurenda þar eru þeir eru 0,5 m á hæð en fara lækkandi til vesturs og eru nánast útflattir í vesturenda. Hleðslur eru farnar að ganga í þúfur. Líklega hefur ekki verið op á tóftinni.

Hættumat: engin hætta

DA-179:0253 tóft skemma 364596 541967

Mótóft 03 er keimlík tóft 02 en heldur voldugri. Hún er einföld og er 4x4 m að stærð. Rof eða op er í norðvesturhorni tóftarinnar. Mesta hæð torfhlaðinna veggja er 0,3-0,4 m. Hleðslur eru farnar að ganga í þúfur.

Hættumat: engin hætta

DA-179:026 vegur samgöngubót 364032 541897

Upphlaðinn vegur liggur frá bæjarhlaði Þverfells 001 til norðvesturs að Kvíahjalla 012 þar sem má sjá áframhald af götum sem einnig eru á veginum. Leið þessi í túni Þverfells tengist efribyggðarleið DA-681:002 sem lá frá Þverfelli til norðurs.

Vegurinn er í grasi grónu og sléttuðu túni í halla til suðvesturs en götur í framhaldi af veginum liggja um klapparmóa.

Samanlagt sjást ummerki um leiðina á 320 m löngum kafla og er vegurinn 55 m langur. Hann er víðast aðeins 0,2 m á hæð en er allt að 0,4 m þar sem hann er hæstur. Vegurinn er 1,5-2 m á breidd. Hvergi sést grjót í honum. Þess má geta að yngri, ruddur vegur er neðar í túninu, sjá DA-681:002_02.

Hættumat: engin hætta

DA-179:027 varða samgöngubót 364720 542347

Hrunin varða er á nánast gróðurlausum mel uppi á Þverfelli norðan við Húsadal 024. Hún er 290 m ANA við vörðu 031, 85 m suðvestan við meinta hleðslu 029 og 800 m norðaustan við bæ 001. Uppi á Þverfelli, norðan við Húsadal er mikið um gróðurlausa klapparmela og gróin svæði í lægðum á milli þeirra. Melurinn sem varðan er á er fremur flatur en klappir standa upp úr honum. Í kringum einn nokkuð stóran stein sem er 0,5 m á kant er minna grjót, holtagrjót og grjóthellur, sem virðist hafa hrunið úr vörðuhleðslu. Ekki stendur steinn yfir steini. Grjótdreifin er um 1 m í þvermál og 0,3 m á hæð. Meint varða virðist ekki hafa verið efnismikil þegar hún stóð. Hlutverk hennar er ekki þekkt en ekki er útlokað að hún hafi verið við leið 023.

Hættumat: engin hætta

DA-179:0281 tóft leikvöllur 364013 541937

Tvær litlar, ungar tóftir eru í brekkunni ofan við rétt 012 á Kvíahjalla, um 120 m norðvestan við bæ 001. Tóftirnar eru á svæði sem er 4,5x2 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Þær bera það með sér að geta helst hafa verið leiksvæði barna þó að það verði ekki fullyrt.

Kvíahjalli er fremur mjór og flatur, í brekku vestur af Þverfelli. Í brekkunni upp af hjallanum eru stórgrýtisbjörg í mólendi.

Norðvestari tóftin er 2,2x1,1 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Norðausturhlið hennar er lítillega grafin inn í brekkuna. Veggir eru grjóthlaðnir og lítilfjörlegir, eru 0,2-0,3 m á hæð, hæstir í suðausturenda þar sem sjást 2-3 umför hleðslu. Ekki er greinanlegt op á tóftinni. Timburleifar sjást í veggjahleðslunni á einum stað.

Hættumat: engin hætta

DA-179:0282 tóft leikvöllur 364015 541935

Tóft 02 er fast suðaustan við tóft 01 og er hún 1,7x1,3 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur. Veggir hennar eru hlaðnir úr grjóti en þeir eru mjóir og lágir, víðast einhlaðnir og aðeins eitt umfar. Ekki er veggur á norðvesturhlið. Spýtnabrak er ofan á veggjum í suðausturenda, líkt og leifar af þekju.

Hættumat: engin hætta

DA-179:029 hleðsla hlutverk óþekkt 364795 542392

Meint hleðsla er á lágum, flötum klapparhól á mel norðan við Húsadal 024. Sé hér um hleðslu að ræða kemur á óvart að hún skuli ekki vera á hæsta punkti klapparhólsins í suðausturenda. Ekki útilokað að hér sé aðeins sprungin klöpp. Hleðslan er 85 m norðaustan við vörðu 027 og 880 m

norðaustan við bæ 001.

Uppi á Þverfelli, norðan við Húsadal er mikið um gróðurlausa klapparmela og gróin svæði í lægðum á milli þeirra. Melurinn sem varðan er á er fremur flatur en klappir standa upp úr honum. Hleðslan er 1,2 m á lengd og 0,7-0,8 m á breidd, snýr austur-vestur. Hún virðist hlaðin á brún í klapparhólnum. Norður-langhlið er hærri en sú syðri, er 0,4 m á hæð. Í hleðslum sjást 2-3 umför. Grjótið er skófum vaxið. Ekkert er vitað um hlutverk hleðslunnar en helst kemur til greina að hún sé eftir smala sem setið hefur yfir ám á þessu svæði en gæti einnig verið í tengslum við leið 023.

Hættumat: engin hætta

DA-179:030 tóft fjárhús 364130 541880

Grjót- og torfhlaðin tóft er á Efstahjalla, efst og suðaustast í túninu, 40 m norðaustan við bæ 001. Ummerki um efnistöku, líklega í veggi tóftar, eru fast suðaustan við tóftina.

Hjallinn er flatur og er að mestu þurrlendur en þó er deiglent næst brún hans til suðvesturs. Á honum er grasi gróið og smáþýft.

Tóftin er 10x7 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Ekki er afgerandi hlaðinn veggur á suðvesturgafli en þar er kantur þar sem vænta mætti ytri brúnar á vegg. Líklega hefur verið timburgafl með dyrum á þessari hlið. Tóftin er tvískipt og virðast hólfin jafnstór, 6,5 m á lengd og 1,5-2 m á breidd. Þau snúa bæði norðaustur-suðvestur. Suðaustara hólfið er sýnu greinilegra en það norðvestara en veggur sem skilur á milli hólfa er allur hruninn. Sá veggur er styttri en hólfin og er því allbreitt op (2,5 m) á milli hólfanna. Suðvestast á suðausturvegg sést í jarðlægt grjót og virðist hafa komist rof þar í vegginn sem hefur gróið aftur. Hleðsluhæð er víða 0,3 m en allt að 0,4 m. Ekki sjást skýr ummerki um hlöðu eða heystæði við tóftina. Byggt á útliti tóftar og staðsetningar hennar innan túns kemur helst til greina að hún sé af fjárhúsum.

Hættumat: engin hætta

DA-179:031 varða hlutverk óþekkt 364435 542285

Varða er uppi á Þverfelli, 560 m norðaustan við bæ 001. Hún sést frá leið 023 og er líklegt að hún hafi varðað leiðina. Önnur meint varða 027 er 290 m norðaustan við hana.

Varðan er hlaðin á klöpp á svæði sem einkennist af klapparholtum og grónum lyngmóa inn á milli í lægðum og brekkum.

Varðan er stór og skófum vaxin. Grunnflötur hennar ferhyrndur og er um 1 m á kant. Varðan hallar til suðvesturs, niður af klöppinni sem hún er hlaðin á. Hún er 0,5 m á hæð þar sem hún er hæst og sjást 2-3 umför. Hrun er framan og neðan við vörðuna sem hefur skorðast á milli steina.

Hættumat: engin hætta

DA-179:032 renna 364111 541854

Að minnsta kosti tveir handgrafnir skurðir veita vatni af Efrihjalla og um skarð í klettum suðvestast í honum niður á bak við bæjartóftina 001.

Efrihjalli er grasi gróinn og fremur flatlendur en suðvestast á honum er talsvert af ójöfnum og þýfi.

Skurðirnir eru á svæði sem er 21,5x10 m að stærð og snýr NNA-SSV. Þeir eru mjóir og grunnir og hafa sigið saman. Austari skurðurinn sést fyrst 9 m suðvestan við tóft 030 og liggur til suðvesturs þar sem hann sameinast stuttum skurði sem er á litlum stalli í hjallanum og liggur til SSA. Þar sem austari skurðurinn liggur fram af barði rétt áður en komið er að klettum í hjallabrúninni hefur vatnsrennsli grafið skurðinn niður. Þar er gryfja sem er 1x1 m að innanmáli og 0,6-0,7 m djúp. Víðast eru skruðirnir 0,1 m á breidd og 0,1-0,2 m á dýpt en eftir því sem neðar dregur verða þeir breiðari og dýpri. Neðsti hluti skurðar, neðan við kletta í hjallabrúninni, er 0,5 m breiður og 0,2 m djúpur.

Hættumat: engin hætta

DA-179:033 kantur túngarður 364022 541841

Mjög skýr kantur er í talsverðum bratta, þvert á gamla túnið á milli eldra bæjarstæðis á Þverfelli 001 og yngra bæjarstæðis sem er niður við veg. Hefur þar að líkindum verið torfgarður og/eða hlaðið undir girðingu.

Heimatúnið á Þverfelli er grasi gróið og sléttað, í talsverðum halla til suðvesturs.

Kanturinn er um 60 m langur og liggur norðaustur-suðvestur. Hann er farinn að síga þar sem brattinn er mestur en er víðast um 1 m á hæð. Túnið hefur verið fært út til norðvesturs áður en túnakort frá 1918 var gert því þar eru mörk túnsins nokkuð lengra til norðvesturs en kanturinn.

Hættumat: engin hætta

DA-180 Staðarhóll

1686: Jarðardýrleiki óviss, bændaeign, skv. The Old Icelandic Land Registers, 185.

1685: 120 hdr., bændaeign, skv. The Old Icelandic Land Registers, 185.

1705: 100 hdr., bændaeign og kirkjustaður, skv. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VI, 160. Á sama stað segir: "kirkjan [Staðarhólskirkja DA-180:002] á í heimalandi Lx c."

1731: 60 hdr., bændaeign, skv. Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 20. Á sama stað segir: "[...] Med öllumm tilliggiande Afbylum Enn sialfur Heimastadurenn reiknast xxx [30] c."

1847: 30 hdr., beneficium, skv. Jarðatali Johnsen, 171. Í neðanmálsgrein segir: "A.M. Einn segir torfuna alla hundrða hundrða að dýrleika, og 60 h. þar af eign kirkjunnar, en 1760 og seinna er hún aðeins talin 60 h. að dýrleika. 1805 eru eyðihjáleigurnar Eyjarvöllur [DA-180:026] og Hólshús [DA-180:027] taldar með heimajörðunni."

Jörðin er einnig nefnd Hóll, e.g. DI XII, 12.

Í Landnámu segir: "[...]. Þeira son [Þjóðreks og Arngerði], var Víga-Sturla, er bæinn reisti á Staðarhól [...]." ÍF I, 159; sjá einnig Eyrbyggja saga ÍF IV, 158.

Í Laxdælu segir: "Vestr í Saurbæ heitir bær á Hóli; þar bjuggu mágar þrír [Þorkell hvelpr, Knútur og Þórðr Ingunnarson]." ÍF V, 87-97; sjá einnig 95, 148, 149.

c. 1117. Í Þorgilssögu ok Hafliða segir: "Í þennan tíma bjó Þorgils Oddason á Staðarhóli í Saurbæ." Sturl. I, 13; sjá einnig Sturl. I, 14, 156, 20, 22, 23, 27, 30, 31, 37, 68, 70, 71, 74, 76, 78, 79, 84-86, 89, 103, 131, 133, 231-232, 310, 317, 318, 348, 363, 373, 383, 448-451, 455, 470, 472, 477, 478, 480, 524; Sturl. II, 7, 68, 84, 126, 128, 207, 208, 227, 230, 236, 288.

c. 1185. Í Íslendinga sögu kemur fram að Akureyjar (DA-169) séu undirsettar heimajörð. Sturl. I, 230.

c. 1197. Í Íslendinga sögu segir: "Hann [Sighvatur Sturluson] tók fyrst Galtardalstungu [DA-129] ok seldi hana ok keypti Staðarhól hálfan. Síðan seldi hann Staðarhól til lausafjár ok hafði þat fé á vöxtum, áðr hann gerði búit." Sturl. I, 234.

c. 1289. Í Árna sögu segir: "Á Staðarhóli sættiz ok Þorgrímr af stað ok Tómás Snartarson [...]." ÍF XVII, 194.

1417, 12. maí: "Samningr og sáttagerð þeirra Árna Skálholtsbiskup, Lopts bónda Guttormssonar og Halls Ólassonar, og kvittaði Loptr Hall um meðferð á peningum Ingibjargar Pálsdóttur konu sinnar, er hann hafði haft umboð á þeim, en Árni biskup lauk fyrir Hall hundrað hundrða, og var þar í jörðin Staðarhóll [jörðin metin á 60 hdr.]." DI IV, 251-252.

1430, 20. apríl: "Gjafabréf Lopts Guttormssonar til konu sinna og Kristínar Oddsdóttir, Orms, Skúla og Sumarliða [...]. Jn primis jordina Stadarhol i Saurbæ Lx að dyrleika [...] skipa eg og gief

þessi þriu hundrud hundrada ormi frænda [...]. Item skipe ec ormi. Skula of Sumarlida ad halda omaga æfinglega. sierhverium þeirra af Skardzveriaætt a Stadarholi [...]." DI IV, 405-406.

1471, 19. júlí: "Solveig Þorleifsdóttir gefr Lopti Ormssyni syni sínum, sig og sina peninga í vald, og skyldi Loptr af hennar peníngum gera það, er hann vildi, en Solveig hvorki af þeim mega selja né gefa, nema með hans ráði og samþykki [...], en fráskilr Staðarhól [...]." DI V, 624-625.

1479, 3. maí: "Solveig Þorleifsdóttir selr Jóni Sigmundssyni syni sínum jörðina Staðarhól í Saurbæ fyrir jörðina Flatatungu [sennilega SK-220], er Jón hafði fyrrum fengið af móður sinni fyrir Bjarg í Miðfirði [HV-
055]." DI VI, 187-188.

1479, 24. maí: "Dómr tólf manna, utnefndr af Þorleifi Björnsyni hirðstjóra fyrir norðan og vestan á Íslandi, um ættleiðing Lopts heitins Ormssonar, er hann ættleiddi Stephán son sinn (1474), og dæma þeir ættleiðingu löglega." DI VI, 196-198.

1479, 26. maí: "Staðarhólsdomur Þorleifs hirðstjóra Björnssonar um gjafir og skuldir Solveigar heitinnar Þorleifsdóttur." DI VI, 199-202.

1481, 21. apríl: "Oddr Pétrsson vottar um handaband þeirra Sveins Pétrssonar, er þá var biskup í Skálholti, og Lopts Ormssonar, að Loptr gaf kirkjunni á Staðarhóli jörðina Munaðarnes a Ströndum [ST-020]." DI VI, 350.

1481, 27. september: "Bréf Gauta erkibiskups í Niðarósi, þar sem hann skipar Ólafi biskupi á Hólum að dæma með tvennum tylftum milli þeirra Magnúsar biskups í Skálholti og Þorleifs hirðstjóra Björnssonar um það, hvort gild skuli eða eigi gjöf sú, er Loptr heitinn Ormsson gaf jörðina Staðarhól í Saurbæ, undir kirkjuna, en fái þeir eigi yfirtekið með endilegum dómi, þá stefni Ólafi biskup málinu fyrir erkibiskup." DI VI, 407-
408.

1482, 4. janúar: "Vitnisburðarbréf Sigurðar Daðasonar, að Loptr Ormsson hefði gefið guði og sankti Pétri jörðina Staðarhól, svo framt sem hann ætti ekki skilgetin börn eða arfleiddi ekki þau börn, sem hann ætti við Steinunni, en ekki framar." DI VI, 221; sjá einnig DI VI, 222.

1484, 6. júlí: "Gaut erkibiskup i Niðarósi staðfestir tvenna dóma Magnúsar biskups í Skálholti um Staðarhól í Saurbær, að hann skuli eign heilagrar kirkju." DI VI, 518-519.

1486, 5. mars: "Úrskurður Magnúsar (Eyjólfssonar) biskups í Skálholti um tollagjalds af útróðrarmönnum í Bjarneyjum á Breiðafirði [BA-086] til Staðarhólskirkju í Saurbæ." DI VI, 560-562.

1492, 27. febrúar: "Domur Jons Eirikssonar huort honum væri leigujord sijn heimili [...] á Stadarholi Saurbæ á þingstað riettum [...]." DI VII, 101-104.

1495: "Vitnisburðr, að Loptr heitinu Ormsson hafi gefið jungfrú Marie og sancte Pétri jörðina

Staðarhól." DI VII, 284.

1497, 12. júní: "Dómr útnefndur af Torfa bónda Jónssyni, kongs umboðsmanni milli Gilfjarðar og Skraumu, um tilkall Björns Guðnasonar til arfs eptir Solveigu Björnsdóttur." DI VII, 347-349.

1510, 3. júní: "Vitnisburður um gjöf Lopts Ormssonar á jörðunni Munaðarnesi á Ströndum [ST-020] til kirkjunnar á Staðarhóli í Saurbæ." DI VIII, 315.

1512, 25. maí: "Dómr utnefndr af Birni bónda Þorleifssyni og Ögmundi Tyringssyni - og samþykkt af Olafi bónda Guðmundsyni kongs umboðsmanni milli Gilsfjarðar og Gljúfrar - um ákærur nefnds Björns til greinds Ögmundur útaf arfi eptir Petr Jónsson bróður Sigríðar konu Ögmundar, en Björn reiknaði Páli Jónssyni mági (teingdaföður) sínum arfinn eptir Pétr Jónsson bróðurson sinn." DI VIII, 380-382.

1513, 29. maí: "Árni Helgason selr Hallvarði Eiríkssyni jörðina Sólheim í Laxárdal í Dölum [DA-082] með tilgreindum landamerkjum [...]. [J] kirkiugardinum a Stadarholi i Saurbæ. vorum vier i hia. sunnudagin næsta effter fardagaviku. og saum ä. og heyrðum ord og handaband þessara manna [...]." DI VIII, 455-456.

1515, 22. maí: "Dómr útnefndr af Birni bónda Þorleifssyni og Ögmundi Tyrfingssyni - og samþykktur af Ólafi bónda Guðmundssyni kongs umbosmanni milli Gilsfjarðar og Gljúfrár - eptir Pétr Jónsson bróður Sigríðar konu Ögmundar, en Björn reiknaði Páli Jónsson mági (teingdaföður) sínum arfinn eptir Pétr Jónsson bróðurson sinn." DI IX, 62-64.

1519, 17. febrúar: "Vitnisburðabréf, að Loptr Ormsson hafi gefið guði og sancti Pétri garðinn Staðarhól í Saurbæ til æfinlegrar eignar." DI VIII, 678; sjá einnig DI VI III, 691-692.

1524: "Ágrip af kaupbréfi Ögmundar biskups og Thomasar bónda Oddssonar um Staðarhól og Gilsfjarðarmúla [BA-002]." DI XI, 90.

1530, 29. ágúst: "Dómr sex klerka og sex leikmanna, útnefndr af Ögmundi biskupi í Skálholti um innistæðu og reikningsskap kirkjunnar á Mýrum í Dýrafirði, er Þorleifi Grímssyni eignarmanni kirkjunnar bar fyrir að svara." DI IX, 550-551.

1539: "Steinun jonzdotter afhentj pauli heitnum jonssyni (brödur sijnum) er þetta king maiestetz bref sem fyrr skrifad stendur oc þa gaf (minn langafi) pietur loptsson gardin stadarhol dottr sinni steinuni jonzdottr [minni saligu modur) [...] oc vi selldi greind steinun heitin þennan gard Stadarhol [...] pauli jonssyni fyrir lx að dýrleika [...]." DI X, 477; sjá einnig DI XIII, 200-201.

1546, 12. ágúst: "Tylftardómr klerka, utnefndr af Jóni biskupi á Hólum, um að Staðarhól í Saurbæ skuli vera réttilega eign Teits Björnssonar." DI XI, 484-466.

1546, 10. september: "Þorleifr lögmaðr Pálsson úrskurðar Staðarhól í Saurbæ vera og verið hafa æfinlega eign og beneficium Skálholtsdómkirkju." DI XI, 496-499.

1547, 1. október: "Vitnisburðr um Staðarhól og viðskipti þeirra síra Haldórs Tyrfingssonar og

Pétr Loptssonar." DI XI, 572.
1554, 19. febrúar: "Konungsdómr og ríkisráðs úrskurðar jörðina Staðarhól vera rétta eign niðja Lopts Ormssonar, þ.e. Páls Jónssonar, er sókti málið gegn Árna Oddssyni í umboði Marteins byskups Einarssonar fyrir hönd Skálholtsstóls." DI XII, 672-674.
1557, 17. mars: "Konungr býðr Knúti hirðstjóra Steinssyni að láta ganga dóm á næsta alþingi um tilkall Páls Jónssonar til Staðarhóls og kröfur hans til Daða Guðmundssonar." DI XIII, 180-181.
1557, 30. júní: "Um Stadarhól mille Páls Jonssonar og Dada Guðmundzsonar." DI XIII, 211-213.

1918: Stærð alls túns 2,7 ha (hús o. fl. 0,2 ha, ræktað tún 2,5 ha; þar af 0,4 ha slétt). Matjurtagarðar 259 m2.
1705: "Útheyskapur víðlendur. Silúngsveiði má vera að nokkru gagni þegar til vill. Túnið er votlent, ógrasgefið, ilt að vinna og lítið, og spillist jafnlega af vatni, sem jetur úr grasrótina. Engjum spillir áin sumstaðar, sem ber á þær sand og grjót og brýtur árlega sumstaðar nokkuð af þeim; liggja jafnlega undir átroðningi af annarra manna peningi. Hagar heima, eru mjög þrönglendir, so peningur gengur þar fyrir jafnlega í engjar. Jörðin á frádeilt land, kallað Traðardalur, með þar nálægt liggjandi, sem þó reiknast heimaland. Selstaða, sem þar í er, er þrönglendari heldur en jarðarinnar peningi kunni að ánægja. Hagar þar spillast jafnlega af skriðum og blása upp. Eldiviðartak ekkert. Torfrista og stúnga hverttveggja slæmt og ilt til að flytja. Reiðingsrista engin, og þarf til að kaupa. Heyflutningur lángur. Vatnsból slæmt og þrýtur stundum. Hættur miklar víða af dýjum og lækjum, jafnvel í sjálfu túninu, so oftlega kann að verða að skaða. Stórviðrasamt, hætt fyrir hús og hey. Vegur heim til bæjarins er so nær alt um kríng ófær yfir að komast, so brúa verður með stórkostlegru fyrirhöfn. Snjósamt og svellasamt oftlega á vetrardag. Húsabygging endist illa vegna veðra og votsamrar jarðar," segir í JÁM VI, 160-161.
1731: "Koster. Utheyes Slægiur nægelegar Nær og fær. Selstada göd þar sem heiter Tradardalur. Torfrista stunga og Reidings Rista ij Medallage. Siliungsveidie göd til forna, nu ad mestu af. Besta utgangsjörd ä vetur fire hross og hesta. Ökoster. Jördenn öll hefur minna land en Sambydur hennar Dyrleika. Heimastadurernnn hefur slæmt tún og Votsamt, so ad þci næst ä Helminge þess verdur eche Hey þurkad, Item Sundursporad og Skiemt ad umm Reidarmönnum þar umm [...], Skada giörer oft tune og eingium Stadarholzä med synu Ahlaupe, og þar med fijlgiander Sande og leyr. Selstada er þar laung og erfid. Sniöasamt og vetrarþunt. Hætt fyrer Dyumm og grófumm bæde heima og ij Sellandenu. Hagbeit er þar Sumar og Vetur liett og lagleg, ij Heimahögumm, og Slæmt under bu fyrer Mälnitu," segir í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 21.
1918: "Matjurtagarðar 505 m2 [...] Jarðnytjar eru þessar: 1. Túnið er talið um 2 ha að stærð, 1/4 sljett, í góðri rækt, grasgefið [...]. 2. Útengi grasgefið, greiðfært, þurrlent, sæmilegt, veitt á nokkuð

af því, stutt á það og vegur góður [...]. 3. Beitiland gott til sumarbeitar fyrir allar skepnur, þrönglent, vorgott. 4. Upprekstrarland nægilegt. 5. Mótak nóg. 6. Torfrista góð og byggingarefni. 7. Jörðin vellöguð til áveitu. 8. Selstöðu og upprekstrarland í Staðarhólstungnum. 9. Hluti af Staðarhólsodda til slægna og beitar. Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Snjóþungt. 2. Smalamennska erfið. 3. Jörðin illa löguð til túnbóta. 4. Ágangur af fjenaði nágrannabæja. 5. Vatnsból óhæfilegt [...]," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 95.

DA-180:0011 *Staðarhóll* bæjarhóll bústaður 364093 543345

Staðarhóls er getið í Þorgils sögu skarðar í Sturlungu um 1255. "Ok er Þórðr kom á Staðarhól, var þat til tíðinda, at Sturla stóð úti einn saman, ok váru menn at at kasta steinum í stofuvegginn," segir í Þorgils sögu Skarða. Sturl. II, 167. Á túnakorti frá 1918 er bærinn merktur sem timburhús með áföstu fjósi að austanverðu.

"[U]ndir Fellshlíðinni stendur íbúðarhúsið á háum ummálsgóðum hól á heimatúni, rétt suðvestan við þar sem gamli bærinn stóð," segir í örnefnaskrá.

"Mannvirki, sem jörðinni teljast fylgja eru þessi: 1. Eldhús og frambær 6,3x3,8 m úr torfi. 2 Fjós yfir 4 kýr úr torfi í allgóðu standi […] " segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Síðasta íbúðarhúsið stendur á hól sem er á flatlendinu vestanundir austurhlíð Staðarhólsdals. Hóllinn er mjög kúptur og áberandi, allt að 10 m hár, aflangur frá norðri til suðurs. Á norðurhlutanum er kirkjugarður 002 en um miðbik hólsins stendur íbúðarhúsið sem talið er frá 1943. Sunnan við það sjást tóftaleifar uppi á hólnum. Á túnakorti frá 1918 sést að fjósið var sambyggt bænum að austanverðu og er það hér skráð með honum.

Hóllinn er allur grasi vaxinn, jafn brattur og hár á alla kanta. Heimreið, malarvegur, liggur upp á hann úr vestri og svo niður austan megin og virðist þar upphlaðinn. 3-4 m norðan við íbúðarhúsið stendur klöpp upp úr hólnum og sést á því að hann er að stórum hluta náttúrulegur. Mikill skurður liggur frá austri til vesturs neðan við sunnanverðan hólinn og hefur hugsanlega verið grafinn gegnum einhverjar mannvistarleifar.

Alls er hóllinn rúmlega 100 x 80 m að stærð frá norðri til suðurs að kirkjugarði meðtöldum en ljóst að hann er að stórum hluta náttúrulegur. Ekki er kjallari undir íbúðarhúsinu sem stendur rétt sunnan við miðjan hól en steyptur sökkull og gæti verið malarfylling umhverfis hann. Líklegt er að eiginlegur bæjarhóll sé einkum á suðurhluta hólsins, enda tekur kirkjugarðurinn yfir nánast allan nyrðri helminginn. Suðurbrún hólsins er snarbrött og gríðarlega jöfn og bein, líkt og hún hafi verið löguð til. Þar mótar mjög óljóst fyrir kanti eða signum garði, líkt og gæti hafa verið hleðsla á brún, um 2 m breið og alveg jarðlæg. Austan við miðja brún hólsins er smárof og sést í því mikið af móösku og brenndum kolum. Almennt séð er hóllinn meira aflíðandi til austurs en

á öðrum hliðum. A hólnum eru tóftaleifar syðst (sjá 001-2), hleðsla og möguleg gata suðaustast (sjá 001-3) og hugsanlegur öskuhaugur (001-4).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Sturl. II, 167; Túnakort 1918; Ö-Staðarhóll, 1; FDA II, 94

DA-180:0012 tóft hlutverk óþekkt 364092 543335

Tóftaleifar sjást fast sunnan við íbúðarhúsið - leifar veggja úr torfi og líklega grjóti. Hugsanlegt er að á þessum stað megi greina leifar eldri bæjarhúsa en vel er þó hugsanlegt að ummerkin gætu verið eftir útihús. Veggjaleifarnar mynda ekki afgerandi heild en sjást á svæði sem er alls um 15 x 15 m stórt. Greina má allt að 3-4 möguleg hólf en erfitt er að ráða nokkuð í afstöðu eða samhengi, enda leifarnar fremur ógreinilegar, hálfútmáðar og rísa lágt yfir yfirborð (0,3 m).

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:0013 gata leið 364112 543315

Í suðausturhorn bæjarhólsins liggur líkt og skora skáhallt upp í hann, gæti hafa verið gata en þá allbrött. Hún liggur í sneiðing fyrst til norðausturs og svo upp til norðvesturs, markast ansi djúpt í hólinn. Meðfram henni að austanverðu er hleðsla sem liggur til suðurs niður brattann um 12-13 m og sveigir síðan til austurs við hólræturnar um 90° eina 4-5 m til viðbótar. Hún er L-laga, algróin og mest um 0,4 m breið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:0014 öskuhaugur 364131 543334

Þar sem tekur að halla niður frá hólnum til austurs, um miðbikið, er iðagræn bunga, rúmir 10 m í þvermál, sem sker sig nokkuð úr þar sem hún rís um 0,4 m yfir yfirborð og gæti mögulega verið öskuhaugur. Í gegnum hana liggur skurður sem nú er uppgróinn en hefur sýnilega verið grafinn í gegnum hana. Hann liggur í átt að Staðarhólsbænum og gæti verið fráveituskurður frá 20. öld. Hann er greinilegur á allt að 25-30 m löngum kafla.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:002 kirkjugarður kirkja 364111 543373

Á túnakorti frá 1918 er kirkjugarður teiknaður rúmum 30 m norðan við bæ 001. "Á Staðarhól, rétt norðan við bæinn [001], er gamli kirkjugarðurinn, nálægt því í honum miðjum stóð Péturskirkja fram til ársins [ártal ekki skrifað], er hún var flutt til Kirkjuhvols [sjá 003], sem nú er kallað (áður kallaður Skallhóll eða Skollhóll [sjá 031] [...]. Kirkjuhvoll stendur í Staðarhólsodda,"

segir í örnefnaskrá. "Mannvirki, sem aðrir eiga að mestu eru þessi: [...] 7. Kirkjugarður úr torfi, hruninn að mestu [...]. Á jörðinni er kirkjugarður forn, notaður fyrir mestalla sóknina," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Péturskirkja; Staðarhóll í Saurbæjarhreppi. c. 1119: "Nú er það sagt, at lík Ólafs [Hildarsonar] var heim flutt ok tjaldat yfir í kirkjugarði." Þorgils saga ok Hafliða. Sturl. I, 30. c. 1200: Kirkjunnar er getið í Kirknaskrá Páls. DI XII, 12.

1224: "Groftr skal til Staðarhols [frá Tjaldanesi, DA-172] ok sva kirkia. ef eigi er heimilis prestr […]." DI I, 466 [Tjaldaness].

1354: "[...] þangad liggia xiij bæir ad tijvnndum oc lysitollum. þar skulu vera prestar ij heimilisfastir." DI III, 79-80.

1394: "Peturskirkia ä Stadarhole ä heimaland hälfft og Þverdal [DA-176] allan […]." DI III, 774.

1397: "[…] a heimaland halft og þverdal [DA-176] allann [og reka] Þangad liggia xiij bæer ad tiundumm oc lysitollumm. Þar skulu vera ij prestar heimilisfaster. eigur kirkiann ad auk Þess sem ädur seiger [fénað] oc halfar Biarneyar [BA-086] gaf. er Þetta jnnstæda og oreiknud portio ecclesiæ." DI IV, 155-156.

[eftir 1397]: "[…] luktte Þorbiorg Ormsdotter kirkiunni Biarnastadi [DA-175] firir xlc. og Kvenngriot [DA-174] firir xvj c. og Biarneyiar [BA-086] halfar firir xx c. og ad auk hier med xvj kugilldi." DI IV, 156.

01.10.1467: "Skal þingaprestur sa sem aa stadarhole er syngia [í Stórholt, DA-197] annan hvern dag helgan." DI V, 493-494.

21.04.1480: "Vitnisburður um að Loptr Ormsson hafi gefið kirkjunni jörðina Munaðarnes [ST-020] á Ströndum." DI VI, 350.

30.04.1481: Jörðin Þverfell í Saurbæ [DA-176] er í Staðarhólskirkjusókn. DI VI, 351.

22.08.1481: "Jörðin Hvammsdalur [DA-177] [...] liggur j saurbæ j stadarholls kirkiu sokn." DI VI, 394; sjá einnig DI VII, 126.

27.09.1481: "Bréf Gauts erkibiskups þar sem hann skipar Ólafi Hólabiskupi að dæma með tveimur tylftum manna milli Magnúsar Skálholtsbiskups og Þorleifs Björnssonar hirðstjóra um hvort gild sé gjöf sú er Loptr heitinn Ormsson gaf jörðina Staðarhól undir kirkjuna, en geti Þeir ekki dæmt Þá skuli Ólafur stefna málinu fyrir erkibiskup." DI VI, 407-408.

04.01.1482: "Vitnisburður um að Loptr Ormsson hafi gefið jörðina Staðarhól Guði og sankti Pétri svo framt sem hann ætti ekki skilgetin börn eða arfleiddi ekki þau börn sem hann ætti við Steinunni." DI VI, 421.

05.01.1482: "Vitnisburður um að Loptr Ormsson lýsti Því að hann gæfi Staðarhól til beneficium frekar en annað sitt höfuðból, Því hann vildi ekki að Solveig móðir sín nyti eða hennar börn Þau er hún ætti við síra Sigmundi." DI VI, 422.

16.04.1483: "Grænsey og Skarðseyjar tvær liggja […] j stadarhols kirkiv sokn." DI VI, 478.

06.07.1484: "Erkibiskup Gautr staðfestir tvenna dóma Magnúsar biskups um að Staðarhóll skuli eign heilagrar kirkju." DI VI, 518-519.

05.03.1486: "Úrskurður Magnúsar biskups um tollagjald af útróðrarmönnum í Bjarneyjum [BA-086] á Breiðafirði til Staðarhólskirkju að Það skuli goldið sem fyrr eins og máldagi kirkjunnar útvísar." DI VI, 560-562.

27.02.1492: "Vitnisburður um ad sira Olafur Oddzson heimiladi Jone Eirikssyne med ordum jordina Þuerdal [DA-176] til abudar hid næsta ar vpp fra fardaugum er var j vor og beit j Jord sijna j Stadarhols jord j millum miclagardz [DA-183] og kleijfa [DA-199] og einngiar sem han þurfti j Stadarholmsodda fyrir nedan heygard […] og um að fyrri landseti hefði í fardögum 1491 afhent Jóni þau kugilldi sem sira Olafur Oddzson hafdi bygt Jone [...] [en Jón hafði einnig um haustið 1491] tekid I fodur [...] ij laumb af síra Olafi Oddzsyni. Enn sira Marcus radzmadur hans afhenti [Jóni] þau vppi þa landzskylld sem hann atti ad giallda vppi jordina Þuerdal. og sijra Olafur skijldi sier þessi tuo lambafodur af Jone Eirikssyne þa hann heimiladi honum […] Þuerdal." DI VII, 102-103.

[eftir 1495]: "Stadarholl. Peturzkirkia a stadarholi a heimaland allt og þuerdal [DA-176] allann. biarnnarstadi [DA-175]. kuenngriot [DA-174]. krossfiardarnes [BA-005]. biarnneyiar [BA-086] allar. oc halfa vætt fiska af hueriu skipi oc manni sem vt rer j biarnneyium oc skal golldid fyrir jonzmessu baptista. þar j eyunum kirkiunnar vmbodzmanni, jtem ä kirkian fiogra manna oc xx jferd j saurbæiar fioru. fiordung j hulareka oc vidreka milli merkialækiar oc hellu þeirrar sem nordur er frä sandvijk. oc alldreij fiarar fyrir. hälfann hualreka med eyri j jnngolfsfirdi [ST-021]. þangad liggia xiij bæir af tijunndum oc lysitollum. þar skulu vera ij prestar heimilisfastir. þridiung j vidreka j bitru milli kirkiulækiar oc hundzvorduness. oc osttoll af ollum bæium sem til stadarholzkirkiu liggia. oc giora huortt sem kirkiv bonndi vill ad reka heim. eda tueggia mäla smior […]." DI VII, 288-289.

1495: "Vitnisburður um að Loptr heitinn Ormsson hefði gefið Maríu og Pétri Staðarhól en þó ekki framar en svo að hann ætti ekki skilgetin börn eða arfleiddi þau er hann ætti við Steinunni Gunnarsdóttur." DI VII, 284.

1495: "[...] a biskupinn at heimta [...] hia gudmundi bonda andresyni hundrads hestur oc xij fiordungar smiors j haust oc a at flytia til stadarhols oc asaudar kugilldi […]." DI VII, 284-285.

02.05.1496: "Jörðin Holt [DA-196/197] er í Staðarhólskirkjusókn." DI VII, 294.

07.03.1504: "Vitnisburður um að Loftur Ormsson hafi gefið Staðarhól guði, jómfrú Maríu og sankti Pétri." DI VII, 678.

07.11.1507: "Vitnisburður um að Loptr heitinn Ormsson hefði aldrei gefið Staðarhól framar til

beneficium en hann ætti ekki skilgetin börn eða arfleiddi ekki þau börn, er hann ætti við Steinunni (Gunnarsdóttur)." DI VIII, 167.

30.08.1508: "Vitnisburður um gjöf Lofts Ormssonar á Munaðarnesi á Ströndum [ST-020] til Staðarhólskirkju." DI VIII, 229-300; sjá einnig DI VIII, 315.

27.06.1511: Akureyjar [DA-169] eru í Staðarhólskirkjusókn. DI VIII, 355.

17.02.1519: "Vitnisburður um að Loftur Ormsson gaf Guði og sankti Pétri garðinn Staðarhól." DI VIII, 678.

07.05.1520: Neðri Múli [DA-185] liggur í Staðarhólskirkjusókn. DI XI, 79.

1524: "Thomas Oddsson selldi Biskup Augmunde Stadarhöl fyrer xxxiiijc. i kirkiureikning. og þar til jordena Gilsfiardarmula [BA-002] fyrer xxxc med vj kugilldum. Þad (giórdist) a Stadarhole Anno 1524." DI XI, 90.

02.10.1524: Ytri Fagradalur í Saurbæ [DA-168] er í Staðarhólskirkjusókn. DI IX, 246.

18.05.1547: "Staðarafhending er séra Þórður Ólafsson fór frá en séra Björn Jónsson tók við […] [mal]dage eller Register formelldendis. Thuerdal [DA-176]. Biarnerstader [DA-175]. Kuengriot [DA-174]. Krogsfiardernes [BA-005]. Kroksfiardereyer. Galter[ey]. Treisey. Lijney. Biarneyer [BA-086] meth fem eyer. och en halff vett tholld aff huer fiskemand och skib som der er thill sos. de[sse] vrag. half hualvrag meth Öre udi Jngolffsfiord […]." DI XI, 547-548.

1575: "[...] ä heimaland hälfft og Thuerdal [DA-176] allann [+hvalreka, viðreka] Biarneyiar [BA-086] […] Biarnastade [DA-175] fyrer. xLc. […] Kuenngriot [DA-174]. xvjc. Thuerdal. Krokzfiardarnes [BA-005] med øllum Eyium […] Holl thann sem sijra Thordur galltt i stadarfall […] Galltarey med theim eyium thar med fylgia fyrer xvjc. Munadarnes [ST-020] i Arneskirkiusokn." DI XV, 592.

[um 1600]: "Til merkis og opinbera saninda hier vm þann tylftardom sem mijn saliga moder Steinun jonzdotter afhentj pauli heitnum jonssyni brodur sijnum er þetta kong maiestetz bref [sjá 13.9.1539 - DI X, 476-77] sem fyrr skrifad stendur oc þaa gaf minn langafi pietur loptsson gardin stadarhol dottr dottr sinni steinuni jonzdottr minni saligu modur huerium hon naadi eckj ad hallda fyrir ofrike skalholltzmanna oc þvi selldi greind steinun heitin þennan gard stadarhol brodur sijnum pauli jonssyni fyrir lxc j jordum. huer lxc j jordum mijn saliga moder feck mier. oc þennan gard stadarhol helldur paall jonsson enn j dag oc feck kongzins vrskurd oc stadfestu þaa vpp aa nytt og var fyrrnefndur tylftardomr vpp áa arf pieturs loptssonar epter stephan loptsson brodur sinn af konginum giordur nytur og myndugur oc med fulla mact blijfa huer kongzins urskurdur var af pauli jonssyni vpp lesinn hier aa alþingi þaa hann klaga uilldi af skardzmonnum toll j biarneynuni [BA-086] sem margt ar hafdi skardz kirkia haft oc halldid." DI X, 477.

1704: Galtareyjar eru eign kirkjunnar að Staðarhól. JÁM VI, 130.

1705: Kirkjustaður. Þar er bóndakirkja. 100 c jörð, 50 c bóndaeign en 50 c eign kirkjunnar. Kverngrjót [DA-174], Bjarnastaðir [DA-175] og Þverdalur [DA-176] eru kirkjujarðir frá Staðarhólskirkju. JÁM VI, 155-157, 160-161.

1710: "Pétur Bjarnason að Tjaldanesi [DA-172] lét grafa upp úr kirkjugarði að Staðarhóli kerlingu dauða fyrir 7 árum, er heitið hafði Ingveldur og verið fóstra barna hans, og taka jaxla hennar og önnur höfuðbein konu sinni til lækninga, að því er hann sagði sjálfur." Annálar I, 494; sjá einnig Annálar III, 540.

15.12.1826: Bænhús í Innra-Fagradal [DA-171] lagt niður og sóknin lögð til Staðarhóls. PP II, 168 [konungsbréf].

22.03.1890: Garpsdalsprestakalli steypt saman við Saurbæjarþing og heita síðan Staðarhólsþing. PP II, 168 [lög].

10.03.1896: "Staðarhóls- og Hvolskirkjur lagðar niður og sóknirnar sameinaðar í eina með kirkju á Tjaldanesi [DA-172]. Sú kirkja var þó reist á Skollhól (Kirkjuhvoli) í Staðarhólslandi." PP, 168 [landshöfðingjabréf]. Kirkjugarðurinn er auðfundinn norðan við íbúðarhúsið á Staðarhóli, á norðurenda bæjarhóls 001 en bratt er niður af honum til norðurs, austurs og vesturs.

Hóllinn er fremur lítill um sig og af þeim sökum er engu líkara en kirkjugarðurinn, brúnir og leiði, teygi sig niður fyrir brúnir hans, einkum til austurs.

Kirkjugarðurinn er alls rúmlega 37 x 30 m stór frá austri til vesturs, heldur breiðari austan til sem líklega stafar af lögun hólsins sem hann er á. Hann er allur mjög þýfður og grösugur og rís hærra en yfirborð hólsins sunnar sem nemur 1-1,5 metra. Vel markar fyrir suðurbrún garðsins líkt og upphækkuðum stalli um 0,3 m háum en ekki er þó hægt að tala um eiginlega hleðslu, enda máð og sigin. Þó markar fyrir grjóti á nokkrum stöðum. Að austanverðu er garður sem virðist torfhlaðinn vel sýnilegur en á aðrar hliðar er ekki afgerandi garður þótt marki fyrir brúnum. Tveir legsteinar eru sýnilegir innangarðs, annar norðarlega austan megin í garðinum (A) og hinn sunnarlega austan megin (B). Steinn A, beint austan við líklegt kirkjustæði, er yfir sr. Jóni Thorarensen sóknarpresti (látinn 1895) og Steinunni Jakobínu konu hans. Ekki eru greinileg ummerki um síðustu kirkjuna á staðnum en þó er þýft svæði beint vestan við leiði Jóns og Steinunnar sem virðist nokkuð raskað. Það er hér um bil um miðbik garðsins. Þar gægist stórgrýti upp úr sverði á svæði sem er um 9 x 5 m stórt frá austri til vesturs og vel mögulegt að þar séu leifar kirkjugrunns (C). Ekki er svæðið þó með skýra lögun. Þar vestan og suðvestan við er svæði sem sker sig úr innan um þýfið í garðinum, enda mjög slétt, og mögulegt að þar hafi verið sléttað eða rutt út efsta lagi kirkjugarðsins. Alls er þetta svæði um 11 x 3 m á stærð frá norðri til suðurus. Mjög mörg leiði sjást í garðinum: Afgerandi púfur sem eru um 2 m langar og liggja frá austri til vesturs. Slík leiði sjást um allan garð og sumstaðar í greinilegum röðum, til dæmis bæði

suður og vestur af leiði Jóns og Steinunnar. Tvö tré hafa staðið að vestanverðu við suðurhlið, líklega birki, og sjást stofnarnir. Rof er í hólnum undir suðvesturhorni kirkjugarðs. Þar í sést mikið torf, líkega úr garðhleðslunni, og undir því gjóskulag að líkindum frá 1693, enda ekki mörgum fleirum til að dreifa.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 2; FDA II, 94; Sturl. I, 30; DI I, 466; DI XII, 12; DI III, 79-80, 774; DI IV, 155-156; DI V, 493-494; DI VI, 350, 351, 407-408, 421, 422, 518-519, 560-562; DI VII, 102-10, 126, 284-285, 288-289, 284, 294, 678; DI VIII, 167, 315, 355

DA-180:003 hús kirkja 364866 545677

Á herforingjaráðskorti frá 1911 er Staðarhólskirkja merkt um 2,3 km norðan við bæ 001. "Á Staðarhól, rétt norðan við bæinn [001], er gamli kirkjugarðurinn, nálægt því í honum miðjum stóð Péturskirkja [002] fram til ársins [ártal ekki skrifað], er hún var flutt til Kirkjuhvols, sem nú er kallað (áður kallaður Skallhóll eða Skollhóll [031] [. . .]. Kirkjuhvoll stendur í Staðarhólsodda]," segir í örnefnaskrá."Mannvirki, sem aðrir eiga að mestu eru þessi: [. . .] 8. Kirkja á Skollhól, 9,4x6,3x3,2 m, ris 2 m, úr timbri, öll járnvarin, fúin stækkuð, bygð 1899," segir Í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. 10.03.1896: "Staðarhóls- og Hvolskirkjur lagðar niður og sóknirnar sameinaðar í eina með kirkju á Tjaldanesi [DA-172]. Sú kirkja var þó reist á Skollhól (Kirkjuhvoli) í Staðarhólslandi." PP II, 168 [landshöfðingjabréf]. Kirkjan á Skollhól sem nú nefnist oftast Kirkjuhóll er á hólnum miðjum en kirkjugarðurinn nær yfir hólinn sunnanverðan.

Stendur á geysiháum, grasigrónum hól sem sést víða af í sveitinni. Vestan í hólnum er mikill trjágróður en enginn trjágróður er í sjálfum kirkjugarðinum.

Kirkjugarðurinn er 42 x 33 m að stærð. Hann er girtur með timburgirðingu (steypt undir) að austan og austasta hluta norður og suðurveggjar. Torfgarður markar af aðrar hliðar. Í raun mætti skipta kirkjugarði í þrennt. Austast er sem fyrr segir timburgirðing, Miðhluti garðs er girtur af með torfgarði en innribrún hennar er þar nokkuð óskýr. Vestasti hlutinn er einnig girtur torfgarði en þar eru báðar brúnir hans greinilegar þótt ytri brúnin sé mun skýrari alls staðar. Í garðinum sunnarlega er klukknaport úr timbri og steinlögð stétt að því. Garðurinn er 1,2 m á hæð (að utan) en að sunnanverðu er stallur í brekkunni um 1 m utan við hann. Kirkjugarðurinn er ósléttaður. Fast vestan við hann er heilmikill trjágróður. Fyrst var grafið í garðinn um 1920. Kirkjan stendur allra nyrst í garðinum, við malarhlað sem er á milli garðsins og félagsheimilisins Tjarnarlundar. Hún er bárujárnsklædd timburkirkja sem stóð upphaflega á Staðarhóli en var endurbyggð á nýjum stað 1899. Upphaflega stóð hún á hlöðnum grunni en hún fauk af grunni sínum árið 1981 og var eftir það endurgerð á steinsteyptum grunni. Samkvæmt Sigurði í Fagradal er það rangt sem kemur

fram í bókinni kirkjur Íslands, að byrjað hafi verið að grafa í garðinum um leið og kirkjan var vígð og var það ekki fyrr en um 1920 samkvæmt honum.
Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; Ö-Staðarhóll, 2; FDA II, 94; PP II, 168

DA-180:004 þúst kálgarður 364096 543370
Um 10 m NNV við bæ 001 er kálgarður merktur inn á túnakort frá 1918. Norðurveggur garðsins hefur verið sambyggður kirkjugarði 002 að suðvestan.
Garðurinn hefur verið þar sem nú er grösugt svæði í smáhalla mót vestri, milli íbúðarhúss og kirkjugarðs.
Á þessum stað vottar fyrir óljósri upphækkun utan í kirkjugarðinum sem gæti verið leifar kálgarðs. Þarna er algróinn stallir sem er um 0,2 m hærri en umhverfið og er samtals um 6 x 5 m stór. Hann snýr austur-vestur.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-180:005 tóft útihús 364300 543285
Tvö sambyggð útihús eru merkt inn á túnakort frá 1918. Þau eru merkt inn á stakstætt tún sem er austan við bæjarhól og túnið þar í kring, en þar nyrst stóð áður Fjósakot DA-182-001. Þetta er tæpa 200 m austur af íbúðarhúsi á bæjarhól 001.
Húsin hafa verið þar sem nú er grösugur túnrani sem líklega hefur ekki verið vélsléttaður. Raninn snýr norður-suður.
Greinilegur hlaðinn kálgarður er utan í brekkunni mót vestri og í framhaldi af honum til norðurs er óljósari rúst sem er nær alveg jarðlæg en þó ekki fornleg en mögulegt að grjót hafi verið fjarlægt úr veggjum. Alls er kálgarðurinn rúmlega 21 x 9 m að stærð og snýr NV-SA, ferkantaður en mjókkar heldur til austurs. Op er við norðvesturhorn. Tóftin er sambyggð honum að norðanverðu austast og er tvískipt, um 12 x 6 m stór. Op er á báðum hólfum í norðvestur. Veggjahæð er aðeins um 0,2 m í tóftinni en veggir kálgarðsins eru töluvert hærri og líklegt að hann hafi verið lengur í notkun. Lögun húss á túnakorti er ekki lík þeim mannvirkjum sem hér sjást og mögulegt að þau séu yngri.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1918

DA-180:006 tóft hlutverk óþekkt 363899 543475

Tóft er neðan vegar um Staðarhólsdal, um 200 m vestur af bæjarhól. Hún er sunnan við veginn sem liggur niður að Staðarhólsá í framhaldi af heimreiðinni.

Umhverfis er grösugt stórþýfi.

Tóftin snýr hér um bil norður-suður og er alls um 12 x 7 m stór. Dyr eru á suðausturhorni og mögulegt að aðskilin kró hafi verið undir norðurvegg. Veggir er um 1 m breiðir og 0,5 m háir, ekkert grjót sést í þeim.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0071 tóft útihús 364175 543422

Norðaustan við bæjarhól 001 er áberandi grænn hólrani sem er að nokkru leyti áfastur honum og stendur upp úr mýrinni umhverfis. Hann er rústalegur og virðist vænlegur til nánari athugana þótt tiltölulega litlar hleðsluleifar sjáist á yfirborði. Undir þessu númeri er skráður sjálfur hóllinn en þrjár þústir/tóftir eru á honum (02-04) og eru þær skráðar undir sérstöku númeri.

Lágur rani, mun lægri en bæjarhóllinn, en smáhækkar þó til NNA.

Greinilegt er að mannvirkjaleifar eru í hólnum þótt lítil skýr rústamerki sjáist á yfirborði. Hóllinn smáhækkar til norðurs og þar á hápunkti hans og norðan við hann eru mögulegar rústir. Þaðan lækkar hóllinn aftur til norðurs að skurði sem hefur nánast farið gegnum norðurenda hans. Í honum sést grjót. Suðurhluti hólsins er aflangur en sléttur og ekki ólíklegt að hann hafi verið ræktaður sem túnbleðill en með góðum vilja má ímynda sér að þar gæti leynst fornleg, aflöng rúst undir yfirborði. Alls er hóllinn um 70 x 35 m á stærð frá norðri til suðurs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-180:0072 þúst hlutverk óþekkt 364174 543440

Um 7-10 m vestan við rúst 007_4 eru áberandi, hringlaga þústir utan í hólnum á tveimur stöðum, eins og gróin hrúgöld, hvor um sig á bilinu 5-8 m í þvermál og 0,5-0,7 m á hæð. Rúmir 10 m eru á milli þeirra. Hér er skráð það syðra.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:0073 þúst hlutverk óþekkt 364183 543455

Um 7-10 m vestan við rúst 007_4 sjást áberandi, hringlaga þústir utan í hólnum á tveimur stöðum, eins og gróin hrúgöld, hvor um sig á bilinu 5-8 m í þvermál og 0,5-0,7 m á hæð. Rúmir 10 m eru á milli þeirra. Hér er skráð það nyrðra.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:0074 tóft fjárhús 364186 543433

Norðan við hápunkt hólsins er óljós rúst, aflöng frá norðri til suðurs, um 15 x 5 m stór, með mögulega útskoti eða afhýsi til vesturs syðst. Hún er því alls um 15 x 10 m að stærð. Lögun og stærð gæti einna helst bent til að hér hafi staðið fjárhús, en erfitt er að ráða í aldur mannvirkjaleifanna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:008 *Þinghús* þúst þingstaður 364344 543367

"Fáum metrum fyrir sunnan gamla Fjósakotsbæinn [DA-182:001] stóð þinghús Saurbæinga, þar til það var flutt á Kirkjuhvol [sjá 034]. Stendur húsatóftin enn og er kölluð Þinghús," segir í örnefnaskrá. "Þinghús var einnig heima við bæ og seinna notað sem peningshús," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Fjósakotstúnið er sýnt sem stakt tún austan bæjar á túnakorti frá 1918. Þar eru nú leifar af fjárhúsi nyrst (sjá 182:001) á líklegu bæjarstæði Fjósakots og tóftaleifar syðst (005). Nú virðist enginn vita hvar þinghústóftin var. Lækur rennur nú í dragi 40-50 m sunnan við meint bæjarstæði Fjósakot. Beggja megin við hann eru iðagrænir hólar og lækkar skarpt niður af þeim til vesturs. Mannvirki gætu hafa staðið á báðum hólum, en líklegt þykir að þinghúsið hafi verið á þeim nyrðri.

Grasi grónir hólar við læk.

Í nyrðri hólnum eru leifar af mannvirki sem mun vera súrheysgryfja. Þetta er um 1 m djúp dæld, allt að 2-3 m í þvermál. Svo virðist sem ekki sé langt síðan rask átti sér stað í henni, enda arfi í botni. Sagnir eru um að þessi súrheysgryfja hafi verið tekin ofan í þinghústóftina.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1; ÁFÍ 2011, 164

DA-180:009 heimild um traðir 363984 543460

Á herforingjaráðskorti frá 1911 er gata teiknuð sem liggur í vesturátt frá Staðarhólstúni og sameinast leið (681:001)."Norðan við heimreiðina, sem er frá ánni til bæjarins [001], er Réttareyri [016], þar er gamalt býli, er heitir Vindheimar [017]," segir í örnefnaskrá. "Norðan við gömlu heimreiðina skammt frá Réttareyri [016] við ána [...]," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Heimreiðin hefur legið frá vesturhlið gamla íbúðarhús Staðarhóls, niður bæjarhólinn og haldið þeirri stefnu til norðvesturs á um 240 m löngum kafla, eða þar til traðirnar hafa náð að Staðarhólsá.

Heimreiðin lá að mestu í gegnum óræktað og smáþýft svæði. Fyrir miðju liggur bílvegur.
Akfær malarvegur liggur frá ánni og að gamla íbúðarhúsi Staðarhóls þar sem gömlu traðirnar lágu áður. Engin merki um traðir sjást á yfirborði lengur vegna yngri vegar.
Hættumat: hætta, vegna vegagerðar
Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1; ÁFÍ 2011, 164, Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA

DA-180:010 garðlag túngarður 364065 543389
"[Landamerki milli Staðarhóls og Þurranes DA-184]. Síðan girðing, sem er í kringum Miklagarðstún [sjá DA-183:007] í girðingahorn á Staðarhólstúni að sunnan. Síðan túngirðing fyrir Staðarhólstúni í læk þann, sem fellur í gegnum Staðarhólstún," segir í Landamerkjabréfi. "Mannvirki, sem jörðinni teljast fylgja, eru þessi [...]. 5. Túngirðing, úr torfgarði með tvístrengdum gaddavír á, að meðtaltali, um 1488 m löng," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Torfgarður sem passar vel við lýsinguna sést meðfram vesturhlið túnsins á Staðarhóli. Hann markar að líkindum vesturhlið túnsins eins og hún er sýnd á túnakorti 1918.
Mjög þýft, gamalt tún.
Garðurinn sést fyrst skammt norðan við heimreið, stefnir þar beint í norður frá gömlum olíutanki. Hann er beinn, um 0,7 m breiður og 0,5 m hár, sést þokkalega í þýfinu sem annars er mjög ráðandi. Þetta er garður sem líklega hefur verið girt ofan á. Hann má rekja rúma 140 m til norðurs að skurði, eða öllu heldur undir uppmokstur úr honum. Af túnakorti að dæma hefur hann ekki náð mikið lengra en þetta, en túninu austan við hefur verið raskað töluvert með skurðagreftri. Ekki fundust leifar af túngarði annarsstaðar um þetta tiltekna tún en túngarður fannst hins vegar austan við tún Fjósakots, sjá 026.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Túnakort 1918; Landamerkjabréf No. 52; FDA II, 92

DA-180:011 *Eyjavöllur* heimild um bústað
"Hjáleiga hefur verið í túninu, nýbýli, kölluð Eyiavöllur [svo]. [...] Hefur nú nokkur ár í eyði legið. Kann ekki að byggjast fyrir vatnsflóði úr Staðarhólsá," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705. Í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731 segir: "Eijavollur hiet firrumm Hiäleiga ij Stadarholztune, sem fyred ære mörgum ärumm hafde bygd bered, þo veit eingenn hennar leigumäla." Ekki er vitað hvar Eyjavöllu rstóð en mögulegt er að það sé sami staður og hefur verið kallaður Vindheimar 017.
Heimildir:JÁM VI, 161; Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 24

DA-180:0121 náma mógrafir 365473 539966

Allstórt mógrafasvæði er í grasi grónu mýrlendi í lægð milli Járnhryggjar og Steypu, um 100 m norðaustan við býli/sel 022 og 780 m SSA við mógrafasvæði 033. Innan mógrafasvæðisins er ein mótóft og eru þessar minjar skráðar undir tveimur einiganúmerum.

Mýrin sem mógrafirnar eru í er grasi vaxin og deiglend. Lyngi grónar hlíðar eru til norðvesturs og suðausturs.

Mógrafirnar eru nokkuð samfelldar og ná yfir svæði sem er 140x45 m að stærð og snýr NNA-SSV. Eru þær í lítilsháttar halla til norðausturs. Dýpstar og skýrastar eru grafirnar í ASA- og VNV-jöðrum þar sem þær eru 1,5-2 m á dýpt en eru mun grynnri annarsstaðar. Þær grynnka smám saman eftir því sem lengra dregur til NNA uns þær hætta að sjást. Mógrafasvæðið er gróið en innan þess er deiglent. Vatn stendur óvíða í gröfum. Þar sem grafirnar eru dýpstar hefur vatnsrennsli grafið þær enn frekar niður.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0122 tóft skemma 365486 539985

Allstór torfhlaðin mótóft er innan mógrafanna, litlu innan við ASA-jaðar þeirra, þar sem jarðvegshaft hefur verið skilið eftir. Tóftin er einföld, 6x3,5 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Veggir tóftarinnar eru 0,3-0,4 m á hæð. Ekkert op er á henni og er hún grasi vaxin og gengin í þúfur. Innanmál hennar er ógreinilegt. .

Hættumat: engin hætta

DA-180:013 *Imbutóft* þúst bústaður 364147 543254

"Suðaustur frá bæjarhólnum [001] innan girðingar [010] er tóftarrúst gamallar hjáleigu, er heitir Imbutóft. Þar hafði búið einsetukona," segir í örnefnaskrá. Ekki er vitað með vissu hvar Imbutóft var en um 90 m suðaustur af íbúðarhúsinu á Staðarhóli 001 er þúst sem vel geti verið sú rúst sem getið er í örnefnaskrá.

Þústin er á mjög þýft og grösugu stykki handan við skurð sem liggur þvert á bæjarhól við hann sunnanverðan.Er á flatlendu og smáþýfðu svæði, sæmilega þurrlendu.

Á þessum stað er nær örugglega einhver mannvist undir sverði en ekki er hægt að fullyrða að þarna sé fundin Imbutóft þótt tað teljist líklegt. Tóftin er 19 x 13 m að stærð og snýr nálega austur-vestur. Breiðust í austurenda en mjókkar lítillega til vesturs. Er 0,2 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1

DA-180:0141 *Hólkot* tóft bústaður 364010 543154

"Sunnan við girðingu [010], rétt við Imbutóft [013], er einnig gömul hjáleiga, sem heitir Hólkot," segir í örnefnaskrá. "[Landamerki milli Staðarhóls og Þurranes, DA-184] […]. Svo er sjónhending úr Staðarhólsá í skurð þann sem rennur ofan flóann, úr þeim skurði ræður kelda sem rennur ofan flóa allt að Hólkot[i]," segir í Landamerkjabréfi. Bæjarstæði Hólkots er mjög greinilegt um 170 metra beint suður af Staðarhóli. Undir þessu númeri er skráð bæjartóft 01 og garðlag skammt norðan við 02.

Þetta er á ósléttuðu svæði milli túna. Skurður er bæði fast sunnan við bæjartóftina og tún bæði vestan, sunnan og austan við hana. Norðan við er hins vegar ósléttað svæði allt að skurðinum sunnan undir bæjarhól 001. Staðsetning tóftarinnar er nokkuð berskjölduð.

Tóftin er á mjög þýfðum túnbleðli, sem rís mjög lágt upp úr blautu þýfinu umhverfis. Bæjartóftin er sunnar. Hún er af litlum gangabæ, mjög falleg og glögg ef rýnt er í þýfið. Veggir eru skýrir. Hún er alls um 17 x 13 m NV-SA en mjókkar til austurs, skiptist alls í 6-7 hólf. Bæjargöng opnast til vesturs og markar fyrir litlum stalli, líklega kálgarði, undir suðurvegg. Ef haldið er inn eftir bæjargöngum opnast strax tvö hólf inn á vinstri hönd en eitt hægra megin, síðan bæstast við þrjú hólf innar í tóftinni. Hleðslur eru algrónar en greinilegar, hæð þeirra allt að 0,8 m. Smáhóll er undir rústinni. Merkjaskurður móti Miklagarði er fast sunnan við hólinn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1; Landamerkjabréf No. 52

DA-180:0142 hleðsla hlutverk óþekkt 364010 543154

Rúmum 20 m norðan við rúst 014_1 er mögulegur veggjarbútur 014_2. Mikið þýfi er í kring og ekki hægt að skera úr um hvort þar eru aðrar húsaleifar á ferð.

DA-180:015 tóft heygarður 363755 545777

"[J] Jord sijna j Stadarhols jord j millum miclagardz [DA-183] og kleijfa [DA-199] og eingiar sem hann þurfti j Stadarholmsodda [sjá 031] fyrir nedan heygard," segir í dómsbréfi frá 1492 í Diplomatarium islandicum. "Austan við bæinn [Ós, 028] er tjörn, sem heitir Lómatjörn og enn austar er Flæðilækur [029], en á merkjum móti Lambanesi er tóftarbrot á Heyvaðseyri [025] um jarðfastan stein í Oddanum og í Flæðilæk," segir í örnefnaskrá Óss. "Milli Lambaness [DA-180b] og Saurhóls [DA-173] eru landamerki þessi: Frá Erlendstóft [037] ræður Staðarhólsá alla leið fram fyrir brú [021] að tóptarbroti á Heyðvaðseyri, þaðan er bein sjónhending um jarðfasta stein í Oddanum alt að Flæðilæk," segir í Landamerkjabréfi. Tóft sem gæti verið af heygarði/heystæði er á þessum slóðum. Hún er fast neðan við slóða að Ósi (sumarbústað), um 120 m norðan við

þjóðveg og 10 m austan við Staðarhólsá. Tóftin er um 2.4 km norðan við Staðarhól 001.
Tóftin er á grösugum árbakka sem er um 1.5 m hærri en eyrin sunnan við en norðar er árbakkinn aflíðandi og grasi gróinn og liggur þar áin í sveig meðfram Hestvaðseyri. Allt svæðið er á kafi í sinu og var illfært þegar það var kannað á vettvangi.
Á þessum stað er kargaþýfi og auk þess er svæðið á kafi í gróðri. Líklega væri best að skoða svæðið að vorlagi. Það var hins vegar skráð að hausti og nokkuð erfitt var því að átta sig á lagi tóftar. Gróflega áætlað virðist þó vera þarna hóll sem gæti að hluta til verið uppsöfnuð mannvistarlög. Hann er 17 x 16 m stór, aðeins lengri norður-suður en á þverveginn. Á hólnum virðist mega greina tóft eða gerði sem þá væri 10 x 8 m stórt og opið til norðurs. Veggir er sem fyrr segir á kafi í þúfum og gróðri en eru 0.2-0.3 m á hæð en 1.5-2.5 m á breidd. Hugsanlegt er að einhvers konar óljósari ummerki um hólf hafi verið vestan við gerðið en það er þá alveg hlaupið í þúfur og órækt.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:DI VII, 102, Ö-Ós, 1 og Landamerkjabréf no. 51

DA-180:016 tóft hlutverk óþekkt 364044 543675
Nokkuð sigin tóft er austarlega á Réttareyri, um 300 m norðan við bæ 001 og rúmum 60 m norðan við Vindheima 017. Hún gæti hafa verið sambyggð fornlegu garðlagi 065.
Tóftin er mitt á milli tveggja nær uppþornaða lækkjarfarvega. Lækirnir hafa runnið frá Staðarhóls og og til suðurs. Óljós slóði er rétt norðan við tóftina.
Tóftin er 12 x 5 m að stærð, tvískipt og snýr ANA-VSV. Veggir eru torf- og grjóthlaðnir en gróið er mikið yfir hleðslur. Víða sést þó í stakt, en myndarlegt, hleðslugrjót hér og þar. Veggir eru nokkuð signir, 0,3-0,4 m á hæð. Hólf 1 er vestast. Það er ílangt, 6,5 x 2,5 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Ekki er hlaðinn veggur á vesturhlið þess Hólf er austast og er það ívið minna. Það er 3 x 3 m að innanmáli og er op í norðausturhorni hólfsins. Lega hennar gæti bent til að garðurinn hafi sveigt á þessum slóðum til suðvesturs, hafi hún verið sambyggð honum. Ekki er ljóst hvaða hlutverki tóftin gegndi.
Hættumat: engin hætta

DA-180:017 *Vindheimar* tóft býli 364010 543154
"Norðan við heimreiðina [009], sem er frá ánni til bæjarins [001], er Réttareyri [016], þar er gamalt býli, er heitir Vindheimar," segir í örnefnaskrá. Tóft er upp af Réttareyri, 50-60 m neðan eða vestan við veginn inn Staðarhólsdal hátt í 250 m norðvestur af bæjarhól 001. Nú er ekkert vitað um við hvaða rétt Réttareyri er kennd en þó verður að teljast líklegra að þessi tóft sé bæjartóft og

því rökrétt að tengja hana við Vindheima.

Mjög þýft og grösugt svæði. Á loftmynd sést að tóftin er á púfnakraga sem er þurrari og ívið valllendari en svæði í kring, líklega einn af gömlu túnbleðlum Staðarhólstúnsins. Áberandi grænt er að austanverðu við tóftina.

Tóftin minnir nokkuð á tóft Hólkots 014 að umfangi, veggjaþykkt og gerð en er enn loðnari og þýfi ívið meira. Hún er alls um 15 x 13 m stór. Svo virðist sem inngangur hafi verið mót vestri og í framhaldi af honum líkt og göng en hólf bæði beggja megin við þau og við endann, alls líklega 7-8 talsins. Veggir eru algrónir, mest um 0,7 m háir. Ekki er teljandi hólmyndun að sjá undir tóftinni. Mögulegar tóftaleifar sjást í kring, sjá t.d. 064 og 016, sem gætu hafa tilheyrt Vindheimum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1

DA-180:018 *Kirkjuvað* náttúrumin vað 363996 543761

"Norðan við heimreiðina [009], sem er frá ánni til bæjarins [001], er Réttareyri [016], þar er gamalt býli, er heitir Vindheimar [017]. Þar við eyrina er vað á ánni, kallað Kirkjuvað," segir í örnefnaskrá. í athugasemdum við örnefnaskrá Saurhóls segir ennfremur: "Kirkjuvaðstjörn [nálægt Kverngrjótsmerkjum] er gegnt Kirkjuvaði á Staðarhólsá. Vegurinn var neðan við tjörnina með ánni. Vaðið var farið á leið til kirkju á Staðarhóli," Kirkjuvað er rétt suðaustan við Hleypilæk og norðarlega á Réttareyri, um 420 m NNV við bæ 001 og rúmlega 100 m norðvestan við tóft 016. Engar leiðir sjást á vettvangi við vaðið, hvorki á loftmynd eða á vettvangi.

Sunnan við vaðið er nokku deiglent og gróið svæði. Til vesturs er gróður minni og þar eru nokkuð grýtt áreyri.

Árbakkar Staðarhólsmegin eru fremur flatir og grónir og er áin ekki straumþung á þessum slóðum, fremur grunn og um 10 m á breidd. Saurhóslmegin eru árbakkar Staðarhóls smágrýttir.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1 og Ö-Saurhóll ath. og viðb.I,2

DA-180:019 *Braut* heimild um leið 364542 543742

"Norður frá túninu er mýrlendið kallað Braut. Sagt er, að á landnámstíð hafi þar verið svo þéttur skógur, að höggvin var braut í gegnum hann," segir í örnefnaskrá. Brautin var frá Staðarhóli og til NNA. Samkvæmt örnefnaskrá Landmælinga Íslands var hún um 500 m ofan (austan) við núverandi þjóðveg en um 160 m neðan við þjóðveg þann sem teiknaður var inn á

herforingjaráðskort frá því í upphafi 20. aldar og lá til norðurs og NNA frá Staðarhóli í rótum Múlahyrnu, sjá 681:002.
Aflíðandi svæði til vesturs, deiglent á köflum.
Engin merki sáust um veg á þessum slóðum.
Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1

DA-180:0201 *Goddastaðir* heimild um býli 364441 543425
"Fellsmegin við Fjósakot [DA-182:001] eru rústir af gömlu býli, sem heitir Goddastaðir," segir í örnefnaskrá. Af lýsingunni að dæma ættu Goddastaðir helst að hafa verið austan við Fjósakot en ekki könnuðust heimildamenn við býlisrústir á þessum slóðum og ekki fundust tóftir sem þóttu líklegar bæjarrústir á þar. Á þessu svæði fundust hins vegar þrjár tóftir (020_2-4) sem gætu hugsanlega hafa tengst Goddastöðum en líkjast þó meira heystæðum, einkum þær tvær sem sunnar eru.
Þar eru lækjardrög og mýrlent ofan túns en litlu sunnar hafa skurðir verið grafnir
Engar leifar af býlinu Goddastöðum fundust á vettvangi en á þeim slóðum sem það hefur verið fundust þrjár tóftir aðrar (sjá 02-04)
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Staðarhóll, 2

DA-180:0202 tóft heystæði 364451 543419
Tóft 20_2 er um 20 m norðvestar en 020-4. Hún er svipuð að gerð en ívið lengri, um 6 x 4 m og snýr austur-vestur. Líkt og hlaðin upphækkun, iðagræn og slétt, og engir eiginlegir veggir sjást. Líklega er þetta heystæði.
Hættumat: engin hætta

DA-180:0203 tóft útihús 364436 543449
Tóft 020_3 er um 25 m norðan við 020-2. Hún er veglegri en hinar tvær, gæti verið af fjárhúsum og ekki óhugsandi að eldri byggingarstig séu undir. Hún er algróin og sigin en vel grænt í veggjum miðað við umhverfið, hæð allt að 0,6 m, stærð alls um 16 x 8 m. Grjót sést ekki í veggjum. Tóftin virðist aðeins eitt hólf og snýr NV-SA með dyr í NV, undan brekkunni. Hugsanlega hefur hólf verið sambyggt henni að suðvestan. Tóftin er dýpst innst, í SA-enda, sem gæti bent til að þar hafi verið hlaða en NV-endinn er mun óskýrari, líkt og hóll.
Hættumat: engin hætta

DA-180:0204 þúst heystæði 364464 543392

Þúst 20_4 er syðst og er um 90 m ANA af fjárhúsunum 005, í mjög mýrlendri brekku. Þetta er lágreist upphækkun, um 0,3 m, með torfbörmum en lækkar í miðju, iðagræn og sker sig úr þar sem hún er sléttari en umhverfið. Hún er um 5 x 4 m að stærð og snýr austur-vestur.

Hættumat: engin hætta

DA-180:021 hleðsla brú 364451 545765

"Milli Kirkjuhóls og Staðarhólsár liggur grafningur eða landbrot neðan úr Hvolsá langt inn í Oddann og heitir Flæðilækur [029], því sjór fellur þangað upp. Yfir lækinn er steypt brú á stöplum," segir í örnefnaskrá. "Milli Lambaness [DA-180b] og Saurhóls [DA-173] eru landamerki þessi: Frá Erlendstóft [037] ræður Staðarhólsá alla leið fram fyrir brú að tóptarbroti [024] á Heyðvaðseyri [025], þaðan er bein sjónhending um jarðfasta stein í Oddanum alt að Flæðilæk," segir í Landamerkjabréfi. Brúin yfir Flæðalæk var áður örlítið norðar (10-15m) en núverandi þjóðvegur þar sem eldri kerruvegur lá en hann var m.a. merktur inn á Herforingjaráðskort frá 1911. Göturnar liggja frá Fremri-Brekku (DA-190) til Salthólmavíkur í landi Tjaldanes (DA-172). Þær er teiknaðar sem vagnavegur innan Staðarhólslands (DA-180). Brúin sem hér er skráð var á umræddri leið. Ummerki um hana sjást enn en hún er um 420 m vestan við kirkjuna á Kirkjuhóli 003 en um 2.4 km norðan við Staðarhól 001.

Gamli vegurinn er upphlaðinn að Flæðalæk á þessum slóðum en brúarhleðslan er nú að mestu hruninn og orðin ógreinileg. Bakkar lækjarins eru á kafi í órækt og grasi og minjar því ógreinilegri en annars hefði verið.

Talsvert af hleðslugrjóti er í læknum á þessum stað og óljóst má sjá móta fyrir brúarhleðslu í óræktinni að og frá læk á svæði sem er samtals 6-7 m langt og 3-4 m á breidd. Sem fyrr segir má sjá undirhleðslu gamla vegarins (681:004) beggja vegna við brúna á kafla sem er samtals um 50 m langur. Steypt plata var á brúnni lengi vel og sést hún m.a. á mynd sem varðveitt er í Sarpi, gagnagrunni Þjóðminjasafns Íslands, er í eigu Byggðasafns Dalamanna og virðist tekin árið 2010.

Hættumat: hætta, vegna vegagerðar

Heimildir:Ö-Staðarhóll,2; Landamerkjabréf No. 51,
https://www.sarpur.is/Adfang.aspx?AdfangID=1746414

DA-180:0221 *Staðarhólssel* heimild um sel 365345 539886

"Efst á honum [Járnhrygg] er tún og húsatóftir. Þar var haft í seli frá Staðarhóli, eftir að lögð var niður selstaða í Selhvammi [sjá DA-181:006] [...] og síðan búið þar öðru hvoru til ársins 1927, en er nú í eyði. Var býlið kallað Járnhryggur," segir í örnefnaskrá. "Í tungunni milli ánna

[Hvammsdalsár og Traðardalsár] var öðru hverju býli sem kallaðist ýmsum nöfnum, svo sem Bjarnastaðatungur, Staðarhólssel og Járnhryggur en seinast var búið þar 1928 og kallaðist bærinn þá Staðarhólstungur," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Eyðibýlið Bjarnastaðatungur er merkt inn á Herforingjaráðskort sem gefið var út 1913, um 3,6 km suðaustan við bæ 001. Áður en Staðarhóll eignaðist Staðarhólstungur hétu þær Bjarnastaðatungur og tilheyrðu Bjarnastöðum DA-175. Sú jörð átti þar selstöðu á öldum áður og er hún nefnd í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín: "Selstöðu á jörðin [Bjarnastaðir] á Traðardal góða í Túngum, en það spillir heimajörðunni að ábúendur hafa ei mannskap til að brúka hana." Sel- og búsetuminjar eru á allstóru grónu svæði sunnan í Járnhrygg og sunnan við hann. Minjarnar eru á svæði sem er 200x85 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Innan þess eru 16 minjaeiningar sem flestar virðast tengjast býlinu sem byggðist seint á selstæðinu. Helst kemur til greina að tóft 16 sé frá eldri tíð og í tengslum við seljabúskap og tóft 12 er einnig nokkuð fornleg. Fær hver minjaeining sérstaka umfjöllun hér á eftir.

Járnhryggur er há og brött melalda meðfram austanverðri Traðardalsá. Er hún ógróin að vestanverðu, næst ánni, en að annarsstaðar er hún gróin upp í miðjar hlíðar eða ofar. Í túninu sunnan í Járnhrygg er jarðvegur grunnur og þurr. Þar vex fölt gras á smáþýfðum velli. Mýrarsund er sunnan við Járnhrygg og nær túnið yfir það og til suðurs að rótum kjarri vaxinnar og nokkuð brattrar hlíðar fells sem nefnist Steypa. Utan túnsins er víða lyngmói en mýrlent inn á milli. Frá býli/seli sést ekki út Staðarhólsdalinn og ekki að neinu öðru býli í grennd. Nokkuð skjólgott virðist vera á þessum stað en líklega er þarna mikil snjóakista.

Heimildir geta þess að sel hafi verið í Staðarhólstungum, fyrst frá Bjarnastöðum, en að sel Staðarhóls hafi verið flutt á svæðið þegar selstaða í Selhvammi var lögð niður. Ekki er vitað hvenær Bjarnastaðasel var aflagt og Staðarhólssel flutt á selstæðið. Líklegt er að það hafi verið á 18. öld. Ekki er augljóst hvar selminjarnar er að finna, og í raun er ekki heldur vitað hvort að þessi sel hafi verið á sama staðnum, en helst kemur til greina að þær séu þar sem tóft 02 er eða í hól undir fjárhústóft 15. Í Fasteignamati Dalasýslu frá 1918 er selstaða og upprekstrarland í Staðarhólstungum enn talið til jarðnytja.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 3; ÁFI 2011, 161; Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; JÁM VI, 157; FDA II, 95

DA-180:0222 tóft útihús 365346 539886

Allstór tóft er í túni neðst í brekku sunnan í Járnhrygg, niður við mýrarsund. Hún er sigin og gengin í þúfur. Miðhluti hennar er greinilegastur og er sýnilega grjót í hleðslum þar. Samband tóftarhluta er ekki alveg augljóst. Miðhlutinn tengist hinum hlutunum en kann að hafa verið lengur í notkun og/eða stendur betur vegna grjóthleðslna. Ekki er að sjá að mikil uppsöfnun mannvistarlaga sé undir tóftinni. Tóftin er 25x7,5 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Tvö nokkuð skýr hólf eru í norðausturhlutanum og í miðri tóft en vesturhlutinn er ógreinilegur. Í norðausturenda er allstórt, ílangt hólf sem er 7,5x2,5 m að innanmáli og snýr eins og tóft. Ekki sést op á því en ekki er útilokað að op hafi verið úr suðvesturenda þess inn í miðhluta tóftarinnar. Innanmál hólfsins er nokkuð greinilegt en suðausturveggur þess er siginn og úr lagi genginn. Ekki eru augljós tengsl á milli þessa hólfs og miðhluta tóftarinnar sem kann að vera hlaðinn ofan í eldri minjar. Í miðri tóft er lítið hólf sem er um 2,5 m á kant innanmáls. Er innanmál þess nokkuð skýrt en talsvert hefur hrunið ofan í það úr suðvesturvegg. Ekki sést skýrt op inn í hólfið en líklegt er að það hafi verið á norðvesturhlið, þar er allbreitt skarð í veggnum. Suðvesturveggur í þessu hólfi stendur vel og er mjög greinilegur. Sem fyrr segir er grjót í veggjahleðslum í þessu hólfi en það er ekki sýnilegt annarsstaðar í tóftinni. Suðvestan við miðhólfið er niðurgrafið hólf sem er 0,3 m djúpt og um 1,5 m í þvermál. Þar suðvestan við eru innri brúnir veggja vart greinanlegar í þýfi og snarrótartoppum. Op kann að hafa verið norðvestan við niðurgrafna hólfið því þar er nokkuð afgerandi skarð í vegginn, um 1 m breitt, og kann þar að hafa verið þil á stafni. Hleðsluhæð veggja er 0,2-0,3 m í suðvesturhluta tóftar, 0,4-0,5 m í norðausturhlutanum og 0,6 m í miðhlutanum. Ekki sést fjöldi umfara í grjóthleðslum þar. Hlutverk tóftarinnar er hlutverk óþekkt en ætla má að þarna hafi verið úthús sem tilheyrði býlinu Járnhrygg 09. Til greina kemur að þarna hafi verið seltóft sem útihús hafi verið byggt ofan á í seinni tíð.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0223 tóft útihús 365355 539899

Lítil sigin tóft er fast norðaustan við tóft 02, neðst í brekku sunnan í Járnhrygg. Tóftin er ferhyrnd og einföld. Ekki er augljóst op á henni. Fjárgötur liggja yfir hana og er veggir hennar farnir að hlaupa í þúfur. Tóftin er um 3,5x3,5 m stór og veggir hennar eru 0,2-0,3 m á hæð. Mögulega var op á henni í austurhorni. Ekki er augljost hvaða hlutverki tóftin gegndi. Líklegt er að um útihús sé að ræða en einnig kemur til greina að tóftin hafi gegnt hlutverki heystæðis í ljósi þessu hversu smá hún er og að það vex ekki kjarnmikill grasgróður á henni.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0224 tóft heystæði 365330 539879

Lítillega niðurgrafin tóft er fast vestan við tóft 02 og sunnan við sambærilega tóft 05, neðarlega í brekku sunnan í Járnhrygg. Tóftin er um 6 m í þvermál og torfhlaðnir veggir meðfram grunnum niðurgrefti eru um 0,2 m á hæð. Ætla má að hér hafi verið heystæði.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0225 tóft heystæði 365330 539887

Lítillega niðurgrafin tóft er fast norðan við sambærilega tóft 04 og norðvestan við tóft 02, neðarlega í brekku sunnan í Járnhrygg. Tóftin er um 6x5 m stór og snýr austur-vestur. Torfhlaðnir veggir meðfram grunnum niðurgrefti eru 0,2-0,3 m á hæð. Eru þetta að öllum líkindum leifar af heystæði.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0226 tóft+garðlag kálgarður 365341 539906

Torf- og grjóthlaðið gerði og sambyggð tóft eru ofan og norðan við tóft 02 á fremur flatlendu svæði en þó í aflíðandi halla til suðurs. Tóftin er í sýnu meiri halla en gerðið. Saman eru þessi mannvirki 19,5x19 m að stærð og snúa nálega austur-vestur. Gerðið er að mestu grjóthlaðið. Það er ferkantað og vel greinilegt, 18,5x10,5 m að innanmáli og snýr austur-vesturs. Ytri brún veggjahleðslna er víðast 0,3 m á hæð en allt að 0,5 m. Mest sjást 3 umför í hleðslum. Veggir eru 0,6 m á breidd og eru hleðslur farnar að hrynja út. Þýft er innan gerðisins. Ekki er ljóst hvar eða hvort op var á gerðinu en austarlega á norðurhlið er rof þar sem kindastígur liggur yfir vegginn. Þar innan/sunnan við er hryggur, beð eða upphleðsla af einhverju tagi, sem liggur þvert á gerðið. Sambyggð tóft úr torfi og grjóti er við miðjan utanverðan suðurvegg gerðisins og er neðar í brekkunni. Hún er 5,5x2,5 m að innanmáli og snýr nálega norður-suður. Op er inn í hana úr gerði í norðausturhorni. Veggir tóftarinnar standa vel og eru víða 0,5 m á hæð en hæstir eru þeir 0,8 m á suðurgafli, undan halla. Þar sjást 6 umför hleðslu. Kálgarður hefur verið innan gerðisins og líklega einhvers konar útihús í sambyggðri tóft. Á austurvegg tóftar er legsteinn Ingibjargar Kristfríðar Björnsdóttur F. 20.08. 1880 D. 29.10. 1966. Kristfríður bjó á Járnhrygg og var legsteinn hennar fluttur úr kirkjugarðinum við Staðarhólskirkju 003 á Kirkjuhvoli.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0227 hleðsla hlutverk óþekkt 365337 539916

Ílöng vegghleðsla er fast utan og norðan við gerði 06. Ekki er útilokað að þar sé eingöngu gróinn klettur. Veggurinn er tæpir 4 m á lengd og liggur norðaustur-suðvestur. Hann er um 1 m breiður og 0,5 m hár þar sem hann er hæstur í suðvesturenda. Þýfi og snarrót er á milli veggjar og gerðis

06.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0228 tóft fjárhús 365334 539929

Sigin tóft, líklega fjárhús með tveimur áföstum heystæðum er á milli meintrar býlistóftar 09 og gerðis 06, í túni sunnan í Járnhrygg. Hún er 12x7 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Tóftin er í halla til suðurs, einkum þó heystæðin sem eru í suðurhluta tóftarinnar. Fjárhúsin eru í norðurhlutanum og eru 5,5x2 m að innanmáli, snúa eins og tóft. Op er inn í þau í suðvesturhorni. Veggir í norðurhlutanum eru um 1 m á breidd og 0,3 m á hæð. Veggir í heystæðum eru mun umfangsminni, 0,5-0,6 m á breidd og 0,2 m á hæð. Heystæðið í suðvesturhorni tóftar er 3x2,5 m að innanmáli, snýr austur-vestur. Heystæðið í suðausturhorni tóftar er 3,5x2,5 og snýr norður-suður. Breið op eru inn í heystæðin á suðurhlið (í suðausturhornum þeirra) en líklegt er að þau hafi myndast vegna rofs. Ekki sjást ummerki um garða eða jötur í meintum fjárhúsum.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0229 *Járnhryggur* tóft bústaður 365343 539944

Efst og nyrst á minjasvæðinu er stór tóft úr torfi og grjóti sem skiptist í fjögur hólf. Er hér líklega um bæjartóftina að ræða sem tilheyrði býli því sem hér var og var í stopulli ábúð fram á 20. öld eftir að seljabúskapur á svæðinu lagðist af. Í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918 segir: "Mannvirki, sem aðrir eiga að mestu eru þessi: […] 10. Torfbær í Staðarhólstungum e. 3,8x3,2 m á bálki, nýbygður. 12. Fjós yfir 2 gripi úr torfi." Ekki hefur bærinn verið stór og óvíst er hvort að fjósið hafi verið sambyggt honum en það verður að teljast líklegt. Meint bæjartóft er 13x11,5 m að stærð og snýr NNV-SSA. Í austurhluta tóftar er stórt hólf sem er 7,5x3 m að innanmáli og snýr NNV-SSA. Nær það suður fyrir hólf sem eru í vesturhluta tóftar. Hólfið er í halla til suðurs og er op á því á miðri SSV-hlið, í kverk á milli austur-og vesturhluta tóftarinnar. Veggir og innanmál hólfsins eru skýr nema ef vera skyldi norðurveggur sem er mjög siginn. Heygarður kann að hafa verið í þessu hólfi. Í vesturhluta tóftar eru þrjú hólf. Op er inn í syðsta hólfið í suðvesturhorni þess. Það er afar lítið hólf en vel afmarkað, er 2x1 m að innanmáli og snýr SSV-NNA. Op er úr því inn til norðurs inn í vestara hólfið af tveimur. Það hólf er 3x3 m að innanmáli (bærinn sem nefndur er í fasteignamati). Op er úr því til ANA inn í fremur lítið hólf (fjós?)sem er 2x2 m að innanmáli. Mesta hæð veggja er 0,5-0,6 m og sjást 2-3 umför í hleðslum sem eru grónar. Þessi tóft virðist vera með yngstu tóftum á svæðinu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:FDA II, 95

DA-180:02210 þúst hlutverk óþekkt 365336 539960
Allra efst og nyrst í túni sunnan í Járnhrygg er afar ógreinileg og lág þúst, mögulega heystæði. Utan við túnjarðarinn er lyngmói. Þústin er nokkuð hringlaga, 3x2,7 m að stærð og snýr austur-vestur. Þústin er 0,1 m á hæð.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02211 þúst hlutverk óþekkt 365375 539949
Þúst er í túnjaðri sunnan í Járnhrygg, um 23 m austan við meinta bæjartóft 09 á lágu barði í brekku sem hallar til suðausturs. Utan túns er lyngmói. Þústin er nokkuð afgerandi því grænni gróður og meira þýfi er í henni en umhverfis hana. Þústin er ílöng, 4,5x2,5 m að stærð og snýr NNA-SSV. Utanmál hennar er ekki skýrt afmarkað og ekki sést innanmál í henni. Þústin er 0,1-0,2 m á hæð. Ekki er ljóst hvers konar mannvirki hefur verið hér.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02212 tóft útihús 365308 539888
Óljós tóft er neðst í suðvestanverðum Járnhrygg, innan túns og fast norðaustan við skurð 13. Tóftin er lítillega grafin inn í brekkuna og sést gróið sár þar eftir. Tóftin er einföld og er 4,5x4 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur. Ekki er ljóst hvar eða hvort op hefur verið á tóftinni en fjárgata liggur í gegnum hana endilanga og þar er því rof í veggjum. Tóftin er nokkuð fornleg að sjá og eru veggir hennar signir. Þeir eru um 1 m á breidd og 0,3 m á hæð. Ekki sést í grjót í hleðslum. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en líklegt er að þarna hafi verið einhvers konar útihús.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02213 renna 365328 539867
Þrír stuttir framræsluskurðir sem sameinast í einn langan skurð eru í mýrarsundi á milli túnhluta á miðju minjasvæðinu. Þeir eru á svæði sem er 90x16 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Skurðirnir eru þrír í suðausturhluta svæðisins en sameinast fljótlega í einn þegar komið er niður úr dálitlum halla. Miðskurðurinn er 25 m langur, nyrsti skurðurinn er 13 m langur og á syðsti 14 m langur. Eftir að skurðirnir sameinast í einn er hann 70 m langur og er í aflíðandi halla til norðvesturs í átt að Traðardalsá. Víðast eru þessir skurðir 0,2 m á breidd og 0,1-0,3 m á dýpt.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02214 tóft hlutverk óþekkt 365311 539879

Skurður 13 liggur í gegnum litla tóft 14 á mjög deiglendu svæði og er hlutverk hennar óljóst. Hún er einföld, 5x4 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Op er á tóftinni í norðvesturenda og virðist suðvestur-veggur tóftarinnar liggja út frá tóftinni til þeirrar áttar líkt og leiðigarður. Nær hann 2 m lengra til norðvesturs en gafl tóftarinnar. Mjó renna hefur myndast meðfram tóft að suðvestanverðu. Líklega hefur vatn í skurði 13 fundið sér þar farveg frekar en að þar hafi líka verið grafinn skurður. Tóftin er torfhlaðin og er hæð veggja 0,1-0,2 m.

Hættumat: engin hætta

DA-180:02215 tóft fjárhús 365338 539828

Allstór fjárhús tóft er uppi á hól í suðurjaðri túnsins, sunnan við mýrarsund sem skilur á milli túnhluta. Utan túns, ofan við tóft til suðurs, er lyngi gróin brekka. Túnblettur er norðvestan við tóftina sem er túngarður 17 afmarkar. Einhver uppsöfnun mannvistarlaga virðist vera á hólnum, undir tóftinni, en hóllinn virðist að mestu leyti náttúrulegur. Uppsöfunun er á svæði sem er um 20x18 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Tóftin skiptist í þrjú hólf. Hún er hlaðin úr torfi og grjóti og er 14,5x12,5 m að stærð, snýr norðaustur-suðvestur. Uppi á háhólnum eru fjárhús og hlaða í norðausturhluta tóftarinnar. Fjárhúsin eru framar og norðvestar en hlaðan aftan við þau og snýr þvert á fjárhúsin. Fjárhúsin eru nokkuð stór og hafa líklega verið tvístæð. Þau eru 6x4,5 m að innanmáli og snúa norðvestur-suðaustur. Op er inn í þau í suðurhorni, í kverk á milli fjárhúsa og hlöðu annars vegar og hólfs í suðvesturhluta tóftar hins vegar. Rof er á tveimur stöðum á norðvesturgafli tóftarinnar og þar hefur mögulega einnig verið op. Ekki sjást ummerki um jötur eða garða í fjárhúsunum. Ekki er skýrt op inn í hlöðu en hún er 7,5x2,5 m að innanmáli. Í henni miðri er lágur veggur sem skiptir henni í tvo hluta. Hólf í suðvesturhluta tóftarinnar stendur lægra en hin tvö hólfin og er byggt utan í hólinn eða grafið að hluta til inn í hann. Það erum 4x3,5 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Mikið hrun er inni í hólfinu úr norðvesturvegg. Ekki er skýrt op á þessu hólfi en líklegt er að það hafi verið á norðvesturhlið. Innanmáls í tóftinni má greina þrjú umför grjóts í hleðslum og hæð er þar 0,8 m. Utanmáls er mesta hæð veggja einnig 0,8 m, norðvestast. Tóftin virðist með yngri minjum á minjasvæðinu og hefur líklega verið í notkun á síðasta búsetuskeiði býlisins.

Hættumat: engin hætta

DA-180:02216 tóft hlutverk óþekkt 365323 539811

Lítill tóft af eldri kynslóð minja á svæðinu er á flatlendi suðvestan við hól sem fjárhús 15 eru á. Torfhlaðinn garður 17 umlykur þennan túnhluta. Tóftin er algróin og sigin. Hún er einföld og 4,5x4,5 m að stærð. Hæð veggja er 0,3-0,4 m.Ekki sést op á tóftinni en það hefur að líkindum verið á miðri norðurhlið þar sem ytri brún veggja er lægst.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02217 garðlag túngarður 365316 539797
Túngarður afmarkar flatlendan hluta túnsins, syðst á minjasvæðinu. Er hann suðvestan við fjárhús 15 og innan hans er fornleg tóft 16. Garðurinn afmarkar svæði á þrjá vegu sem er 33x23 m að stærð og snýr NNA-SSV. Ekki er garðhleðsla í NNA-enda svæðisins. Suður- og vesturveggir túngarðsins eru torfhlaðnir og nokkuð voldugir þar sem garðurinn er á flatlendi. Þar er hann 0,5-0,6 m breiður, 0,7 m á hæð innanmáls og litlu hærri utanmáls þar sem sjást greinileg ummerki um efnistöku. Austurveggur garðsins er hlaðinn í brekku og liggur að fjárhústóft 15 Þar er hann mun mjórri, 0,3-0,4 m á breidd og þar er ytri brún mjög lág, aðeins 0,1-0,2 m. Við fjárhús 15 fjarar garðurinn út en sjá má óljóst framhald norðaustan við fjárhúsin þar sem er 12 m langur, lágur kantur. Óljóst op er á túngarðinum á miðjum suðurvegg.
Hættumat: engin hætta

DA-180:02218 tóft hlutverk óþekkt 365295 539786
Einföld tóft er rétt utan og suðvestan við túngarð 17. Hún er í mjög aflíðandi halla til norðvesturs á flatlendi í þýfðum lyngmóa. Ofan og innan við hana til suðurs og suðausturs er mýrlent. Tóftin er torfhlaðin og er 7x4,5 m að stærð, snýr norðvestur-suðaustur. Op er á henni í norðurhorni. Veggir eru 0,6-0,8 m á hæð. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt.
Hættumat: engin hætta

DA-180:023 *Byrgisbreiðar* örnefni 365257 539639
"Suður af túninu [sennilega átt við gamla túnið uppi á Járnhrygg, sjá 022] er engi kallað Byrgisbreiðar," segir í örnefnaskrá. Byrgisbreiðar eru grösugar útengjar, mýrlendar. Í þeim vex mýrargróður og fjalldrapi. Upp af Rauðahvammi, sunnarlega eða syðst í breiðunum, er ílangur og allhár hóll. Efst á honum og nyrst er grænn grasgróður, lyng og fjalldrapi. Þar eru mishæðir en ekkert sem gefur skýrt til kynna að þar kunni að leynast mannvistarleifar. Hins vegar hefur staðurinn hentað vel sem útsýnisstaður smala og má vera að breiðarnar dragi nafn sitt af smalabyrgi.

Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Staðarhóll, 3

DA-180:024 frásögn leið 364911 545745
Sigurður Þórólfsson frá Fagradal man eftir götu sem lá yfir mýrarnar frá Staðarhólskirkju 003 og til NNA að Brunnárbæjunum. Leiðin var ekki upphlaðin heldur götutroðningur en Sigurður fór hana einhvejru sinni sem barn með föður sínum.
Leiðin hefur legið yfir mýrar að talsverðu leyti en ekki sjást móta fyrir henni næst kirkjunni og er hún væntanlega orðin alveg ógeinileg.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Ö-Ós, 1; Landamerkjabréf No. 51

DA-180:025 *Heyvaðseyri* örnefni vað 363624 545830
"Austan við bæinn [Ós, 028] er tjörn, sem heitir Lómatjörn og enn austar er Flæðilækur [029], en á merkjum móti Lambanesi er tóftarbrot [015] á Heyvaðseyri um jarðfastan stein í Oddanum og í Flæðilæk," segir í örnefnaskrá Óss. Í örnefnasjá Landmælinga Íslands er vaðið á þessum stað nefnt Fremra-Heyvað. Líklega hefur staðsetning vaðsins verið eitthvað breytilegt. Áin er ágæt yfirferðar víða, t.d. bæði fast vestan við heygarð 015 en einnig um Heyvaðseyrina miðja þar sem staðsetningarhnitið var tekið.
Fram af heygarði er áin fremur lygn og breið og ávalir bakkar að henni. Norðvestar tekur við frekar brattur en stuttur árbakki en þegar komið er fram á nes-nefnið er svæðið aftur aflíðandi og áin þæginleg yfirferðar og sömu sögu er að segja austan í/við sjálfa eyrina. Heyvaðseyri er grasgefin að stórum hluta.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Ós, 1

DA-180:026 garðlag túngarður 364370 543345
Hlaðinn torfgarður er meðfram Fjósakotstúni (sjá 182:001) að austanverðu, 40-50 m beint austan við fjárhús sem nú standa þar nyrst í túninu, á bæjarstæði Fjósakots. Punktalína er sýnd meðfram austurhlið túnsins á túnakorti 1918 og kemur heim og saman við garðinn.
Mýrlent er utangarðs þ.e. austan við garðinn en þýft og þurrlendara innan.
Torfgarður sem er býsna skýr, um 1 m breiður og 0,5 m hár og hefur væntanlega verið girt ofan á. Hann var rakinn á 70-80 m löngum kafla en hefur náð lengra til suðurs af kortinu að dæma. Hann líkist mjög garði sem er í túni vestan og norðvestan við bæjarhól 001 (sjá 010) en sá er

einnig sýndur á túnakorti.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-180:027 garðlag hlutverk óþekkt 363971 543538

Garðlag er um 60-70 m vestan við þjóðveg og um 10 m norðan við veg sem liggur að Staðarhólsá frá heimreiðinni að Staðarhóli.

Mjög þýft og grösugt en fremur þurrt.

Garðlagið liggur nokkurnveginn norður-suður, er grasi vaxið og allt að 1,1 m hátt og talsvert mikið um sig, 2-3 m breitt. Það var rakið á rúmlega 20 m kafla. Ekki sést greinilegt framhald af því á loftmynd en ekki er útilokað að það hafi tengst fornlegum garði sem markar heimaland Staðarhóls til norðurs, sbr. 065. Önnur möguleg kenning er að það hafi átt að girða af túnbleðil til vesturs.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0281 *Ós* heimild um bústað 363816 546059

"Vestur í Oddanum við Staðarhólsá er nýbýli byggt á Staðarhólslandi, er heitir Ós," segir í örnefnaskrá. "Neðar með Staðarhólsá stóðu húsamennskubýlið Ós í tvo áratugi og Sunnuhvoll [038] einn áratug um og miðja 20. öld," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Bærinn var byggður 1939 og fór í eyði 1955 en árið 1968 var byggt sumarhús með sama nafni rúmum 200 m sunnar en samkvæmt staðkunnugum var það lítið sem ekkert notað. Mest af ummerkjum um býlið eru horfin en þó sjást leifar fjárhúsa sem voru við þau. Þessi ummerki eru skráð hér saman undir einu númeri enda minjarnar tæknilega séð of ungar til að teljast til fornleifa. Þó var talið mikilvægt að hafa þær með á fornleifaskrá. Engin ummerki sjást um býlið 01 en fjárhústóftin 02 er tæpum 30 m norðvestan við skurð og rúmum 30 m norðaustan við Staðarhólsá.

Svæðið er illt yfirferðar. Það er stórþýft og á köflum deiglent. Þegar það var skráð í októbermánuði var gríðarlegur grasvöxtur og náði sina upp í mitti sem gerði göngur og yfirsýn erfiðari en ella. Nokkru austar tekur við deigara og sléttara svæði.

Bæjarstæðið hefur líklega verið nærri fjárhúsinu (e.t.v. um 100 m á milli) en sumarbústaðurinn Ós er talsvert sunnar. Ekki sáust skýr ummerki um býlið en svæðið er í mikilli órækt.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll,2; ÁFÍ 2011, 169

DA-180:0282 tóft fjárhús 363761 546139

Á þessum stað eru nú greinilegastar tóftir af fjárhúsum. Tóftin sker sig úr umhverfinu þar sem hún er fagurgræn en hún er þó þýfð og sinvaxinn eins og umhverfið. Ekki sáust frekari ummerki í námunda við tóftina. Tóftin er 15 x 8.5 m stór og skiptist í tvö hólf. Það stærra er vestar og er 7.5 x 4 m stórt og op er á norðurvegg þess vestarlega. Austara hólfið er 4.5 X 2.5 m stórt og virðist opið til norðurs. Ekki er greinilegt op á milli hólfa Nokkuð erfitt er að greina lag tóftarinnar sökum gróðurs. Veggir eru breiðir og 0,4-0,8 m á hæð en gróðurfar og lag veggja bendir til að hún sé fremur ungleg. Ekki er ólíklegt að húsið hafi verið úr blönduðu efni en engar grjóthleðslur sjást.

Hættumat: engin hætta

DA-180:029 *Flæðilækur* heimild um samgöngubót 364443 545796

"Munnmæli herma, að Staðarhóls-Páll hafi grafið Flæðilæk og ætlað sér að gera skipgengan skurð fram að Staðarhóli," segir í örnefnaskrá. "Milli Lambaness [DA-180b] og Saurhóls [DA-173] eru landamerki þessi: Frá Erlendstóft [037] ræður Staðarhólsá alla leið fram fyrir brú [021] að tóptarbroti [025] á Heyðvaðseyri, þaðan er bein sjónhending um jarðfastan stein í Oddanum alt að Flæðilæk," segir í Landamerkjabréfi. Flæðilækur er um 2.5 km norðan við Staðarhól 001 og sést norðan við þjóðveg og á samtals um 460 m löngum kafla.

Framræst tún eru norðaustan við lækinn og að hluta til vestan hans allra nyrst og liggur vegarslóði á vesturbakkanum. Svæðið er flatlent og grösugt.

Bakkar Flæðilækjar eru sendnir og beinir. Erfitt er að skera úr um hvort mögulegt sé að það sé manngert en a.m.k. er ekkert uppkast að sjá á bökkum lækjarins líkt og búast mætti við væri um manngerðan skurð að ræða. Bakkar lækjarins eru þó nokkuð beinir og reglulegir.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1; Landamerkjabréf No. 51;

DA-180:030 heimild um myllu

"Magnús vissi um myllur á Staðarhóli [...] Magnús minnti að myllan á Staðarhóli, verið starfrækt fram til ársins 1914 og var hún lengst starfrækt af þeim myllum sem hann þekkti [...]. Magnús heldur að þessar myllur allar hafi átt það sameiginlegt að mala korn fyrir nokkuð marga bæi," segir í svörum við spurningum um fráfærur og myllur í Þjóðháttasafni Þjóðminjasafns Íslands. Ekki fundust vísbendingar um hvar myllan á Staðarhóli stóð en líklegast hefur hún verið skammt ofan við bæ í þeim lækjum sem runnið hafa niður túnin sem nú hafa verið framræst.

Heimildir:ÞÞ 008a, 15108

DA-180:031 *Skollahóll* heimild um bústað 364876 545699

"Á odda þeim sem nú heitir Staðarhólsoddi, stendur stór hóll einstakur. Á honum eru sjáanlegar rústir miklar, og er það meining sumra manna, að á hóli þesum hafi kunnað að vera bær sá er Steinhólfur hinn lági lét reisa og kalla Saurbæ," segir í Sýslu-og sóknalýsingum. "[. . .] Staðarhólsoddi, ólítill hóll að nafni Skollahóll. Ekki er auðvelt að fullyrða hvort hann sé gerður af náttúrunni eða manna völdum, enda þótt mér virðist hið fyrra sennilegra [...]," segir í Frásögum um Fornaldarleifar. Skollahóll eða Skollhóll er hóllinn þar sem Staðarhólskirkja 003 stendur nú.

Hóllinn er 4-5 m hár og 115 x 77 m stór. Hann virðist náttúrulegur að mestu en vel má vera að mannvistarleifar leynist undir sverði.

Engar rústir eru lengur sjáanlegar á hólnum og er vel hugsanlegt þær hafi horfið þegar kirkja eða samkomuhús var byggt. Ekki könnuðust þó staðkunnungir heimildamenn við slíkar sögur.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir:SSD, 166; FF II, 366

DA-180:032 heimild um virki

"[c. 1170] Þá var gert virki um bæinn á Staðarhóli og þar byrgð í nautin um nætr ok vakat yfir ok setit at um daga yfir undir fjallinu gegnt Staðarhóli," segir í Sturlu sögu. Óljóst er hvar virkið var sem nefnt er í Sturlu sögu en þó skal bent á að syðsti hluti bæjarhóls 001 er mjög reglulegur í laginu og jafnvel eins og hleðsla sé á brún hans syðst, sjá 001.

Heimildir: Sturl. I, 84

DA-180:0331 náma mógrafir 365115 540702

"Reynir [Guðbjartsson] veit ekki til, að mótak væri í Kjarlaksvallalandi [DA-181]. Í seinni tíð var tekið í Staðarhólstungum [022], og móg[r]afir sjást þar enn," segir í örnefnaskrá Kjarlaksvalla. "Jarðnytjar eru þessar: […]. 5. Mótak nóg," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Greinilegar mógrafir eru í mýri fast norðan við Járnhrygg, háan melhrygg sem er upp með Traðardalsánni að austanverðu. Lítill hvammur, Paradís, er á móts við grafirnar í landi Kjarlaksvalla og norðaustan við hann gengur grjóttangi eða -nef út í árfarveginn. Mógrafir sjást á tveimur svæðum og tvær mótóftir eru við þær á svæði sem er 75x50 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur.

Mýrin sem minjarnar eru í er blaut, flatlend og grösug og hallar lítillega niður af henni til norðvesturs. Lyngmói er allt í kringum mýrina.

Lýsingin hefst í norðvesturhluta svæðisins þar sem stærra mógrafasvæðið er. Grafir 01 eru á

svæði sem er 52x47 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Þær eru ójafnar og eru dýpstu grafirnar yst, næst jöðrunum. Þar sjást skýrar ferhyrndar grafir og stendur vatn í sumum þeirra. Víðast er mógrafasvæðið 0,4-0,6 m á dýpt en dýpstu stakar grafir um 1 m djúpar. Svæðið er gróið en deiglent og lítill gróður er þar sem vatn stendur.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,4; FDA II, 95

DA-180:0332 tóft skemma 365095 540722

Mótóft 02 er fast norðvestan við mógrafasvæði 01. Er hún frammi á lágu barði. Tóftin er torfhlaðin og úr lagi gengin. Virðist hafa hrunið úr veggjahleðslum á suðvesturhlið. Tóftin er 5,5x3,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Innanmál sést í suðausturenda. Hleðsluhæð er 0,3 m.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0333 tóft skemma 365139 540674

Á milli mógrafasvæða 01 og 04 er lítil torfhlaðin mótóft. Hún er 5x3,5 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Tóftin mjókkar í norðurenda og þar sést ekki innanmál en það er greinilegt í suðurhluta, er 2,5x2 m að stærð og snýr austur-vestur. Innanmálið er ferkantað en innri brún veggja stendur lítið upp úr umhverfinu og er lítt greinanleg. Ekki sést op á tóftinni og veggir eru 0,2-0,3 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0334 náma mógrafir 365141 540669

Lítið stakstætt mógrafasvæði er suðaustan við mótóft 03. Það er 15x12 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Greinilegastar eða skýrarstar eru grafirnar næst bökkunum og eru þar 0,5-0,8 m djúpar. Grafirnar eru grónar og stendur lítið vatn í dýpstu gröfunum. Skurður hefur verið grafinn úr norðvesturhorni til suðvesturs til að hleypa vatni úr gröfunum.

Hættumat: engin hætta

DA-180:034 *Þinghús* heimild um þingstað 364863 545693

Á herforingjaráðskorti frá 1911 er þinghús merkt um 2,4 km norðan við bæ 001. "Fáum metrum fyrir sunnan gamla Fjósakotsbæinn [DA-182:001] stóð þinghús Saurbæinga [sjá 008], þar til það var flutt á Kirkjuhvol. Stendur húsatóftin enn og er kölluð Þinghús [sjá 008]," segir í örnefnaskrá. "Samkomuhús var "[b]yggt áfast fundarhúsi hreppsins [árið 1924] og sérstaklega útbúið til leiksýninga. Ein hæð og kjallari [. . .]," segir í Sporum ungmennafélaga e. Jón M. Ívarsson. Gamla þinghúsið á Kirkjuhóli/Kirkjuhvoli er nú orðið hluti af talsverðri byggingu, Tjarnarlundi, en byggt hefur verið við húsið nokkrum sinnum. Húsasamstæðan er til móts við kirkjugarðinn um 10 m norðan við hann og er malarvegur/-plan á milli.

Norðvesturhluti hússins sem stendur er á því svæði sem elsta húsið var. Sigurður Þórólfsson í Fagradal hefur tekið saman sögu hússins og á í handriti. "Mannvirki, sem aðrir eiga að mestu eru þessi: [. . .] 8. Þinghús 5,7x4,4x2,5 m, með risi úr timbri með járnþaki, bygt 1906. 10. Skúr [þ.e. samkomuhús] við það, eign Stórstúku Íslands 2x4,4x2 m, úr timbri með járnþaki," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Samkvæmt Sigurði í Fagradal var byggt við húsið árið 1924. Árið 1962 var byggður salur og svið og svo aftur byggt við 1982. Engin af umræddum byggingum hefur kjallara.

Hættumat: hætta, vegna framkvæmda

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; Ö-Staðarhóll,1; Jón M. Ívarsson (2006), 28; FDA II, 94

DA-180:035 varða landamerki 366127 540209

"Landamerki milli Staðarhóls í Traðardal [...] Smjörhjallagili og með því að upptökum gilsins og eftir því sem vötnum hallar ofan Steypuna í slakka í hásteypuhaus að austan og þaðan sjónhending í 2 vörður [sjá 036] sinnhvort veginn við Hvammdalsá," segir í Landamerkjabréfi. Varða er norðarlega í Staðarholtstungum, austan við Dauðsholt, og er um 3,7 km suðaustan við bæ 001 og rúmum 400 m norðan við landamerkjavörðu 036. Varðan hefur verið landamerki milli Staðarhóls og Hvammsdals (DA-177).

Varðan er á hálfgrónum meli, á hlíðarbrún. Mosi er mikill í sverði en þó sést víða í berar klappir.

Varðan er hrunin, er 2 x 1 m að stærð og snýr norður-suður. Varðan er 0,4 m á hæð og er hlaðin úr blöndu af stæðilegi ferhyrndu grjóti og flötu grágrýti. Grjótið er skófum vaxið. Mikið grjótdreif er norðan við vörðuna, líklega hrun úr henni.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Landamerkjabréf No. 52

DA-180:036 varða landamerki 366019 539833

Landamerkjavarða milli Staðarhóls og Hvammsdals (DA-177) er sunnarlega í Staðarhólstungum, um 3,8 km suðaustan við bæ 001 og rúmum 400 m sunnan við landamerkjavörðu 035.
Varðan er ofarlega á mosagrónum stalli. Uppþornaður og gróinn lækjarárfarvegur er rétt austan og sunnan við vörðuna.
Varðan er hlaðin ofan á lítilli og gróinni klöpp. Varðan er 0,4 m á hæð (1,3 m ef klöppin er talin með). Varðan er 2 x 2 m að stærð og er hlaðin 7-8 skófvöxnum steinum.
Hættumat: engin hætta
Heimildir: Landamerkjabréf No. 52

DA-180:037 *Erlendstóft* tóft hlutverk óþekkt 364188 545170
"Austur af bænum [180b:001] eru [Lönguflatir] [...]. Austan við þá er Erlendstóft," segir í örnefnaskrá Lambaness. "Vestan við Flóa meðfram Staðarhólsá liggur harðvellisengi niður að Erlendstóft […]," segir í örnefnaskrá Þurraness. "Milli Lambaness [DA-180b] og Saurhóls [DA-173] eru landamerki þessi: Frá Erlendstóft ræður Staðarhólsá. . .," segir í Landamerkjabréfi No. 51. Í landamerkjabréfi No. 49 segir: "Staðarhólsá ræður merkjum milli Þurraness [DA-184] og Saurhóls alla leið að Erlendstópt." Erlendartóft er um 300 m norðaustan við Staðarhóls á en áin hefur áður runnið í bugðu mun legra til austurs og aðeins verið um 20 m sunnan við tóftina. Tóftin er á merkjum, um 260 m austan við íbúðarhúsið í Lambanesi en um 1800 m norðan við Staðarhól 001.
Tóftin er á flata þar sem nú hafa verið ræst fram og ræktuð tún en tóftinni hefur verið þyrmt í þeim framkvæmdum. Kristján Sæmundsson heimildamaður hafði heyrt að ekki mætti slétta tóftina en ekki um hvers vegna það væri. Hann telur að hún hafi gengið undi rnokkrum nöfnum.
Tóftin er aflöng og 14 x 7.6 m að stærð. Hún virðist einföld og snýr ANA-VSV. Op er á miðjum norðurlangvegg hennar. Talsvert þýfi er í norðausturhluta hennar en ekki hægt að greina hólfaskipan. Tóftin er skýr og sker sig á afgerandi hátt úr flatanum. Veggir hennar eru 0.4 m hærri en umhverfið en 1.5-2 m á breidd. Þeir eru þýfðir og á kafi í grasi. Ekki er vitað hvaða hlutverki tóftin gegndi.
Hættumat: hætta, vegna jarðræktar
Heimildir:Ö-Lambanes, 1; Ö-Þurranes,1; Landamerkjabréf No. 51; Landamerkjabréf No. 49; Sóley Valdimarsdóttir og Hulda Birna Albertsdóttir (2012), 34

DA-180:038 *Sunnuhvoll* heimild um bústað 363837 545621

"Norður frá túninu [DA-180b:001] við ána og nálægt veginum er nýbýli, sem heitir Sunnuhvoll, en er nú í eyði," segir í örnefnaskrá Lambaness. "Neðar með Staðarhólsá stóðu húsamennskubýlið Ós [028] í tvo áratugi og Sunnuhvoll einn áratug um og miðja 20. öld," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Sunnuhvoll var rúmum 500 m norðan við Lambanes 180b:001 en sammt austan við heimreið að Lambanesi.
Þar sem býlið stóð eru nú sléttuð tún.
Húsið stóð á einhvers konar rima eða lágu nesi og túnskiki við það var vestan undir því, aðeins lægra í landinu. Sléttað hefur verið yfir ummerki um býlið. Það er strangt til tekið of ungt til að teljast til fornleifa en þótti þó mikilvægt að taka með á fornleifaskrá sem hluta af byggðarþróun á svæðinu.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Ö-Lambanes, 1; ÁFÍ 2011, 169; Sóley Valdimarsdóttir og Hulda Birna Albertsdóttir (2012), 35

DA-180:039 þúst hlutverk óþekkt 364054 543414
Mjög óljósar minjar er um 20 m norðan við heimreið að Staðarhóli og um 40-50 m vestan við rætur bæjarhóls.
Mjög þýft og grösugt svæði.
Kargaþýfð upphækkun sem rís um 0,4 m yfir yfirborð, alls rúmir 30 x 10 m á stærð frá NV-SA. Eiginlegir veggir sjást ekki. Skammhliðar eru nokkuð ljósar sem og suðurhlið en norðurhliðin er minna sannfærandi. Hugsanlega er þetta einn túnbleðlanna sem rísa upp úr þýfinu norðan og vestan við Staðarhól en umfang og lögun bendir þó frekar til að hér geti verið mannvirkjaleifar.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:040 heimild um ristu
"Torfrista og stúnga hverttveggja slæmt og ilt til að flytja. Reiðíngsrista engin, og þarf til að kaupa," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705. Í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731 segir: "Torfrista stunga og Reidings Rista ij Medallage." Í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918 segir: "Jarðnytjar eru þessar: [...]. 6. Torfrista góð [...]." Ekki er vitað hvar torf var rist innan jarðamarka Staðarhóls.
Heimildir:JÁM VI, 160; Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 21; FDA II, 95

DA-180:041 heimild um vatnsból

"Vatnsból slæmt og þrýtur stundum," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705. Í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918 segir: " [...] Vatnsból óhæfilegt [...]." Vatnsból á Staðarhóli þótti almennt slæmt en ekki er vitað hvort eða hvar brunnur eða uppspretta jarðarinnar var.

Heimildir:JÁM VI, 161; FDA II, 95

DA-180:042 heimild um brú

"Vegur heim til bæjarins er so nær alt um kríng ófær yfir að komast, so brúa verður með stórkostlegri fyrirhöfn," segir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705. Staðarhóll er á talsverðu mýrarsvæði. Ekki er vitað hvar umrædd "brú" eða vegur var en vísast hér m.a. til hinnar svokölluðu Brautar sem samkvæmt heimildum var norðan við bæinn, sjá 019 en hafi hlaðin braut eða vegur verið um mýrarnar sjást lítil sem engin ummerki um hana í dag. Í upphafi 20. aldar lá leiðin norður frá Staðarhól talsvert ofar eða vestar í hlíðinni, ofan við mestu mýrarnar (sjá 681:002) annars vegar en önnur leið (norður og suður frá Staðarhól, neðst í dalnum, við Staðarhólsá (og -eyrar - sjá 681:001). Ekki eru fleiri leiðir þekktar.

Heimildir:JÁM VI, 161

DA-180:043 heimild um áveitu

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 2. Útengi grasgefið, greiðfært, þurrlent, sæmilegt, veitt á nokkuð af því, stutt á það og vegur góður," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Ekki er vitað hvaða áveitu er vísað til í fasteignamati og ekki eru þekktir önnur áveitumannvirki en þau sem fundust skammt sunnan við bæ 001 og skráð voru undir númerinu 051.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:FDA II, 95

DA-180:044 þúst tún 364113 543431

Á túnbleðli sem er fast NNV við bæjarhól 001 - næstum syðst á honum - vottar fyrir tveimur beðasléttum.

Smátúnbleðill sem rís lágt, þýfður og mjög loðinn.

Beðin virðast tvö og vottar fyrir þeim á loftmynd. Þegar komið er á staðinn sést lítið annað en hugsanlega rásin á milli beðanna, sem er um 15 cm breið og liggur nokkurn veginn frá austri til vesturs á um 10 m löngum kafla. Alls er svæðið að líkindum um 12 x 10 m stórt alls þótt örðugt sé að slá á það máli.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA

DA-180:045 tóft útihús 364135 543392

Tóft er undir norðausturhorni kirkjugarðs 002, nánast við rætur hólsins.

Vel grösugt svæði í halla mót austri.

Tóftin er grafin lítillega inn í hólinn, snýr austur-vestur með op í austurátt. Hún er nær áreiðanlega frá 20. öld af útliti að dæma, alls um 5 x 4 m að utanmáli. Veggjahæð er mest um 1 m. Hún virðist ferköntuð í grunninn en er talsvert rofin og aflöguð, einkum að innanverðu, en þar hafa kindur nuddað sér utan í veggi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:046 *Réttareyri* örnefni rétt 364039 543707

"Norðan við heimreiðina [009], sem er frá ánni til bæjarins [001], er Réttareyri,...," segir í örnefnaskrá. Réttareyri er um 300 m NNV við bæ 001. Á þessum slóðum er m.a. býlið Vindheimar 017 og óskýr, tvískipt tóft en engin ummerki fundust um rétt á þessum slóðum eins og ætla má að hafi verið samkvæmt örnefninu.

Þýft og grösugt svæði.

Engin ummerki sjást nú um rétt á þessum slóðum.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Staðarhóll, 1

DA-180:047 þúst hlutverk óþekkt 365170 540610

Þúst er fast neðan og norðan undir Járnhrygg, um 60 m suðaustan við mógrafasvæði 033 og 2,9 km sunnan við bæ 01. Hlutverk hennar er ekki þekkt en það verður að teljast líklegt að um leifar af móstæði sé að ræða. Ekki er hins vegar að sjá ummerki um móskurð næst þústinni.

Þústin er í þýfðum lyngmóa. Grösug mýri er til norðvesturs en há lyngi vaxin brekka í Járnhrygg til suðausturs.

Þústin er 10x4,5 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Hún er 0,1-0,2 m á hæð og er í aflíðandi halla til norðvesturs. Greina má afar óljóst innanmál eins hólfs í þústinni iog mögulega hefur verið op inn í það í norðvesturenda. Norðvesturhlið þústarinnar er óskýr og þýfð eins og reyndar öll þústin.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0481 gata leið 365372 539969

Sjá má stitróttar götur eftir Járnhrygg sem liggja að býli/seli 022. Varða 02 er við leiðina. Götur á leiðinni sjást best þar sem þær liggja inn í túnið á býli 022.

Járnhryggur er langur og hár hryggur, gróinn í austurhlíðum en melur og holtagrjót efst á honum. Hóltoppar eru á honum og gróið er í lægðum milli slíkra hæða.

Þar sem leiðin sést best í túninu er hægt að rekja hana á 26 m löngum kafla. Sjást 3-4 götur grónar götur á 2 m breiðu svæði. Eru þær 0,1-0,2 m á breidd og dýpt. Utan túnsins, á melum Járnhryggjar, sjást fjárgötur en einnig liggur bílslóði eftir Járnhrygg og framhjá vörðu 02. Líklega er slóðinn á svipuðum stað og eldri reiðleið lá áður.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0482 varða samgöngubót 365406 540084

Lítil hrunin varða er á stóru bjargi á Járnhrygg norðvestan við mógrafir 012_01 og 120 m norðaustan við greinilegar götur 01. Bjargið sem varðan er á er gríðarstórt eða um 2x1,5 m að stærð og 1 m á hæð. Það er flatt og fremur slétt að ofan. Varðan er 0,7-0,8 m í þvermál en hleðslur í henni eru hrundar og hefur hún líklega verið minni um sig en hærri en hún er nú. Varðan er 0,3 m á hæð. Grjót í henni er skófum vaxið.

Hættumat: engin hætta

DA-180:049 varða hlutverk óþekkt 364940 543500

Varða er uppi á Þverfelli sem virðist ekki gömul og ekki sérlega vandlega hlaðin. Er hún á milli Staðarhóls og Þurraness DA-184. Frá henni sést glitta í bæinn á Þurranesi en óvíst hvort varðan sjáist þaðan.

Klapparmelar eru allt í kringum vörðuna uppi á Þverfelli. Varðan er ekki frammi á ystu brún fellsins heldur aðeins inni á því.

Varðan er hlaðin á flatan jarðlægan stein sem er 0,5 m hár. Varðan er 0,7 m á hæð og 0,7 m í þvermál. Í henni sjást 5-6 umför. Ekki er ljóst í hvaða tilgangi varðan var hlaðin og óvíst að um fornleif sé að ræða.

Hættumat: engin hætta

DA-180:050 mannvirki hlutverk óþekkt 364115 543213

Afar óljósar minjar eru út við merki á milli Miklagarðs DA-183 og Staðarhóls, á milli áveitugarða 051_01 og 051_02 og 115 m sunnan við bæ 001. Mögulega er hér um leifar af vegi milli Staðarhóls og Miklagarðs að ræða.

Minjarnar eru á fremur flatlendu og grasgefnu svæði. Þar er þýft og talsvert um ójöfnur og bakka.

Í þýfinu sést ílangur hryggur sem er 35 m langur og um 8 m breiður. Hann liggur nálega norður-suður og er víðast 0,2-0,3 m á hæð. Nyrst á þessum hrygg, þar sem er nokkuð skýr brún í landinu, eru tvær þústir út við jaðra hryggjarins. Er sú nyrðri og austari 5x2 m að stærð og snýr norður-suður. En sú syðri og vestari er 7,5x3 m að stærð og snýr eins. Báðar eru þær 0,3-0,4 m á hæð. Á milli þústanna er grunnt skarð sem kann að hafa myndast vegna umferðar eftir meintum vegi en þetta er allt mjög óljóst og ekkert framhald sést á hryggnum, hvorki til norðurs né suðurs.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:051 garðlag áveita 364096 543283
Áveitugarður er á flatlendu svæði á milli bæjarhóls 001 og merkja á milli Staðarhóls og Miklagarðs DA-
183. Hinum megin við merkin eru einnig áveitumannvirki DA-183:010 í landi Miklagarðs en óvíst er að þau hafi tengst og tilheyrt sama kerfi.
Áveitan er á fremur flatlendu og grasgefnu svæði. Þar er þýft og talsvert um ójöfnur. Ber þetta svæði með sér að hafa verið deiglendara áður en það var ræst fram með djúpum skurðum.
Áveitugarðurinn nær frá skurði sunnan við bæjarhól Staðarhóls 001 til suðausturs að merkjum milli Staðarhóls og Miklagarðs. Hann er torfhlaðinn, 132 m langur, 0,7-0,8 m á breidd og 0,3-0,4 m áhæð. Norðausturbrún garðsins er skýrari en suðvesturbrúnin. Um 47 m frá norðvesturenda garðsins verður hann mjög siginn, nánast útflattur. Þar suðaustan við hækkar landið lítillega og þar verður suðvesturbrún garðsins skýrari því renna hefur myndast meðfram garðinum en rennan kann að vera handgrafinn skurður. Hún er 0,2-0,3 m á breidd og 0,3-0,5 m á dýpt. Frá þessum stað á garðinum og að suðausturenda er norðausturbrún garðsins mjög ógreinileg og mögulega mæld utar en hún er.
Hættumat: engin hætta

DA-180:052 varða hlutverk óþekkt 365812 540212
Hrunin varða er norðarlega á Staðarhólstungum, rétt sunnan við Staðarhólsá, um 3,6 km suðaustan við bæ 001 og rúmum 320 m vestan við landamerkjavörðu 035.
Varðan er rétt norðan við uppþornaðan og gróinn lækjarfarveg. Hún er á hálfgrónum mel. Gróður er slitróttur þar sem skiptast á mosabreiða og berar klappir.
Varðan er mikið hrunin og varla stendur lengur steinn yfir steini. Varðan er 1,5 x 1,5 m að stærð og 0,2 m á hæð. Hún ner hlaðin úr 4-5 skófvöxnum steinum. Óvíst er um hlutverk vörðunnar, hún er hvorki á þekktri leið né landamerkjum.
Hættumat: engin hætta

DA-180:053 tóft hlutverk óþekkt 364084 543509

Mjög óljós og fornleg, hringlaga tóft er á túnbleðli rúma 100 m norðvestur af bæjarhól 001.

Umhverfis er mjög þýft graslendi.

Tóftin sést ágætlega á loftmynd en heldur verr þegar að er komið. Tóftin er nyrst og vestast á bleðlinum. Þar er mikið þýfi. Hún virðist hringlaga og er allt að 20 m í þvermál. Hún er alveg sigin og hlaupin í þúfur, mest um 0,3 m há en rís þó eilítið yfir þýfið. Dyr sjást ekki. Skál er í miðjunni en innra byrði þó varla nema 7-8 m í þvermál.

Hættumat: engin hætta

DA-180:054 þúst tún 364366 543439

Á þrívíddarlíkani sem gert var af Staðarhólstúni og nágrenni sumarið 2020 kom í ljós að beðasléttur eru nyrst í Fjósakotstúni, norðan við fjárhúsleifar á bæjarstæði Fjósakots 182:001. Staðurinn var ekki skoðaður á vettvangi en þarna sjást 4-5 beð sem snúa austur-vestur, líklega í smáhalla mót vestri. Greinilegar rásir eru á milli beðanna. Líkleg stærð svæðis er um 40 x 40 m eða rúmlega það.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:055 tóft heystæði 364400 543363

Tóft, að líkindum heystæði, er fast ofan eða austan við garð 026, en hann er ofan við Fjósakotstún (sjá 182:001).

Tóftin er í mýrlendum, aflíðandi halla mót vestri.

Áberandi, iðagræn og grjótlaus upphækkun (um 0,5 m há), líklega leifar mannvirkis og þá sennilega heystæðis frekar en húss eða aðhalds. Alls er hún um 11 x 7 m stór og snýr austur-vestur. Ekki mótar fyrir veggjum eða dyraopi.

Hættumat: engin hætta

DA-180:056 tóft heystæði 363899 543451

Mögulegt heystæði er 50-60 m vestan vegarins um Staðarhólsdal, sunnan við Réttareyri 046 og tæpa 20 m suður af tóft 006.

Gríðarlegt þýfi er á þessum slóðum.

Grasi vaxin upphækkun sem sker sig úr þýfinu, um 9 x 5 m stór frá norðri til suðurs. Norðurhlutinn er skýr en sá syðri afmyndaður og rennur saman við þýfið umhverfis. Ekki er ósennilegt að þessi tóft og 006 tengist með einhverjum hætti.

Hættumat: engin hætta

DA-180:057 garðlag áveita 362596 546490

Hugsanlegir áveitugarðar (eða flóðvarnargarðar) eru við farveg frá lítilli tjörn skammt norðaustan við tóft 056.

Gríðarlegt þýfi er á þessum slóðum.

Garðarnir eru að líkindum tveir. Sá vestari er L-laga og liggur fyrst norður-suður en sveigir svo til vesturs en um 8 m ASA er annar garður sem snýr norður-suður. Farvegur er á milli þeirra og því virðast þeir hafa átt að stýra vatnrennsli en hvert er óljóst - þarna er lítill vatnshalli. Hvor garður um sig er um 1 m breiður og 0,5 m hár og alls ná þeir yfir svæði sem er um 30 x 20 m stórt.

Hættumat: engin hætta

DA-180:058 garðlag túngarður 364044 543215

Á þrívíddarlíkani sem gert var af Staðarhólstúni og nánasta umhverfi sumarið 2020 sjást tvö fornleg garðlög í túni suður af bæ. Þau liggja nokkurn veginn samhliða í boga milli Hókots 014 og bæjarhóls 001. Hér er skráð það syðra en það nyrðra undir númerinu 059.

Mjög þýft og grösugt svæði.

Það sem er sýnilegast af garðlaginu eru tvær samhliða þústir 60 norður af Hólkoti. Á vettvangi var talið að þær gætu verið tóftaleifar og raunar er ekki útlokað að einhverntíma hafi staðið útihús á eða við leifar garðsins. Þegar mynd af líkaninu er skoðuð sést hins vegar að siginn garður liggur frá þústinni í sveig bæði til SA og NV. Alls er hægt að rekja hann um 250 m. Norðvesturendi garðsins er h.u.b. þar sem mætast skurðurinn sem sker suðurenda bæjarhóls og vegurinn um Staðarhólsdal en austurendinn er nálægt merkjagirðingu Staðarhóls og Miklagarðs.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:059 garðlag túngarður 364114 543184

Á yfirborðslíkani sem gert var af Staðarhólstúni og nánasta umhverfi sumarið 2020 sjást tvö fornleg garðlög í túni suður af bæ. Þau liggja nokkurn veginn samhliða í boga milli Hókots 014 og bæjarhóls 001. Hér er skráð það nyrðra en það syðra var skráð undir númerinu 058.

Mjög þýft og grösugt svæði.

Á líkaninu sést að garðurinn liggur nokkurnveginn samsíða garðlagi 058, en víðast hvar eru rúmir 20 m á milli. Þó virðist þessi garður mögulega nálgast þann ytri eftir því sem suðaustar dregur. Alls er hægt að rekja garðinn á tæplega 200 m löngum kafla. Lítill hluti garðsins var skráður af jörðu niðri en þar sést hann á um 40 m löngum kafla frá merkjum á móti Miklagarði DA-183 til

norðvesturs. Þar er garðurinn 0,2 m á hæð og 1,5-2 m á breidd.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180:060 *Hólshús* heimild um bústað
"Önnur hjáleiga hefur verið, kölluð Hólshus [svo]. Hefur ýmist tilgengið um byggíng á henni eins og hinni. Sjaldan landskuld goldin, heldur ljeð fátækum mönnum. Kann ekki að byggjast jörðunni án skaða. Þar sem nú er hjáleiga, Mikligarður [DA-183:001], eru munnmæli að staðurinn hafi til forna staðið, og verið fluttur þángað, sem nú er," segir í Jarðabók Árna Manússonar og Páls Vídalíns frá 1705. Í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731 segir: "Hölshús önnur hiäleiga þar og, J firndenne bijgd, övyst öllumm Hvad hún leigdest. Hverig þessara Kann Aftur ad byggiast fyrer utan stærdsta skada hema Stadaenz og Nälægra Afbyles Kota." Ekki er vitað hvar hjáleigan Hólshús stóð og er vel mögulegt að hún hafi síðar breytt um nafni og sé því á sama stað og síðar stóð hjáleiga með öðru nafni, t.d. Hólkot 014.
Heimildir:JÁM VI, 161; Jarðabók yfi Dalasýslu 1731, 24

DA-180:0611 tóft hlutverk óþekkt 364239 543958
Talsverður fjöldi af einföldum tóftum er ríflega 600 m norðan við Staðarhól 001 en 770 m sunnan við Þurranes 184:001. Tóftirnar eru tæpum 110 m norðvestan við þjóðveg en 200 m suðaustan við Staðarhólsá. Á bakkanum eru sex þústir og rústir, á svæði sem er 160 x 50 m stórt og snýr norðaustur-suðvestur. Ekki er vitað hvaða hlutverki tóftirnar þjónuðu.
Tóftirnar eru ofan og utan í árbakka gamals farvegar og talsverð sina er allt í kring, neðar (í farveginum) er gras sneggra. Tóftirnar eru á mörkum bakkanna og lægra svæðis neðar. Þær skera sig úr sinunni þa rsem þær eru þýfðar og grónar.
Lýsingin hefst syðst á svæðinu þar sem tóft 01 er. Hún virðist einföld og 16 x 10 m að stærð. Tóftin snýr NNA-SSV. Ekki er greinilegt op á henni. Tóftin er stórþýfð og veggir eru víða allt að 2-2.5 m á breidd en aðeins 0.3 m á hæð.
Hættumat: engin hætta

DA-180:0612 tóft hlutverk óþekkt 364292 543996
Tóft 02 er í raun ekki tóft heldur aðeins L-laga hleðsla. Hún er um 48 m NNA við tóft 01 en aðeins um 6 m SSV við þúst 03. Hleðslan er mjög óskýr og kann að hafa verið stærri áður. Nú er hún 7.5 x 7 m að stærð og myndar sem fyrr segir L-laga horn. Hún er algróin og sigin, samtals um 0.4 m á hæð.
Hættumat: engin hætta

DA-180:0613 tóft hlutverk óþekkt 364298 544005

Þúst 03 er um 6 m NNA við þúst 02 en 22 m SSV við tóft 04. Hún er í raun aðeins hæð eða þúst með svolítilli dæld í. Þústin er samtals 7 x 5.5 m að stærð. Hún er talsvert afgerandi, bæði grænni en umhverið og rís einnig í um 0.5 m hærra. Sem fyrr segir er dæld í henni miðri en varla hægt að tala um hólf (innri lögun). Dældin er 2.3 x 1.3 m að stærð.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0614 þúst hlutverk óþekkt 364316 544031

Þúst 04 er ríflega 20 m NNA við þúst 03 en um 20 m VSV við tóft 05. Hún er 7 x 6 m stór og snýr norður-

suður. Ekki er greinilegt op á henni eða tóftarlag en svolítil dæld er þó í miðjunni. Þústin er um 0.5 m hærri en umhverfið.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0615 þúst hlutverk óþekkt 364339 544039

Þúst 05 er um 19 m VSV við þúst 04 en um 18 m SSA við þúst 06. Bæði þústir 05 og 06 eru á svæði þar sem nú er búið að slétta tún en þó má greinilega sjá móta fyrir þeim í sléttuðu túninu. Þúst 04 er í raun rústahóll. Hún er 13 x 11 m stór og snýr austur-vestur. Hún virðist skiptast í tvö hólf. Það vestara er 3.8 x 2.1 m að stærð og snýr norður-suður. Op er á vesturvegg þess allra syðst. Innar eða austar er annað hólf minna. Það er um 2.2 m í þvermál. Á einstaka stað sést í grjótí veggjum.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0616 þúst hlutverk óþekkt 364327 544069

Þúst 06 er einnig sléttuð í tún. Hún er um 18 m NNV við þúst 05. Hún er í raun hólbunga, fagurgræn og ræktarleg. Hún er 14 x 11 m stór og snýr norður-suður. Ekki er greinilegt tóftarlag á henni.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0621 tóft+garðlag hlutverk óþekkt 364845 545629

Talsverð mannaverk eru suðvestan í Skollhól/Kirkjuhóli/Kirkjuhvoli þar sem Staðarhólskirkja og félagsheimilið Tjarnarlundur standa.Á þessu svæði voru hlaðnir stallar en sökum gróðurs sjást þeir nú ekki eins vel og áður. Þarna eru þó ýmis ummerki s.s. tóft 01, garðlag 02 og stallar 03.

Mannvirkin ná yfir svæði sem er 28 x 23 m stórt og snýr austur-vestur.
Á þessum slóðum lét kvennfélagið í sveitinni hlaða gerði og þarna var gróðursett talsvert mikið af trjám, barrtré, reyniviður, birki, víðir og rifsberjarunnar.
Tóft 01 er alveg undir hólnum. Hún er 16.5 x 7.5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Annars vegar er um eiginlega tóft að ræða sem er austar og 7 x 6 m að stærð, opin ti suðurs. Tóftin gæti t.d. hafa verið hestakofi í tengslum við kirkjuna. Til VNV frá honum gengur eins konar stallur til vesturs. Hann er 7.5 x 1.2 m að innanmáli og opin til vesturs. Stallurinn er grafinn inn í brekkuna og á kafi í rifsberjarunnum.
Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

DA-180:0622 garðlag hlutverk óþekkt 364856 545628
Garðlag liggur niður (til SSV) kirkjugarðshólinn í framhaldi af suðurhorni kirkjugarðs 003. Garðlagið er um 23 m á lengd og snýr nálega norður-suður. Það er allt að 0.8-1 m á hæð en tæpur 1 m á breidd. Það er á kafi í gróðri. Ekki er vitað nákvæmlega hvaða tilgangi það þjónaði en tengist líklega einhvers konar ræktunarstarfi í hólnum.
Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

DA-180:0623 dæld 364852 545634
Samkvæmt Sigurði Þórólfssyni í Fagradal stóðu kvenfélagskonur á svæðinu fyrir því að gerðir væru e.k. pallar í sunnanverðan Kirkjuhólinn. Enn má sjá ummerki efitr a.m.k. tvo af stöllunum en þeir hafa að nokkru horfið í gróðurinn á hólnum. stallarnir eru um 7 m á lengd og flatir í toppinn.
Hættumat: hætta, vegna trjáræktar

DA-180:063 þúst hlutverk óþekkt 364528 545716
Stór þúst/rústahóll er um 8 m sunnan við þjóðveg en um 340 m vestan við Staðarhólskirkju 003. Þústin er 2350 m frá Staðarhóli 001 en 85 m ASA við þar sem brú 021 á gamla þjóðveginum 681:004 lá yfir Flæðalæk.
Þústinn er á grasivöxnu og stórþýfðu svæði þar sem Flæðalækur beygir til austurs. Er hann á milli lækjar og þjóðvegar norðar. Svæðið er stórþýft og sinuvaxið.
Ekki er um eiginlega tóft að ræða heldur þúst þar sem líklegt virðist að mannvistarleifar geti leynst undir sverði. Þústin sker sig nokkuð úr umhverfi sínu þar sem hann stendur hærra og grænka er þar meiri en umhverfis en bæði hóllinn og næsta nágrenni hans er stórþýft. Hóllinn er 14 x 10 m stór og snýr norður-suður. Hann er um 1 m hærra en umhverfið þar sem hann stendur

hæst.

Hættumat: engin hætta

DA-180:064 þúst hlutverk óþekkt 364039 543566

Áberandi þúfnakragi er 40-50 m suður af Vindheimatóft 017. Mögulegt er að þar leynist mannvirkjaleifar.

Þúfnakraginn er um 40 x 20 m stór frá norðri til suðurs og nær allt upp að veginum um Staðarhólsdal.

Hugsanlega er ekki eiginleg tóft hér heldur enn einn lítill túnbleðill.

DA-180:065 garðlag hlutverk óþekkt 364083 543668

Þykkt, mikið og fornlegt garðlag liggur norðan við Staðarhólstún frá fjallsrótum og langleiðina niður að Staðarhólsá. Það sést vel á loftmynd og lýsingin hér á eftir styðst raunar helst við hana þótt garðurinn hafi verið skoðaður á einum stað á vettvangi, skammt norðan við Vindheima 017. Ef dregin er lína frá bæjarhól 001 og beint til norðurs í garðinn er fjarlægðin tæpir 230 m.

Garðurinn liggur almennt um mjög þýft svæði og á köflum votlent.

Alls sést garðurinn á um 450 m löngum kafla. Austast vottar fyrst fyrir honum norðan eða norðaustan við fjárhús á bæjarstæði Fjósakots 182:001. Þaðan má fylgja honum til vesturs (eða norðvesturs). Á einum stað á leiðinni niður að vegi liggur yngri túngirðing (vír) yfir hann en svo má rekja hann allt niður fyrir veg þar sem hann liggur 40-50 m norðan við Vindheima. Þar er hann líkastur greinilegri þúst og á honum fuglaþúfa. Hann liggur þar um mikið þýfi sem er bæði austan og vestan við hann en fjarar út skammt vestar, talsvert áður en komið er að Staðarhólsá, og ekki útilokað að hann hafi sveigt til suðurs skammt þar frá. Garðlög sem sjást sunnan Staðarhólstúns eða í það minnsta annað þeirra gætu hafa tengst þessum garði. Það virðist mögulegt að garðlögin hafi afmarkað svæði sem hefur verið mun stærra en eiginlegur töðuvöllur Staðarhóls en til að ganga úr skugga um þetta þyrfti rannsóknir.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0661 garðlag hlutverk óþekkt 364032 543398

Sigið garðlag (mögulega gamall, upphlaðinn vegur) 066_1 og tóft 066_2 sjást fast norðan við heimreiðina að Staðarhóli. Hin meinta tóft er um 70 m VNV af íbúðarhúsi á bæjarhól 001. Mannvistarleifarnar eru á svæði sem er um 42 x 9 m stórt og snýr ASA-VNV.

Svæðið er mjög grösugt og þýft.

Tóftin er um 5 x 5 m stór, sigin og grjótlaus. Op kann að hafa verið til norðausturs og veggir

virðast þykkir og mest 0.8 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

DA-180:0662 garðlag hlutverk óþekkt 364022 543407

Frá tóft 66_1 virðist liggja garðlag til beggja átta, vesturs og austurs, 15-20 m í hvora átt. Það er sigið og um 2 m breitt, hlaupið í þúfur. Ekki er útilokað að hér sé komin eldri heimreið að Staðarhóli sem þá hefur verið raskað við gerð yngri vegar. Mögulega gæti þá þá hin meinta tóft verið afleiðing rasksins.

Hættumat: engin hætta

DA-180:067 tóft útihús 364071 543234

Tóft er um miðja vegu milli Hólkots 014 og bæjarhóls 001. Hún er 80-90 m norður af Hólkoti.

Mjög grösugt og þvæði, líklega gamall túnbleðill.

Ekki er útilokað að tóftin sé útihús frá Hólkoti, enda ber hún þess merki að geta verið frá svipuðum tíma. Tóftin er lítil og einföld, þokkalega greinileg, um 4 x 4 m að stærð. Veggir fremur signir og óljósir.

Hættumat: engin hætta

DA-180:068 *Slokagarðsengi* örnefni

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín segir um ítök Tjaldaness DA-172: "Sagt er jörðin eigi engi í Staðarhólslandi, kallað Slokagarðsengi; um það er þó ei átölulaust, en jafnan eru Tjaldaness ábúendum ljeðar nokkrar engjaslægjur í Staðarhólslandi, þó ekki í skyldunafni." Nafniið Slokagarðsengi gefur til kynna að þar hafi verið hlaðinn garður af einhverju tagi, mögulega heygarður. Örnefnið er týnt og ekki reyndist því unnt að staðsetja það.

Heimildir:JÁM VI, 161

DA-180:069 varða hlutverk óþekkt 365675 539842

Stæðileg varða er rétt austan við Byrgisbreiðar, í Staðarhólstungum. Varðan er 3,8 km suðaustan við bæ 001 og tæpum 350 m vestan við landamerkjavörðu 036.

Varðan er ofarlega á gróinni hæð, rétt austan við gróið votlendi.

Varðan er 2 m í þvermáli og er austurhluti hennar hlaðin ofan á klöpp. Varðan er 0,8 m á hæð og er hlaðin úr smágrýti og myndarlegu hleðslugrjóti. Grjótið er yfirleitt stærra í botni vörðunnar en minnkar því hærra sem farið er. Kringum vörðuna er nokkuð grjótdreif og líklega er það grjót sem hefur tilheyrt henni áður fyrr. Ekki er ljóst um hlutverk vörðunnar, hún er hvorki á þekktri

leið né landamerkjum.

Hættumat: engin hætta

DA-180b Lambanes

1918: 5 hdr., hreppseign, skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 98.

"Nýbýli þetta er að nokkru leyti uppbygt úr býlinu Fjósakot [DA-182] [og] að nokkru leyti úr Staðarhólslandi [DA-180]," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 99.

Tvíbýli var á jörðinni skv. herforingjaráðskorti Dana frá 1911.

Jarðaítak: Jörðin á beitiítak í Staðarhólsodda (DA-180) skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 98.

1918: Stærð alls túns 2,3 ha (hús o. fl. 0,8 ha, ræktað tún 1,5 ha; þar af 0,5 ha slétt). Matjurtagarðar 156 m2.

1918: "Matjurtagarðar 285 m2 [...]. Jarðnytjar eru þessar: 1. Túnið er um 2 ha að stærð, 1/3 sljett [...]. 2. Útengi snögglent, þýft þurrlendi, samfellt, útfrá túni [...]. 3. Beitiland þrönglent, reiðingarsamt flatlandi, snjoljett, ljett til vetrarbeitar, gott til stórgripabeitar, stutt á það og smalamennska hæg. 4. Mótak nærtækt. 5. Jörðin liggur vel við samgöngum innansveitar. 6. Jörðin vel löguð til túnbóta. 7. Vatnsból gott. 8. Beitítak í Staðarhólsodda. Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Landlítið, áveðurs og næðingasamt. 2. Upprekstrarland vantar. 3. Torfristu vantar og byggingarefni. 4. Ágangur af fjenaði nágrannabæja. 5. Mannvirki og túni og fjenaði hætta búin af flóðum úr Staðarhólsá. 6. Flæðihætta fyrir sauðfje," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 98-99.

DA-180b:001 *Lambanes* bæjarstæði bústaður 363922 545065

Gamli bærinn var austarlega fyrir miðju túni, um 150 m sunnan við núverandi íbúðarhús jarðarinnar (byggt 1973). Svæðið þar sem gamli bærinn var hefur tekið miklum breytingum á undanförnum árum. Búið er að slétta það og reisa ný útihús á svæðinu. Vegna þessara framkvæmda sjást engin merki um gamla bæinn lengur á yfirborði.

Gamli bærinn var rétt sunnan við fjárhús. Ræktað tún er til austurs og til vesturs er heimreið að fjárhúsinum og þar lengra til vesturs rennur Staðarhólsá.

Engin merki um bæjarhól sjást lengur á yfirborði vegna byggingaframkvæmda. Mögulega er enn mannvist undir sverði, þótt hún sé e.t.v. mikið röskuð. Samkvæmt Kristjáni Sæmundssyni, heimildamanni, var gamli bærinn að hluta til steinhús með viðbyggingu úr timbri. Húsum á jörðinni er lýst í fasteignamati frá 1918 en þar segir: "Mannvirki, sem á jörðinni eru, eru þessi: 1. Baðstofa 6,x3 m, á bálki, úr torfi, alþiljuð, með timburgafli, nýleg. 2. Búr úr torfi, gamalt. Eldhús úr torfi gamalt. 3. Fjós yfir 2 kýr úr torfi í þokkalegu standi. 5. Hesthús yfir 4 hross úr torfi í þokkalegu standi. 6. Hesthús yfir 3 hross úr torfi, nýbygt,"

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918, Fasteignamat fyrir Dalasýslu frá 1918.

DA-180b:002 heimild um útihús 363916 545041

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918, um 20 m sunnan við bæ 001 og rúmum 30 m norðan við útihús 003.

Þar sem útihúsið stóð er sléttað og óræktað svæði. Til austurs er ræktað tún

Engin ummerki útihúss sjást á yfirborði vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-180b:003 heimild um útihús 363930 545013

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918, um 50 m sunnan við bæ 001 og rúmum 30 m sunnan við úithús 002.

Á þessum slóðum er óræktað svæði. Þar sem húsið stóð er nú kominn matjurtagarður.

Engin ummerki húss sjást á yfirborði vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-180b:004 heimild um fjárhús 363930 545107

Útihús er merkt inn á túnakort frá 1918, um 50 m norðaustan við bæ 001 og tæpum 40 m SSA við núverandi íbúðarhús jarðarinnar (b. 1973).

Til suðurs er óræktað svæði og til austurs er ræktað tún.

Engin merki útihúss sjást lengur á yfirborði vegna þess að búið er að byggja annað útihús á sama stað.

Hættumat: hætta, vegna byggingar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-180b:0051 garðlag túngarður 363943 544989

Túngarður er teiknaður umhverfis heimatún bæjar 001 á túnakorti frá 1918. Hann afmarkaði um 200x140 m stórt svæði, sem snýr nálega norður-suður.

"Mannvirki, sem á jörðinni eru, eru þessi: [...]. 10. Túngirðing úr torfgarði, með 1 gaddavír streng, 580 m löng," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Torfhlaðinn túngarður afmarkaði túnið

á Lambanesi sem er á flatlendi við Staðarhólsá. Netagirðing er ofan á honum þar sem hann hefur varðveist. Á svæði sem er 215x150 m að stærð og snýr austur-vestur má sjá túngarð 01, tvær sambyggðar tóftir 02 og 03 og yngri garð 04 sem tengst hefur túngarði. Eru þessar minjar skráðar sem ein heild en hver minjaeining fær sitt númer.
Fast sunnan við túnið er votlendi, gamall og grasgefinn vatnsfarvegur sem afmarkar Lambatanga. Áin hefur breytt farvegi sínum og rennur ekki lengur meðfram tanganum.
Lýsingin hefst á torfhlöðunum túngarði 01. Hann afmarkar svæði sem er 150x110 m að stærð og snýr ANA-VSV. Garðurinn er nokkuð stæðilegur og stendur vel á löngum kafla vestan við túnið þar sem hann liggur meðfram Staðarhólsá. Þar er hann 0,6-0,7 m á breidd og víða 0,8 m á hæð. Þessi vesturveggur túngarðsins er nánast útflattur sunnan við netagirðingu þar til hann hverfur fram á árbakkanum. Garðurinn er horfinn í SSV-horni vegna landbrots af völdum árinnar en sést enn meðfram suðausturjaðri túnsins. Þar sést þó garðurinn nánast eingöngu sem kantur og við hann utanverðan eru tóftir 02 og 03. Á þessum kafla er garðurinn um 1 m á hæð og breidd utanmáls.
Hættumat: stórhætta, vegna landbrots
Heimildir:Túnakort 1918; FDA II, 99

DA-180b:0052 tóft hlutverk óþekkt 363978 545019
Tóft 02 er sambyggð utanverðum túngarði 01 á suðausturhlið túnsins. Hún er einföld og torfhlaðin, er 5,5x4 m að stærð, snýr norðaustur-suðvestur. Ekki sést skýrt op á henni en það hefur mögulega verið á miðri suðausturhlið. Veggir tóftarinnar eru farnir að hlaupa í þúfur og eru 0,4-0,5 m á hæð. Ekki er ljóst hvaða hlutverki tóftin hefur gegnt. Hún er lítil og við utanverðan túngarðinn þannig að sennilegra er að þarna hafi verið heystæði en útihús.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180b:0053 tóft hlutverk óþekkt 364011 545040
Tóft 03 er við utanvert horn á túngarði 01 um 33 m norðaustan við tóft 02. Hún er torfhlaðin og einföld, um 4x4 m að stærð. Veggir hennar eru úr lagi gengnir og aðeins farnir að síga inn í tóftina. Líklega hefur verið op er á suðausturhlið tóftarinnar en það er allt samansigið. Veggjahæð er mest 0,6-0,7 m. Hlutverk tóftarinnar er ekki þekkt en helst kemur til geina að það hafi verið lítið útihús eða heystæði.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-180b:0054 garðlag túngarður 364021 545030

Garður 04 tekur við af garði 01 á suðausturhlið túnsins en er sýnilega yngri og umfangsminni. Hann er tæpur 1 m á breidd og er innri brún hans 0,3-0,4 m há en ytri brúnin 0,6-0,7 m há. Garðurinn er 120 m langur og liggur eftir náttúrulegri brún þar sem Staðarhólsá hefur eitt sinn runnið í sveig og myndað Lambatanga.

Hættumat: engin hætta, vegna ábúðar

DA-180b:006 heimild um nátthaga

"Magnús minnir að nátthagar hafi verið á nokkrum bæjum, m.a. Lambanesi [...]," segir í svörum við spurningum um fráfærur og myllur í Þjóðháttasafni Þjóðminjasafns Íslands. "Mannvirki, sem á jörðinni eru, eru þessi: [...]. 9. Nátthagagirðing," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Kristján Sæmundsson, heimildamaður, man ekki eftir nátthaga á jörðinni. Á túnakorti frá 1918 er afmarkað svæði sem merkt er "órækt" um 60 m sunnan við bæ 001. Hugsanlega var nátthagi innan þessa reist en frekari heimildir þarf til þess að staðfesta það. Ekki er hægt að hnitsetja hvar nátthaginn var án frekari heimilda.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; ÞÞ 008a, 15108; FDA II, 98

DA-180b:007 heimild um mógrafir

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 4. Mótak nærtækt," segir í Fasteignamati yfir Dalasýlu frá 1918. Þetta er eina heimildin sem getur um mótak á jörðinni svo vitað sé. Kristján Sæmundsson, heimildamaður, man ekki eftir mógröfum á jörðinni og taldi raunar að landið hentaði illa til móskurðar. Án frekari upplýsingar um staðsetningu mógrafarsvæðis á jörðinni er ekki hægt að staðsetja þær innan við 50 m skekkju.

Heimildir:FDA II, 98

DA-180b:008 heimild um brunn 363886 545065

"Jarðnytjar eru þessar: [...] Vatnsból gott," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Brunnur var um 30 m vestan við bæ 001 og rúmum 40 m norðvestan við útihús 002. Núverandi heimreið að fjárhúsi syðst í túninu liggur í sveig við staðinn þar sem brunnurinn var.

Brunnurinn var á sléttu en óræktuðu svæði. Til vesturs rennur Staðarhólsá og til austurs er útihús. Engin merki um brunn eru sjáanleg lengur en búið er að fylla upp í brunninn.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 99

DA-181 Kjarlaksvellir

1705: 8 hdr., undirsett Staðarhóli (DA-180), skv. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 162. Á sama stað segir: "Bóndaeignin þar af helmíngur að dýrleika."

1731: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 23.

1847: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðatali Johnsen, 171.

Nýbýli: Nafnlaust býli [DA-181:010] sem leiguliði á í landinu, skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 82.

Jarðaítök: Jörðin á slægjuítak í Staðarhólsodda (DA-180), skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 82.

1918: Stærð alls túns 2,4 ha (hús o. fl. 0,08 ha, ræktað tún 2,3 ha; þar af 0,9 ha slétt). Matjurtagarðar 184 m2.

1705: "Silúngsveiði kynni að vera, varla fyrirhafnar verð. Túnið hefur áður spilst af læk nokkrum, sem þar er hjá, og verður ekki viðgjört; áin fyrir neðan brýtur og lítilsháttar af því. Engjar, sem eru í verunni litlar, spillast jafnlega af grjóti úr fjallinu og leir, sem á þær rennur. Torfrista engin, og er ljeð frá heimajörðunni betalíngslaust," segir í JÁM VI, 162.

1731: "Töduvöllur er þar gödur. Utheyes Slægiur hollar og notagodar. Gott under bu ä Sumurenn, og Hagbeit ä vetrumm þä Sniöar ei banna. Okoster. Koter er Landlyted, og Nytur annara Jarda landeigna. Vetrarhardt sem ä ödrum Daljördumm torfristu og stunga er þar valla ad fä utan ij heimastadarenz Lande," segir í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 23.

1918: "Matjurtagarðar 240 m2 [...]. Jarðnytjar eru þessar: 1. Túnið er talið um 3 ha að stærð, snögglent, 1/3 sljett [...]. 2. Útengi snögglent, greiðfært, votlend á dreif um bithaga [...]. 3. Beitiland gott til sumarbeitar fyrir allar skepnur, víðlent, skjólsamt, kjarrgott. 4. Upprekstarland meiri en nægilegt. 5. Vatnsból gott [...]. Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Engjavegur langur og slæmur. 2. Vetrarbeit lítil, snjóþungt, smalamennska erfið. 3. Mótak vantar og torfristu. 4. Jörðin liggur illa við samgöngum. 5. Jörðin illa löguð til umbóta. 6. Ágangur af fjenaði nágrannabæja [...]," skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 82-83.

DA-181:001 *Kjarlaksvellir* bæjarhóll bústaður 364666 540995

Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn austarlega á miðju túninu, nyrst allra húsa. "Sagt er, að Sléttu-Bjarni hafi byggt Kjarlaksvelli manni, er Kjarlakur hét, og sé þannig tilkomið nafn staðarins," segir í örnefnaskrá. Í þeirri sömu skrá er einnig örnefnið Bæjarhóll sem sagður er vera skammt upp af bæ en að bærinn hafi alltaf staðið á sama stað. Bæjarhólsörnefnið virðist því ekki eiga við um bæjarhól sem samanstendur af uppsöfnuðum mannvistarleifum. "[Lýsing á

Kjarlaksvalla- og Þverfellsbæ] Þetta voru moldarbæir með litlum gluggakytrum á gafli og tveim á hlið […]. Ekki voru eldunarfæri í þessum [þriggja stafgólfa] baðstofum, heldur voru eldhús útúr löngum göngum sem lágu frá baðstofu til útidyra, Um mið göngin voru dyr til beggja handa, aðrar voru í eldhús og hinar í búr[…]. Eldhúsið var torfhús reft upp með strompi upp úr þaki […]," segir í Breiðfirðingi 55. "Mannvirki sem jörðunni teljast fylgja, eru þessi: 1. Búr 3,8x2,5 m úr torfi. 2. Eldhús 3,8x3,2 m. 3. Fjós yfir 4 nautgripi úr torfi […]," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Ennfremur kemur fram í Fasteignamatinu að Leiguliði á jörðinni eigi eftirfarandi mannvirki að mestu: "1. Torfbær 5,7x3,8 á bálki, alþiljaður, í bærilegu ástandi. 2. Hesthús yfir 4 hross, úr torfi. 3. Samstæðu fjárhús yfir 38 fjár úr torfi í góðu standi. 4. Hlaða 7,5x3,8x2,5 m úr torfi með járnþaki." Mögulega er einhver þessara húsa skráð undir öðrum númerum sem útihús af túnakorti. Bæjarhóllinn á Kjarlaksvöllum er á sama stað og þar sem eldra íbúðarhús af tveimur á bænum stendur. Hann er miðsvæðis í austanverðu túninu, nærri bakka Staðarhólsár.

Mikið umrót hefur orðið á bæjarstæðinu og í kringum það vegna byggingaframkvæmda og annars rasks Trjágarður er framan og sunnan við eldra íbúðarhúsið, á bæjarstæðinu. Heimatún Kjarlaksvalla er á flatlendi suðvestan við Staðarhólsá.

Mjög lítil uppsöfnun bæjarhóls er greinanleg en þó má sjá óljós ytri mörk hans norðaustan og norðvestan **Hættumat:** hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Ö-Kjarlaksvellir,1, 3; Breiðfirðingur 55, 80; FDA II, 82;

Ö-Kjarlaksvellir,1

DA-181:002 heimild um fjárhús 364717 540932

Á túnakorti frá 1918 er stórt útihús teiknað um 80 m sunnan við bæ 001. Er líklegt að þar hafi stór fjárhús og hlaða staðið sem nefnd eru í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918 og voru eign leiguliða: "[...] 3. Samstæðu fjárhús yfir 38 fjár úr torfi í góðu standi. 4. Hlaða 7,5x3,8x2,5 m úr torfi með járnþaki." Ekki er víst að þessi hús hafi staðið saman eða á þessum stað. Útihúsið var á flatlendi sunnan við bæ þar sem flest útihús og skemmur jarðarinnar standa.

Allt þetta svæði er umturnað vegna bygginga og rasks.

Engin ummerki sjást lengur um útihúsið.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; FDA II, 82

DA-181:003 tóft útihús 364632 540926

Á túnakort frá 1918 er útihús teiknað um 70 m suðvestan við bæ 001. Útflött útihústóft er í gömlum hluta túnsins sem ekki er lengur nytjaður. Er hann í aflíðandi halla til norðurs en neðan og norðan við tóft er flatlendi mikið raskað vegna bygginga og vegagerðar. Fast neðan við tóft er allhátt barð en ekki er ljóst hvort það er náttúrulegt eða hefur myndast við jarðrask. Allstór þúst 010 er 7 m austan við útihústóftina.

Þessi hluti gamla túnsins er þýfður og mjög grösugur.

Tóftin hefur verið jöfnuð um en er enn greinanleg og virðist vera 19x9 m að stærð, snýr norður-suður. Hún mjókkar lítillega í suðurenda og aðrir hlutar hennar en austurveggur eru mjög óskýrir.Austur-langveggur tóftarinnar er 0,2-0,3 m á hæð og 2-3 m á breidd.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-181:004 garðlag túngarður 364638 540883

"Mannvirki sem jörðunni teljast fylgja, eru þessi [. . ,]. Túngirðingum, 135 m löng," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918 en á túnakorti frá 1918 segir að túnið sé ógirt. Hvergi er merki um túngarð að sjá á túnamörkum eins og þau voru 1918. Greinilegur túngarður er þó ofar í hlíðinni og virðist þá bæjarlækurinn sem er um 75 m suðvestan við bæ í brekkukverkinni hafa markað af túnin til suðvesturs. Ofan eða suðvestan við læk og tæpum 100 m suðvestan við bæ 001 er þó greinilegur túngarður í hlíðinni. Hugsanlegt er að allra syðsti hluti hans sem er um 20 m sunnan við útihústóft 003 hafi þegar verið hlaðinn þegar túnakortið er gert, a.m.k. virðast fara nærri því að geta hafa verið á túnmörkum. Norðvestar er garðurinn alls staðar suðvestan við læk og er hann líklega gerður eftir að túnakortið var gert í þeim tilgangi að færa út túnin.

Túngarðurinn liggur í grasi gróinni og á köflum deiglendri brekku sem hallar til norðausturs.

Frá suðaustri má fyrst sjá túngarðinn um 8 m norðvestan við malarslóða sem þarna liggur upp hlíðina. Þessi kafli er um 50 m langur og nær að bæjarlæknum sem rennur niður hlíðina á þessum slóðum. Norðvestan við lækinn heldur garðurinn áfram til norðvesturs og liggur tæpa 100 m til viðbótar áður en hann endar við bugðu á bæjarlæknum en samkvæmt túnakorti hafa túnamörk legið beint til norðurs norðan við læk en engin merki garðs sjást þar í sléttuðu túninu og hvorki norðan eða suðvestan við tún heldur. Garðurinn er torfhlaðinn og nokkuð misjafn eftir svæðum. Hann er víða 1.2-1.5 m á reidd og 0.7 m á hæð. Girðing er á honum norðan við læk og þar er lækjarsitra meðfram honum á kafla og nokkuð deiglent niður af garðinum. Á þessum kafla er suðvesturbrún garðlagsins óveruleg en nokkuð bratt niður af honum til norðausturs. Líklegast hefur garðurinn verið gerður snemma á 20. öld.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 82

DA-181:005 *Stekkjahvammur* tóft stekkur 365050 540447

"Upp með ánni, undir Melunum, er kallaður Stekkjahvammur. Þar voru einhvers staðar tóftabrot, en áin ryðst þarna um, og Reynir [Guðbjartsson] hefur ekki athugað, hvort þetta sést enn. Hann veit ekki um fráfærur á Kjarlaksvöllum," segir í örnefnaskrá. Stekkjartóft er 650 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 200 m suðvestan við þúst 180:047.

Stekkurinn er norðarlega í grónum hvammi. Rétt austan við stekkinn rennur Traðardalsá.

Tóftin er tvískipt. Hún er 12 x 6 m að stærð og snýr norður-suður. Tóftin er torf- og grjóthlaðin en er á kafi í grasi og því ekki unnt að greina grjóthleðslur. Veggir eru 0,3-0,6 m á hæð og eru þeir veglegastir á norðurhlið. Hólf 1 er í norðurenda. Það er 4,5 x 3 m að innanmáli og snýr norður-suður. Gengið er inn í hólfið um op á miðri austurhlið. Hólf 2 er í suðurenda. Það er 3 x 1,5 m að innamáli og snýr norður-suður. Op er inn í það á miðri suðurhlið. Ekki er innangengt milli hólfa.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,2

DA-181:0061 *Selhvammur* tóft hlutverk óþekkt 364214 538286

"Undir Seljamúla er stór hvammur við ána, sem heitir Selhvammur. Þar var til forna haft í seli frá Staðarhóli, og þar eru rústir," segir í örnefnaskrá. Þetta er selstaða frá Staðarhóli en í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705 segir: "Jörðin [Staðarhóll] á frádeilt land, kallað Traðardalur [...]. Selstaða, sem þar í er, er þrönglendari heldur en jarðarinnar peningi kunni að ánægja. Hagar þar spillast jafnlega af skriðum og blása upp." Selsins er einnig getið í Jarðabók yfir Dalasýslu frá 1731. Seljahvammur er rétt vestan við Dragamýri, nokkuð innarlega í Traðardal og rétt norðan við Smjörhalla, um 2,7 km sunnan við bæ á Kjarlaksvöllum 001 og rúmum 200 m suðvestan við seltóftt 007. Í Selhvammi eru 11 fornleifar á svæði sem er 120 x 70 m að stærð og snýr h.u.b. austur-vestur.

Seltóftirnar er í mjög grónum, en nokkuð deiglendum hvammi. Rétt sunnan við hvamminn rennur Traðardalsá. Þrír vatns litlir lækir renna niður hvamminn eftir hvamminum og út í ána. Miklar útengjar og grösugt mýrlendi er ofan við hvamminn. Almennt séð er dalurinn gróinn þó svæði við hvamminn séu illa farinn af jarðvegsrofi.

Austarlega í Selhvammi er sigin og ógreinileg tóft 01. Hún er ofan á litlum og grónum stalli upp í brekku. Tóftin er skeifulaga, 4 m í þvermál en til norðurs afmarkar brekka tóftina. Veggir eru

torfhlaðnir og signir, 0,2 m á hæð. Svæðið er gróskumikið á þessum slóðum og ekki er unnt að sjá neitt op á tóftinni. Ekki er vóst um hlutverk tóftarinnar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,2

DA-181:0062 tóft+garðlag hlutverk óþekkt 364337 538220

Einföld tóft og óljós ummerki um garðlag eru á gróinni hæð, fremur suðvestarlega í Selhvammi. Tóftin er 5 x 4 m að stærð og snýr NNV-SSA. Hún er grjót- og torfhlaðin og eru veggir 0,3 m á hæð. Ekki er hægt að greina fjölda umfara í hleðslum sér í umför vegna mikils gróðurs. Tóftin er niðurgrafin um 0,4 m. Op er á tóftinni á miðri norðurhlið hennar. Rétt norðan við tóftina er mjög sigið, torflhlaðið, garðlag. Það er 0,2 m á hæð og um 1 m á breidd. Það liggur frá norðausturenda tóftarinnar og til norðausturs, á um 15 m löngum kafla. Óvíst er um hlutverk tóftarinnar, annað en það er einhvers konar aðhald fyrir skepnur.

Hættumat: engin hætta

DA-181:0063 náma mógrafir 364330 538248

Ummerki um mótekju eru rúmum 25 m norðan við tóft 02. Merki um þau má sjá á um 10 x 3 m stóru svæði sem snýr austur-vestur. Á þessu svæði sést að stungið hefur í bakka lækjarfarvegsfarvegar (sem nú þornaður upp). Bakkar grafanna eru hæstir um 0,4 m. Grafirnar eru ekki samfelldar, þær eru nokkuð grónar en deigar innan þeirra . Ekki er þó útilokað að þarna hafi verið efnistaka fyrir byggingar í hvamminum.

Hættumat: engin hætta

DA-181:0064 þúst 364382 538271

Nokkuð áberandi rústahóll er um 50 m austan við mógrafir 03. Austan og vestan við hóllinn renna tveir, vatnslitlir nær uppþornaðir, lækir. Hóllinn er 25 x 20 m að stærð og snýr ANA-VSV. Hann rís um 0,8-1,2 m hærra en umhverfið í kring og mjög líklega að stórum hluta uppsafnaðar mannvistaleifar. Ofan á hólnum eru mjög greinilegar seltóftir 05, 06 og garðlag 07.

Hættumat: engin hætta

DA-181:0065 tóftir sel 364388 538275

Nokkuð heillega seltóft er fyrir miðjum Selhvammi, ofan á rústahóli 04. Tóftin er 12,5 x 8 m að stærð og snýr NNV-SSA. Hún er tvískipt. Veggir eru grjót- og torfhlaðnir og sjást 1-3 umför af veglegu hleðslugrjóti í þeim sem eru 0,6 m á hæð. Hólf 1 er norðaustast og er það ílangt, 9,5 x 2

m að innamáli og snýr eins og tóftin. Það hallar smávægilega til suðausturs. Op er á hólfinu, norðarlega á austurhlið þess. Hólf 2 er suðvestast. Það er 3,5 x 2 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Ekki er hlaðinn veggur á SSA-hlið hólfsins. Þetta er líklega yngsta seltóftin á hóli 04.
Hættumat: engin hætta

DA-181:0066 tóft sel 364378 538272
Rétt austan við tóft 05 eru mjög gróin ummerki um tóft. Ummerkin eru á svæði sem er 10 x 8 m að stærð og snýr ANA-VSV. Svæðið er allt á kafi í grasi. Þó sjást greinilega veggbútar til norðurs og vesturs, auk þess er ógreinilegur veggbútur til norðausturs. Þeir eru grjót- og torfhlaðnir en ekki sér í umför vegna gróðurs. Þessir veggbútar hafa líklega tilheyrt sömu tóftinni, sem hefur mögulega verið hólfaskipt en mið- og suðausturhluti svæðisins var mjög gróinn og þýfður og erfitt að sjá lag eða ummerki um veggi á þeim slóðum. Líklega eru þetta eldri seltóftir en 05.
Hættumat: engin hætta

DA-181:0067 garðlag túngarður 364372 538265
Vestast á rústahóli 04 er garðlag, mögulega túngarður sem hefur afmarkað tóftir (sjá 05, 06) á hólnum og votlendi í kring. Garðurinn er torflhlaðinn og útflattur, vegghæð 0,1-0,2 m á hæð. Hann liggur í sveig og er greinilegur á um 25 m löngum kafla. Engin ummerki um túngarð sjást utan rústahóls 04.
Hættumat: engin hætta

DA-181:0068 tóftir sel 364394 538283
Tóftir og þúst eru á lítill bungu, rétt austan við læk í miðjum Selhvammi. Þessar fornleifar eru um 15 m norðaustan við seltóft 05 og á yfirborði eru þær signari og fornlegri en þær, mögulega því þær er ekki grjóthlaðnar. Tóftirnar eru á svæði sem er 15 x 6 m að stærð og snýr NNV-SSA. Þær eru grjót- og torfhlaðnir en ekki sér í umför vegna þess hve gróið er yfir hleðslur. Veggir eru 0,4-0,5 m á hæð. Tóft A er nyrst. Hún er 4 x 2 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Op er á miðri norðvesturhliðar tóftarinnar. Rétt sunnan við hana er tóft B. Mögulega hafa þær verið sambyggðar en það er ekki lengur skýrt. Tóftin er 5 x 4 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Vesturhlið tóftarinnar er útflött, aðeins 0,1 m á hæð. Þúst C er syðst. Hún sker sig frá umhverfinu vegna þéttari og grænni gróðurs. Hún er 3 m í þvermáli og rís 0,2-0,3 m hærra en umhverfið. Brúnir hennar eru skýrar, nema norðausturmörk hennar eru óljós. Ekkert innra byrði er greinilegt á þústinni en þar er sennilega mannvist undir sverði.
Hættumat: engin hætta

DA-181:0069 tóft rétt 364416 538257

Fornleg og mjög útflött tóft er sunnarlega í Selhvammi, um 20 m sunnan við tóft 011. Tóftin er einföld, 6,5 x 3,5 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er líklega torfhlaðin og eru veggir útflattir, 0,1-0,2 m á hæð. Ekki er hlaðinn veggur á suðausturhlið tóftarinnar. Mögulega er þetta lítil rétt.

Hættumat: engin hætta

DA-181:00610 tóft rétt 364395 538254

Réttartóft er sunnarlega í Selhvammi, rétt norðan við Traðardalsá. Tóftin er mjög heilleg og vafalaust talsvert yngri en aðrar fornleifar á svæðinu. Hún er 17 x 7,5 m að stærð, snýr ANA-VSV og er einföld. Veggir er torf- og grjóthlaðnir og sjást 4-6 umför af myndarlegu grjóti í hleðslum sem eru 0,7-0,9 m á hæð. Líklega hafa veggir ekki verið mikið hærri en þetta. Ekki er hlaðinn veggur á ANA-hlið tóftarinnar.

Hættumat: engin hætta

DA-181:00611 tóft kvíar 364424 538276

Austarlega í Selhvammi, í gróinni brekku er sigin tóft. Hún er 7 x 3 m að stærð og snýr norður-suður. Veggir eru líklega torfhlaðnir, 0,2 m á hæð og er hún einnig niðurgrafin um 0,3 m. Ekki er hlaðinn veggur á suðurhlið tóftarinnar. Þetta er líklega e-k aðhald fyrir skepnur, mögulegar kvíar.

Hættumat: engin hætta

DA-181:0071 tóft sel 364521 538403

Tvær fornlegar tóftir eru inni á Traðardal, um 100 m norðaustan við selminjar 006 í Selhvammi og 2,6 km sunnan við bæinn á Kjarlaksvöllum en 5 km sunnan við bæinn á Staðarhóli DA-180:001. Eru minjarnar neðst og suðaustast í mýri (líklega Hrossamýri) þar sem eru þurrar, þýfðar brúnir og hallar frá þeim til suðausturs niður að Traðardalsá. Tóftirnar eru á svæði sem er um 70x25 m að stærð og snýr norðaustur-

suðvestur. Grunnt mýrardrag eða gil er á milli þeirra. Hlutverk tóftanna er ekki þekkt en nálægð þeirra við Selhvamm og útlit þeirra bendir helst til þess að um seljarústir sé að ræða.

Grasi gróið og þýft er næst tóftunum. Holmói er á litlum svæðum neðan við þær til suðurs en einnig eru rofin svæði á melhryggjum nær ánni og lengra til suðausturs.

Norðaustast á svæðinu er fornleg tóft 01. Hún er ílöng, er 16,5x6,5 m að stærð og snýr nálega

austur-vestur. Við miðjan utanverðan norður-langvegg er óljóst hólf og þar er tóftin 9,5 m breið. Op er inn í tóftina vestast á suðurvegg. Þar framan við er grænni gróður en í kring og nokkurt þýfi. Inn af opinu er skýrasti hluti tóftarinnar og virðist hafa verið grafið út úr henni þar eftir að hún var fallin út notkun því þessi hluti tóftarinnar er mun dýpri og innanmálið greinilegra en annarsstaðar. Þessi hluti hennar er 4 m á lengd, 1,5 m á breidd og 1 m á dýpt, frá botni upp á norðurvegg. Austan við hann eru mögulega tvö önnur ílöng hólf en skilin milli þeirra eru óljós vegna hruns. Þau eru bæði um 3x1 m að innanmáli. Ekki er útilokað að op hafi einnig verið á tóftinni í austurenda. Hólfið sem er við norðurlanghlið er 1,3 m í þvermál, ekki sést op inn í það. Vestan við þetta hólf er mikið þýfi og ekki útilokað að þar kunni að leynast fleiri mannvirki. Mesta hæð veggja er 0,3 m.

Hættumat: engin hætta

DA-181:0072 tóft sel 364500 538361

Tóft 02 er 35 m suðvestan við tóft 01. Hún er á lágum rústahól sem er 18x14 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Er hann mjög þýfður og grasi gróinn. Tóftin er á miðjum hólnum og er 13,5x8,5 m að stærð, snýr norðaustur-suðvestur. Hún skiptist í þrjú greinanleg hólf og er breiðust í norðaustur-enda. Tóftin er öll mjög sigin og gengin í þúfur svo að innanmál hólfa sést orðið illa. Í suðvesturenda er stærsta hólfið sem er 5x2 m að innanmáli og snýr eins og tóftin. Óljóst op er inn í það á norðaustur-langvegg. Í norðurhorni tóftar er hólf sem er 3x2 m að innanmáli og snýr líka eins og tóftin. Afar óljóst op er á því í vesturhorni. Að lokum er óljóst hólf í suðurhorni tóftar sem er 2x1,5 m að innanmáli og snýr NNA-SSV. Óljóst op er á því í SSV-enda. Ekki er að sjá að op hafi verið á milli hólfa en ekki er hægt að útiloka það. Mesta hæð veggja er 0,5 m. Hvergi sést í grjóthleðslur í veggjum en ekki er vitað hvort að eingöngu hafi verið notast við torf í veggjahleðslur.

Hættumat: engin hætta

DA-181:008 heimild um nátthaga 364467 541111

"Rétt inn af Klappafljóti er tún, sem heitir Girði. Það er fyrsta tún, sem komið er að. Torfgarðar eru í kring, sem ekki hafa verið hreyfðir. Þarna var fjárgæzla, en er nú slegið," segir í örnefnaskrá. Á þessum stað var nátthagi og sést vel fyrir garðahleðslunum í kring. Girði eru um 215 m NNV við bæ 001 en fast suðvestan við heimreið að Kjarlaksvöllum.

Á þessum slóðum eru tvö stór hólf, afgirt með túngarði. Þau eru enn slegin og eru rennislétt tún innan þeirra.

Girðir er tvö stór hólf, samtals 180 x 80 m að stærð. Torfgarðar eru fyrir öllum hliðum nema til norðausturs, sem er sú hlið sem samsíða er heimreiðinni. Garðurinn er torfhlaðinn og víða 1.3 m á hæð og um 1 m á breidd. Hann er breiðari í botninn en mjókkar upp. Nokkurt hrun er komið í garðinn hér og þar, sérlega í suðvesturhlið. Líklegast er að garðurinn hafi verið hlaðinn í kringum aldamótin 1900 eða snemma á 20. öld. Hann var tvær dagsláttur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,3

DA-181:009 heimild um myllu 364565 540987

"Magnús vissi um myllur á Staðarhól, Kjarlaksvellir….," segir í Svörum við spurningum um fráfærur og myllur í Þjóðháttasafni Þjóðminjasafns Íslands. Guðmundur Gunnarsson heimildamaður mundi ekki eftir að hafa heyrt talað um mylluna á Kjarlaksvöllum en taldi þó líklegast að hún hefði verið um 85 m vestan við bæ 001 á þeim slóðum sem kvarnarsteinn fannst í bæjarlæknum fyrir allnokkru.

Á þessum slóðum eru nú húsaþyrping neðan bæjarlækjar (bæjar- og útihús) en ofan hans deiglend hlíð. Norðar eru sléttuð tún.

Engin ummerki sjást um myllu á þessum slóðum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:ÞÞ 008a, 15108

DA-181:010 þúst útihús 364653 540920

Suðvestarlega í gamla heimatúni Kjarlaksvalla er svæði sem ekki er lengur nýtt sem tún og er í aflíðandi halla til norðurs. Þar er þúst um 7 m austan við tóft 003 og 60 m sunnan við bæ 001.

Þústin er í stórþýfi á nánast flötum bletti í túninu sem hallar þó lítillega til NNA.

Þústin er 16x10,5 m stór og snýr austur-vestur. Hún er 0,2-0,3 m á hæð. Virðist hér vera ummerki um mannvirki sem hefur verið rifið, líklega útihús af einhverju tagi.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-181:011 *Byrgisbrekka* tóft hlutverk óþekkt 364812 540816

"Sunnan fjárhúsa eru nefndar Byrgisbrekkur. Á því svæði eru tóftir, en ekki veit Reynir, hvað þar var, e.t.v. Kvíar [sjá 014]," segir í örnefnaskrá. Ungleg tóft er rétt austan við Byrgisbrekkur, um 160 m suðaustan við bæ 001 og rúmum 10 m suðaustan við garðlag 017. Líklegra er að

Byrgisbrekka hefur dregið nafn sitt af þessari tóft en kvíum 014 sem hafa verið á jörðinni.
Tóftin er fast vestan við vatnslítinn læk, fremur neðarlega (norðarlega) í gróinni brekku.
Tóftin er tvískipt, 6,5 x 4 m að stærð og snýr h.u.b. norður-suður. Veggir er grjót- og torfhlaðnir en gróið er yfir hleðslur og sér ekki sér í umför. Veggir eru mjög heillegir og eru þeir 0,7 m á hæð. Ekki er hlaðinn veggur á austurhlið tóftarinnar og því opið inn í bæði hólfin í austurenda. Hólfin tvö eru mjög lík að stærð, bæði 2 x 1,5 m að innanmáli og snúa þvert á tóftina. Óvíst er með nákvæmt hlutverkt tóftarinnar, annað en að það sé einhvers konar aðhald fyrir skepnur.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,1; Breiðfirðingur 55, 80

DA-181:012 heimild um leið
"Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Engjavegur langur og slæmur [...]," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Engjavegur á Kjarlaksvöllum lá inn á Traðardal og má ætla að hann hafi, a.m.k. að hluta, legið á sömu slóðum og leið að seljum 007 og 006 og leið DA-681:008 sem legið hefur inn úr Traðardal og yfir í Hvammssveit.
Engin skýr ummerki um leið inn Traðardal sáust á vettvangi. Sjá nánari umfjöllun um ferðaleiðir á Traðardal í umfjöllun um leið DA-681:008.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:FDA II, 83

DA-181:013 heimild um vatnsból
"Jarðnytjar eru þessar: [...] 5. Vatnsból gott," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Guðmundur Gunnarsson, heimildamaður, taldi tvo læki hafa sameinast ofan bæjar og runnið í gegnum túnið norðaustan við bæ 001. Engin ummerki sjást um lækinn í sléttu og flatlendu túninu en vatni er nú veitt frá túni í skurði ofan við það. Ekki vitað hvar vatnið í bæinn var sótt.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:FDA II, 82

DA-181:014 heimild um kvíar 364812 540816 "Þegar þetta gerðust voru tveir bændur komnir að Kjarlaksvöllum og búnir að byggja þar upp og þeir létu báðir færa frá," segir í Breiðfirðingi 55. Engar sannfærandi kvíatóftir fundust á jörðunni. Án frekari heimilda er ekki hægt að staðsetja kvíarnar með innan við 50 m skekkju.

DA-181:015 tóft heystæði 364519 538648

Tvískipt tóft af heystæði er á þurru og lágu barði í Hrossamýri langt inni á Traðardal, 400 m norðaustan við sel 006 og 2,3 km sunnan við bæ 001.

Hrossamýri er grösug og hallar frá henni til suðausturs niður að gili Traðardalsár. Suðvestan við tóftina er grunnt og gróið lækjargil.

Tóftin er líklega torfhlaðin, er 8x5 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Hólfin eru bæði norðvestarlega í tóftinni og eru áþekk að stærð, 2x1,5 m að innanmáli og snúa eins og tóft. Suðvestara hólfið er þó mun óljósara en það norðaustara og innanmál þess illgreinilegt. Ekki sjást op inn í hólfin og óvíst að þau hafi verið til staðar þar sem ætla ma að um leifar af heystæði sé að ræða. Hæð veggja er 0,2-0,4 m.

Hættumat: engin hætta

DA-181:016 tóft hlutverk óþekkt 364214 538286

Tóft er rétt vestan við Selhvamm 005, um 2,7 km SSV við bæ 001 og rúmum 180 m vestan við seltóftir 005.

Næst tóftinni er smáþýft og grasigróið. Nokkuð mýrlent er rétt norðan við tóftina.

Tóftin er einföld, 10 x 6 m að stærð og snýr ANA-VSV. Tóftin er torf- og grjóthlaðin og sjást 1-2 umför í hleðslum sem eru 0,5 m á hæð. Op er á tóftinni austarlega á norðurhlið hennar. Óvíst er með hlutverk tóftarinnar, en mögulega var hér aðhald fyrir búfénað.

Hættumat: engin hætta

DA-181:017 garðlag vörslugarður 364804 540823

Útflattur torf- og grjóthlaðinn garður sést á barði frammi á suðvesturbakka Traðardalsár suðaustan við gamla heimatúnið á Kjarlaksvöllum. Líklega er um unga hleðslu undir túngirðingu að ræða.

Innan og vestan við garðinn er grasi vaxið gamalt tún en utan hans eru grasi grónar eyrar niður við Traðardalsá sem heitir svo áður en hún sameinast Hvammsdalsá litlu neðar og norðar.

Garðurinn sést aðeins í austurhorni túnsins þar sem hann afmarkar svæði sem er 4x10 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Allar hleðslur eru hrundar og eru þær 0,6-0,8 m á breidd þar sem þær eru breiðastar og 0,2 m á hæð. Í brekkunni suðvestan við garðinn, innan við uppistandandi girðingu má sjá einfalda grjótröð sem er 26 m löng og hefur eldri girðingin haldið þar áfram upp á brekkubrún. Ólíklegt er að þessar minjar séu nógu gamlar til að geta talist til fornminja (100 ára eða eldri).

Hættumat: stórhætta, vegna landbrots

DA-181:018 vegur samgöngubót 364720 539936

Gamall ruddur vegur liggur frá Lyngásabreiðum til norðurs vestast í Múlaskarði sem er ofan og vestan við Bæjarmúla. Vegurinn er 900 m sunnan við bæ 001 og 130 m norðaustan við mógrafir 019. Ekki er ljóst hvert þessi vegur lá en líklegast er að hann hafi verið farinn til að sækja hey á Langahjalla en þar virðast vera ágætar slægjur.

Vegurinn liggur um mólendi í fjallshlíð, ofan og vestan við flatlenda grösuga mýri.

Á vettvangi var veginum aðeins fylgt á stuttum kafla en á loftmynd má sjá að hann er um 170 m langur og liggur úr suðri til NNV. Syðst er vegurinn 2 m breiður sneiðingur utan í fjallinu.

Hættumat: engin hætta

DA-181:019 náma mógrafir 364666 539796

Ummerki um mótekju eru fremst á Traðardal, í jaðri mýrlendis í Lyngásbreiðum undir fjallinu Gelti. Mógrafirnar eru 1,2 km sunnan við bæ 001 og 1,5 km norðan við sel 006 í Selhvammi.

Mógrafirnar eru á mörkum deiglendrar og grösugrar mýri til suðausturs og nokkuð brattrar og grasi gróinnar fjallshlíðar til norðvesturs.

Mógrafasvæðið er 112x40 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur. Mórinn hefur verið grafinn út í brekku til norðvesturs þar sem afmörkun þeirra er nokkuð skýra en afmörkun þeirra til suðausturs, sést ekki. Mógrafasvæðið er gróið og þurrt og hallar frá því til suðausturs. Sjá má að stakar grafir hafa ferhyrndar, víða 2x3 m að innanmáli.

Hættumat: engin hætta

DA-181:020 heimild um huldufólksbústað

"Þegar Ragnheiður Pálsdóttir móðir Brynjólfs biskups Sveinssonar var heimasæta að Staðarhóli í Saurbæ er svo frá sagt að einn dag hafi hún farið til fundar við bónda einn í Fjósakoti [DA-182] og beðið hann að söðla sér hest og fylgja sér fram á Traðardal. Riðu þau síðan leiðar sinnar uns þau komu fyrir leiti eitt […]. Síðan skildi hún við bóndan og hvarf fyrir áðurnefnt leiti í dalnum […]. Hafði hún, meðan brottu var, alið barn í álfhól og bað hún bónda þegja yfir ferð sinni og gaf honum tuttugu spesíur fyrir ómakið," segir í Árbók Ferðafélags Íslands frá 2011. Traðardalur gengur inn úr Staðarhólsdal til suðvesturs og eru þar allmiklar engjar og minjar um sel frá Staðarhóli, sjá 006 og 007 en dalurinn áður fyrr eign Staðarhóls.

Ekki er vitað með vissu hvar leitið er í dalnum þar sem Ragnheiður Pálsdóttir hvarf sjónum bóndans í Fjósakoti eða hvar álfhóllinn var. Mjög innarlega í dalnum heita Hólar og er líklegt að þar sé leitið sem átt er við í sögunni. Engar aðrar sagnir hafa fundist um huldufólk eða álfa á

Traðardal.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:ÁFÍ 2011, 164

DA-182 Fjósakot

1705: 8 hdr., undirsett Staðarhóli (DA-180), skv. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 162.

1731: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 23. Á sama staðar segir: "Hefur i Eide leiged sidann 1707 [...]. 1730. var það lied til grasnytjar betalings laust [...] og mä þetta Kot aftur bigia, ef duglegur landsete fiengest."

1847: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðatali Johnsen, 171.

Jörðin fór (endanlega) í eyði 1881, skv. Árbók Ferðafélags Íslands 2011, 164.

1705: "Engjar hagabeit, hlunnindi og skaðar alt sama með heimajörðunni. Þessi hjáleiga er so dýrt bygð, því að af heimatúninu er henni tillagður völlur, og hennar sjálfrar völlur er ennþá betri heldur en sambýður velli heimajarðarinnar. Hún er heimajörðunni meir til skaða heldur en gagns, vegna túnbrests, sem heimajörðin þar fyrir líður," segir í JÁM VI, 162.

DA-182:001 *Fjósakot* tóft býli 364359 543405

"Hefur i Eide leiged sidann 1707 [...]. 1730. var það lied til grasnytjar betalings laust utan ad koma þar upp húskofumm, þvi, þar voru öll hus fallenn, og mä þetta Kot aftur bigia, ef duglegur landsete fiengest," segir í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731."Annað tún er austar nær Fellshlíðinni, er heitir Fjósakotstún. Þar var býli líklega fram að 1880 er hét Fjósakot og er enn svo kallað, þótt nú standi þar gripahús [líklega á Staðarhóli DA-180]," segir í örnefnaskrá Staðarhóls. Undir þessu númeri er skráð líkleg staðsetning Fjósakots en gengið er út frá því að það hafi staðið þar sem fjárhús byggðust síðar upp en rétt er að geta þess að það kann að hafa staðið þar sem fornleifar 180:005 eða 180:008 voru skráðar. Allar fornleifar á þessum slóðum, utan við sjálft bæjarstæðið falla undir Staðarhól (DA-180) og því skráðar undir slíkum númerum. Á þeim stað sem hér er skráður stóð síðar fjárhús og er það teiknað inn á túnakort frá 1918, hugsanlega það hús sem getið er í fasteignamati: "Mannvirki, sem jörðinni teljast fylgja, eru þessi: [...]. 3. Fjárhús yfir 24 fjár úr torfi í allgóðu standi," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Staðurinn er um 260 m norðaustan við Staðarhól 180:001 og hefur verið í stakstæðu túni en vegarslóði sem liggur að Staðarhóli liggur áfram að hólnum enda var þinghús 008 um 10 m sunnan við húsið. Á túnakortinu virðast hafa verið fjárhús og kálgarður á þessum stað 1918.

Stakstætt tún er í Fjósakoti og var það um 250 x 70 m stórt þegar það er teiknað 1918 en mjókkar nokkuð til suðurs.

Þarna er talsvert greinilegur hóll. Hann er grænn og lögulegur með skarpri brún að vestan. Ekki er ólíklegt að þarna leynist talsverð uppsöfnun mannvistarlaga undir sverði. Á hólnum eru

uppistandandi fjárhús og eldri fjárhústóft, norðarlega í Fjóstúninu og er talið líklegast að býlið hafi staðið þar áður. Húsin eru um 12 x 12 m stór. Þau úr blönduðu efni, timbri og járni og að húsabaki er hlaða en fast norðan við húsin er rústir af húsum sem hafa verið úr torfi og grjóti, eldri fjárhús en ekki er langt síðan þau stóðu einnig undir bárujárnsklæddu þaki. Þau eru 16 x 13 m stór og skiptast í þrjú fjárhús sem eru vestar og hlöðu að húsabaki (austar). Líklega hafa eldri húsin verið í notkun stórann hluta af 20. öld og má t.d. sjá að vatni hefur verið veitt í þau. Líklega hefur timburþil verið fyrir vesturhlið, a.m.k. er ekki hægt að greina veggi úr torfi og grjóti þar eins og annars staðar. Í fjárhúsinum eru tveir garðar, hlaðnir. Talsvert rof er í veggjunum hér og þar. Þeir eru 1.2 m á hæð nyrst þar sem þeir standa best.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Staðarhóll,1; Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 23, Túnakort 1918; FDA II, 94

DA-183 Mikligarður

1705: 8 hdr., undirsett Staðarhóli (DA-180), skv. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 162.

1731: 8 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 21. Á sama stað segir: "Sydann bolu hefur þad oft j Eide leiged, en þegar ad hefur bigst, þä hefur það leigst sem ij. är."

1847: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðatali Johnsen, 171.

1492: "[S]uo vær heyrdum ad hann hefdi hia verid j meyiarhollti j Saurbæ ad sira Olafur Oddzson heimiladi Jone Eirikssyne med ordum jordina Þuerdal [DA-176] til abudar hid næsta ar vpp fra fardaugum er var j vor og beit j Jon sŋna j Stadarhols jord j millum miclagardz og kleŋfa [DA-199] . [...] DI, VII, 102.

Jarðaítök: Jörðin á slægjuítak í Staðarhólsodda [DA-180], skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 92.

1918: Stærð alls túns 2,8 ha (hús o. fl. 0,3 ha, ræktað tún 2,5 ha; þar af 1,5 ha slétt). Matjurtagarðar 300 m2.

1705: "Hlunnindi og skaðar er sama og á heimajörðinni," segir í JÁM VI, 163.

1731: "Koster. Toduvöllyr er þar Sæmelegur. Utheyes Slægiur grasgiefnar, þo votunnar og Adrer Koster sem seiger umm heimastad. Okoster. Fiallended fire ofann skriduruned og af griote fordiarfad. Adrer ökoster sem seiger mm heimastadenn," segir í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 22.

1918: "Matjurtagarðar 250 m2 [...]. Jarðnytjar eru þessar: 1. Túnið er talið um 3,5 ha að stærð, allt að 1,6 ha sljett, í góðri rækt, grasgefið, nokkuð mýrlent [...]. 2. Útengi snögglent, greiðfært, þurrlent [...]. 3. Slægnaítak í Staðarhólsodda. 4. Beitiland þröngt mjög, fremur ljett fyrir sauðfé, fremur skjólasamt, stutt til vetrarbeitar. 5. Móttak dálítið. 6. Torfrista, en ekki góð, byggingarefni gott og nærtækt. 7. Vatnsból gott. Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Snjóþungt nokkuð; smalamennska mjög erfið. 2. Upprekstarland vantar. 3. Jörðin liggur illa við samgöngum [...]," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu 1918, 91-92.

DA-183:0011 *Mikligarður* bæjarhóll bústaður 364253 543055

Í Jarðabók Árna Pálssonar og Páls Vídalíns frá 1705 segir: "Þar sem nú er hjáleiga, Mikligarður, eru munnmæli að staðurinn hafi til forna staðið, og verið fluttur þángað, sem nú er," segir í Jarðabók Árna Manússonar og Páls Vídalíns 1705. Á túnakorti frá 1918 er bærinn teiknaður sem stakt mannvirki. Þar segir: "Bæjarhús og kálg." " Í örnefnaskrá segir um jörðina: "Sagnir herma, að þegar Staðarhóls-Páll bjó á Staðarhóli, hafi hann látið bera í garð hey mikið fyrir nautgripi sína, og hafi nafnið Mikligarður komið þar af," Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni, heimildamanni var

gamli bærinn fast sunnan við núverandi íbúðarhús og ríflega 300 m SSA við Staðarhól 180:001. Á þessum stað sér enn fyrir bæjarhóli um 340 m autan við þjóðveg. Undir númerinu er skráður sjálfur bæjarhóllinn en á honum eru einnig skráð ummerki eftir gamla bæinn 03, staðsetning öskuhaugs 02 og óljós ummerki eftir kálgarð 04.

Bæjarlækurinn á Miklagarði rennur niður hlíðina fast sunnan við bæjarhólinn. Á bæjarhólnum er nú steinsteypt íbúðarhús og bakgarður þess umhverfis ásamt malarplani að norðvestan og norðan.

Á þessum stað er ávalur hóll sem gæti verið nátturulegur að talsverðu leyti en án efa leynast þó talsverðar uppsafnaðar mannvistarleifar undir sverði. Hóllinn er samtals 37 x 35 m stór norður-suður. Hann hverfur inn í brekkuna til austurs og þar eru mörk hans afar óskýr. Að vestan eru mörk hólsins fremur skýr en þar liggur heimreiðin upp hóllinn. Að norðan til eru mörk hólsins einnig nokkuð skýr og sömuleiðis að sunnan þar sem bæjarlækurinn markar svæðið af en að honum er talsvert brott brekka. Frá sléttunni vestan við og upp á háhólinn er nokkurra metra hækkun en stærstur hluti hólsins er greinilega náttúrulegur. Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni brann gamli bærinn á hólnum árið 1940 og var þá íbúðarhúsið byggt. Það er á steinsteyptum grunni en er án kjallara.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:JÁM, 162,Túnakort 1918; FDA II, 91, Ö-Mikligarður ÓS, 1

DA-183:0012 öskuhaugur 364238 543049

Ásmundur Jóhannesson heimildamaður kom niður á leifar af öskuhaugi við framkvæmdir við húsalóð íbúðarhússins í Miklagarði. Þar sá hann bæði öskulög og ýmislegt rusl og taldi hann að umræddar leifar hefðu tilheyrt gamla bænum 03 á bæjarhólnum. Engin ummerki sjást um öskuhauginn nú en hann var nálega þar sem nú er horn íbúðarhúsalóðar og hornstaur (suðausturhorn) girðingar. Leifarnar fundust í jaðri baklóðar íbúðarhússins en á henni hafa verið gróðursett bæði reyni- og barrtré. Svæðið er í aflíðandi halla til suðurs en lækjarbakkinn að bæjarlæknum nokkuð brattur sunnan við lóðamörk.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-183:0013 hleðsla bústaður 364253 543050

Gamli bærinn í Miklagarði 03 stóð á svipuðum slóðum og núverandi íbúðarhús en náði þó lengra til suðurs. Í honum bjó Steinn Steinarr skáld. Í bakgarði hússin þar sem þéttur trjágróður vex nú, má sjá hleðslur sem Ásmundur Jóhannesson, ábúandi, segir að séu úr gamla bænum. Hleðslurnar eru um 1 m vestan við íbúðarhúsið, á baklóð þess sem er í aflíðandi halla til suðurs en fast sunnan

hennar rennur bæjarlækurinn niður hlíðina. Þær hleðsluleifar sem sjást á þessum slóðum ná yfir svæði sem er samtals 6-8 m í þvermál. Þær virðast ekki fornar og í sumum þeirra má sjá steypulím. Samkvæmt heimildamönnum var sambyggt fjós vestast í bæjarröðinni. Í Fasteignamati er getið um hús á þessum slóðum en þar segir: "Mannvirki sem jörðinni teljast fylgja eru þessi: 1. Torfbaðstofa, 5,7x3,2 m [...] góðu standi, notuð til geymslu […]. Mannvirki sem leiguliði á, eru þessi: 1. Gólfbaðstofa, 7x5x3,8 m, með timburhlið og járnþaki, torfveggir á 3 vegi, nýbygt. Einnig er getið um mannvirki sem eru í eigu leiguliðans og líklegast hafa verið sambyggð bænum: "2. Geymsluhús 3,8x3,2 m úr torfi, í góðu standi. 3. Fjós yfir 4 grip, úr torfi"

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 91

DA-183:0014 hleðsla kálgarður 364236 543058

Steinaröð er innan við 10 m norðvestan við íbúðarhúsið í Miklagarði en 5 m sunnan við heimreiðina að bænum. Steinaröðin er 6-7 m löng og samanstendur af 5-6 steinum í grassverðinum. Samkvæmt Ásmundur Jóhannesson heimildamaður taldi að á þessum stað hafi verið kálgarður og er það í samræmi við merkingu á túnakort en þar eru bæjarhús og kálgarður merkt saman.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-183:002 heimild um traðir 364258 543049

Traðir eru merktar inn á túnakorti frá 1918 til norðausturs fá bæ og út fyrir túnmörk. Samkvæmt túnakortinu mætti ætla að traðirnar hefðu verið um 55 m langar.

Næst bænum er malarhlað þar sem traðirnar lágu en þegar norðaustar dregur hafa þær legið þar sem nú eru sléttuð og ræktuð tún.

Engin ummerki sjást lengur um traðirnar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-183:003 heimild um kálgarð 364300 543085

Ásmundur Jóhannesson, heimildamaður, greindi frá því að kálgarður úr torfi (og grjóti) með áfastri timburrétt hefði verið ofan við almenningsveg um sveit og norðaustan við bæ 001. Voru þessi mannvirki á sama stað og stórt gerði sem teiknað er á túnakort jarðarinnar frá 1918.

Kálgarðurinn var efst í sléttuðu túni, nærri skurði sem aðskilur það frá næsta túnstykki ofan og austan við.

Ekki sjást nein ummerki um kálgarðinn vegna sléttunar.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-183:004 heimild um fjárhús 364329 542993

Tvö sambyggð útihús eru teiknuð inn á túnakort frá 1918 um 80 m sunnan við bæ 001. Húsin stóðu ásamt öðrum húsum 005 á svokölluðum Húsavelli sem var sunnan við bæjarlækinn nokkuð ofar í hlíðinni en bærinn 001.

Húsin eru á túnbletti sem nú er nýttur sem beitihólf fyrir hross. Framan í hæðinni er svolítið rof og rennur bæjarlækurinn fyrir norðan þar sem húsin voru.

Þar sem húsin voru er nú arfablettur í túninu en engin eiginleg ummerki sjást um húsið á yfirborði. Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni voru þau fjárhús og hesthús. Í fasteignamati frá 1918 er húsum 004 og 005 lýst en þar segir: "Fjárhús yfir e. 100 fjár, úr torfi með timburhlið og járnþaki. 5. Hlaða við [?] 11,8x3,8x3,2 m, úr torfi, með járnþaki ný. 7. Hesthús yfir 8 hross úr torfi gamall. 8. Vatnsleiðsla í fjárhús […] 19 m löng,"

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918, FDA II; 91

DA-183:005 heimild um fjárhús 364324 542951

Útihús er merkt inn á túnakorti frá 1918 um 100 m sunnan við bæ 001 og 13 m sunnan við hús 004. Húsin voru á svokölluðum Húsavelli sem var sunnan við bæjarlækinn nokkuð ofar í hlíðinni en bærinn 001.

Húsin eru á túnbletti sem nú er nýttur sem beitihólf fyrir hross og er kominn í nokkra órækt.

Hæð er í túninu þar sem húsin stóðu en ekki er hægt að tala um eiginlega þúst. Líklegt má þó telja að einhverjar mannvistarleifar leynist undir sverði á þessum stað. Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni var lögð járleiðsla úr læknum að húsunum. Í fasteignamati frá 1918 er húsum 004 og 005 lýst en þar segir: "Fjárhús yfir e. 100 fjár, úr torfi með timburhlið og járnþaki. 5. Hlaða við [?] 11,8x3,8x3,2 m, úr torfi, með járnþaki ný. 7. Hesthús yfir 8 hross úr torfi gamall. 8. Vatnsleiðsla í fjárhús […] 19 m löng,"

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; FDA II; 91

DA-183:006 heimild um gerði 364330 543035

Á túnakorti frá 1918 er afmarkað land, gerði, merkt um 60 m austan við bæ 001 og rétt utan við

heimatúnið; sambyggt túngarði 007. Hlutverk þess er ekki merkt inn á kortið.

Á þessum slóðum er tún sem hallar smávægilega til vesturs. Í norðvesturhorni svæðisins eru framræsluskurðir.

Engin merki um gerði sjást lengur á þessum slóðum. Líklega hefur það sokkið í jörðina eftir að hætt var að halda því við.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Túnakort 1918

DA-183:007 garðlag túngarður 364353 543037

Á túnakorti frá 1918 er túngarður teiknaður umhverfis tún bæjar 001. Garðurinn afmarkar um 240x110 m stórt svæði og snýr nálega norðvestur-suðvestur. Túngarðurinn virðist einnig hafa gegnt hlutverki landamerkjagarðs að hluta til en í Landamerkjabréfi Staðarhóls frá 1918 segir: "[Landamerki milli Staðarhóls [DA-180] og Þurraness [DA-184] [...]. Síðan girðing, sem er í kringum Miklagarðstún í girðingahorn á Staðarhólstúni," "Mannvirki sem jörðinni teljast fylgja eru þessi: [...] 4. Tún og engjagirðing úr torfgarði með tvístrengdum gaddavír á, 1320 m löng," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Torf- og grjóthlaðinn túngarður sést á kafla meðfram norðausturhluta túnsins. Þar hét Kvíatún (sjá 019) á milli túngarðs og Bæjarlækjar. Einnig eru mjög óljós ummerki um garð eða undirstöðu girðingar meðfram austurjaðri túnsins. Þar sem garðurinn sést er hann utan þess svæðis sem enn er í rækt og er það nýtt fyrir hrossabeit. Túnið er í aflíðandi halla til VNV. Austasti hluti þess er í órækt.

Garðurinn sést á um 80 m löngum kafla í norðausturjaðri túnsins. Þar er hann reyndar rofinn á tveimur stöðum. Í austurjaðri túnsins eru mjög ógreinileg ummerki um garðhleðslu eða undirstöðu undir girðingu á 37 m löngum kafla. Saman afmörkuðu þessir garðar svæði sem er 90x43 m að stærð og snýr norður-suður. Garðurinn sem er í norðausturjaðri túnsins virðist að mestu torfhlaðinn en grjót er neðst í honum. Er hann 0,6-0,8 m á breidd og 0,4-0,5 m á hæð þar sem hann er óraskaður. Ekki sést framhald af garðinum til norðvesturs vegna túnræktunar. Þar kann hann að hafa tengst yngri garði sem afmarkaði túnið Gyrði en sá sést ekki lengur. Innan við túngarð í Kvíatúni sést óljós, ílöng og grunn lægð. Er hún 7x2,5 m að innanmáli og 0,1-0,2 m á dýpt. Frá henni hallar til norðvesturs. Ekki er útilokað að þarna hafi verið kvíar í eina tíð en samkvæmt örnefnaskrá voru Kvíar utan túns.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918; Landamerkjabréf No. 52; FDA II, 91

DA-183:008 heimild um hlöðu

"Fyrstu hlöðuna í Miklagarði byggði Steingrímur árið 1906, en fimm árum síðar byggðu hann tvær til viðbótar og hús yfir hundrað fjár með járnþaki [sjá 005]," segir í bók Gylfa Gröndal um Stein Steinarr. Ekki er vitað hvar umræddar hlöður hafa verið en ekki er ólíklegt að hlöður hafi staðið við útihús 004 og/eða 005 og eins gæti hafa verið hlaða við bæjarsamstæðuna 001. Árið 1930 voru fjárhús jarðarinnar flutt nær bæ þar sem enn stendur votheysturn en sjálf húsin sem voru ofan við turnin eru horfin. Í stuttu máli sagt er ekki lengur hægt að staðsetja þær hlöður sem byggðar voru í Miklagarði rétt eftir 1900 en líklegast er að a.mk. sumar þeirra hafi verið við útihús sem skráð eru undir öðrum númerum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Gylfi Gröndal (2000), 83

DA-183:009 tóft rétt 364197 542841

Einföld réttartóft er um 220 m sunnan við bæ 001 og rúmum 80 m austan við Torfholt 011.

Tóftin er á grösugum bala, rétt austan við Torfholt. Austan við hana er ungur áveituskurður.

Tóftin er einföld og ferningslaga. Hún er 12 x 11 m að stærð og snýr nálega norður-suður. Veggir eru grjót-

og torfhlaðnir og eru þeir veglegastir á norðurhlið þar sem þeir eru 0,4 m á hæð. Aðeins neðsta umfarið af stæðilegu grjóti sést vegna gróðurs. Op er á suðvesturhorni tóftarinnar. Suðurveggur nær vestur fyrir vesturhlið réttarinnar.

Hættumat: engin hætta

DA-183:0101 *Veita* garðlag áveita 364164 543185

"Niður af túninu innan girðinga er Veita," segir í örnefnaskrá ÓS. Í örnefnalýsingu AG segir: "Gegnum Miklagarðstún, aðeins sunnan við bæinn [001] rennur lækur sem heitir Bæjarlækur og rennur alla leið niður í kelduna fyrrnefndu, dreifist samt út rétt fyrir neðan túnið og heitir þar Veita, var að nokkru veitt á hana." Ummerki um áveitu eru í kverk sem myndast á milli tveggja túna út við merkin á milli Staðarhóls og Miklagarðs, um 120 m norðvestan við bæ 001. Í landi Staðarhóls eru einnig áveitumannvirki DA-180:051 NNV við Veitu. Tveir áveitugarðar sjást á svæði sem er 44x35 m að stærð og snýr norðaustur-suðvestur.

Áveitugarðarnir eru á grösugu svæði sem er flatlent, deiglent og smáþýft.

Garður 01 er 42,5 m langur og liggur norðaustur-suðvestur. Hann tengist garði 02 í suðvesturenda. Garðurinn er torfhlaðinn og mjór, er 0,3-0,5 m á breidd og 0,3-0,4 m áhæð. Ytri

og norðvestari brún greinilegri en sú innri.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður ÓS,1; Ö-Mikligarður AG, 1-2

DA-183:0102 garðlag áveita 364123 543167

Suðvestast á minjasvæðinu er garður 02. Hann er torfhlaðinn, 35 m langur og liggur norðvestur-suðaustur. Garður 02 er nokkuð veigameiri en garður 01, er 0,5-0,6 m á breidd og 0,3-0,5 m á hæð.

Hættumat: engin hætta

DA-183:0111 *Torfholt* heimild um ristu 364112 542839

"Fyrir sunnan túnið er stórt holt, sem heitir Torfa eða Torfholt," segir í örnefnaskrá.

"Jarðnytjar eru þessar: [...]. 6. Torfrista, en ekki góð, byggingarefni gott og nærtækt," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Torfholt er um 240 m sunnan við bæ 001 og rúmum 80 m vestan við rétt 032. Torfrista 01 hefur verið í grennd við holtið en við það má einnig sjá ummerki um mótekju 02. Fornleifarnar eru á svæði sem er 40 x 30 m að stærð og snýr norður-suður.

Torfholt er rétt austan við framræsta mýri. Til austurs, suðausturs, og norðausturs er óræktað svæði en ræktuð tún í kringum holtið til annarra átta.

Engin ummerki um ristu sjást lengur á svæðinu en slík ummerki gróa yfirleitt mjög fljótt. Torfið hefur líklega verið þurrkað á holtinu sjálfu.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður ÓS,1; FDA II, 93

DA-183:0112 náma mógrafir 364088 542779

Mógrafasvæði er rétt austan og sunnan við Torfholt. Ummerki um mótekju sjást á svæði sem er 20 x 20 m að stærð en það hefur líklega náð lengra til vesturs. Búið er að umturna því svæði og ræsa fram votlendið. Óljóst má greina 2-4 aðskildar grafir, rétt sunnan við Torfholt. Mógrafirnar eru grunnar og þurrar, um 2 x 2 m að stærð.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

DA-183:012 *Gálgasteinar* örnefni aftökustaður 364324 542771

"Upp af því [Torfholti, 011] eru tveir stórir steinar með litlu millibili og heita Gálgasteinar. Munnmæli herma, að þar hafi átt að hengja mann (eða verið hengdur)," segir í örnefnaskrá ÓS. Í örnefnaskrá AG segir: "Milli Geithóls og Barnastígs [014], eru þrír steinar illgengir, sem heita

Gálgasteinar[,] þar hengdi sig strákur." Gálgasteinar erutæpum 300 m sunnan við bæ, undir Stóruskriðu og um 140 m ofan (SA) við Torfholt.

Gálgaklettar eru tveir stakstæðir klettar undir Stóru skriðu en ofan við tún. Þeir eru á grasi grónu svæði við hlíðarrætur og hallar því til norðvesturs. Ofan við svæðið er klettabelti og í brekkunni neðan við talsvert af stórgrýti sem fallið hefur úr klettunum. Umhverfis steinana er lítill gróður og nokkuð deiglent.

Gálgasteinar eru í raun tveir stakstæðir steinar sem hvor um sig er 3-4 m á hæð. Sá efri er þríhyrningslaga en sá neðri stöpull. Svolítið skarð eða rás er í þann efri á einum stað og er það líklega það sem Ásmundur Jóhannessson heimildamaður á við þegar hann segir að höggvið hafi verið haft í annann steinninn. Um 2-3 m eru á milli steinanna efst en 4-5 m neðst.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður ÓS,1; Ö-Mikligarður AG,2

DA-183:013 *Geitastekkur* tóft stekkur 364064 542527

"Fyrir sunnan Torfholt [011] við Þverfellsmerki eru gamlar rústir við hól, sem heitir Geitastekkur (hóll)," segir í örnefnaskrá. "Utanvert við lækinn [Stekkjarlækinn] um miðja hlíð móts við efra túnhorn er svo Stekkurinn," segir örnefnaskrá. "[Landamerki milli Miklagarðs og Þverfells] [...] svo í Votuhellu í Geithvammi í læk þann, sem rennur næst fyrir sunnan Geithúsatóft," segir í landamerkjalýsingu í Fasteignamati. "Hjá þeim læk [Merkjalæk/Stekkjarlæk] er hóll. Á honum er stekkjarhóll með sléttu í kring og móum niður af. Trúað gæti ég því að þar hafði verið mannabyggð fyrr á öldum," segir í bókinni Steinn Steinarr eftir Gylfa Gröndal. Allstór tóft er þar sem heitir Stekkur eða Geitastekkur við Klettatún 027. Tóftin er á lágum hól fast ofan og sauðaustan við gamla veginn um sveitina [DA-681:002_02].

Hóllinn og tóftin eru neðan við flatan hjalla í hlíðinni niður af Þverfelli og í hjallabrúninni ofan við eru klappir.

Tóftin skiptist í nokkuð mörg hólf en greinlegust er nokkuð skýrt afmörkuð stekkjartóft á miðjum hólnum sem virðist tilheyra yngsta byggingarstigi mannvirkja á þessum stað. Aðrir hlutar tóftarinnar eru ógreinilegri og standa lægra en ekki er augljóst að þeir séu eldri. Heildarstærð tóftarinnar er 16x13 m og snýr hún norðaustur-suðvestur. Fyrir utan stekkjartóft á miðjum hólnum sjást þrjú önnur hólf en lýsingin hefst á stekkjartóftinni. Hún er 7x8 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Í suðausturenda er minna hólfið í tóftinni sem er 2x1,5 m að innanmáli og snýr norðvestur-suðaustur. Op er úr því til norðvesturs í stærra hólfið sem er 4,5x2 m að innanmáli og snýr þvert á minna hólfið. Ekki sést op inn í tóftina. Hún er grasi gróin og lítillega farin að ganga í þúfur. Tóftin er hlaðin út torfi og gjóti en ekki sést fjöldi umfara í veggjum. Hæð

veggja utanmáls er 0,8 m á norðvesturhlið. Nokkuð bratt er fram af hól og tóft til þeirrar áttar. Norðaustan við stekkjartóft er óljóst hólf sem er 3x4 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Ekki er hlaðinn veggur á norðausturhlið og óljós veggur er á suðausturhlið. Nokkuð afgerandi veggur er hins vegar á norðvesturhlið og þar er grjót í hleðslum. Annað hólf sem virðist vera heystæði er suðaustan við stekkinn. Það er 4x1,5 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Ekki sést op inn í það. Það virðist ekki fornlegt og gæti tilheyrt síðasta notkunarskeiðinu. Að lokum er ógreinilegt hólf suðvestan við stekkinn sem er mögulega aðeins niðurgröftur sem myndast hefur við efnistöku. Það er 2x2,5 m að innanmáli og snýr norðvestur-suðaustur. Það er 0,1-0,2 m á dýpt en ekki er að sjá að hlaðið hafi verið upp á brúnir niðurgraftarins. Ekki er nein afmörkun eða veggur á suðvesturhlið. Neðan og norðvestan við þetta meinta hólf er gróið rof í hólnum. Utan stekkjartóftar eru aðrir hlutar tóftarinna sem sjást eru 0,3-0,4 m á hæð. Lítið sést af grjóti í veggjum. Ljóst er að stekkur hefur verið á þessum stað en einnig virðist geitakofi hafa verið þar, mögulega eftir að fráfærum var hætt. Ekki er umfang minjanna slíkt að líklegt sé að þar hafi verið mannabústaður.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður ÓS, 1; Ö-Mikligarður AG,1; Gylfi Gröndal (2000), 83; FDA II, 93

DA-183:014 *Barnastígur* heimild um leið 364536 542797

"Skammt sunnan við Bæjargil er stígur upp Fellsklettana er kallast Barnastígur," segir í örnefnaskrá ÓS. Í örnefnalýsingu AG segir: "Þegar kemur suður fyrir Bæjargil er á brúninni Barnastígur[,] þar var féð rekið upp á fjall, þetta er upp af bænum [001]." Barnastígur hefur verið tæp og erfið gata upp í skorning suðvestan við grjóthöfða sem gengur fram úr fjallsbrúnum Þverfells og er suðvestan við Bæjargil.

Grasi gróin en brött og grýtt brekka er af láglendi upp að klettahömrum og farið eftir sillu í berginu til að komast upp í lyngi gróinn hvamm uppi á Þverfelli þar fyrir ofan. Vatnslæna rennur úr hvammi niður skoruna sem Barnastígur liggur um.

Ekki sjást nein ummerki um götuna því hrunið hefur úr berginu og aðstæður hafa breyst síðan stígurinn var í notkun. Margrét Guðbjartsdóttir, heimildamaður, var vön að fara þessa götu þegar hún var barn.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður ÓS,1; Ö-Mikligarður AG, 2

DA-183:015 hleðsla hlutverk óþekkt 364807 542987

Allfornleg grjóthleðsla er uppi á brúnum Þverfells suðaustur af Staðarhóli, sést þangað frá hleðslunni og að Miklagarði. Er hún vestast og nyrst á klappar- og grjóthjalla, um 560 m austan við bæ á Miklagarði 001 og 150 m sunnan við vörðu 016.

Ofan við hleðsluna til austurs eru klappir og neðan við hana til vesturs eru samskonar hjallar og hún er á. Uppi á Þverfelli er lynggróið í lægðum milli ógróinna, grýttra svæða.

Hleðslan sem enn sést tilheyrir mannvirki sem er að miklu leyti hrunið en virðist hafa verið 2x2 m að stærð. Hleðslan er syðst í meintu mannvirki en einnig má greina hleðslu á austurjaðri þess. Þar sem best lætur er hleðslan 0,5 m á hæð og í henni sjást 3-4 umför. Hleðslan hallar til norðurs og hefur grjót úr mannvirkinu að miklu leyti fallið fram af hjallanum sem það stóð á til norðvesturs. Þar er mikil grjótdreif. Fram af hjallanum til vesturs er ekki hátt en mjög bratt. Hlutverk þessa mannvirkis er ekki þekkt en það virðist allfornt. Um stæðilega vörðu af einhverju tagi gæti verið að ræða, mögulega eyktamark (dagmál), en einnig kemur til greina að þarna hafi verið einhvers konar byrgi. Ef hér hefur verið eyktamark virðist það hafa verið svipað stórt að grunnfleti og Bóndavarða 025 sem var hádegismark.

Hættumat: engin hætta

DA-183:016 varða hlutverk óþekkt 364842 543133

Skófum vaxin og stæðileg varða stendur hátt frammi á brún Þverfells ofan við Staðarhól, um 150 m norðan við hleðslu 015 og 600 m ANA við bæ 001 en 775 m ASA við bæinn á Staðarhóli DA-180:001.

Allt í kringum vörðuna er urð og grjót en lyngmói í brekkum og lægðum inn á milli.

Varðan stendur á klöpp og ber nokkuð hátt. Hún er um 1 m í þvermál og sömuleiðis 1 m á hæð. Grjót er fremur stórt og sjást mest 8 umför í hleðslu. Hleðslur eru farnar að síga og aflagast að suðaustanverðu. Hlutverk vörðunnar er hlutverk óþekkt. Til greina kemur að hún hafi verið eyktamark (dagmál) en einnig að hún sé landamerkjavarða því beint niður af henni til vesturs er Merkjagjá á merkjum milli Miklagarðs og Staðarhóls og þar neðan við, á láglendi, er Merkjalækur.

Hættumat: engin hætta

DA-183:017 frásögn tún 364244 543005

Beðasléttur voru áður þar sem nú er grasflöt um 40 m sunnan við bæ 001. Grasflötin er í hálfgerðu hringtorgi en akvegur og hlað er umhverfis hana í hring. Hún er beint niður af gömlu fjósunum en um 15 m sunnan við bæjarlækinn.

Grasbletturinn er hringlaga og er í aflíðandi halla til vesturs. Hann er nú í mikilli órækt.
Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni má enn vel greina beðaslétturnar á vissum árstíma og við viss birtuskilyrði. Þegar svæðið var skráð í júlí 2020 var það á kafi í háu grasi og órækt og engar beðasléttur sýnilegar. Reiturinn var nefndur Bæjarvöllur og hann er nú tæpir 40 m í þvermál.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:FDA II, 91

DA-183:018 *Rústir* örnefni 363907 542872
"Neðan við Torfholtið [011] tekur svo við stórt svæði, sem heitir Flói; liggur það þvert yfir landið, uppfrá Merkjakeldunni, sem fyrr er talað um. Í flóanum er fátt auðkenna, nema á einum stað er hávaði sem nefndur er Rústir," segir í örnefnaskrá. Flóinn hefur nú verið ræstur fram og er orðinn að túni. Hann var um 300 m suðvestan við bæ 001 og fast ofan eða austan við núverandi þjóðveg.
Á þessu svæði eru nú rennislétt tún með skurðum á milli.
Engin ummerki sjást nú á yfirborði um Rústirnar en samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni kom hann niður á hleðslugrjót sem virtist aðflutt í túninu á þessum slóðum skammt ofan við veg (20-30 m) m en um 380 m suðvestan við bæ 001. Þar var svolítil hæð í flatanum en úr henni var sléttað og sjást nú engin yfirborðsummerki um hæð eða rúst.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 1

DA-183:019 *Kvíar* örnefni kvíar 364408 543002
"Ofan við túnið er hátt grjótbarð, sem nefnt er Kvíakast. Milli þess og túnsins eru Kvíar," segir í örnefnaskrá AG og á Í örnefnaskrá ÓS segir: "Sá hluti túns, er liggur næst Staðarhól, er kallað Gyrði, upp af bænum norðan Bæjargils. Kvíatunga sunnan við gilið, þar standa gripahús," Líklegt er að öll örnefnin hafi dregið nafn sitt af sömu kvíunum, þeim sem hér eru skráðar. Kvíar voru 170 m austan við bæ 001 og rúmum 80 m VNV við Lambhaga 021.
Kvíarnar hafa verið í rótum fjallshlíðar Þverfells, rétt sunnan við ungan áveituskurð. Þar er smáþýft og grösugt. Til suðurs rennur bæjarlækurinn niður hlíðina með stefnu í átt að bænum til vesturs.
Engin ummerki um kvíar sjást lengur á staðnum. Ekki er ljóst af hverju.
Hættumat: engin hætta
Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 1, Ö-Mikligarður ÓS,1

DA-183:020 heimild um vatnsból 364258 543031

Jarðnytjar eru þessar: "7. Vatnsból gott," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Samkvæmt Ásbirni Jóhannessyni heimildamanni var vatnsból bæjarins í bæjarlæknum og má gera ráð fyrir því að vatni hafi oftast verið tekið nærri bænum þótt ekki hafi verið um fastan stað að ræða.

Bæjarlækurinn rennur niður hlíðina fast sunnan við lóðarmörk íbúðarhússins í Miklagarði.

Samkvæmt Ásbirni var vatnsbólið einfaldlega í læknum en vatnið í læknum var kalt og þraut aldrei. Til gamans má geta að þegar útvarpið kom í Miklagarð var bæjarlækurinn virkjaður skammt ofan við túngarðinn til að tryggja rafmagn fyrir útvarpstækið.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:FDA II, 91

DA-183:021 *Lambhagi* gerði vörslugarður 364494 542959

Lambhagi er í miðjum hlíðum Þverfells, um 260 m austan við bæ 001 og rúmum 100 m austan við kvíar 019.

Gerðið er í gróinni fjallshlíð en sums staðar stendur smágrýti upp úr grasinu. Lækur úr Bæjargili rennur í gegnum mitt gerðið.

Gerðið sem afmarkaði Lambhaga sést einkum norðan við lækinn sem rennur úr Bæjargili en hefur að líkindum einnig náð suður fyrir lækinn. Norðan við lækinn sést garður sem er 38 m langur þar sem hann liggur VNV niður hlíðuna en í VNV-enda beygir hann til suðvesturs í átt að læknum og sést þar á 9 m kafla. Sunnan við lækinn sjást óljós ummerki um garðhleðslu og hefur gerðið verið 50 x 40 m að stærð. Þar sem garðurinn sést best Þar sést greinilegur torf- og grjóthlaðið garðlag, 0,5 m á hæð sem er um 45 m á lengd. Ekki sér í umför vegna gróðurs. Sunnan við lækinn úr Bæjargili verða ummerki óljósari og þar sést aðeins 0,4 m hár hryggur sem er um 40 m á lengd og liggur nálega austur-vestur.

Hættumat: engin hætta

DA-183:022 *Mólaut* heimild um mógrafir 364416 543203

"Upp undir Bólunum fyrrnefndu er Háabarð þar niður af er svo Mólautarbarð þar neðar utan við túnið nær Staðarhóli er Mólaut og beint niður af henni Húsabarð [023] neðan þess, nafnlaus mýri niður að Flóanum," segir í örnefnaskrá.

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 5. Mótak dálítið," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Örnefnið Mólaut gefur vísbendingu um að mótekja hafi verið þar. Mólaut er mitt á milli Mólautarbarðs og Húsabarðs, um 230 m NNA við bæ 001 og tæpum 90 m ASA við Húsabarð

023.

Á þessum slóðum er ræktað tún sem hallar lítillega til vesturs.

Engin merki lengur sjást um mógrafir á þessu svæði. Þar hafi áður verið hallamýrar en búið er að framræsa votlendið og rækta tún.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 2; FDA II, 92

DA-183:023 *Húsabarð* örnefni 364341 543242

"Upp undir Bólunum fyrrnefndu er Háabarð þar niður af er svo Mólautarbarð þar neðar utan við túnið nær Staðarhóli er Mólaut [022] og beint niður af henni Húsabarð neðan þess, nafnlaus mýri niður að Flóanum," segir í örnefnaskrá. Húsabarð er rétt sunnan við Merkjalaut, rúmum 200 m norðan við bæ 001 og um 90 m VNV við Mólaut 022. Engin merki fornleifa sjást á þessum stað á yfirborði og ekki er ljóst til hvaða mannvirkja/húsa örnefnið vísar til. Mögulega hefur það útihús frá Staðarhóli (DA-180:005) en frekari heimildir þarf til þess að segja til um það með vissu.

Húsabarð er smáþýft, óræktað svæði mitt á milli mýratúna sem hafa verið ræktuð í seinni tíð.

Engin merki um mannvirki sjást á yfirborði á þessum slóðum. Þegar gamli bær jarðarinnar var rifinn var byggingarefni hans fært á Húsabarð. Víða á þessum slóðum má því sjá gróið hleðslugrjót sem líklega hefur upprunalega tilheyrt gamla bænum.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 2

DA-183:024 heimild um heygarð

"Einnig þurfti mikinn við í heytótir, því að lítið var um hlöður [sjá þó 008] [. . .]," segir í Steinn Steinarr e. Gylfa Gröndal. Ekki er vitað hvar heytóftir voru í landi Miklagarðs og ekki könnuðust heimildamenn við þær. Hugsanlegt er að heytóftirnar hafi verið sambyggðar útihúsum, sjá t.d. 004-005.

Heimildir: Gylfi Gröndal (2000), 83

DA-183:025 *Bóndavarða* varða eyktamark 364400 542569

"Upp af Hádegishyrnu, er varða sem heitir Bóndavarða. Á henni er hádegi, þar uppaf er og meðfram Bóndavörðu lágar fallegar lágar og berjabrekkur svo eru talsvert utar aðrar lágar Staðarlágar," segir í örnefnaskrá. Bóndavarða er gríðarstór og stæðileg. Hún stendur fremst á klapparhjalla ofan við ystu brúnir Þverfells, um 580 m suðvestan við hleðslu 015 og 500 m SSA við bæ 001.

Klappir og melar eru víða uppi á Þverfelli og í brúnum þess en inn á milli eru grónir lyngmóar. Frá vörðunni sést heim að Staðarhóli og Fjósakoti en ekki Miklagarðs.

Bóndavarða er 2 m í þvermál og 1,4 m á hæð. Hún er hringhlaðin og er grjótið í henni stórt, sjást 7 umför. Lítil, ungleg hleðsla gengur út frá henni til austurs. Er hún 1,5 m á lengd, 0,6 m á breidd og 0,4-0,5 m á hæð. Í henni sjást 2-3 umför. Þá er dálítið af lausu grjóti vestan við vörðuna, mögulega er eitthvað af því hrun. Varðan stendur vel en er aðeins farin að halla til suðausturs og hrunið hefur úr efsta hluta hennar. Lítið vörðubrot er norðaustan við Bóndavörðu sem er ungt og var ekki skráð.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 2

DA-183:026 *Rauðaskora* gata leið 364316 542524

"Næst sunnan við Stóruskriðu í brún er Hádegishyrna [sjá 025], þar utar heitir Rauðaskora. Þar var skástallur eða snið og þar var fé rekið og þar fór maður eitt sinn með hest." Leið lá upp á Þverfell um Rauðuskoru og var komið upp við Bóndavörðu 025. Heimildamenn, Ásmundur Jóhannesson og Margrét Guðbjartsdóttir, þekkja þessa leið. Hún sést 530 m sunnan við bæ og 250 m austan við Geitastekk 013.

Leiðin liggur um grýttar og skriðurunnar grasbrekkur upp frá Geitahvammi og svo eftir grónum sillum í klettum efst í Þverfelli.

Leiðin um Rauðuskoru sést fyrst 80 m suðvestan við Bóndavörðu 025 og er hægt að fylgja kindastíg á 40 löngum kafla þar sem hann liggur norður-suður eftir mjórri syllu þar sem grasbrekka mætir berginu. Rauðaskora dregur nafn sitt af rauðu bergi sem er þar í Þverfelli. Leiðin virðist enn að mestu fær og er farin af sauðfé.

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 2

DA-183:0271 *Kletttún* álagablettur tún 364074 542527

"Þar hjá Stekknum [015] bæjarmegin við hann er nefnt Klettur [027_02] og kringum Stekkinn heitir Kletttún [027_01]. Þarna bjó huldufólk, sem átti þetta tún, svo ekki mátti slá blettinn; var hann afmarkaður af smálæk," segir í örnefnaskrá. Kletttún er skráð sérstaklega sem álagablettur og Kletturinn sem huldufólksbústaður. Túnið 01 er lítill fremur sléttur blettur ofan og norðaustan við Stekk 013. Klettur 02 er þar sem klappir eru í lágri hjallabrún litlu ofar og austar en nyrsti hluti túnsins. Eru þessir staðir á svæði sem er um 50x40 m að stærð og snýr norður-suður.

Klettatún og Klettur eru í fremur þurrlendum móa en deiglendir blettir eru inn á milli.

Kletttún er ofan og austan við Stekk 013 og afmarkar gamall vegur DA-681:002_02 það til

vesturs. Sjá má óljós skil á milli túnsins og móans utan þess en ekki er þó hægt að segja að túnið sé mjög ræktarlegt eða grasgefið og er í raun fremur lítill munur á gróðri innan túns og utan. Túnið er 45x34 m að stærð og snýr norður-suður. Það mjókkar í hvassan odd til norðurs en er breiðast í suðurenda við Stekkjarlæk/Merkjalæk, á merkjum móti Þverfelli DA-179. Ekki er útilokað að túnið hafi náð lengra til norðausturs, nær Kletti 02. Túnið er skorið í sundur af læk sem rennur í gegnum það.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 1

DA-183:0272 *Klettur* huldufólksbústaður huldufólksbústaður 364095 542549

Klettur er í klöppum fremst og vestast í lágum hjalla vestan við Geitahvamm. Þar er einn klettur sem er klofinn og mjókkar lítillega upp þannig að minnir á húsburst. Er það líklega sá hluti klappanna sem kallaður er Klettur og talinn er vera huldufólksbústaður.

DA-183:028 frásögn fjárhús 364281 543055

Árið 1930 voru fjárhús jarðarinnar flutt nær bæ þar sem enn stendur votheysturn en sjálf húsin sem voru ofan við turnin eru horfin. Húsin voru um 25 m austan við gamla bæinn 001.

Á þessum slóðum er sléttuð grasflöt. Vestan við er vélaslóði og ofar eru sinuvaxnar brekkur.

Samkvæmt Ásmundi Jóhannessyni heimildamanni voru fjárhúsin færð á þennan stað (sjá um eldri hús 004 og 005) um 1930. Húsin voru úr blönduðu efni, hlaðin að hluta en að hluta til braggabygging og steypt. Þau stóðu allt fram til 1979 og einu ummerkin sem nú sjást um þau eru steyptur súrheysturn sem var nyrstur í húsaröðinni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-184 Þurranes

1705: Jarðardýrleiki óviss, undirsett Staðarhóli (DA-180), skv. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 163.

1731: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 22. 1847: 7 1/2 hdr., undirsett Staðarhóli, skv. Jarðatali Johnsen, 171.

Jarðaítök: Jörðin á slægjuítak í Staðarhólsodda (DA-180), skv. Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 100.

1918: Stærð alls túns 1,9 ha (hús o. fl. 0,07 ha, ræktað tún 1,8 ha; þar af 0,7 ha slétt). Matjurtagarðar 180 m2.

1705: "Hlunnindi og skaðar er sama og á heimajörðunni," segir í JÁM VI, 163.

1731: "Koster. Utheyes Slægiur Sæmelegar og miklar. Item Adrer sem seiger umm Heimastadenn. Ökoster. Túned er þar Lyted, Snögt og Hardlendt. Fótaskör allra Näbúa peninga, og Vantar þar fyrer utan, fäa þa ökoster, sem heimastadenn Skadar," segir í Jarðabók yfir Dalasýslu 1731, 22.

1918: "Matjurtagarðar um 190 m2 [...]. Jarðnytjar eru þessar: 1. Túnið talið um 3 ha að stærð [...] grasgefið fremur, 1/3 sljett [...]. 2. Útengi grasgefið, þýft, þurrt, samfelt, stutt á þá og vegur góður; gefur af sjer gjott og hæft hey. 3. Beitiland gott til stórgripabeitar, ljett fyrir sumt fje, snjoljett, stutt á það og smalamennska hæg. 4. Mótak gott. 5. Jörðin löguð til áveitu á engi [...]. Ókostir eru þessir taldir helstir: 1. Landlítið. 2. Upprekstarland vantar. 3. Torfristu vantar og byggingaefni. 4. Vegleysa að bænum. 5. Ágangur af hestum ferðamanna," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918, 100-101.

DA-184:001 *Þurranes* bæjarhóll bústaður 364822 544690 Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá 1705 er Þurranes talin upp sem ein af hjáleigum Staðarhóls. "Niður frá Þverfellshöfðinu, vestan við Múlann, gengur nes eitt fram til hánorðurs, niður á láglendið. Að nesinu á þrjá vegu liggur votlendi. Er því auðsætt, að nafnið Þurranes er dregið af umhverfinu, en ekki landnemans," segir í örnefnskrá. Samkvæmt túnakorti frá 1918 stóð bærinn þá nálega í miðju túninu. Bærinn stóð áður þar sem vélaskemma sem nýlega var endurnýjuð stendur.

Ekki er hægt að tala um eiginlega uppsöfnun þar sem bærinn stóð í upphafi 20. aldar en þó hallar niður af svæðinu til vesturs (0.5-1 m). Norðurhlið umræddrar "hæðar" endar í hól 002 en aðrar hliðar eru óskýrar.

Í Fasteignamati frá 1918 er bænum lýst á eftirfarandi hátt: "Mannvirki sem jörðinni fylgja eru þessi: 1. Baðstofa 5,7x3,8 m á bálki, alþiljuð, í góðu standi. 2. Búr 5,7x2,5 m úr torfi í hrörlegu

standi. 3. Eldhús 5,7x2,5 m úr torfi í hrörlegu standi. 4. Bæjardyr 5,7x1,3 m úr torfi í hrörlegu standi. 5. Fjós yfir 3 kýr úr torfi í sæmilegu standi," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Bærinn sem stóð á þessum stað var úr torfi, grjóti og timbri. Hætt var að búa í gamla bænum árið 1939 þegar eldra íbúðarhúsið sem stendur á jörðinni var byggt fast sunnan við gamla bæinn. Þá var byggt fjós þar sem gamli bærinn stóð en síðar vék það fyrir vélaskemmunni. Eldra íbúðarhúsið er nú nýtt til útleigu fyrir ferðamenn en yngra íbúðarhús var byggt á jörðinni um 90 m NNA. Enginn bæjarhóll er greinilegur þar sem bærinn stóð í upphafi 20. aldar en skammt norðan við hann er þónokkur hólmyndun (sjá 002) og virðist vel hugsanlegt að bærinn hafi staðið þar á fyrri öldum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir: Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns VI, 160, Túnakort 1918; Ö-Þurranes,1; JÁM VI, 163, FDA II, 100

DA-184:002 þúst útihús 364818 544713

Inn á túnakort frá 1918 var merkt útihús norðarlega í túni, nyrst allra húsa, um 30 m norður af bænum 001. Á þessum slóðum má enn greina talsverða hólmyndun og má velta því upp hvort mögulegt sé að bærinn hafi fyrrum staðið þarna fremur en þar sem hann stóð í upphafi 20. aldar. Á þessum stað stóð hins vegar útihús 002 í upphafi 20. aldar samkvæmt túnakorti frá 1918 og sjást enn óljóst ummerki á hólnum þar sem húsið hefur staðið. Líklegast stóð eitthvað af þeim húsum sem lýst er svo í fasteignamati á þessum stað: "Mannvirki sem jörðinni fylgja eru þessi: " [...] 6. Fjárhúshluti yfir 2 fjár úr torfi í þokkalegu standi, Fjárhús 2 yfir 48 fjár úr torfi, í þokkalegu standi. Hesthús yfir 2 hross úr torfi í þokkalegu standi," .Samkvæmt Ólafi Skagfjörð Gunnarssyni, heimildamanni, stóð útieldhús/reykkofi á þessum stað langt fram eftir 20. öld.

Víðitré vex í suðvestanverðum bæjarhólnum. Kartöflugeymsla er vestan í honum og lítill bárujárnskofi þar við.

Hóllinn er fremur stæðilegur og nokkuð afgerandi, 1.5 m hærri en umhverfið. Hann er 36 x 25 m stór og snýr h.u.b. norður-suður. Afar líklegt er að þarna séu talsverðar mannvistarleifar undir sverði. Á einum stað í hólnum sjást tvær dældir og örlítil grjótdreif er í hlið norðurdældar en dýrakirkjugarður barna í þeirri syðri. Syðri dældin er 5.5 x 2.3 m að stærð en sú nyrðri 3-3.5 m í þvermál. Dældirnar eru einmitt þar sem útihús er merkt á túnakortinu frá 1918. Ólafur man ekki eftir eldra útihúsi á þessum stað nema að það sé lítill kofi sem byggður var í hóllinn. Þarna stóð útieldhús úr torfi og grjóti þegar Ólafur man fyrst eftir. Það var úr torfi grjóti og timbri og var í því strompur og voru hlóðir inni í húsinu. Í þessu húsi sauð amma Ólafs m.a. slátur en húsið var einnig notað sem reykkofi. Á haustin var lokað fyrir stromp.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918

DA-184:003 heimild um fjárhús 364855 544622
Á túnakorti frá 1918 er minjaþyrping merkt um 100 m sunnan við bæ 001. Innan hennar er teiknuð fjögur mannvirki, 2-3 kálgarðar og 1-2 útihús öll samtengd og skráð undir sama númeri. Líklegast stóð eitthvað af þeim húsum sem lýst er svo í fasteignamati á þessum stað: "Mannvirki sem jörðinni fylgja eru þessi: " [...] 6. Fjárhúshluti yfir 2 fjár úr torfi í þokkalegu standi, Fjárhús 2 yfir 48 fjár úr torfi, í þokkalegu standi. Hesthús yfir 2 hross úr torfi í þokkalegu standi," . Útihúsin hafa verið um 70 m sunnan við bæ 001. Á þessum slóðum eru nú steinsteypt fjárhús frá 1945 auk yngri fjárhúsa sunnan við sem öll standa á örlítilli hæð í sléttu túninu.
Útihúsasamstæða með malarslóðum og -plönum umhverfis. Í kring eru sléttuð tún.
Samkvæmt Ólafi Skagfjörð heimildamanni stóðu áður eldri fjárhús á þessum stað sem hurfu þegar nýju húsin voru byggð 1945. Stór kálgarður var vestan við húsin og var hann í notkun allt fram yfir 1970.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918, FDAII, 100

DA-184:004 heimild um útihús 364859 544581
Á túnakorti frá 1918 er útihús merkt um 120 m sunnan við bæ 001. Á þessum stað er nú stór útihúsasamstæða en eldra hús hefur líklega staðið fast sunnan hennar þar sem nú er malarplan. Líklegast stóð eitthvað af þeim húsum sem lýst er svo í fasteignamati á þessum stað: "Mannvirki sem jörðinni fylgja eru þessi: " [...] 6. Fjárhúshluti yfir 2 fjár úr torfi í þokkalegu standi, Fjárhús 2 yfir 48 fjár úr torfi, í þokkalegu standi. Hesthús yfir 2 hross úr torfi í þokkalegu standi," .
Útihúsasamstæða er á þessum stað og malarplan í kringum hana. Fast vestan við þar sem húsið hefur staðið er heyrúllustæða.
Ekki sést til fornleifa á þessum stað. Ólafur Skagfjörð heimildamaður mundi ekki eftir húsi á þessum stað.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:Túnakort 1918, FDA II, 100

DA-184:005 heimild um túngarð 364798 544626
Á túnakorti frá 1918 er túngarður teiknaður umhverfis heimatún bæjar 001. Garðurinn afmarkar um 240x120 m stórt svæði og snýr nálega austur-vestur. Um túngarðinn er getið á nokkrum

stöðum. Í örnefnskrá segir: "Austan við bæinn meðfram túngirðingu er nefnt Jaðar,""[Landamerki milli Þurraness og Staðarhóls DA-180]. Frá Prestsþúfu bein sjónhending með Þurranestúngarði upp í Grástein fyrir ofan Þurranes og þaðan upp frá hrygginum uppí norðvestur horn Fellsins," segir í Landamerkjabréfi.

Í Fasteignamati frá 1918 segir ennfremur: "Mannvirki sem jörðinni fylgir eru þessi: [...]. 8. Túngirðing úr torfgarði með ein- og tvístrengdum gaddavír á, um, 620 m löng," Engin merki sjást nú lengur um túngarðinn í Þurranesi en skurður hefur verið grafinn meðfram vestanverðu túninu, á svipuðum slóðum og ætla má að túngarðurinn hafi verið.

Þar sem túngarðurinn var áður eru nú sléttuð tún enda hafa túnin mikið verið færð út á 20. öldinni.

Engin merki um túngarðinn sjást lengur.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Túnakort 1918

DA-184:006 heimild um brunn 364838 544669

"Mannvirki sem leiguliðu á, eru þessi: 1. Fjárhús 2 yfir 48 fjár úr torfi, í þokkalegu standi. 2. Hesthús yfir 2 hross úr torfi í þokkalegu standi," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Brunnur var áður þar sem suðvesturhorn íbúðarhússins í Þurranesi stendur nú (byggt 1945).

Nú er húshorn íbúðarhúss, timburpallur og malarplan þar sem brunnurinn var.

Brunnurinn var orðinn afar samansiginn og óljós en hvar endanlega þegar byggt var á þessum stað. Hann var ekki grjóthlaðinn samkvæmt Ólafi Skagfjörð heimildamanni.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 100

DA-184:007 *Litlistekkur* þúst stekkur 364602 544570

"Milli Brandseyrar og bæjar [001] er hóll, sem heitir Litlistekkur," segir í örnefnaskrá. Litlistekkur var um 240 m VSV við bæ 001 þar sem nú eru rennislétt tún vestan við bæinn. Mjög greinileg hæð er í túninu þar sem stekkurinn var.

Hæð í rennisléttu túni.

Sjálf hæðin er um 80 x 55 m stór og snýr norður-suður eins og dalurinn. Brúnir hólsins eru aflíðandi til austurs og vesturs og nánast slétt er af honum til suðurs. Norðurbrúnin er nokkuð brattari en nærri henni er áberandi dæld í hólinn. Hún er 20 x 8 m stór og snýr austur-vestur. Hóllinn er 1-2 m hærri en umhverfið og virðist ekki ólíklegt að þar leynist nokkrar mannvistarleifar undir sverði. Hann var sléttaður þegar túnið var gert.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar
Heimildir:Ö-Þurranes,1

DA-184:008 heimild um kvíar
"Þetta var síðasta árið [1917] sem Magnús færði frá, og hélt hann að bóndinn í Þurranesi hefði fært frá síðastur allra í Saurbænum og var það vegna þess að þar þurfti ekki að smala, þar gekk féð á engjum. Ekki var Magnús viss um hvaða ár Þur[r]anesbóndinn hætti að færa frá […]. Magnús minnti að bændur í Saurbænum hafi almennt hætt að færa frá skömmu eftir aldamót, en síðan voru fráfærur teknar upp aftur 1914 og stundaðar í 2-3 ár," segir í svörum við spurningum um fráfærur og myllur í Þjóðháttasafni Þjóðminjasafns Íslands. Ólafur Skagfjörð heimildamaður hafði aldrei heyrt minnst á kvíar í Þurranesi nema ef ske kynni að þær væru á stekkjunum, þá líklegast 007. Er það vel hugsanlegt en ef þær voru annars staðar er þekking á staðsetningu þeirra nú týnd. Hugsanlegt er að kvíarnar hafi verið færikvíar sem ekki skildu eftir sig mikil ummerki.
Hættumat: hætta, vegna ábúðar
Heimildir:ÞÞ 008a, 15108

DA-184:0091 *Stóristekkur* tóft stekkur 364279 544883
"Í þeim móum [Stórumóum (008)] er hár hóll, og á kolli hans eru gamlar tóftarrústir; heitir hann Stóristekkur," segir í örnefnaskrá. Stóristekkur er um 575 m VNV við bæ 001 en um 70 m austan við Staðarhólsá. Á þessum stað er stór rústahóll 01 og 2-3 tóftir á honum.
Allt í kringum hólinn eru rennislétt og slegin tún. Sjálfur er hóllinn á kafi í háu grasi.
Undir þessu númeri 01 er skráður sjálfur hóllinn. Hann er 34 x 31 m stór og er aðeins lengri austur-vestur en á þverveginn. Hóllinn er 2-3 m á hæð. Hann er afar afgerandi í rennisléttu túninu og virðist að stóru leyti geta verið uppsöfnuð mannvistarlög. Hliðar hans eru allar brattar og afgerandi. Upphleðslan í hólnum virðist nokkuð vegleg fyrir stekk og má velta fyrir sér hvort þar hafi einhvern tíma staðið hjáleiga.
Hættumat: hætta, vegna jarðræktar
Heimildir:Ö-Þurranes,1

DA-184:0092 tóft hlutverk óþekkt 364274 544876
Tóft 02 er allra vestast á hólnum og liggur til vesturs eftir eins konar hólrana sem gengur frá hólnum til vesturs. Hún er 19.5 x 9 m stór og snýr austur-vestur. Hún er algróinn grasi og sinu en virðist skiptast í tvö hólf og er það austara (innra) 4-5 m í þvermál en það ytra (vestara) virðist minna og aðeins um 2-3 m í þvermál. Helst má ætla að op hafi verið á milli hólfanna syðst á

milliveggnum milli þeira og að auki op á vestar hólfið í suðvesturhorni en þó eru þessi ummerki of óljós og hlaupin í þúfur og órækt til að hægt sé að fullyrða um það. Ytri brún tóftarinnar er fremur óljós og hún virðist grafin inn í hólinn að hluta.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

DA-184:0093 tóft hlutverk óþekkt 364274 544865

Tóft 03 er allra syðst á hólnum og aðeins eru um 2.5 m á milli hennar og 02. Tóft 03 er 14 x 8 m stór og snýr austur-vestur. Hún skiptist í tvö hólf og er það innra (austara) 3.5 x 1.2 m að innanmáli og snýr norður-suður. Op er á því yfir í ytra (vestara) hólfið sem er 4.7 x 2 m að innanmáli. Op er á vesturgafli tóftarinnar. Hún er algróin og veggir eru 1-2 m á breidd en 0.3 m á hæð. Tóftin stendur lægra á hólnum 02.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

DA-184:0094 þúst hlutverk óþekkt 364282 544876

Þúst 04 er mjög ógreinileg tóft eða niðurgröftur í hól 01 allra austast. Dældin er 10 x 4 m stór og snýr norður suður. Hryggur afmarkar hana til austurs, hugsanlega veggur eða garðhleðsla. Að öðru leyti er ekki tóftarlag á þústinni, hún er í raun aðeins dæld í hólinn.

Hættumat: hætta, vegna jarðræktar

DA-184:010 heimild um áveitu

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 5. Jörðin löguð til áveitu á engi," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Ólafur Skagfjörð heimildamaður hafði ekki heyrt minnst á áveitu á jörðinni og staðsetning hennar er nú týnd.

Heimildir:FDA II, 100

DA-184:011 heimild um brunn 364792 544727

"Mannvirki sem jörðinni fylgir eru þessi: [...]. 9. Brunnur," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Brunnurinn var tæpum 40 m NNV við bæ 001 í kverk skammt suðvestan við hól 002.

Á þessum slóðum er grasi gróin slétta á kafi í grasi en sléttuð og slegin tún eru vestan við.

Lítil sem engin ummerki sjást nú um brunninn en samkvæmt Ólafi Skagfjörð heimildamanni var hann grjóthlaðinn að hluta.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 100

DA-184:012 heimild um leið

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 2. Útengi grasgefið, þýft, þurrt, samfelt, stutt á þá og vegur góður," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Ólafur Skagfjörð heimildamaður mundi ekki eftir vegi á engjar og taldi að hann hefði verið horfinn fyrir sína tíð.

Engin ummerki eru lengur um engjaveg og ekki var hægt að staðsetja hann við skráningu.

Heimildir:FDA II, 100

DA-184:0131 náma mógrafir 364680 544171

"Jarðnytjar eru þessar: [...] 4. Mótak gott," segir í Fasteignamati yfir Dalasýslu frá 1918. Góðar mógrafir voru um 480 m SSV við bæ 001, fast sunnan við þar sem nú hafa verið byggð þrjú sumarhús í landi Þurraness. Á þessum stað voru skráðar mógrafir 01 og mótóftir/þústir á tveimur stöðum 02-03. Svæðið er samtals 120 x 100 m stórt

Deiglend órækt fyrir sunnan tún og suðvestan þrjá sumarbústaði sem nú hafa risið í hlíðinni. Svæðið er framræst, þ.e. að skurður hefur verið grafinn í gegnum grafirnar en þær eru þó deigar á kafla. Raflína liggur ofanvert í gegnum grafirnar. Greinilegt er að slóði hefur verið lagður í gegnum grafirnar nýlega. Svæðið þýft og á kafi í sinu.

Grafirnar eru 120 x 100 m að stærð og snúa NNV-SSA. Greinilegt er að þær hafa áður náð lengra til norðurs, þar sem nú eru tún. Stór hluti grafanna er nú þurr þar sem svæðið er framræst en þó er víða bleyta.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:FDA II, 100

DA-184:0132 þúst skemma 364713 544168

Þústin er 6.3 x 7.5 m að stærð og snýr ANA-VSV. Ekkert op er á henni en innanmál er 3.4 x 1.8 m. Tóftin er gróin og engar hleðslur sjást. Hæð veggja 0.2 m. Lögun er nokkuð óljós en ekki er ólíklegt að mór hafi verið geymdur á þessum stað.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-184:0133 þúst skemma 364663 544168

Á einum stað er áberandi hæð í gröfunum sem virðist þess leg að þar hafi verið sett upp hey. Hóllinn 9 X 5.5 m að stærð og snýr NNA-SSV. Hann er 1,5 m hærra en umhverfið, sléttað að ofan en ekki er tóftarlag að sjá í honum.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-184:014 *Grásteinn* álagablettur 364900 544378

"Fellsmegin við túnið er melur, sem kallaður er Skeið [sjá DA-681:003]. Ofan við það, undir hlíðinni er stór steinn, sem heitir Grásteinn," segir í örnefnaskrá. Samkvæmt Ólafi Skagfjörð var talið að huldufólk byggi í steininum og brýndi móðir hans fyrir þeim systkinum að fíflast ekki í kringum steininn. Steininn er um 320 m sunnan við bæ 001 um 135 m austan við þjóðveg.

Steinninn er áberandi í landinu og gnæfir Múlinn yfir. Sumarbústaðir hafa nú verið byggðir í svipaðri hæð og steinninn en nokkru sunnar.

Steininn er ríflega 3 m í þvermál og 3-4 m á hæð. Á honum er burstalag.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

Heimildir:Ö-Þurranes,1

DA-681 Fornleifar á fl. en einni jörð

DA-681:0011 heimild um leið

Leið er teiknuð inn á herforingjaráðskort frá 1913. Hún liggur yfir Sælingsdalsheiði af Heiðarvegi DA-651:022 í Hvammssveit að Hvammsdal (DA-177) í norðvesturátt, framhjá Hvammsdalskoti (DA-178), Kjarlaksvöllum (DA-183) og Þverfelli (DA-179). Á þeim slóðum sveigir leiðin til norðurs og í kjölfarið liggur hún nálega norður-suður. Göturnar halda sömu stefnu uns komið er á norðurpart Staðarhólslands (DA-180); þar beygja þær til vesturs og liggja þá í norðvestur-suðaustur. Göturnar enda í Salthólmavík í Tjaldaneslandi (DA-172) en þar var Kaupfélag Saurbæinga DA-172:024 þegar kortið var gert. Leið þessi er líka sýnd á Uppdrætti Íslands eftir Björn Gunnlaugsson frá 1849. Á upplýsingaskilti um Kaupfélagið sem finna má í Salthólmavík kemur eftirfarandi fram: "Til ársins 1941 var hesta- og bílvegur um Flæðeyrar frá Ósi og þvert yfir Ósamelinn, og einnig frá Tjaldanesi niður svokallað Horn [sjá leið 007]. Árið 1941 var lagður upphleyptur vegur austan við Tjaldanes að Ósamel. Skiptar skoðanir voru um vegstæðið og festist nafnið Langavitleysan við þessa vegagerð." Er vegurinn frá 1941 sá vegur sem enn er í notkun og liggur að Ásum og Ljósuvík (sumarhúsi). Að sögn Sæmundar Kristjánssonar, heimildamanns hét það að "fara vöðin" þegar þessi leið var farin. Þekkt eru eftirfarandi vöð yfir Staðarhólsá á leiðinni: Kirkjuvað DA-180:018 móts við Staðarhól og ef til vill Fremra-Heyvað á Heyvaðseyri DA-180:025. Leiðin var einkum skoðuð í landi Tjaldaness en einnig í landi Saurhóls en þar sjást enn upphlaðnar brýr (02-03) frá síðari tímum. Heildarlengd leiðarinnar er um 14 km.

Alfaraleið sú sem hér er skráð lá yfir Sælingsdalsheiði þar sem hálent er og gróður rýr, ofan í Hvammsdal og með Hvammsdalsá út fyrir Þverfell og Kjarlaksvelli þar sem Traðardalsá og Hvammsdalsá sameinast í Staðarhólsá og Staðarhólsdalurinn opnast með sínum víðfeðmu og flatlendu engjum. Niður á dalnum lá leiðin eftir bökkum árinnar norður á Ósamel í Tjaldaneslandi.

Bakkar Staðarhólsár eru víða þurrir og grösugir en farvegur árinnar tekur stöðugum breytingum og því ekki von til þess að sjá fornar götur á leiðinni við ána og þar sem leiðin lá meðfram Hvammsdalsá er líklegt að seinni tíma vegagerð hafi raskað leiðinni. Engin ummerki fundust um reiðgötur á leiðinni þar sem þeirra var leitað meðfram Staðarhólsá. Þar fundust þó upphlaðnar torfbrýr í landi Tjaldaness 02 og Saurhóls 03.

Hættumat: hætta, vegna landbrots

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; Hkort 24 Fellströnd-Hafratindur; Björn Gunnlaugsson 1849

DA-681:0012 vegur samgöngubót 363260 546925

Uppbyggður og gróinn vegur 02 er í landi Tjaldaness norðan við Flæðeyrar við vesturbakka Staðarhólsár og liggur til norðurs að Ósamel. Vegurinn liggur um flatlendan og þýfðan valllendismóa og er um 800 m norðaustan við Tjaldanesbæinn DA-172:001. Vegurinn er um 160 m langur og er að jafnaði um 5 m á breidd, liggur NNV-SSA. Hann rís um 0,5-0,6 m hærra en umhverfið. Ytri brúnir vegarins eru þýfðar og uppi á veginum eru mjóar götur. Þar sem upphlaðni vegarkaflinn endar til NNV má sjá óljósan slóða í framhaldinu yfir Ósamel, langleiðina að Salthólmavík. Þessar vegabætur eru líklega frá síðasta notkunarskeiði leiðarinnar en hætt var að nota hana þegar nýr vegur var lagður að Salthólmavík 1941.

Hættumat: engin hætta

DA-681:0013 vegur samgöngubót 364078 544755

Uppbyggður vegarkafli liggur þvert í gegnum Mónes DA-173:011 í landi Saurhóls. Hann er 2,1 km SSA við veg 02 og um 760 m austan við Saurhólsbæ DA-173:001. Vegurinn er um 120 m á lengd og 5 m á breidd, liggur nálega norðvestur-suðaustur. Hann sést aðeins á þessum stutta kafla yfir Mónes en það er afmarkað af Staðarhólsá. Vegurinn er um 0,5 m á hæð og sjást ummerki um efnistöku sitthvoru megin við hann. Hann er grasi gróinn og farinn að ganga í þúfur. Ætla má að þessar vegabætur séu frá síðasta notkunarskeiði leiðarinnar sem mun hafa verið í kringum miðja 20. öld.

Hættumat: engin hætta

DA-681:0021 heimild um leið

Leið er teiknuð inn á herforingjaráðskort frá 1913. Hún liggur frá túninu á Staðarhóli til norðurs (ofan við svæði sem heitir Braut sjá DA-180:019), út fyrir Múlahyrnu þar sem leið 003 liggur af henni til norðvesturs. Frá Múlahyrnu liggur leiðin ofan við Múlabæina (DA-185 og DA-186) inn að Belgsdal DA-187 og yfir að Hvammsdalskotskoti DA-178 á leið 001. Í landi Hvammdalskots eru göturnar merktar sem óvissar. Þó að það sé ekki sýnt á herforingjaráðskortinu hélt leiðin áfram inn Staðarhólsdal frá Staðarhóli inn að Miklagarði DA-183 og Þverfelli DA-179. Leiðin var skoðuð á nokkrum stöðum þegar skráning var unnin í Staðarhólsdal sumarið 2020. Þá voru ummerki um vegabætur 02 á leiðinni skráð í landi Miklagarðs en á loftmyndum má sjá framhald af þeim í landi Staðarhóls.

Leiðin lá um fremur þurrlent svæði neðst í hlíðum Þverfells, ofan við mýrlendi.

Engar reiðgötur sáust á leiðinni þegar vettvangsskráning var gerði í Staðahólsdal sumarið 2020 og

er líklegt að þær hafi horfið að stórum hluta undir vegabætur, sjá 02 og 03.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA

DA-681:0022 vegur samgöngubót 364166 542796

Ruddur vegur sést vel í landi Miklagarðs á milli Torfholts DA-183:011 og Stekkjarlækjar á merkjum móti Þverfelli, sjá DA-183:013. Hann liggur um þurrt svæði á mörkum mýrlendis og fjallshlíðar. Vegurinn var raktur á vettvangi á 280 m löngum kafla þar sem hann liggur nálega norður-suður. Vegurinn er um 3-4 m breiður og er orðinn mjög gróinn. Hann verður mjög ógreinilegur við Stekkjarlæk en hann hefur líklega náð lenga til suðurs, alla leið að Þverfelli. Á loftmynd má óljóst sjá framhald af veginum í landi Þverfells á 145 m löngum kafla litlu sunnan við Stekkjarlæk. Eins má greina veginn á loftmynd í landi Staðarhóls frá Fjósakotstúni að Múlahyrnu á um 1 km löngum kafla.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Mikligarður AG, 1

DA-681:0023 vegur samgöngubót 364166 542796

Upphlaðin torfbrú 03 er á vegi 02 þar sem hann liggur niður Torfholtsbrekku í landi Miklagarðs DA-183. Sést hún á 76 m löngum kafla þar sem hún liggur norðaustur-suðvestur og er 4-5 m á breidd og 0,3-0,4 m á hæð. Rof er í gegnum miðja brúna.

Hættumat: hætta, vegna ábúðar

DA-681:003 heimild um leið 365103 544223

Inn á herforingjaráðskort frá 1913 eru merktar óvissar götur sem liggja af leið 002 undir Múlahyrnu að Þurranesi DA-184 og áfram að Lambanesi DA-180b og sameinaðist þar leið 001 við Staðarhólsá. Í örnefnalýsingu Þurraness segir: "Fellsmegin við túnið er melur, sem kallaður er Skeið. Ofan við það, undir hlíðinni er stór steinn, sem heitir Grásteinn [DA-184:014]." Hefur leið sú sem hér er skráð að öllum likindum legið um melinn sem kallaður er skeið.

Utan Skeiðs lá leiðin að langmestu leyti um deiglent flatlendi sem hefur verið ræst fram og ræktað í tún.

Ekki sáust skýr ummerki um þessa leið á vettvangi, enda að mestu horfin í ræktarland. Á loftmynd af svæðinu má greina óljósa braut á stuttum kafla norðan undir Múlahyrnu sem stefnir á Grástein.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; Ö-Þurranes,1

DA-681:004 vegur leið 364435 545766

Götur eru merktar inn á herforingjaráðskort frá 1913. Göturnar liggja frá Fremri-Brekku (DA-190) að Kaupfélagi Saurbæinga DA-172:024 í Salthólmavík í landi Tjaldaness (DA-172). Þær er teiknaðar sem vagnavegur innan Staðarhólslands (DA-180). Á þessum götum var m.a. skráð brú í landi Staðarhóls (sjá DA-180:021). Samkvæmt Sigurði Þórólfssyni í Fagradal var vegurinn að hluta til hlaðinn úr sniddu og strengur ofan á, a.m.k. sá partur sem lá frá vestri að Kirkjuhóli/Kirkjuhvoli DA-180:003 og svo áfram til austurs að Brunná. Þessi hluti vegarins var gerður árið 1901 samkvæmt Sigurði.

Vegurinn hefur að talsverðu leyti legið yfir flatlent deiglendi.

Vegurinn er sjálfsagt að mestu leyti horfinn undir núverandi þjóðveg. Hann má þó sjá á kafla norðan hans, t.d. beggja vegna við Flæðalæk þar sem brú DA-180:021 var á honum. Þar virðist vegurinn hafa verið 4-5 m á breidd og upphlaðinn og mest allt að 1 m hærri en umhverfið.

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA; Hkort 33 Óspakseyri-Gilsfjörður SV

DA-681:0051 gata leið 363079 543098

Efribæjarleið hefur að öllum líkindum legið milli bæja í vestanverðum Staðarhólsdal, frá Þverdal DA-176, að Bjarnastöðum DA-175, Kverngrjóti DA-174, Saurhóli DA-173 og að Tjaldanesi DA-172. Á þeirri leið sjást allmiklar götur í landi Kverngrjóts, einkum vestan við rétt DA-174:007 undir Réttarholti en einnig í túni fornbýlisins Eysteinsstaða DA-174:009 sem eru innan marka Kverngrjóts. Ekki sáust skýr ummerki um leiðina í landi Bjarnastaða eða Þverdals en líklegt er að í landi Saurhóls hafi hún legið á sama eða svipuðum stað og Gamlivegur (sjá 02), ruddur vegur sem liggur eftir Kvíabörðum. Ummerkja um leiðina var ekki leitað í landi Tjaldaness á vettvangi en þess má geta að á loftmynd má sjá að gamall slóði liggur af þessari leið yfir Kaldsholt í landi Tjaldaness til vesturs á leið 007.

Leiðin lá um holt, móa og mýrlendi og í nokkuð jafnri hæð.

Á vettvangi voru götur 01 raktar á um 750 m löngum kafla en frá Þverdal í suðri að Tjaldanesi í norðri eru um 5 km. Hjá rétt DA-174:007 sjást 10-15 götur, mjóar og fremur grunnar, 0,1-0,2 m á dýpt og breidd. Þar sunnan við, þar sem Réttarholtið rís hæst að austanverðu, er leiðin í breiðri og fremur grunnri rennu innan um holtagrjót. Til suðurs endar leiðin við túngarð. Fjöldi gatna liggur yfir tún Eysteinsstaða DA-174:009 en fljótlega eftir að komið er norður fyrir túnið hætta göturnar að sjást vel.

Hættumat: engin hætta

DA-681:0052 *Gamlivegur* vegur samgöngubót 363182 545356

Gamlivegur er ruddur vegur sem liggur eftir Kvíabörðum austan undir Torffjalli frá túninu á Saurhóli til norðurs þar sem leiðin hefur sameinast leið 004 við Hagagarð DA-173:005. Vegurinn er vel merkjanlegur víðast hvar í hlíðinni norðan við Saurhól. Hann er um 620 m langur og víðast hvar 4-5 m breiður og allt að 1 m hár. Hann hefur líklega verið gerður á fyrri hluta 20. aldar en hann er ekki merktur inn á herforingjaráðskort af svæðinu sem gert var 1913 og er því vafalítið yngri en það.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Saurhóll,1

DA-681:0061 heimild um leið

Leið er merkt inn á herforingjaráðskort frá Stóra-Holti DA-197 til vesturs yfir ós Staðarhóls ár og Hvolsár og liggur á leið 001 í landi Tjaldaness á Ósamel.

Leiðin lá um svæði sem er búið að umbylta að miklu leyti austan Staðarhólsár og Hvolsár og rækta í tún. Vestan ánna, í landi Tjaldaness, liggur leiðin um mýrlendi og þurra mela.

Leiðin var skoðuð í landi Tjaldaness árið 2020 og var þá skráður upphlaðinn vegur 02 en engar eldri götur sáust á leiðinni. Þó má leiða að því líkum að götur DA-172:026_02 sem liggja frá Fremra-Heyvaði DA-

172:026_01 tilheyri þessari leið en sé ekki bara engjavegur frá Tjaldanesi.

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA

DA-681:0062 vegur samgöngubót 363375 547014

Upphækkaður og mjög gróinn vegur liggur til vesturs frá Staðarhólsá suðvestan við Orustuhólma DA-172:010 í landi Tjaldaness og litlu norðan við Neðra-Heyvað og götur frá því DA-172:026. Hann liggur nálega austur-vestur og sést á um 100 m löngum kafla. Vegurinn rís 0,5 m hærra en umhverfið og er á kafi í grasi. Hann er um 3 m á breidd.

Hættumat: hætta, vegna rofs

DA-681:007 heimild um leið 362545 546005

Leið er merkt inn á herforingjaráðskort sem lá frá Salthólmavík og Tjaldanesi eftir Skeiði til vesturs eftir Tjaldaneshlíð og Fagraneshlíð að Innri-Fagradal DA-171. Segja má að leiðir 007, 004, 005, 001 og 006 hafi allar legið í Salthólmavík en þar var að líkindum gott skipalægi á öldum áður

og síðar verslunarstaður Kaupfélags Saurbæinga DA-172:024.

Leiðin lá eftir allbröttum og stöllóttum Tjaldanes- og Fagraneshlíðum þar sem núverandi malarvegur um sveitina liggur. Á Tjaldanesi liggur leiðin eftir melnum Skeiði sunnan við tún og áfram er slóði í gegnum túnin og niður af Horni ofan í Salthólmavík.

Engin ummerki um gamlar reiðgötur sjást á þessari leið vegna vegagerðar, túnasléttunar og annars rasks. Ruddur slóði er enn vel greinilegur þar sem leiðin lá niður af Horni nyrst á Tjaldanesi (sjá hnit B).

Hættumat: engin hætta

Heimildir: Hkort 23 Gufudalur-Reykhólar SA

DA-681:008 *Traðardalur* örnefni leið 364766 539056

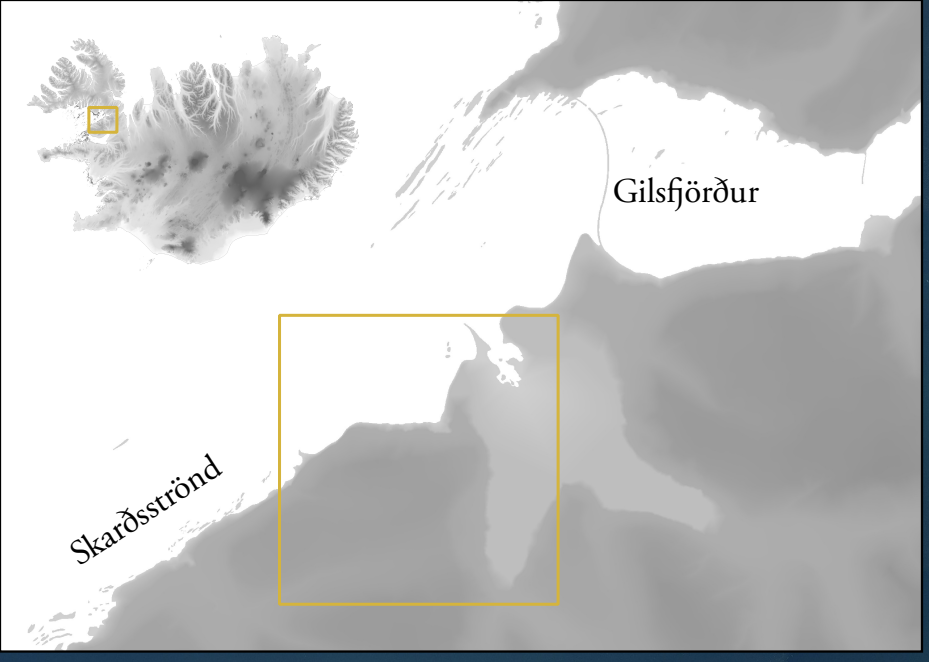
Traðardalur er að mestu leyti í landi Kjarlaksvalla DA-181 en sú jörð var áður hjáleiga frá Staðarhóli DA-180 og átti Staðarhóll selstöðu á dalnum, sjá sel DA-181:006 og 007. Örnefnið Traðardalur kann að vísa til lögunar dalsins sem er afmarkaður af allháum fjallshlíðum en einnig kann að vera að nafnið tengist umferð um dalinn á milli byggðarlaga. Guðmundur Gunnarsson, heimildamaður á Kjarlaksvöllum, sagði að farið hefði verið á milli Saurbæjar og Hvammssveitar um Traðardal og hefur þá verið hægt að koma niður í Sælingsdal DA-102 eða Skeggjadal hjá Hvammi DA-106 í Hvammssveit. Í Traðardal eru örnefnin Illimelur og Illihvammur. Í örnefnalýsingu Kjarlaksvalla segir um þessi örnefni: "Á vorin og haustin eftir rigningar ve[r]ður illfært um Illavel vegna bleytu. Kindur hafa fests í honum og drepizt. Þetta gerist bæði í melnum og hvamminum, frekar þó melnum." Hér er aðeins talað um umferð sauðfjár en farið hefur verið eftir Illamel til engja (sjá DA-181:012) og selja á dalnum en einnig hefur verið farið eftir honum á þeirri leið sem hér er skráð.

Illimelur er þurr og gróðurlaus og er hann framarlega á dalnum næst Traðardalsá. Ofan við hann til norðvesturs er mýrlent og mikill grasgróður. Dalurinn er að mestu leyti vel gróinn en næst ánni eru ógrónir melar á köflum.

Engar skýrar götur eða aðrar samgönguminjar sem tengjast þessari leið sáust á Traðardal þegar skráning fór fram sumarið 2020 en ekki var farið mikið inn fyrir Selhvamm DA-181:006. Hefur þessi leið verið mun sjaldfarnari en leið 001 sem lá einnig á milli Saurbæjar og Hvammssveitar.

Hættumat: engin hætta

Heimildir:Ö-Kjarlaksvellir,2

Tjaldanes

Lambanes

Þurranes

Saurhóll

Staðarhóll

Fjósakot

Mikligarður

Kverngrjót

Bjarnastaðir

Þverdalur

Þverfell

Kjarlaksvellir

0 750 1500 2250 3000 m